

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์
เมืองพิจิตรราชภัฏวชิรเวศน์ เมืองพิจิตร

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

วิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์
เมืองพิจิตรราชภัฏวชิรเวศน์ เมืองพิจิตร
เมืองพิจิตรราชภัฏวชิรเวศน์ เมืองพิจิตร
เมืองพิจิตรราชภัฏวชิรเวศน์ เมืองพิจิตร

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์
เมืองพิจิตรราชภัฏวชิรเวศน์ เมืองพิจิตร
เมืองพิจิตรราชภัฏวชิรเวศน์ เมืองพิจิตร

การช่วงชิงการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เยอ ย่าเยอ
เมืองหลวงพระบาง สปป. ลาว

ธีรวัฒน์ แก้วแดง

วิทยานิพนธ์นี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา

วันที่... - 1 ต.ค. 2546
เลขทะเบียน... 003.25
เลขเรียกหนังสือ...

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
กันยายน 2545

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 4 อาคาร เอส เอ็ม ๓ อาคาร
เลขที่ ๘๗๖/๗-๒๑ ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร
๑๐๒๔๔-๔๓๕๕ โทรสาร ๒๙๙-๔๓๗๖
Website : <http://www.trf.or.th>
E-mail : trf@trf.or.th

การช่วงชิงการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เยอ ย่าเยอ
เมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว

ธีรวัฒน์ แก้วแดง

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภูมิภาควิทยา

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
อาจารย์ ดร. ม.ร.ว. รุจยา อาภากร

.....กรรมการ
อาจารย์ ดร. อภิญา เพ็ญฟูสกุล

.....กรรมการ
รองศาสตราจารย์ สมหมาย เปรมจิตต์

17 กันยายน 2545

© ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การช่วงชิงการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เยอ ข้าเยอ เมืองหลวงพระบาง สปป. ลาว” เล่มนี้จะสำเร็จไม่ได้ถ้าขาดความสนับสนุนจากบุคคลหลายฝ่าย

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ ที่อดทนต่อการทำงานหนัก เพื่อสะสมทุนรอนเป็นค่าเล่าเรียนให้กับผู้วิจัย การทำงานหนักของสองท่านและคำกล่าวถึงวันเวลาแห่งความสำเร็จของลูกเป็นมโนทัศน์สำคัญที่ผลักดันให้ผู้วิจัยพยายามทำการวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. น.ร.ว.รุ่งยา อาภากร, อาจารย์ ดร.อภิญญา เพื่องฟูสกุล, รองศาสตราจารย์ สมหมาย เปรมจิตต์ ที่ให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางการสร้างองค์ความรู้ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้ถูกต้องครบถ้วน รวมทั้งขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์ุ และคณะกรรมการทุนวิจัยประเด็น “คนชายขอบ” ที่เปิดโอกาสโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมทุน สิ่งที่มีค่านอกจากเงินทุนในการทำวิจัย คือคำชี้แนะกระบวนการวิจัย ซึ่งทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ลึกซึ้งมากขึ้น

นอกจากนั้นต้องขอบพระคุณ คุณศรีอาววงศ์ สวัสดิวงศ์ และครอบครัว, คุณภัทรพงศ์ กองวิจิตร, คุณสันติพงษ์ ช้างเผือก สำหรับการเป็นที่พึ่งของผู้วิจัยทั้งในเรื่องการเก็บข้อมูลภาคสนาม, การค้นคว้าข้อมูล, การติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคนในพื้นที่ และคอยช่วยเหลือผู้วิจัยตลอดมา รวมทั้งขอขอบพระคุณเพื่อนพี่น้องสาขาวิชาภูมิภาควิชาศึกษาทุกท่าน ที่คอยแบ่งปันสิ่งดีๆ ให้ผู้วิจัยอยู่เสมอ

การทำงานครั้งนี้จะไม่สำเร็จด้วยดีถ้าขาดความเข้าใจ และความเอื้ออาทรของลุงห่มแพง พงสะหวัน, ลุงทองวัน พงพิริก และชาวบ้านหมู่บ้านอาไผ อาฮาม เมืองหลวงพระบาง ที่เปิดเผยข้อมูลทั้งหมดที่ผู้วิจัยต้องการ รวมทั้งให้ความอบอุ่นเสมือนญาติพี่น้องแท้ๆ แก่ผู้วิจัยทุกครั้งที่ไปเยือนหลวงพระบาง อีกบุคคลหนึ่งที่คุณวิจัยมีโอกาสได้ คือ มารี ชูชุกี ที่เป็นกำลังใจตลอดเวลา

โดยภาพรวมแล้ววิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยยังคิดว่ายังไม่สมบูรณ์พอที่จะอธิบายความเป็นไปของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ข้าเยอ ได้ทั้งหมด จึงมีข้อขาดตกบกพร่องบ้างบางประการ ทั้งนี้ผู้วิจัยขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว และหวังไว้ว่าเมื่อโอกาสเอื้ออำนวย จะกลับไปเติมเต็มส่วนที่ขาดหายให้ครบถ้วนตามความตั้งใจอีกครั้งให้จงได้

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ การช่วงชิงการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เยอ
ย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง สปป. ลาว

ชื่อผู้เขียน นายธีรวัฒน์ แก้วแดง

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาควิทยา

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์ ดร. ม.ร.ว.รจยา อาภากร	ประธานกรรมการ
อาจารย์ ดร.อภิญา เพื่องฟูสกุล	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ สมหมาย เปรมจิตต์	กรรมการ

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องการช่วงชิงการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว รวมทั้งด้านการให้ความสำคัญ ความแตกต่างจากผีอื่นๆ และโครงสร้างของระบบผีในหลวงพระบางว่าเป็นลักษณะอย่างไร 2) เพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ 3) เพื่อศึกษากระบวนการต่อรอง ให้ความหมายใหม่ ทางพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ของกลุ่มคนต่างๆ ในท้องถิ่น ในบริบทของการพัฒนาสมัยใหม่ที่มีลักษณะอย่างไร และมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระบวนการนั้นๆ อย่างไร วิธีการศึกษานี้เป็นการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรม รวมทั้งรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม

ผลการศึกษาพบว่าพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์ในท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชน การให้ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อเกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และจะดำเนินต่อไปตลอดเวลา ผลของการให้ความหมายเกิดทั้งในรูปแบบของการกีดกัน หรือกำจัดพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้ออกไปจากสังคม และผลในด้านตรงข้ามคือเรื่องของการดึงพิธีกรรมนี้กลับเข้ามาในสังคมใหม่ แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นส่งผลต่อการเปลี่ยนความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอไปจากเดิม คือ จากความหมายผีบรรพบุรุษ ผี

อารักษ์ที่สะท้อนความเป็นชุมชน มาเป็นความเชื่อของปัจเจกบุคคล และเมื่อลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเปิดประเทศเพื่อการท่องเที่ยว ความหมายของปู่เฒ่าย่าเฒ่า กลับกลายเป็นสัญลักษณ์ของชาติ สัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง เพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของลาว

การช่วงชิงการให้ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าย่าเฒ่าของกลุ่มคนต่างๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนแต่ละกลุ่มทั้งในรูปแบบที่ผสมกลมกลืน และขัดแย้ง การที่คนแต่ละกลุ่มให้ความหมายต่างกัน ก็เพราะเกิดจากพื้นฐานและบริบทในการนำใช้พิธีกรรม และความเชื่อนี้ที่ต่างกัน

The results indicated that the ritual and the belief in Pu Yur Ya Yur are related to ancestral spirit and guardian god in the local community of Luang Prabang. The meaning of the ritual and their belief has regained since the past until now and will do all the time. It leads several kinds of expelling or excluding of its ritual and belief from the society. On the other hand, the ceremony is replaced as the individual belief in the modern society instead of the guardian god that reflected the community. When the Lao PDR. has changed her government and opened the country for promoting the tourism, the meaning of Pu Yur Ya Yur has turned into the national symbol and the symbol of Luang Prabang city to encourage Lao culture for the tourism.

Regaining the meaning of the ritual and the belief in Pu Yur Ya Yur has resulted in new relationship between the people in both harmony and contradiction. Each group of people represents different ways of meaning because of their different foundations and context in using the ritual and belief.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	
ภาษาไทย	ง
ภาษาอังกฤษ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	2
1.1 ที่มาและความสำคัญ	2
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	7
1.3 กรอบคิดในการวิจัยและหน่วยการวิเคราะห์	7
1.3.1 กรอบคิดในการวิจัย	7
1.3.2 หน่วยการวิเคราะห์	9
1.4 ขอบเขตและวิธีการวิจัย	9
1.4.1 พื้นที่ศึกษา	9
1.4.2 กลุ่มคนที่ศึกษา	9
1.4.3 วิธีการวิจัยและการเก็บข้อมูล	10
1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	11
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	12
แนวคิดทฤษฎีประเด็นศาสนาและความเชื่อ	12
แนวคิดและทฤษฎีประเด็นพิธีกรรม	17
ประเด็นพิธีกรรมและความเชื่อ : ความหมายที่สะท้อนจากตำนาน	25
แนวคิดและทฤษฎีประเด็นความเป็นชายขอบ	31
แนวคิดและทฤษฎีประเด็นการช่วงชิงความหมาย	33

บทที่ 3 พื้นที่ และพัฒนาการของศาสนาและความเชื่อในสังคมหลวงพระบาง	35
พัฒนาการศาสนาและความเชื่อ	35
ตำนานการสร้างเมือง และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	36
ความเชื่อเรื่องนาคในหลวงพระบาง	38
การปกครอง การช่วงชิงดินแดน และการนำความเชื่อเข้ามาใน พื้นที่หลวงพระบาง	39
ตำนานขุนบรม ต้นกำเนิดตำนานผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์	40
ตำนานขุนบรม การสร้างความชอบธรรมทางการปกครอง	41
ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อผีท้องถิ่นกับความเชื่อผีใหม่	43
ความเชื่อเกี่ยวกับผีในสังคมลาว	43
การรับวัฒนธรรมอินเดียและพุทธศาสนา	45
พุทธศาสนา ศาสนาหลักของสังคม	50
พุทธ การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ	51
ความสัมพันธ์พุทธ – ผี	53
ฮิดติบสอง กองสิบสี่ จารีตประเพณีในการดำเนินชีวิต	54
บทที่ 4 ปู่เยอ ย่าเยอ ตำนาน พิธีกรรม และความหมาย	58
ตำนานความเชื่อเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ	58
ตำนานความเชื่อเดิมในมิติวัฒนธรรม	63
พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ	68
พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอกับความสัมพันธ์ในระดับต่างๆ	81
พิธีกรรมกับความตระหนักในการมีส่วนร่วมในชุมชน	85
บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างหลักของสังคม และการเปลี่ยนแปลง ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ	88
สังคมนิยมเมื่อวิทยาศาสตร์คือการพัฒนาประเทศ	89

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับผลกระทบทางวัฒนธรรม	91
การรื้อฟื้นและการยกระดับความหมายของพิธีกรรม	94
พิธีกรรมและความเชื่อกับสินค้าวัฒนธรรมในตลาดการท่องเที่ยว	96
พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย กับความเป็นชายขอบ	97
สถานะการกีดกันออกจากระบบความเชื่อกระแสหลัก	97
การปรับตัวเพื่อการอยู่รอดของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย	99
การดึงปู่เอย ย่าเอยเข้าสู่กระบวนการพัฒนาชาติ	108
ปู่เอย ย่าเอย กับกระบวนการกลายเป็นสินค้า	110
การให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอยในสถานการณ์ปัจจุบัน	113
สัญลักษณ์ของชาติ กับการพยายามรักษาความหมายของผู้ศรัทธา	124

บทที่ 6 บทสรุป	127
----------------	-----

บรรณานุกรม	141
------------	-----

ภาคผนวก

ประวัติผู้เขียน

สารบัญภาพ

	หน้า
1. รูปที่ 1 ปู่เยอ ย่าเยอ	1
2. รูปที่ 2 พิธีกรรมการเชิญปู่เยอ ย่าเยอ ออกมาร่วมงานบุญเดือน 5 ณ หอผีปู่เยอ ย่าเยอ	146
3. รูปที่ 3 การซ้อมสังกับสังขร เวทีการมีส่วนร่วมของวัยรุ่นในหมู่บ้าน	146
4. รูปที่ 4 ความศรัทธาของชาวบ้านต่อผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์เมือง	147
5. รูปที่ 5 ปู่เยอ ย่าเยอ ทำพิธีดักน้ำคานที่ผาบัง	147
6. รูปที่ 6 ขบวนแห่งานสงกรานต์ ปู่เยอ ย่าเยอ ในฐานะผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมือง	148
7. รูปที่ 7 ปู่เยอ ย่าเยอ สังกับสังขร ฟ้อนอวยชัยให้พรที่วัดเชียงทอง	148
8. รูปที่ 8 ชาวบ้านอาไพ อาสามกับการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงผีเดือน 6	149
9. รูปที่ 9 พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอในเดือน 6	149
10. รูปที่ 10 พิธีกรรมการแกงเผือก การเสี่ยงทางเพื่อความสมบูรณ์	150
11. รูปที่ 11 เทวดาหลวง : การปรับตัวของผีเข้าสู่ศาสนาหลักของสังคม	150
12. รูปที่ 12 ปู่เยอ ย่าเยอ ในรูปแบบของสินค้าที่ระลึกทางการท่องเที่ยว	151
13. รูปที่ 13 ปู่เยอ ย่าเยอ กับรูปแบบสินค้าที่วางขายทั่วเมืองหลวงพระบาง	151
14. รูปที่ 14 หนังสือแนะนำเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ ที่นำเสนอสัญลักษณ์ชาติเข้าสู่ เวทีโลกาภิวัตน์	152
15. รูปที่ 15 ภาพโปสเตอร์คือนำเสนอสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง	152

รูปที่ 1 ปู่เข็ญ ข้าเข็ญ ศิบรรพบุรุษและศิอารักษ์เมืองหลวงพระบาง

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

“หลวงพระบางดินแดนแห่งความโรแมนติก ถูคมองด้วยความสวยงามของศิลปวัฒนธรรม ผู้คนยิ้มแย้มแจ่มใส มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย” เป็นการพรรณานักเดินทางที่มุ่งแสวงหาความจริงแท้ทางวัฒนธรรม ท่ามกลางความยุ่งยากซับซ้อนในชีวิตประจำวันของสังคมประเทศตัวเอง แต่ความคิดเหล่านั้นบางครั้งก็เป็นเพียงฉากด้านเดียวที่แสดงให้เห็นนักท่องเที่ยวได้รับรู้...

หลวงพระบางอดีตเมืองศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้างที่เคยรุ่งเรือง มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานการสร้างบ้านแปงเมือง ตำนานพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตำนานผีแสน ตำนานการเกิดมนุษย์ ตำนานการครองเมืองของกษัตริย์ ตำนานวีรกรรมผู้กล้ามากมาย จนกระทั่งในปัจจุบันเรื่องเหล่านั้นก็ได้รับการเล่าขานสืบต่อกันมาอย่างไม่รู้จบ ตำนานเหล่านี้เป็นพื้นฐานของระบบคิด และเป็นพัฒนาการของโครงสร้างสังคมมาตามลำดับ โดยเฉพาะตำนานผีแสน และตำนานการลงมาครองเมืองของขุนบรม ได้กลายเป็นบ่อเกิดของตำนานเรื่องปู่เฮอ ย่าเฮอ ซึ่งสองเผ่าก็ได้สร้างวีรกรรมคุณงามความดีเอาไว้ จนกลายเป็นผีบรรพบุรุษ และผิอารักษ์เมืองในระบบความเชื่อของคนท้องถิ่น

ตำนานเหล่านี้เป็นพื้นฐานของระบบความเชื่อเกี่ยวกับผี อันเป็นระบบความเชื่อของท้องถิ่นลาว คนลาวเชื่อว่าสรรพสิ่งมีวิญญาณในตัวเอง และมีพลังอำนาจที่เหมือนมนุษย์คอยเป็นผู้ที่สร้างมนุษย์ ปกปักษ์รักษา และทำลายมนุษย์อยู่ พลังอำนาจนั้นก็คือพลังของผีแสน ซึ่งต้องมีการแสดงการเคารพบูชาเพื่อให้ผีแสนเกิดความพอใจแล้วบันดาลความสุขสงบมาให้ ดังนั้นในพื้นที่หลวงพระบางซึ่งถือกันว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามตำนาน จึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีแสนอยู่ในหลายๆ ลักษณะ

ผีไม่ได้อธิบายด้วยความหมายของระบบความเชื่อความศรัทธาทางจิตใจได้เพียงอย่างเดียว แต่สามารถอธิบายถึงโครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้นๆ ได้ ผีสะท้อนถึงความสำคัญด้านต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และเป็นรูปแบบระเบียบกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นๆ และผีเป็นกลไกในการควบคุมสังคม ดังนั้นความเชื่อเรื่องผีจึงเกี่ยวพันกับเรื่องของการปกครอง และเรื่องของระดับความสัมพันธ์ในชุมชน

อาณาจักรล้านช้างใช้ระบบความเชื่อเรื่องผีเรื่อยมาจนกระทั่งประมาณศตวรรษที่ 5 - ล้านช้างเริ่มรับวัฒนธรรมอินเดียเข้ามา โดยเฉพาะเรื่องของศาสนาความเชื่อ ที่รับเอาศาสนาพราหมณ์ และพุทธเข้ามา ศาสนาที่เข้ามาใหม่นี้มีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อผีเดิมทั้งในด้านผสมกลมกลืนและขัดแย้งกัน ดังนั้นในช่วงระยะเวลานี้จึงเกิดการให้ความหมายของระบบความเชื่อผีเสียใหม่ทั้งจากชนชั้นปกครองและชาวบ้าน ทำให้ความเชื่อผีมีความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป และถูกเบียดขับให้ออกไปจากพื้นที่ระบบความเชื่อทางสังคม

ถึงแม้ว่าจะเน้นให้ประชาชนหันมานับถือพุทธอย่างไร แต่ในความเป็นจริงคนลาวก็ยังให้การเคารพนับถือผีอยู่ รวมทั้งฝ่ายปกครองที่มุ่งเน้นในการทำลายผีให้หมดไป แต่ก็เป็นการเลือกที่จะทำลายผีตัวไหน และเลือกรักษาตัวไหนเอาไว้ ซึ่งผีที่ยังคงอยู่รอดมาได้จนถึงปัจจุบันก็คือปู่เอย ย่าเอย แต่ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนความหมายและบทบาทหน้าที่ให้สอดคล้องกับโครงสร้างความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไป

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์ของลาว โดยจัดให้ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ห่อผีเป็นกลุ่มผู้ดูแลและมีหน้าที่จัดพิธีกรรม ซึ่งก็คือหมู่บ้านอาไฟ อาสาม กษัตริย์ถือว่าปู่เอย ย่าเอย เป็นผีบรรพบุรุษตามตำนาน ดังนั้นจึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับปู่ย่าทั้งในงานบุญเดือน 5 งานเลี้ยงผีเดือน 6 และงานบุญเดือน 12 ปู่เอย ย่าเอย จึงมีความสำคัญในคติความเชื่อ ฮีตคองประเพณีของชาวหลวงพระบาง

ครั้นเมื่อลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบกษัตริย์มาเป็นระบอบสังคมนิยมในปี ค.ศ. 1975 ลาวก็เดินตามเส้นทางสังคมนิยมอย่างเต็มรูปแบบและเคร่งครัดต่อหลักการ ทางพรรคคอมมิวนิสต์มีนโยบายบริหาร และพัฒนาประเทศด้วยระบบอุดมการณ์ของตัวเอง โดยเน้นพัฒนาการผลิต พัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเข้าสู่สมัยใหม่ และการรวมอำนาจศูนย์กลางอยู่ที่พรรคคอมมิวนิสต์ การดำเนินชีวิตของประชาชนต้องเดินตามกรอบที่พรรคฯ วางไว้เท่านั้น คนที่ไม่เห็นด้วย หรือแสดงตัวต่อต้านต้องถูกจับไปอบรมสั่งสอน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงระบบการเมืองการปกครองใหม่นี้

การมุ่งเน้นพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหลัก ข่มขู่ผลต่อศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ทางด้านความเชื่อพรรคคอมมิวนิสต์แท้จริงแล้วคอมมิวนิสต์จะไม่มีศาสนา แต่สำหรับคอมมิวนิสต์ลาวก็ยังขอมขอมให้ประชาชนนับถือเฉพาะศาสนาพุทธเท่านั้น ศาสนาอื่นๆ ห้ามเคารพนับถือเด็ดขาด และพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ศาสนาก็ต้องอยู่ภายในกรอบของรัฐเช่นกัน โดยเฉพาะเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับผีอันเป็นระบบความเชื่อและโครงสร้างของสังคมแบบเดิม จะเป็นอุดมการณ์อำนาจที่ตรงกันข้ามกับความต้องการของนโยบายการพัฒนา จึงทำให้ระบบความเชื่อ

เกี่ยวผิในสมัยนั้นถูกกำจัดการในทันที มีการทำลายห่อผิ สั่งห้ามการจัดพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธี และชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมถูกส่งตัวไปสัมมนาด้วยเช่นกัน

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ อันเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านท้องถิ่นที่ให้ความเคารพศรัทธาบุญคุณผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมืองตามตำนาน พลอยถูกแรงกดดันนี้ตกไปอยู่ชายขอบของระบบความเชื่อของสังคม จึงมีการคาดการณ์กันว่าพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีคงหมดสิ้นไปในช่วงเวลานี้อย่างแน่นอน

แต่ท่ามกลางการพัฒนาของระบบโลก และการเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ อุดมการณ์การปกครองแบบสังคมนิยมของลาว กลับต้องประสบปัญหาหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความกดดันที่เกิดกับประชาชนในชาติตัวเองในรูปของอำนาจทางการเมือง จนต้องเกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ประเทศอื่น หรือปัญหาการต่อต้านอำนาจรัฐจากชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ และปัญหาที่สำคัญมากที่สุดก็คือ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดวิกฤติอย่างรุนแรง ค่าเงินตกต่ำ ขาดรายได้และเงินหมุนเวียนในการพัฒนาประเทศ

รูปแบบการวางแผนบริหารประเทศจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนใหม่ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ในที่สุดทางพรรคคอมมิวนิสต์ก็เริ่มปรับเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจของลาวเสียใหม่ โดยกลับหันมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1979 นายกรัฐมนตรีไกรสอน พมวิหาน ได้ออกแถลงการณ์ยอมรับความสำคัญของ “ภาคการค้าเอกชน” ที่มีการเปิดเสรีทางการค้ามากขึ้น โดยเห็นได้ชัดเจนจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สอง (ปี ค.ศ. 1980 – 1990) ที่เน้นการปฏิรูปเศรษฐกิจสู่กลไกตลาด และเปิดประเทศ โดยใช้กลไก “เศรษฐกิจใหม่” หรือ “จินตนาการใหม่” (New Economic Mechanism, NEM)

“ลาวไม่ยากจน ประเทศลาวเปรียบเสมือนคนจนที่นั้งอยู่บนหีบสมบัติ คนลาวรู้จักแต่แบมือขอเงินคนอื่น แต่ไม่รู้จักการเปิดหีบ ดังนั้นเป้าหมายของรัฐบาลคือ ช่วยให้ประชาชนเปิดหีบซึ่งเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างอุตสาหกรรมที่ทันสมัย”เป็นคำพูดที่ท่านพูมี วงวิจิตรได้เคยกล่าวให้ความหวังกับประชาชนเอาไว้ ในสมัยที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนแผนพัฒนาเศรษฐกิจ (สุรัชย์ ศิริไกร, 2541 : 131-132)

การเปิดประเทศ และเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจครั้งนี้ นอกจากจะทำให้เกิดการค้าระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นแล้ว ชื่อเสียงของลาวก็เป็นที่รู้จักเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน การเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยธรรมชาติ และศิลปวัฒนธรรม จึงเป็นปัจจัยดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสเข้ามาเยือนลาวมากขึ้น

ต่อมารัฐบาลลาวได้ตระหนักถึงความสำคัญของรายได้จากช่องทางการท่องเที่ยวนี้ว่ามีมูลค่ามาก จึงผลักดันแผนพัฒนาการท่องเที่ยวออกมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สี่ (ปี ค.ศ.

1996 – 2000) โดยที่รัฐบาลแบ่งเขตพื้นที่พัฒนา และหลวงพระบางก็เป็นพื้นที่หลักสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยว เพราะหลวงพระบางเป็นที่ตั้งของเมืองหลวงเก่า มีพระราชวัง วัด และโบราณสถานต่างๆ เหมาะสมแก่การท่องเที่ยว (สุรัชย์ ศิริไกร, 2541 : 264)

เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว คุณค่า ความงดงามของสถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของเมืองหลวงพระบางเป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม พร้อมนำรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมาก

“รัฐบาลเห็นว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีความสำคัญมากต่อเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะประเทศลาว เพราะรายได้ด้านอื่นเราไม่สูง การผลิตต่ำ แต่การเปิดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะช่วยให้เราได้รับเงินตราทันที...” (เหี่ยม พรหมจัน, 2542 : 40) ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม จึงกลายเป็นคลังสมบัติที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ก้าวเข้ามาเยือนประเทศลาวอย่างไม่ขาดสาย จนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลายเป็นรายได้หลักของประเทศรูปแบบหนึ่ง ประกอบกับเมื่อปี ค.ศ. 1998 หลวงพระบางเมืองหลวงเก่าของประเทศ ได้รับการพิจารณาจากองค์การยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization : UNESCO) ให้เป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม จึงเป็นเครื่องหมายรับประกันถึงคุณค่าด้านนี้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากพัฒนาการของโครงการสร้างการเมืองการปกครอง และระบบเศรษฐกิจของลาวดังที่กล่าวมานี้ จึงเป็นพื้นฐานของการศึกษาวิจัยเรื่อง “การช่วงชิงความหมายใหม่ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ภายใต้อาณัติ สปป.ลาว”

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ เป็นพิธีกรรมและความเชื่อท้องถิ่นที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีการสร้างตำนานการกำเนิด และตำนานวีรกรรมของปู่เฮอ ย่าเฮอ ในหลายเรื่องราวลำคู่กันฟังตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม พิธีกรรม เป็นเวทีในการแสดงออกของความรู้สึกนึกคิดของคนกลุ่มต่างๆ ในการตีความหมาย ช่วงชิงความหมายใหม่ และเป็นเครื่องมือในการแสดงความเป็นตัวตน แสดงความคิดในการเรียกร้อง ต่อต้าน หรือผสมผสานประนีประนอมความคิดความเป็นเองกับสภาพความเป็นจริงในสังคมนั้นๆ และพิธีกรรมมีลักษณะเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง

ดังนั้นพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ จึงเป็นสัญลักษณ์ในเรื่องระบบคิดของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านการให้คุณค่าทางด้านคุณธรรมความดี ความกตัญญูรู้คุณ และการเห็นประโยชน์ของส่วนรวม หรือการนำพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับผีนี้มาเป็นเครื่องมือของการปกครองชุมชนท้องถิ่น เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมทางอำนาจของผู้ปกครอง

ความหมายในเชิงมิตีสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้ ถูกเลเวลรวมทั้งพยายามกำจัดลงไป เมื่อลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองมาใช้สังคมนิยมอย่างเต็มระบบ ด้วยเหตุผลการพัฒนาที่มองเพียงด้านวิทยาศาสตร์ และอำนาจการปกครองอยู่ที่ศูนย์กลางพรรคคอมมิวนิสต์เท่านั้น พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย จึงอยู่ในสภาพตกเป็นชายขอบ (Marginalization) คือ อยู่ในสถานะที่รัฐกดกันให้อยู่ภายในขอบเขตที่กำหนด อยู่ภายใต้การชี้นำและความต้องการของรัฐ โดยขาดอำนาจตัดสินใจของตัวเอง

จากรูปการนี้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย น่าจะเป็นพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีอย่างหนึ่งที่สูญหายไปจากดินแดนลาว แต่ปัจจุบันกลับหาเป็นเช่นนั้นไม่ พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ยังคงได้รับการเคารพนับถือ และมีการสืบทอดกันอย่างมีระบบสืบทอดมา ดังนั้นจึงเป็นประเด็นการวิจัยข้อหนึ่งที่ว่า การที่พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ยังคงอยู่ในปัจจุบันนี้ มีสาเหตุมาจากอะไร เพราะผู้วิจัยเชื่ออย่างหนึ่งว่า สปป.ลาวก็ยังยึดมั่นในหลักวิทยาศาสตร์ ตามอุดมการณ์ของสังคมนิยมอยู่ และผู้วิจัยตั้งสมมติฐานการวิจัยข้อหนึ่งว่า การอนุญาตให้มีการจัดพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ขึ้นได้ก็ต้องมีเหตุผลที่สอดคล้องกับความต้องการของทางรัฐ และน่าจะอยู่ภายใต้ความหมายที่รัฐเป็นผู้กำหนด

นอกจากความหมายของรัฐต่อพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ว่าเป็นอย่างไรแล้ว ความหมายของชาวบ้านก็เรื่องที่น่าสนใจ เพราะเมื่อวันเวลาดำเนินผ่านไป โครงสร้างหลักของสังคมมีการเปลี่ยนแปลง วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านย่อมเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการที่ชาวบ้านจะยึดมั่นในความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อแบบเดิมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นคำถามอีกข้อหนึ่งที่ว่า แล้วชาวบ้านเหล่านั้นให้ความหมายต่อพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอยนี้ได้อย่างไร มีการปรับเปลี่ยนไปในแนวทางใดบ้าง และอยู่บนพื้นฐานบริบทอย่างไร

รวมทั้งเมื่อรัฐ และชาวบ้านแต่ละกลุ่ม แต่ละคนให้ความหมายที่แตกต่างกัน แล้วส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างเขาหรือไม่ หรือมีการช่วงชิงความหมายกันอย่างไร และมีการแสดงออกมาในรูปแบบใดบ้าง

อีกมุมมองหนึ่งคือมุมมองทางมิตีประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยเชื่อว่าการช่วงชิงความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ไม่ได้เริ่มต้นขึ้นตอนยุคสมัยใหม่นี้เพียงเท่านั้น กระบวนการช่วงชิงความหมายนี้จะมีมาตั้งแต่ในอดีต และมีพัฒนาการในการปรับเปลี่ยนความหมายมาโดยตลอด การช่วงชิงอาจจะเกิดในด้านการให้ความหมายความสำคัญทางโครงสร้างระบบความเชื่อ ตามประวัติศาสตร์ เพราะในอดีตสังคมลาวก็มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของระบบความเชื่อหลายครั้ง หรือถ้ากล่าวถึงผีเท่านั้น ในแต่ละพื้นที่ก็มีการนับถือหลายตัว การช่วงชิงอำนาจทางพื้นที่และความหมาย ความสำคัญย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นอน รวมทั้งเมื่อลาวรับเอาศาสนาหลักมาจากดินแดน

อื่น ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์-ฮินดู หรือพุทธศาสนา โครงสร้างเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบกับการช่วงชิงความหมายของพิธีกรรมความเชื่อปู่เอย ย่าเอยด้วยเช่นกัน

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย เมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว รวมทั้งด้านการให้ความสำคัญ ความแตกต่างจากผีอื่นๆ และโครงสร้างของระบบผีในหลวงพระบางว่าเป็นลักษณะอย่างไร
- 2.เพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เอย ย่าเอย เมืองหลวงพระบาง ภายใต้อาณาจักร สปป.ลาว
- 3.เพื่อศึกษากระบวนการการต่อรอง ให้ความหมายใหม่ ทางพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับปู่เอย ย่าเอย ของกลุ่มคนต่างๆ ในท้องถิ่น ในบริบทของการพัฒนาสมัยใหม่ ว่ามีลักษณะอย่างไร และมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระบวนการนั้นๆ อย่างไร

1.3 กรอบความคิดในการวิจัยและหน่วยการวิเคราะห์

1.3.1 กรอบคิดในการศึกษา

ในการศึกษาเรื่องกระบวนการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว ในครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์ในมุมมองทางมิติทางวัฒนธรรมเป็นหลัก แต่ก็ได้หลงลืมที่จะใช้มุมมองทางศาสตร์สาขาอื่นๆ มาประกอบการวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ขององค์ความรู้อย่างถูกต้อง

แนวคิดในมิติทางวัฒนธรรมนี้ อาณันท์ กาญจนพันธุ์ ให้มุมมองทางความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของการต่อสู้ของมนุษย์ เพื่อที่จะปรับตัวเองกับสังคม และปรับตัวเองให้ต่อสู้กับธรรมชาติ (อาณันท์ กาญจนพันธุ์, 2535 :70)

ซึ่งวัฒนธรรมมีสองระดับคือ ระดับที่หนึ่ง หมายถึง ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี และวิทยาการ ซึ่งสังคมหนึ่งๆ สร้างสรรค์หรือปรับปรุงขึ้นมาให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ความหมายในระดับนี้เป็นความหมายระดับบนของวัฒนธรรม

ส่วนอีกระดับหนึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญทางวัฒนธรรม คือ เมื่อมนุษย์สามารถที่จะสร้างสรรค์หรือรับเอาวัฒนธรรมของผู้อื่นมาปรับปรุงแล้ว จะต้องมีการจัดความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งมนุษย์ก็สามารถที่จะจัดได้หลายลักษณะโดยมีเครื่องมือที่เป็นรูปธรรมสำหรับรองรับ

ระบบความสัมพันธ์นั้นเช่น ความเชื่อ ภาษา ศิลปะ ประเพณี ฯลฯ และวัฒนธรรมในระดับนี้เราสามารถที่จะเรียนรู้ได้โดยพฤติกรรมที่แสดงออกทางพิธีกรรม ศาสนา มารยาท ค่านิยม การปกครอง การผลิต การกระจายผลผลิต ฯลฯ เป็นเครื่องบ่งชี้อีกต่อหนึ่ง ซึ่งในการวิเคราะห์จะพบว่าเครื่องมือของระบบความสัมพันธ์เหล่านี้ย่อมมีหน้าที่ในการจรรโลงโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคมนั้นๆ เอาไว้(นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2535 : 11)

และเนื่องจากโครงสร้างความสัมพันธ์นั้นต้องเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม เครื่องมือของระบบความสัมพันธ์ก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไป หรืออีกด้านหนึ่งวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมย่อมผันแปรไปตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดในปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ เพราะต่างมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนอยู่ตลอดเวลา(นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2535 : 11)

อีกด้านหนึ่งเป็นการศึกษาในกรอบของท้องถิ่นเอง เพราะว่าการศึกษาความเชื่อในท้องถิ่นเดิมสามารถอธิบายการต่อรองของรัฐจากพลภายในสังคมได้ และความคิดในท้องถิ่นเองก็สามารถที่จะนำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับหน่วยทางสังคมอื่นๆ ได้ และสามารถอธิบายพลังของการเปลี่ยนแปลงจากศักยภาพภายในสังคมได้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2542: 151)

ทางด้านการศึกษาพิธีกรรมครั้งนี้ มองพิธีกรรมว่าเป็นเวทีของการแสดงความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน ซึ่งมีการนิยามสถานการณ์อย่างหลากหลาย และตีความปัญหาได้หลายระดับ พิธีกรรมสามารถที่จะอธิบายความเป็นจริงทางสังคมได้ หรือนิยามความสัมพันธ์ที่กำลังเป็นไปในขณะนั้นๆ ว่าอะไรเป็นสิ่งที่จริงหรือไม่อย่างไร ตลอดจนเป็นการแสดงตนว่าเราเป็นใคร แตกต่างจากคนอื่นอย่างไร

ในการวิเคราะห์พิธีกรรมนี้ ไม่ได้มองพิธีกรรมเป็นเพียงวาทกรรมหรือโครงสร้างที่หยุดนิ่งตายตัว แต่เป็นการมองในลักษณะวาทกรรมเชิงรุก ที่ให้ความสำคัญกับการที่พิธีกรรมเป็นเวทีของกลุ่มชนต่างๆ ในการตีความ ชั่งชั่งความหมายใหม่ และใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงความเป็นตัวตน แสดงความคิดในการเรียกร้อง คัดค้าน หรือผสมผสาน ประนีประนอม ความคิด ความเป็นตัวตนของตนเองกับสภาพความเป็นจริงในโครงสร้างสังคมนั้นในเวลานั้นๆ ซึ่งเป็นการมองพิธีกรรมในลักษณะที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา

หลักในการมองพิธีกรรมในลักษณะนี้ ผู้วิจัยมีความเชื่ออยู่ว่าพิธีกรรมมีลักษณะที่เคลื่อนไหว และสามารถสะท้อนความเป็นจริงทางสังคมได้ ดังนั้นพิธีกรรมและความเชื่อปุโยบ ย่าเยอ นี้จึงเป็นเวทีของชาวบ้านในการแสดงออกทางความคิด การปฏิบัติ ในการต่อรอง ในปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งจากกรณีการขัดแย้ง หรือการต่อรองนี้ ได้มีการเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นในช่วงอดีตที่เป็นประวัติศาสตร์ จนกระทั่งมาจนถึงปัจจุบัน

รวมทั้งการมองพิธีกรรมเชิงเปรียบเทียบก็มีความสำคัญอย่างมากในการศึกษา เพราะว่าถ้าเราสนใจแค่เพียงพิธีกรรมเดียวก็ทำให้ขาดความรู้เรื่องความจริงแท้ในการให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมจากชาวบ้านอย่างไร ซึ่งในชีวิตประจำวันของชาวบ้านแต่ละกลุ่มนั้น ย่อมมีพิธีกรรมและความเชื่อที่ขัดถือแตกต่างกันออกไป และการศึกษาครั้งนี้ จะต้องมีการนำเอาพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีจากชุมชนอื่นๆ ในอาณาบริเวณใกล้เคียงเข้ามาศึกษาประกอบด้วย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการผสมกลมกลืน ความสอดคล้อง การขัดแย้ง การต่อรอง แข่งชิงกัน ระหว่างพิธีกรรมและความเชื่อ ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน

1.3.2 หน่วยการวิเคราะห์

ในการศึกษาครั้งนี้ หน่วยการวิเคราะห์คือ “พิธีกรรมและความเชื่อ” ที่ใช้เป็นเวทีในการแสดงออกถึงระบบความคิดและวาทกรรมต่างๆ ของกลุ่มชนต่างๆ ภายใต้อิทธิพลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ และท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวในยุคโลกาภิวัตน์

1.4 ขอบเขตและวิธีการวิจัย

1.4.1 พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษานี้ เลือกพื้นที่ศึกษาในตัวเมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อเรื่องปู่เอย ย่าเอย มาช้านาน และยังเป็นพื้นที่ที่ยังแสดงออกในด้านการเคารพนับถืออย่างชัดเจน

และช่วงเวลาในการศึกษา ได้เป็นช่วงเวลาปัจจุบันที่แสดงปรากฏการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องปู่เอย ย่าเอย ให้เห็นได้อย่างชัดเจน แต่ก็ได้ใช้ข้อมูลและปรากฏการณ์และข้อมูลในประวัติศาสตร์ มาประกอบการศึกษาด้วย เพราะการศึกษานี้เป็นการศึกษาถึงกระบวนการซึ่งต้องนับยะทางเวลารวมอยู่ด้วย

1.4.2 กลุ่มคนที่ศึกษา

การศึกษาเรื่องการช่วงชิงความหมายพิธีกรรมและความเชื่อเรื่อง ปู่เอย ย่าเอย เมืองหลวงพระบาง ภายใต้อิทธิพลของลาวในครั้งนี้ มีกรอบความคิดที่ว่า การช่วงชิงความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อนี้มีมาตั้งแต่อดีตแล้ว จนกระทั่งปัจจุบันการช่วงชิงความหมายก็ยังดำเนินต่อไป ดังนั้นในการศึกษาที่เน้นช่วงเวลาในปัจจุบันจึงต้องเลือกกลุ่มเป้าหมายขึ้นเพื่อทำการศึกษา โดยเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อ และเป็นกลุ่มที่มีความหลากหลาย โดยแบ่งเป็น

1.กลุ่มรัฐ ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐบาลที่มีอำนาจในการปกครองท้องถิ่น หรืออำนาจในการจัดการพิธีกรรม

2.กลุ่มชาวบ้านที่ศรัทธาพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความศรัทธาอย่างซื่อสัตย์ ซึ่งกลุ่มชาวบ้านนี้รวมทั้งกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมอยู่ด้วย

3.กลุ่มนักธุรกิจรายย่อยในพื้นที่ คือกลุ่มพ่อค้า แม่ค้ารายย่อย หรือกลุ่มอาชีพรับจ้างทั่วไป จักรรับจ้าง ที่ไม่มีบทบาทมากในระบบเศรษฐกิจขนาดใหญ่ และเป็นกลุ่มที่ทางภาครัฐไม่ค่อยความสนใจ หรือรับรองในความมั่นคงทางอาชีพมากนัก

1.4.3 วิธีการวิจัยและการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการวิจัยมาจากหลายๆ ด้าน โดยแบ่งเป็น

(1) เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยจะเก็บข้อมูลเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งข้อมูลจะมีทั้งรูปแบบเอกสารวิชาการ ตำรา หนังสือแนะนำการท่องเที่ยว สารคดี ภาพถ่าย ภาพวีดิทัศน์ที่ถ่ายทำเป็นสารคดี ฯลฯ ซึ่งจะนำข้อมูลจากสื่อเหล่านี้มาวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการครบถ้วน

(2) ข้อมูลจากภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายใหม่ทางพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรม โดยจะเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์กับบุคคลที่อยู่ในพื้นที่การศึกษาเป็นหลัก แต่ก็มีการคัดเลือกสัมภาษณ์บุคคลนอกพื้นที่การศึกษาแต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อนี้เข้าประกอบด้วย

เนื้อหาของการสัมภาษณ์จะเป็นข้อมูลในด้านลึก ซึ่งเป็นความนึกคิด และตระกัความคิดของแต่ละบุคคลเอง เพื่อให้ได้รายละเอียดของการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อใหม่ว่าเป็นไปในลักษณะใด

รวมทั้งการเข้าวิจัยแบบมีส่วนร่วมคือ ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องเข้าไปสัมพันธ์กับครอบครัวของผู้ประกอบพิธีกรรม และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเข้าไปสัมพันธ์กับพิธีกรรมและความเชื่อนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ และไม่ถูกบิดเบือนโดยอคติต่างๆ ของผู้ให้ข้อมูล

(3) การนำเสนอวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยเลือกการเขียนงานชิ้นนี้แบบบรรยาย และ
 พรรณนาโวหาร รวมทั้งมีการนำภาพถ่ายมาผสมด้วยเพื่อให้เกิดความเข้าใจในข้อมูล
 ครบถ้วนทุกด้าน

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เกิดความเข้าใจในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เยอ
 ย่าเยอ แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว
2. ทำให้เข้าใจในการเปลี่ยนบทบาทของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ แบบเดิมมาสู่
 บทบาทและหน้าที่ใหม่ ทราบการปรับตัวของพิธีกรรมและความเชื่อในแต่ละช่วงเวลา
 รวมทั้งทราบถึงกระบวนการในการนิยามความหมายพิธีกรรมและความเชื่อใหม่ ในแต่ละ
 กลุ่มคน
3. เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานให้แก่ผู้ที่สนใจการปรับเปลี่ยน และการนิยามความหมายใหม่
 ของพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ และทำให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมของ
 สปป.ลาวมากขึ้น

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องการช่วงชิงความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า เมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว ได้มีการทบทวนงานศึกษาและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยประเด็นคือ

แนวคิดและทฤษฎีประเด็นศาสนา และความเชื่อ

ยศ ถันตสมบัติ (2540) อธิบายกระบวนการของความเชื่อว่า เราอาจจัดประเภทสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อต่างๆ ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural force) ซึ่งเป็นพลังอำนาจที่ทำหน้าที่ควบคุมความเป็นไปของมนุษย์ และอีกประเภทหนึ่ง คือ จิตวิญญาณหรือเทพเจ้าหรือสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural being) ซึ่งยังแบ่งได้เป็นอีก 2 ประเภท ประเภทแรก คือ เทพเจ้า (Gods) และจิตวิญญาณ (Spirits) ที่ไม่ได้มีต้นกำเนิดมาจากมนุษย์ (non – human origin) และประเภทที่สอง คือ ปีศาจหรือวิญญาณของมนุษย์ที่ตายแล้ว

บางสังคมยังมีความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณหรือเทวดาอารักษ์ (Guardian spirits) ที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าเทพเจ้า และคอยทำหน้าที่ปกป้องรักษาคุ้มครองมนุษย์ เทวดาอารักษ์เหล่านี้จะสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่เพื่อดูแลป่า คุ้มครองแม่น้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ทำให้เกิดความยำเกรงต่อธรรมชาตินั้น และทำการดูแลรักษาอย่างดี

บางสังคมมีความเชื่อว่าเมื่อมนุษย์ตายแล้ว วิญญาณจะยังไม่ดับสลาย และยังคงวนเวียนอยู่ในฐานะผีบรรพบุรุษ มีหน้าที่คุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัย ความเชื่อนี้ทำให้เกิดพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ และกลายมาเป็นพื้นฐานอำนาจของผู้อาวุโสภายในครอบครัว ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษจะเป็นพื้นฐานของระบบความเชื่อในสังคมวัฒนธรรมที่ครอบครัวและระบบเครือญาติ เป็นแกนกลางของการตัดสินใจ โครงสร้างของครอบครัวและเครือญาติมีการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น

เมื่อมนุษย์ประสบกับปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิต และไม่สามารถจะหาตรรกะหรือเหตุผลมาอธิบายได้ จึงมักจะอธิบายถึงเหล่านั้นโดยอาศัยความเชื่อ และวิธีคิดชุดหนึ่งที่วางอยู่บนพื้น

ฐานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ การอธิบายปรากฏการณ์หรือการให้เหตุผลด้วยความเชื่อทางศาสนา กลายมาเป็นกฎข้อห้าม แบบแผนปฏิบัติและพิธีกรรมทางศาสนา

รูปแบบของการติดต่อหรือการ “เข้าหา” อำนาจศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาต่างๆ ก็มีลักษณะแตกต่างกันออกไป เช่น การติดต่อโดยตรงอย่างการสวดอ้อนวอน การบนบาน หรือการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ แต่บางศาสนาก็จะมี “คนกลาง” เป็นผู้ประกอบพิธีหรือผู้ที่มีหน้าที่ติดต่อกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นพิเศษ ซึ่งคนกลางนี้ก็สามารถแยกออกไปเป็น 2 ประเภท คือ คนทรง (Shaman) และพระสงฆ์ (Priest)

คนทรง คือคนกลางที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม เพื่ออัญเชิญเทพหรือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์มาเข้าร่วมเพื่อประกอบกิจบางอย่าง เช่น การรักษาโรค การทำนายต่างๆ โดยปรกติแล้ว คนทรงจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะพิเศษบางอย่าง เช่น ได้รับการเลือกสรรจากเทพเจ้าหรือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจจิตแก่กล้า หรือได้รับการสืบทอดวิชาจากบรรพบุรุษ

ศาสนายังมีบทบาทหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น นอกจากนั้นศาสนายังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเป็นกลไกในการสร้างเอกลักษณ์ เป็นพลังในการต่อสู้กับความอยุติธรรมและการเบียดเบียนจากภายนอก การเกิดขึ้นของขบวนการศาสนาใหม่ๆ ในสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ทั่วโลกล้วนแล้วแต่เป็นความพยายามของมนุษย์ในการใช้ศาสนาเป็นกลไกในการปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลง เพื่อดำรงรักษาเอกลักษณ์และความอยู่รอดของกลุ่มแทบทั้งสิ้น

ด้านหนึ่งของศาสนาหรือความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์จะมีส่วนสัมพันธ์กับการเมือง สัญลักษณ์ พิธีกรรม และตัวแทนแห่งความศักดิ์สิทธิ์มีอยู่ในระบบการเมืองทุกระบบ อำนาจของผู้นำในสังคมจะมีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ของบุคคลเหล่านี้ ความชอบธรรมของอำนาจก็มักวางอยู่บนพื้นฐานของความศักดิ์สิทธิ์ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมืองทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยและอุปถัมภ์ค้ำจุนซึ่งกันและกันเสมอมา

และเมื่อสังคมหนึ่งๆ เริ่มมีการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมไปตามกระแสโลกภายนอก พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาก็จะมีการปรับตัวตามไปด้วย ดังนั้นการปรับตัวทางศาสนาความเชื่อ จึงเป็นรูปแบบหรือแนวทางประการหนึ่งในการปรับตัวทางวัฒนธรรม รวมทั้งในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมต่างๆ ในยุคปัจจุบัน อาจจะพบว่า ศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น และในบริบทที่แตกต่างกันออกไป และเราอาจจะพบว่าศาสนาถูกนำมาใช้เป็นพลังในการต่อสู้ทางวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2546 : 199-219)

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2543) ได้ให้คำนิยามความหมายของศาสนาว่าหมายถึงระบบความเชื่อและประสบการณ์ของมนุษย์เกี่ยวกับพลังอะไรบางอย่างที่มีคุณสมบัติ “ศักดิ์สิทธิ์” (The Sacred) ซึ่งหมายถึงพระเป็นเจ้าสูงสุด (องค์เดียวหรือหลายองค์ก็ได้) หรือในบางศาสนาที่ไม่มีพระเจ้า ความศักดิ์สิทธิ์หมายถึงคุณสมบัติที่มีพลังเหนือโลก เหนือธรรมดา (The Transcendent or the Wholly Otherness) หรือเป็นความจริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ ไป เป็นพลังที่เป็นความจริงรากฐานที่สุดของสรรพสิ่งในจักรวาล

ในช่วงศตวรรษที่ 19 นักวิชาการตะวันตกได้พยายามอธิบายและหาคำจำกัดความเกี่ยวกับการกำเนิดศาสนา โดยที่ต่างคำถามว่า รูปแบบแรกสุดหรือดั้งเดิมที่สุดของความเชื่อทางศาสนาของมนุษย์คืออะไร

เอมิล เดอร์ไคม์ อธิบายว่า แก่นศาสนา คือ พลังที่ยึดเหนี่ยวสังคม อยู่ลึกกว่าระดับจิตสำนึก แต่มีพลังกำหนดทิศทางพฤติกรรมของปัจเจกชน ส่วนตัวศาสนาเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งที่พลังดังกล่าวแสดงตนออกมาให้เห็นในสังคมก่อนสมัยใหม่ ส่วนในสังคมสมัยใหม่ พลังเกาะยึดทางสังคมแสดงตนผ่านระบบกฎหมาย ซึ่งการที่เดอร์ไคม์ใช้ลักษณะการอธิบายในลักษณะนี้เป็นการอธิบายโดยใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติพื้นฐานของสังคมมนุษย์

ซิกมุนด์ ฟรอยด์ ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับศาสนาว่า ศาสนากำเนิดจากปมเก็บกดเกี่ยวกับสัญชาตญาณในการมีชีวิต ศาสนาเกิดจากการสำนึกผิดและความกลัว และนำไปสู่การกำเนิดพิธีกรรมบูชา โดยเฉพาะประเด็นที่ฟรอยด์ชื่อว่า มนุษย์ผู้ชายในอดีตมีปมที่เกลียดชังบิดาของตนเอง และได้มีการสังหารบิดาของตน ซึ่งทำให้เกิดการสำนึกผิด และความกลัว จึงนำไปสู่การจัดพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษที่เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งก็คือสัญลักษณ์ของบิดานั้นเอง

แต่ทฤษฎี เดอร์ไคม์ และฟรอยด์ ก็มีข้อวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องที่ว่า เขาทั้งสองคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงสูงสุดของศาสนาว่า ความเป็นจริงสูงสุด ความเชื่อและประสบการณ์ของเจ้าของศาสนานั้นไม่ได้สำคัญไปกว่าทักษะของ “คนนอก” ที่เป็นผู้เข้าไปศึกษาและสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของความเชื่อของพวกเขา

เอ็ดเวิร์ด เทเลอร์ และเจ เฟรเซอร์ (J.Frazer) ทั้งสองได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิวัฒนาการ ซึ่งทำให้คิดว่า วิญญาณนิยม และความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถา (Magic) นั้นเป็น “วิทยาศาสตร์ปลอมๆ” ถึงแม้ว่าจะแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีความสังเกต และแยกแยะสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ แต่ความเป็นจริงแล้วมนุษย์ก็ไม่สามารถควบคุมธรรมชาติได้ แก่นของศาสนาโบราณจึงตั้งอยู่บนความสามารถในการใช้เหตุผล (Rational Thinking) การคิดแบบไสยศาสตร์และวิทยาศาสตร์จึงอยู่บนเส้นของวิวัฒนาการเดียวกัน แต่อยู่คนละระดับกันเท่านั้นเอง และศาสนาได้ถูกจัดให้อยู่ตรงกลางของทั้งสองระดับนั้น แต่ในการนิยามหรือให้ความหมายในลักษณะนี้ก็มีช่องว่างตรงที่การ

นิยามแบบนี้มีสมมติฐานว่าเมื่อวิถีคิดของมนุษย์พัฒนาไปสู่ขั้นสูงสุด วิถีคิดที่สูงกว่าจะเข้ามาแทนที่วิถีคิดที่ต่ำกว่า ดังนั้น เมื่อมนุษย์สามารถที่จะมีความรู้เพิ่มมากขึ้นเท่าใด มนุษย์ก็จะสามารถปลดปล่อยตัวเองให้หลุดพ้นจากความงมงายได้มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งทำให้การนิยามเช่นนี้ไม่สามารถอธิบายการคงอยู่คู่กันของทั้งไสยศาสตร์ ศาสนา และวิทยาศาสตร์ที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันได้

ลูเซียน เลวี-บรูห์ล (Lucien Levi-Bruhl) และ เอส เจ แทมเบียห์ (S.J. Tambiah) แสดงความคิดว่า ศาสนาและไสยมีจุดร่วมกันอย่างหนึ่งคือเป็นการมองโลกแบบมีส่วนร่วม และพ้นจากเรื่องของการใช้เหตุผล เช่น การเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรม ในขณะที่วิทยาศาสตร์เป็นการมองโลกแบบมีระยะห่าง แต่ในความเป็นจริงความเชื่อทั้งสองแบบ ไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกันคนละขั้วเสมอไป เพราะบางทีความเชื่อทั้งสองอาจจะเสริมกันก็เป็นไปได้

ในประเด็นของโครงสร้างการจัดองค์กร แมกซ์ เวเบอร์ ศึกษาถึงการเกิดศาสนาใหญ่ๆ ในโลก แล้วพบว่ามีลักษณะร่วมอย่างหนึ่งของการจัดองค์กรก็คือ ในช่วงที่องค์ศาสดายังมีชีวิตอยู่ การจัดองค์กรยังไม่เป็นระบบแบบแผนมากนัก เพราะองค์ศาสดามักมีคุณสมบัติของผู้นำเปี่ยมบารมี (Charismatic Leader) การรวมกลุ่มหรือกระจายตัวของสาวกจึงเป็นไปตามเจตจำนงของพระศาสดา นอกจากนี้ องค์ประกอบของศาสนาในด้านต่างๆ (การถ่ายทอดคำสอน การบวช พิธีกรรม) ยังมีลักษณะแบบ “เป็นไปเอง” และมีความยืดหยุ่นสูง แต่เมื่อสิ้นพระศาสดา ศาสนาแต่ละศาสนาจะมีแนวโน้มของกระบวนการที่เรียกว่า “การกลายเป็นสถาบัน” (Institutionalization) ซึ่งหมายถึงมีการจัดระเบียบในการจัดองค์กรทางศาสนามากขึ้น และกระบวนการต่างๆ ทางศาสนามีความซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งการกลายเป็นสถาบันนี้จะมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมส่วนอื่นๆ เสมอ เช่น สมัยยุโรปยุคกลางที่องค์กรของแคทอลิกมีความเข้มแข็งมาก และมีส่วนสัมพันธ์กับโครงสร้างทางการเมืองแบบกระจายอำนาจในระบบศักดินา จักรพรรดิต้องได้รับการสวมมงกุฎจากพระสันตปาปา พระแคทอลิกมีอำนาจทั้งการศาลและเศรษฐกิจจากการเก็บภาษีศาสนา แต่เมื่อระบบสังคมเปลี่ยนแปลงไป โลกทัศน์แบบใหม่เกี่ยวกับศาสนาก็เข้ามาแทนที่ มีการวิพากษ์วิจารณ์องค์กรศาสนาแบบเก่า และมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามมา

พุทธและผี : ระบบความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมลาว

ชนิกา ตั้งถาวรศิริกุล (2541) ศึกษาเรื่อง “สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์” อธิบายในประเด็นนี้ว่า ในสังคมลาว พุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการสร้างกลุ่มสังคมบนรากฐานร่วมของจิตใจมนุษย์ ความเชื่อถูกใช้ในการสร้างกลุ่มและใช้ตอบโต้อำนาจอื่นๆ ของสังคม โดยผ่านพิธีกรรมและสัญลักษณ์ต่างๆ

ธีรยุทธ บุญมี ได้อธิบายว่า พุทธศาสนาใช้กระบวนการทางจิตวิทยาในรูปแบบของการสร้างความกลัวและความหวังเข้าสู่จิตใจส่วนลึกของมนุษย์ สิ่งนี้มนุษย์สามารถจัดการได้ด้วยบรรทัดฐานของจริยธรรมภายในของคน เพื่อเข้าไปควบคุมการผันแปรของปัจเจกภายใต้กฎพฤติกรรม ในทางตรงกันข้าม ความคิดเกี่ยวกับผี เป็นรากฐานอุดมการณ์ทางการเมือง โดยมีพื้นฐานมาจากความเชื่อที่ว่า การที่จะเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์จะต้องเป็นมนุษย์การเมือง (Homo politicos) คือมนุษย์ที่มีระเบียบการปกครองและความสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นอน ฉะนั้นบรรทัดฐานจึงอยู่ภายนอกตัวมนุษย์ในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกและกลุ่มสังคม ถึงแม้ว่าอุดมการณ์ทั้งสองจะให้ภาพที่ขัดแย้งกัน แต่ในความเป็นจริงกลับสามารถดำรงอยู่ในสังคมร่วมกันได้จากการสนับสนุนของระบบคิดเดิมอันเกี่ยวกับจักรวาล ที่ประกอบขึ้นจากคู่ขัดแย้ง ซึ่งพุทธกับผีก็เป็นคู่ขัดแย้งคู่หนึ่งในระบบจักรวาล

ชาวลาวสมัยโบราณคิดว่า ผีเป็นชั่วตรงข้ามของมนุษย์ในจักรวาล พื้นที่ของผีนั่นอยู่ข้างบน ส่วนพื้นที่ของมนุษย์นั้นอยู่ข้างล่าง แต่ผีและมนุษย์นั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ความผูกพันแสดงออกในรูปของความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับพื้นที่ คือ ผีมีอำนาจเหนือมนุษย์ ดังนั้นจึงมีอำนาจเหนือพื้นดินด้วยอันเป็นพื้นที่ที่มนุษย์เกิดด้วยเช่นกัน ฉะนั้น ผีจึงกลายเป็นความเชื่อที่สร้างความสมบูรณ์ของการเป็นมนุษย์หรือมนุษย์การเมืองที่สำคัญยิ่ง

ผีเป็นส่วนหนึ่งทางความเชื่อของปัจเจกบุคคลในการจำแนกตนเองออกจากผู้อื่น และในอีกด้านหนึ่งผีก็เป็นปัจจัยสำคัญในการรวมปัจเจกบุคคลเข้าเป็นกลุ่มสังคมด้วยเช่นกัน ดังนั้นผีจึงเป็นพลังอำนาจที่สามารถควบคุมปัจเจกและกลุ่มให้สำนึกความเป็นกลุ่มเดียวกันผ่านบรรทัดฐานและอำนาจในการให้โทษให้โทษของผี

ผี พื้นที่และพลังอำนาจจะอยู่ควบคู่กันในสังคม พื้นที่จะเป็นเสมือนเครื่องมือเชิงอำนาจที่เป็นกลไกที่หมุนกระบวนการทางสังคมให้ดำเนินต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และผีอยู่บนพื้นที่ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มที่อยู่บนรากฐานของเพศ เครือญาติ สายตระกูลคู่โครงสร้างสังคม สิ่งเหล่านี้ถูกกระทำและผลิตผ่านบรรทัดฐานทางสังคมในรูปแบบพิธีกรรม การแต่งกาย ข้อห้าม และความขัดแย้งในสังคม

แนวคิดและทฤษฎีประเด็นพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นภาษาสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่สื่อถึงความเชื่อ ซึ่งอาจจะเป็นความเชื่อที่เป็นศาสนาหรือไม่ใช่ศาสนาก็ได้ พิธีกรรมมีหลายมิติ หลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจก ระดับครัวเรือน หรือระดับชุมชน

ในมิติของการถ่ายทอดศาสน์ นั้นพิธีกรรมมีทั้งการถ่ายทอดค่านิยมหาความเชื่อ และการถ่ายทอดอารมณ์ร่วม โดยการถูกผลิตซ้ำ และคอกย้ำเข้าสู่จิตสำนึกของสมาชิกที่เข้าร่วม การที่อุดมการณ์ร่วมถูกผลิตซ้ำให้มีความทรงพลังได้นั้นก็เพราะว่า พิธีกรรมเป็นภาษาที่เน้นการใช้ความรู้สึกเป็นตัวถ่ายทอดเนื้อหา ความรู้สึกต่างๆ จะถูกสร้างผ่านสัญลักษณ์หลายๆ ชนิด เช่น คนตรี การสวด สายสัญญาณ เป็นต้น บางพิธีกรรมอาจจะเน้นความรู้สึกขมขื่นถึงศักดิ์สิทธิ์ แต่บางพิธีก็เน้นความสนุกสนาน แต่ถึงอย่างไรความรู้สึกที่มีอยู่ในพิธีกรรมก็เป็นการสื่อที่มีพลัง มีชีวิต มีอำนาจเหนือจิตใจ เป็นการดึงสมาชิกออกนอกประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน

ทางด้านบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมที่มีต่อสังคมนั้น มีการจัดแบ่งประเภทของพิธีกรรมได้ในหลายลักษณะ เช่น

พิธีกรรมที่เน้นการควบคุมธรรมชาติ (Technological Ritual) ในแง่นี้ พิธีกรรมเปรียบเสมือนเทคโนโลยีที่มีผู้เชี่ยวชาญ (คือหมอผี) มาเป็นตัวกลางที่เชื่อมต่อกับพลังเหนือธรรมชาติ เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวและบวงสรวงเทพที่เกี่ยวเนื่องกับการผลิต พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลต่างๆ เป็นต้น

พิธีกรรมที่มุ่งควบคุมมนุษย์ หรือเป็นที่ถ่ายทอดค่านิยมร่วมแก่สมาชิกสังคม (Ideological Ritual) เช่น พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านต่างๆ ในขั้นตอนของชีวิต

พิธีกรรมที่ช่วยให้ปัจเจกเข้าถึงจุดมุ่งหมายศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า (Salvation Ritual) เช่น การสวดมนต์ หรือการสวดภาวนา

พิธีกรรมสำหรับเยียวยาความเจ็บป่วยหรือภาวะวิกฤตทางสังคม (Revitalization Ritual) เช่น ขบวนการพระศรีอาริย์

แต่อย่างไรก็ตามพิธีกรรมหนึ่งๆ อาจจะมีหน้าที่หลายอย่างประกอบกันก็ได้ และการจำแนกพิธีกรรมนั้นยังสามารถแบ่งประเภทพิธีกรรมได้อีกแบบหนึ่ง คือ แบ่งเป็นพิธีกรรมที่มุ่งสงวนรักษาโครงสร้างสังคมที่เป็นอยู่และพิธีกรรมที่มุ่งเปลี่ยนแปลงมัน (Confirmative and Transformative Ritual) แนวการแบ่งแบบนี้เห็นว่าพิธีกรรมในการสงวนรักษานั้นได้รับอิทธิพล

มาจาก เอมีล เคอร์ไคม์ และสกุลโครงสร้างหน้าที่นิยมนรวมทั้งบางส่วนของพวกนิเวศวัฒนธรรมด้วย โดยศึกษาแง่มุมเชิงโครงสร้างสถาบันว่าเนื้อหาพิธีกรรมอย่างหนึ่งสอดคล้องต่อการดำรงอยู่ของโครงสร้างอำนาจ ระบบเครือญาติ หรือการสงวนรักษาสภาพทางนิเวศแบบใดแบบหนึ่งอย่างไร

ส่วนแนวที่เน้นบทบาทพิธีกรรมในการเปลี่ยนแปลงสังคม ได้อิทธิพลจากวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) ซึ่งได้ขยายความมโนทัศน์เรื่องขั้นตอนเปลี่ยนผ่านในพิธีกรรมประเภทการเปลี่ยนผ่านในขั้นตอนต่างๆ ของชีวิต (Rite de Passage) โดยโยงมโนทัศน์ดังกล่าวเข้ากับเรื่องของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ อำนาจดังกล่าวเป็นอำนาจในการปฏิเสธกฎเกณฑ์สังคมที่เป็นอยู่ในยามปกติ เช่น การเอ่ยถึงสิ่งหยาบโตนในพิธีกรรมพื้นบ้านของไทย หรือในพิธีแต่งตั้งหัวหน้าเผ่าในบางวัฒนธรรมอาฟริกัน ผู้จะเป็นหัวเผ่าต้องทำตัวต่ำค้อยที่สุด เพื่อระลึกว่าที่มาแห่งอำนาจคือชุมชน ช่วงเปลี่ยนผ่านในพิธีกรรมจะเป็นช่วงที่สัญลักษณ์ของอำนาจพลิกกลับด้าน เป็นช่วงที่ความเท่าเทียมมาแทนที่การมีช่วงชั้น ดังนั้น ถ้า Confirmative Ritual มุ่งรักษากฎสังคมที่ยอมรับการแบ่งแยกและการมีช่วงชั้น Transformative Ritual ก็มีอำนาจในการมุ่งเปลี่ยนชั่วอำนาจที่เป็นอยู่ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การแบ่งประเภทของพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ ก็พบว่ามีมิติของการซ้อนทับกันอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นประเด็นสำคัญในการศึกษาพิธีกรรม คือ วิเคราะห์ว่าสภาพแวดล้อมทางสังคมแบบใดเอื้อให้พิธีกรรมมีหน้าที่แบบใดบ้าง (อภิญา เพ็ญพสุตกุล, 2543)

ในงาน Political Systems of Highland Burma (1964) ของ Edmund R. Leach ได้วิพากษ์แนวความคิดการศึกษาพิธีกรรมแบบ Durkheimian ที่เห็นว่า พิธีกรรม เป็นการนำเสนอทางสัญลักษณ์ร่วมของกลุ่มสังคมเฉพาะกลุ่ม โดยแยกอาณาบริเวณของการกระทำทางสังคมออกเป็นคู่ตรงข้าม กล่าวคือ แบ่งพิธีกรรม ศาสนา ความเชื่อ อยู่ในโลกของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (sacred) และแบ่งการกระทำทั่วไปของมนุษย์อยู่ในโลกโลกียวัตถุ (profane) Leach ไม่เห็นด้วยกับการวิเคราะห์แบบแยกขั้วตรงข้าม เพราะความเป็นจริงทางสังคมมีลักษณะเหลื่อมซ้อนกัน และการวิเคราะห์แยกขั้วทำให้เห็นเพียงแง่มุมของการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดเท่านั้น และไม่สามารถอธิบายลักษณะต่างๆ ของการกระทำต่าง ๆ ได้

เขาได้ให้นิยาม “พิธีกรรม” ว่าเป็นการแสดงออกถึงสถานภาพของปัจเจกชนว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งคนใดในโครงสร้างของสังคมที่เขาสังกัดอยู่ เช่น การเลี้ยงผีนักของชาวกะเหรี่ยง อาจมองได้ว่าเป็นเรื่องการกระทำทางเศรษฐกิจ มีการฆ่าสัตว์ การแบ่งปันชิ้นเนื้อ ประหนึ่งเป็นงานเลี้ยง ทว่าในอีกแง่หนึ่งมันมีนัยเชิงสัญลักษณ์ถึงสถานภาพทางสังคม ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นด้อยแสดงทางสัญลักษณ์ในการกล่าวถึงบางสิ่งบางอย่างของปัจเจกชนต่อการกระทำนั้น ๆ นอกนั้นเขายังเสนออีกว่า ตำนาน

หรือนิทานปรัมปราเป็นสิ่งที่อยู่กับพิธีกรรม พิธีกรรมแสดงนัยยะของตำนาน ในทางกลับกันตำนานก็แสดงนัยของพิธีกรรมได้ (Leach, 1964 : 10-14)

เท่าที่ผ่านมาการศึกษาพิธีกรรมโดยเฉพาะการบูชาผีอารักษ์มักใช้กรอบของ Durkheimian และพยายามอธิบายแนวคิดเรื่อง ความอุดมสมบูรณ์ การอยู่ดีกินดี ความชอบธรรมในการเป็นเจ้าของ หรือเรื่องอำนาจ เป็นต้น ในกรอบการศึกษาแบบนี้ยังมอง พิธีกรรม ในฐานะการจัดระเบียบช่วงชั้น (Hierarchical order) ที่สอดคล้องกันของหน่วยทางสังคมหรือหน่วยทางการเมืองที่น่าเสนอออกมา เช่น ครัวเรือน สายตระกูลแม่ ชุมชนหมู่บ้าน หรือขอบเขตทางการเมือง ตัวอย่างงาน Tambiah(1970) ได้ขยายกรอบคิดเรื่อง ช่วงชั้น ไปเปรียบเทียบกับพุทธเถรวาท Condominas(1975) ซึ่งศึกษาเรื่อง ผีบ้านในลาว หรืองานของ Leach(1964) ในพม่าเองก็ตาม แนวทางการศึกษาแบบนี้เน้นการเกาะเกี่ยวของพิธีกรรมที่แตกต่าง ด้วยการอธิบายถึงความเป็นเนื้อเดียวกันในทุกระดับ(Tanabe,1988:2) แต่ได้หลงลืมไปว่า พิธีกรรม เป็นทั้งพื้นที่ และปฏิบัติการมีนัยของความขัดแย้ง การต่อรอง การช่วงชิง ความหมาย และอำนาจของกลุ่มคนต่างๆ ที่มีลักษณะเคลื่อนไหวอย่างสลับซับซ้อน

Jame C. Scott บทความเรื่อง "Protest and Profanation" ซึ่งมีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการแย่งชิงการนิยามความหมาย ระหว่าง วัฒนธรรมหลัก(Great Tradition) ซึ่งกระจายอยู่ในหมู่บ้านชั้นสูงและชนชั้นกลาง และวัฒนธรรมชาวบ้าน(Little Tradition) ในรูปแบบของประเพณีท้องถิ่น ทั้งสองกระแสวัฒนธรรมมีการประสานประโยชน์ และการต่อรองแย่งชิงพื้นที่ทางความหมายกันอยู่ตลอดเวลา ในวัฒนธรรมของชาวบ้านสังคมเกษตรกรรม จะแฝงอุดมการณ์ต่อต้านอำนาจชนชั้นนำที่อยู่ในเมือง อาทิเช่น การเกิดกบฏชาวนา ซึ่งเกิดจากแรงบีบคั้นจากชนชั้นผู้นำในเมือง ทำให้ความผูกพันของชุมชนดั้งเดิมยิ่งเข้มแข็งขึ้น และมีพลังในการปฏิบัติการต่อต้านมากยิ่งขึ้น

การปะทะประสานระหว่างวัฒนธรรมยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐศูนย์กลางกับดินแดนชายขอบอันเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพิง โดยวัฒนธรรมย่อยมีแนวโน้มที่จะเลียนแบบวัฒนธรรมที่ดูจะมีอารยะมากกว่า เพราะการเข้าใกล้วัฒนธรรมกระแสหลักมากเท่าใด ก็ยิ่งเข้าใกล้ความถึกลับซับซ้อน อำนาจ และสถาบัน หากแต่ภายใต้การยอมรับเลียนแบบก็มีการต่อต้านควบคู่อยู่เสมอ การต่อต้านในชีวิตประจำวัน จึงแสดงออกมาในรูปแบบของความบันเทิงเพื่อมวลชน มีการประชดประเทียบความอ่อนแอไร้อำนาจของตนเอง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการถูกทำให้ยอมจำนน

Scott ให้ความสำคัญพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นจุดกำเนิดของการเคลื่อนไหว เมื่อถึงจุดที่ไม่พอใจเรื่องการเมืองและวัฒนธรรม อาทิเช่น เรื่องกบฏสินญ การยืนยันความเชื่อเรื่องผีของ

หรือการกลับมาของผู้นำที่มีบุญบารมี เพื่อต่อสู้กับโครงสร้างทางสังคมที่ไม่มีความเท่าเทียมกัน รูปแบบหนึ่งของการต่อต้านในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน คือ เทคนิคเชิงอำนาจที่เรียกว่า Profanation หรือการทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาเกลือกกลั้วกับดิน เป็นการกลับหัวกลับหางในช่วงเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะในรูปแบบพิธีกรรม เขาเรียกว่า moment of madness ซึ่งทำให้ผู้มีอำนาจกลายเป็นตัวตกลงไป ในสายตา Scott “พิธีกรรมเป็นเวทีต่อต้านการครอบงำทางวัฒนธรรม ซึ่งไม่ต้องรอคอยผู้มาก่อความจากภายนอก เพราะสัญลักษณ์ของการต่อต้านได้ปรากฏอยู่ ณ เวลานั้นแล้ว”

Tanabe(1988) วิเคราะห์ว่าทฤษฎีเชิงอุดมการณ์กับการบูชาผีอารักษ์ของไทยถือในเขตสิบสองปันนาเปลี่ยนแปลงผ่านทางสังคมว่า หลังการล่มสลายของรัฐบาลจีน และระบบศักดินาถูกทำลายลง เมื่อกองทัพปฏิวัติประชาชนจีนประสบชัยชนะ ได้มีการปฏิรูปที่ดินกระจายไปสู่ประชาชน และให้มีการผลิตแบบรวม ในปี 1958 จีนมุ่งหวังที่จะเขยิบจากลัทธิสังคมนิยมไปสู่คอมมิวนิสต์ เริ่มต้นนโยบายการเคลื่อนไหวอย่างก้าวกระโดดด้วยการสร้างองค์กรทางสังคมใหม่ครอบคลุมชีวิตทางสังคมทุกด้าน ในเขตเมืองเชียงรุ่งมีการจัดตั้งระบบคอมมิวนิสต์ประชาชน รวบรวมเอาชาวบ้านจาก 83 หมู่บ้านมาไว้ในหน่วยเดียวกัน ในช่วงนี้การบูชาผีอารักษ์เมืองได้สูญสลายไป ชาวบ้านส่วนใหญ่อธิบายว่า ผีเมืองเป็นมรดกตกทอดมาจากระบบศักดินา ไม่สามารถคงอยู่ได้เพราะเมืองได้กลายรูปเป็นคอมมิวนิสต์จึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป แม้ชาวบ้านจะพยายามอธิบายการหายไปของผีหลวงว่าเป็นเรื่องของเมือง ได้ถูกเปลี่ยนชุดความสัมพันธ์ใหม่ ทว่า Tanabe เห็นว่า การหายไปของผีหลวงเป็นเรื่องของกระบวนการปฏิวัติ เพราะเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับอุดมการณ์ที่ครอบงำไปสู่รากฐานของสังคมเดิม อย่างไรก็ตาม ผีอารักษ์ในระดับครัวเรือน และชุมชนกลับยังคงอยู่ เนื่องจากชุมชน หรือหน่วยทางสังคมที่เรียกว่า ชุดผลิต (production team) ซึ่งเป็นหน่วยเล็กที่สุดในระดับคอมมิวนิสต์ยังคงอยู่ และเป็นความจริงทางสังคมที่ชาวบ้านเห็นได้ แต่ถึงผีอารักษ์ในระดับครัวเรือนจะยังคงอยู่ แต่ในด้านเนื้อหาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเช่นกัน

ฉัตรชัย รมิตานนท์(2527) สนใจศึกษาเรื่องผีเจ้านาย เนื่องด้วยวัตถุประสงค์ที่ว่า ผีเจ้านายสามารถดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยได้อย่างไร และมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางระบบความเชื่อทางศาสนาของคนส่วนใหญ่ที่มีทั้ง พุทธ พราหมณ์ ผี กันในรูปแบบใด และนอกจากนั้นความเชื่อเรื่องผีเจ้านายมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางการปกครอง ทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างไร

การที่ผีเจ้านายยังสามารถที่จะดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันอยู่ได้นั้น แสดงว่ายังมีผู้คนในสังคมที่ยังคงรักษาและสืบทอดประเพณีเอาไว้ แต่รูปแบบลักษณะของพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีเจ้านายในปัจจุบันก็มีการผสมผสานรวมกับความเชื่ออื่นๆ เข้าไปด้วย เช่น รวมกับพุทธศาสนา ฉัตรชัยใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยมในการวิเคราะห์ปัญหานี้ โดยต้องการดูความสัมพันธ์ระหว่าง การ

ดำรงอยู่ของระบบความเชื่อ กับหน้าที่ของระบบความเชื่อ รวมทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง การที่ชาวบ้านยังเชื่อเรื่องผีเจ้านายอยู่ก็อาจจะเป็นเพราะว่าพิธีกรรมความเชื่อนี้ยังมีหน้าที่ในการที่จะตอบสนองบางสิ่งบางอย่างแก่ผู้คนภายในสังคม และวัฒนธรรมนั้นๆ อยู่

ซึ่งฉลาดชายแบ่งหน้าที่นี้เป็นสองระดับคือ หน้าที่ที่มีต่อสังคมโดยรวม และหน้าที่ต่อปัจเจกชนที่ประกอบกันเข้าเป็นสังคม โดยที่หน้าที่ต่อสังคมโดยรวมก็คือ ทำหน้าที่ในการให้ความสนับสนุนแก่สถาบันหลักพื้นฐานต่างๆ ของสังคม เช่น ให้ความชอบธรรมแก่ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ในสังคมในขณะนั้นว่าถูกต้องเหมาะสมแล้ว เช่น เรื่องบุญวาสนาที่ทำกันมาแต่ปางก่อนแล้วมาเห็นผลกันในชาตินี้ หรือทางด้านความสัมพันธ์ทางการเมืองก็จะเป็นในลักษณะให้การสนับสนุนหรือให้ความชอบธรรมต่อระบบหรือแหล่งอำนาจในการปกครองทำให้ผู้คนยอมรับกฎเกณฑ์ที่ผู้ปกครองกำหนดขึ้น และในทางกลับกันอำนาจทางการเมืองการปกครองหรืออำนาจทางเศรษฐกิจก็จะให้การสนับสนุนรูปแบบความเชื่อให้ยังคงสืบทอดอยู่ได้

และในด้านการปกครองในการที่จะผนึกส่วนต่างๆ ของสังคมที่มีความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมประเพณีหรือระบบความเชื่อที่ต่างกันให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนเป็นรัฐที่เข้มแข็งนั้น จำเป็นต้องมีการสร้างจิตสำนึกใหญ่ร่วมกันขึ้นมา โดยการรวบรวมความแตกต่างทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ภาษา ประเพณีประจำท้องถิ่นต่างๆ ที่อาจจะแตกต่างกัน ระบบความเชื่อเช่นการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในท้องถิ่น มีประจำตระกูล มีหมู่บ้าน ฯลฯ ให้เข้ามาอยู่ภายใต้ผีใหญ่ของเมืองที่เป็นศูนย์กลาง

ส่วนทางด้านหน้าที่ของผีเจ้านายต่อระดับปัจเจกชนนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้านายเป็นความเชื่อที่ยังมีความสำคัญต่อระบบความคิดของชาวบ้าน และยังมีหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการ หรือความจำเป็นของผู้เชื่อถือ และปฏิบัติแตกต่างกันออกไปตามลักษณะที่แตกต่างของปัญหาตามสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นผู้ที่มีความเชื่อจึงมีทางเลือกที่จะใช้คำอธิบายและวิธีแก้ปัญหามาจากความเชื่อแบบใดแบบหนึ่งที่เหมาะสมกับลักษณะของปัญหาและสถานการณ์ตามวิจารณ์ญาณ หรือการประเมิน (โลกทัศน์) ของเขา

นั่นคือการที่ผีเจ้านายยังดำรงอยู่ได้ก็เพราะว่าผีเจ้านายยังสามารถที่จะช่วยเหลือในการแก้ปัญหาแก่ผู้คนได้ ฉลาดชายสรุปไว้ว่า ปัญหาส่วนใหญ่ที่ผู้คนไปหาผีเจ้านายเพื่อให้ช่วยเหลือในการแก้ปัญหาก็แบ่งออกเป็น ร้อนใจ ร้อนกาย ร้อนเงิน และอื่นๆ

รวมทั้งงานชิ้นนี้ยังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างการนับถือผีเจ้านายว่า กระบวนการความเชื่อเรื่องผีเจ้านายนั้นมีการนำมาผสมผสานรวมเข้ากับความเชื่อแบบพราหมณ์และพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม และมีสัมพันธ์ภาพที่ปรากฏให้เห็นในรูปของความสัมพันธ์ในลักษณะการจัดสถานภาพความสูงต่ำ มีการจัดการบังคับบัญชา รวมทั้งการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างมีระบบ

แต่การศึกษาผีเจ้านายนี้ ยังมีนัยยะของความขัดแย้งรวมอยู่ด้วย การขัดแย้งในสายสัมพันธ์ระหว่างเจ้าสายต่างๆ ที่แสดงออกผ่านการนิยามความหมายทางความประพฤติกของเจ้า ยกตัวอย่างเช่น การที่เจ้าแต่ละองค์จะไม่ข้ามเขตแดนกัน ซึ่งถือว่าเป็นการค้ำครอง และช่วงชิงเรื่องอาณาเขตดินแดนของตน หรือมีการควบคุมและรายงานความประพฤติของเจ้านายด้วยตนเอง มีการตรวจสอบว่าใครเป็นเจ้าจริงหรือไม่จริง ซึ่งเป็นการตรวจสอบ และแย่งชิงความศักดิ์สิทธิ์ ชื่อเสียงมาสู่ตนเอง และเป็นกระบวนการกำจัด หรือถิรอนอำนาจของผีตัวอื่นๆ ที่มีนัยยะของการแข่งขันกันอยู่ รวมทั้งกรณีการจัดลำดับความสำคัญของเจ้า มีการแบ่งบทบาทและหน้าที่และช่วงชั้นกัน โดยที่ยึดถือตามแบบการแบ่งงานบริหารการปกครอง มีการยกให้ศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ ซึ่งแสดงนัยยะของการเข้ามารวมศูนย์อำนาจของรัฐส่วนกลาง ซึ่งทางชาวบ้าน หรือการแสดงออกเรื่องผี เวลามีกิจกรรมอะไรต้องผ่านการอนุญาตจากส่วนกลางก่อน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมและความเชื่อหนึ่งๆ ไม่ได้มีเพียงแค่ด้านที่ผสมกลมเกลียวกันอย่างเดียว แต่ยังมีด้านที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้ง การค้ำครอง อยู่ด้วย

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542) ศึกษาเรื่องพิธีไหว้ผีเมืองโดยให้มุมมองทางการสร้างอำนาจความชอบธรรมทางด้านการปกครองของรัฐหรือของกษัตริย์ ในบทความ “พิธีไหว้ผีเมือง และอำนาจรัฐในล้านนา” ว่า ความเชื่อเรื่องผีเมืองให้นัยยะว่า ผีเจ้าที่ในระดับเมืองมีฐานะและอำนาจสูงกว่าผีอารักษ์ในระดับหมู่บ้านและในตระกูล ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่าสอครับเป็นลำดับในโครงข่ายเดียวกัน แต่ในประสบการณ์ของชีวิตจริง พบว่ามีความขัดแย้งอยู่ เพราะเมื่อปรากฏว่าการเลี้ยงผีเมืองในส่วนของผีปู่ย่าเจ้าเมืองถูกละเลยไป แต่ชาวบ้านยังคงประกอบพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและผีบ้านได้ โดยเพียงแต่เชิญให้ผีปู่ย่าของเจ้าเมืองมาทรง ที่เรียกว่า “ผีเจ้านาย” เท่านั้น ซึ่งเป็นพิธีกรรมของการเปลี่ยนอำนาจมาไว้ครอบครองต่อการแก้ปัญหาด้านจิตใจของบุคคล แทนที่การยกระดับอำนาจเพื่อการสร้างวามชอบธรรม

เกี่ยวกับเรื่องการปรับตัวของพิธีกรรมความเชื่อนั้น จิเกฮารุ ทานาเบ้ (2537) ได้เสนอไว้ในรายงานเรื่อง “ทางแพร่งในเรื่องชนชาติในเขตชายขอบเอเชียอาคเนย์” โดยที่ยกตัวอย่างพิธีกรรมของลัทธิการนับถือ “ผีเมือง” เจ้าฟ้ามังราย ที่บ้านเมือง สิบสองปันนา และพิธีเลี้ยง “ผีเมือง” เจ้าหลวงเมืองหล้า ที่บ้านหนองบัว ซึ่งเป็นชุมชนไทลื้อที่จังหวัดน่าน

ซึ่งพิธีกรรมแรกนั้นได้มีการฟื้นฟูขึ้นในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) ซึ่งเป็นเวลานานถึง 32 ปี หลังจากที่รัฐบาลคอมมิวนิสต์ของจีนสั่งห้าม และตัวอย่างที่สอง เป็นพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกันซึ่งประดิษฐ์ขึ้นเพื่อสอดคล้องกับการพัฒนาระบบการปกครองท้องถิ่นของประเทศไทย ทานาเบ้คิดว่ พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติอย่างหนึ่งที่อยู่ได้นานในบรรดาการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของ

มนุษย์ และสามารถแสดงออกในเรื่องเอกลักษณ์ รวมทั้งเชื่อว่าพิธีกรรมเหล่านี้สามารถที่จะแสดงออกให้เห็นถึงการที่กลุ่มคนเจ้าของพิธีกรรมกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันอยู่

การฟื้นฟูลัทธินับถือเจ้าฟ้ามังรายนั้นได้เริ่มควบคู่กับการฟื้นฟูพุทธศาสนา ซึ่งมีการตั้ง “สมาคมพุทธศาสนาแห่งสิบสองปันนา” ที่ได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากคณะสงฆ์จากประเทศไทย เมื่อมีการฟื้นฟูพุทธศาสนา และพิธีกรรมทางศาสนาในหมู่ชนชนชาวไทลื้อ ก็มีแนวโน้มที่จะมีการฟื้นฟูลัทธินับถือผี เช่น การเลี้ยงผีเสื้อบ้าน ฯลฯ ดังนั้นการฟื้นฟูลัทธินับถือเจ้าฟ้ามังราย จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการได้กลับการปราบปรามกิจกรรมทางศาสนาในช่วงอดีต และยังเป็นการแสดงออกถึงการต่อรอง และการช่วงชิงความหมาย แสดงอัตลักษณ์ของตัวเองให้เด่นชัดจากกลุ่มอื่นๆ

ในสิบสองปันนา การปกครองเป็นแบบคอมมิวนิสต์ที่ไม่ได้ให้การรับรองเอกลักษณ์ของชนชาติเล็กๆ อย่างไทเมืองอย่างเป็นทางการ อีกทั้งไทลื้อที่เป็นคนส่วนใหญ่ก็ดูจะไม่สนใจเพื่อนบ้านกลุ่มเล็กๆ นี้ การฟื้นฟูพิธีกรรมเจ้าฟ้ามังรายจึงเป็นความพยายามที่จะต่อรอง โดยการฉายภาพในอดีตของตน ต่อเพื่อนบ้านที่เป็นไทลื้อ และต่อการปกครองคอมมิวนิสต์ว่า คนไทเมืองคือใคร โดยที่พิธีกรรมที่ฟื้นฟูขึ้นเป็นการเน้นเนื้อหาทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางชนชาติที่ไม่เหมือนใคร จึงเท่ากับว่าเป็นการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ให้โดดเด่นจากชุมชนรอบข้างเพื่อแสดงศักดิ์ศรีของความเป็นตัวของตัวเอง

การฟื้นฟูยังมีความหมายในหมู่บ้านอีกนัยหนึ่ง สำหรับผู้อาวุโสที่ดำเนินพิธีบูชาเจ้าฟ้ามังราย ซึ่งเป็นการแสดงอำนาจการปกครองอันชอบธรรมของตน มีการสื่อสารที่คลุมเครือต่อไปยังคนรุ่นเยาว์ที่เข้าร่วมพิธี ช่วยให้ตระหนักถึงอำนาจของผีบรรพบุรุษที่ลึกลับ อีกทั้งอำนาจของผู้อาวุโสผู้ซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับผี แต่ในอีกด้านหนึ่งก็พบว่าคนรุ่นเยาว์ยังไม่ค่อยมีความเข้าใจในเรื่องการฟื้นฟูพิธี เพราะสัญลักษณ์และภาษาที่ใช้ในพิธีดูห่างเหินจากความเป็นจริงที่เขารับรู้ ดังนั้นดูเหมือนว่าพิธีกรรมจะได้รับการยอมรับจากคนรุ่นเยาว์ในลักษณะที่เป็นงานสนุกสนานเท่านั้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าพิธีกรรมไทเมืองก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากกลุ่ม และรัฐที่ครอบงำ

ทางด้านพิธีกรรมเลี้ยงผีเมือง เจ้าหลวงเมืองหล้า ที่บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน เป็นการอธิบายถึงการที่คนไทลื้อพยายามที่จะแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง ผ่านพิธีกรรมที่ประดิษฐ์ขึ้น พิธีกรรมนี้ได้เริ่มขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1984 (พ.ศ. 2527) โดยวัตถุประสงค์อันหนึ่งของการสร้างพิธีกรรมนี้ก็เพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่ขยายตัวเข้ามาในท้องถิ่นของตัวเอง ภาพของพิธีกรรมที่เกิดขึ้น มีการดัดแปลงให้มีความแปลกตาที่มากขึ้น เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวจากภายนอก มีการสร้างรูปปั้นทองเหลืองเป็นตัวแทนของผี ซึ่งแต่ก่อนไม่มี และพิธีกรรมนี้ผู้จัดเป็นกลุ่มบุคคล

กลุ่มอื่นที่ไม่ใช่หมอผีผู้อาวุโสแบบที่เคยจัดในอดีต แต่เป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาททางการบริหารงานบ้านเมือง

ลักษณะเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ในฐานะพิธีกรรม ซึ่งจากเดิมพิธีกรรมคือระบบของปฏิบัติการที่เกิดขึ้นโดยการสังสมภายใน หรือจนเป็นนิสัย และโดยทั่วไปจะไม่ได้สำนึกหรือใส่ใจกับความหมายของสัญลักษณ์หรือการกระทำ แต่พิธีกรรมที่ทำอยู่ในปัจจุบันก็เริ่มให้ความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ยังแสดงถึงการที่ชาวบ้านจะสามารถแสดงออกซึ่งความเป็นคนไทลื้อที่แตกต่างกับชุมชนเมืองที่อยู่รอบรอบ ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการปฏิบัติที่ถูกหล่อหลอมขึ้นมาจากภายในตามธรรมชาติ กลายมาเป็นเครื่องมือที่ใช้แสดงออกอย่างมีสำนึก

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) วิเคราะห์ “ท้องเที้ยว บุญบั้งไฟในอีสาน” ในฐานะเวทีของกลุ่มคนต่างๆ ที่สามารถเข้ามาต่อรอง ช่วงชิง ประนีประนอม ช่วยเหลือขัดแย้ง ภายใต้ขอบเขตของขั้วที่เปลี่ยนจากชุมชนเกษตรไปสู่ความเป็นเมืองที่สลับซับซ้อนขึ้น ถึงแม้ไม่มีการท้องเที้ยว ประเพณีนี้ก็เปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว เพียงแต่การท้องเที้ยวได้ถูกใช้เป็นข้ออ้างเพื่อสนับสนุนแก่ผู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

นิธิมองว่า การท้องเที้ยวคือ กรอบอ้างอิงตัวใหม่ของรัฐราชการไทยในการกำหนด และเลื่อนสถานะของชุมชน แต่การส่งเสริมการท้องเที้ยวของรัฐก็ยังมีข้อจำกัด จึงต้องมีการพยายามทำให้คนท้องถิ่นรวมตัวกับนักการเมือง ข้าราชการประจำ ซึ่งมีความรู้ดีกว่าคนเป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมนี้ และเมื่อคนท้องถิ่นคิดว่า พื้นที่ของงานขยายกว้างขึ้นด้วยความที่คนภายนอกเข้าร่วมก็ส่งผลให้มีการเร่งปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประเพณีให้รองรับนักท้องเที้ยวมากขึ้น

มุมมองหนึ่งของนิธิ คือ การคืนอำนาจในการจัดการให้แก่คนในท้องถิ่น ด้วยการใช้พิธีกรรมเปิดทางให้เห็นถึงศักยภาพของในการต่อรอง เช่น กรณีชาวคุ้ม ผู้เป็นได้เพียงลูกน้องในระบบอุปถัมภ์ของคนอื่นในสนามราชการ สนามการเมืองท้องถิ่น และสนามของธุรกิจ แต่ถ้าเป็นสนามประเพณีและวัฒนธรรมชาวคุ้มกลับไม่เป็นรองใคร และการท้องเที้ยวยังช่วยยืนยันคุณค่าที่พวกเขายึดถืออยู่อีกด้วย

อีกเรื่องหนึ่งของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ใช้แนวคิดเรื่องการต่อรองมาเป็นกรอบแนวคิดคือเรื่องลัทธิเต๋จื่อทอ ร.5 (2536) ซึ่งก็คือ ลัทธินี้เป็นลัทธิของชนชั้นกลาง แต่ก็ยังเป็นลัทธิที่ไม่ทำให้เกิดชุมชนใดๆ ขึ้นมา เป็นลัทธิที่มีความสลับซับซ้อน เนื้อหาสาระของพิธีกรรมนี้อยู่ที่ความต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจสำหรับผู้ประกอบอาชีพที่ต้องเสี่ยงกับอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นความเสี่ยงที่พวกเขาควบคุมไม่ได้ นิธิตั้งข้อสังเกตว่า ลัทธินี้เกิดจากการปรับกระบวนการความเชื่อและ

กระบวนการนี้ก็ไม่ได้มาจากสถาบันทางศาสนาที่เป็นทางการ หากริเริ่มพัฒนากันอยู่ภายนอก จนในที่สุดก็อาจจะแพร่หลายเข้าไปสู่ส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อที่เป็นทางการได้

การนำเสด็จพ่อ ร.5 มาเป็นสัญลักษณ์ของลัทธิพิธี เพราะมาจากปัจจัย “ความทันสมัย” และการเป็น “บิดา” อันเกิดจากพระราชกรณียกิจของพระองค์มาเป็นคุณค่าของลัทธิพิธีการที่ชนชั้นกลางบูชาพิธีนี้ก็เหมือนกับการเข้าใกล้อำนาจของรัฐมากขึ้น รวมทั้งลัทธิพิธีนี้เป็นพิธีกรรมที่ไม่ปิดลับ และจำกัดเฉพาะกลุ่ม เป็นพิธีกรรมนอกพุทธศาสนาอย่างแรกที่มีลักษณะ “เป็นมวลชน”

ทางด้านพิธีกรรมกับการต่อรองท่ามกลางกระแสของลัทธิบูชาสินค้า Michael Taussing คิดว่า ในกระแสการบูชาสินค้า หรือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดภาวะถูกบีบรัดในลักษณะต่างๆ ซึ่งแสดงออกผ่านพิธีกรรม โดยที่ชาวบ้านได้ใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการปรับตัวให้เข้ากับระบบทุนนิยม หรือเผชิญหน้ากับลัทธิบูชาสินค้า เช่น มีพิธีกรรมเพื่อการเปลี่ยนความหมายของเงินที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ออกเงยไม่ได้ มาทำเป็นสิ่งที่สามารถออกเงยได้ โดยการนำมาเป็น “ทุน” ในการผลิตอย่างอื่น ซึ่งทำให้เห็นถึงการปรับตัวภายใต้ความหลากหลายของระบบเศรษฐกิจ

ประเด็นพิธีกรรมและความเชื่อ : ความหมายที่สะท้อนจากตำนาน

พิเชฐ สายพันธุ์ (2542) “น้ำเต้าป่อง : วรรณกรรมปรัมปรากับการศึกษาเชิงโครงสร้าง” ให้คำจำกัดความว่า พิธีกรรมและความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งมักจะมีตำนาน (Myth) ที่ถูกแต่งขึ้นโดยชนท้องถิ่น เพื่ออธิบายการกำเนิดของพิธีกรรมและความเชื่อนั้นๆ อยู่เสมอ

Myth มีการแบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ ระดับที่เป็นรูปแบบ คือ เป็นรูปแบบของเรื่องเล่าประเภทต่างๆ เช่น ตำนาน เทพนิยาย นิทานปรัมปรา เทพนิยายปรัมปรา เทพนิทาน ศาสนา นิทาน ศาสนาตำนาน ตำนานศักดิ์สิทธิ์ โหมขวัญกรรม ฯลฯ และบางครั้งมักแทรกอยู่ตามพงศาวดารของท้องถิ่นต่างๆ ดังนั้นจึงมีการใช้คำกลางๆ สำหรับเรียกรูปแบบประเภทต่างๆ ของเรื่องเล่าว่า “วรรณกรรมปรัมปรา” มีความหมายถึง เรื่องที่ถูก “แต่ง” ขึ้นมา โดยมีเนื้อหาของเรื่องมาจากเรื่องเล่าในท้องถิ่นหรือเรื่องราวที่แต่งขึ้นจากคติเก่าแก่

ความหมายในอีกระดับหนึ่งคือ ระดับที่เป็นความคิดทางนามธรรม โดยในภาษาไทยเรียกว่า “มายาคติ” คำว่า “คติ” ในทางคติชนวิทยาหมายถึง ความรู้อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์ชีวิตมนุษย์ ส่วน “มายา” เป็นคำที่ให้ลักษณะของความกึ่งจริงและไม่จริง อยู่ระหว่างความจริงกับจินตนาการ คำว่า “มายาคติ” จึงอยู่ในฐานะของความคิดที่ผ่านจากประสบการณ์จนถือเป็นความรู้

ระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่ความจริงทั้งหมด โดยมีความคิดนี้มีผลต่อการแสดงออกของมนุษย์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดในเบื้องต้นผ่านรูปแบบที่เรียกว่า วรรณกรรมปรัมปรา

ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษได้ให้ความหมายของ Myth ไว้ว่า

1. เป็นเรื่องราวที่มีมาแต่ครั้งโบราณกาล โดยทั่วไปแล้วมักมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา เวทมนตร์คาถาหรืออำนาจวิเศษ ซึ่งจะอธิบายถึงกำเนิดของปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์
2. เป็นเรื่องราวมมติ ที่ไม่สามารถพิสูจน์หาข้อเท็จจริงได้ แต่กลับได้รับความเชื่อกันอย่างกว้างขวาง

วรรณกรรมปรัมปราในความหมายสากลดังกล่าวจึงมีความ “ไม่เป็นวิทยาศาสตร์” คือไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่ในขณะเดียวกันก็มีความก้ำกึ่งระหว่างความเป็นจริงกับความไม่จริงผสมกันอยู่ เช่น การแฝงเหตุการณ์ในอดีตที่เป็นประวัติศาสตร์ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ประทับใจ ฝังใจโคตรเด่นในยุคสมัยนั้น จนกลายเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา การทำความเข้าใจวรรณกรรมปรัมปรา จึงไม่ใช่การค้นหาคำเนิดของเรื่องเล่าหรือการพิสูจน์ข้อเท็จจริงของเรื่องราว แต่เราสนใจถึงสิ่งที่ปรากฏให้เห็นร่องรอยในปัจจุบันและต้องการค้นหาความหมายที่แฝงอยู่ในเรื่องเล่าที่มีทั้งความจริงและความไม่จริงปนเปกันอยู่ในนั้น ทั้งนี้เพื่อต้องการทราบว่าเรื่องเล่าที่ยังคงสืบทอดกันมาแต่โบราณกาลนั้นต้องการที่จะสื่ออะไร

ทิตราพร ณ ถลาง (2542) กล่าวถึงตำนานการสร้างโลกว่าเป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนความคิดและจินตนาการของมนุษย์เกี่ยวกับโลกและธรรมชาติ ตำนานการสร้างโลกของกลุ่มชนในแต่ละวัฒนธรรมมีเนื้อหาทั้งที่คล้ายคลึงและต่างกัน การอธิบายการกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ของคนแต่ละกลุ่มชนจึงน่าจะบอกโลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อของคนในวัฒนธรรมนั้นๆ

ตำนานการสร้างโลกที่พบในวัฒนธรรมต่างๆ ทั่วโลก แม้จะมีลักษณะร่วมกันอยู่บ้าง เช่น มักจะมีเรื่องน้ำท่วมโลก ไฟล้างโลก แต่ตำนานการสร้างโลกของแต่ละวัฒนธรรมก็มีเนื้อหาต่างกันในทางโครงสร้างและเนื้อหาของตำนาน

แนวตำนานการสร้างโลกแบ่งออกมาเป็น 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ

1. แบบเรื่องปู้สังกะสา-ย่าสังกะสี ซึ่งมีความเชื่อว่า มีผู้ที่สร้างโลกเป็นคู่ชาย-หญิง เป็นมนุษย์คู่แรกของโลก แล้วมีการสร้างมนุษย์ต่อๆ กันมา

2. แบบเรื่องมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า ไม่เน้นเรื่องการสร้างโลก แต่มักเน้นเรื่องของหลังจากน้ำท่วมโลกแล้ว แดนเออาหามาเต้าปูลงมายังโลกและในนั้นมีมนุษย์เผ่าพันธุ์ต่างๆ อยู่มากมาย
3. แบบเรื่องเทวดาลงมากินจวนดิน โครงเรื่องประเภทนี้ไม่กล่าวถึงการสร้างโลก แต่เน้นกำเนิดมนุษย์ว่าเป็นลูกหลานของเทวดาหรือพรหมที่ลงมากินจวนดินหอมแล้ว กลับสวรรค์ไม่ได้

ซึ่งจากตำนานประเภทต่างๆ มีการตีความหมายในหลายทางเช่นการ การที่มีความเชื่อเรื่อง การสร้างโลกในลักษณะที่เหมือนกัน ก็อาจจะเป็นกลุ่มชนที่เคยเป็นกลุ่มเดียวกัน หรือมีความสัมพันธ์กันมาก่อนในประวัติศาสตร์ หรือสะท้อนให้เห็นศูนย์อำนาจในประวัติศาสตร์ว่าอยู่ที่แห่งใดได้

และเมื่อมีการแพร่กระจายทางพุทธศาสนาเข้ามา คนบางกลุ่มมีการปรับความเชื่อเกี่ยวกับ ผู้สร้างโลกของคนเข้าหาพุทธศาสนาอย่างสอดคล้อง และอีกมิติหนึ่งของการศึกษาเกี่ยวกับตำนาน การสร้างโลกก็คือ ตำนานการสร้างโลกสามารถแสดงถึงระบบของวิถีชีวิตและสังคมประเพณีเป็น ข้อมูลที่มีคุณค่าในการศึกษาวัฒนธรรมทางความคิดความเชื่อชาวบ้านได้ด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาเรื่อง “ตำนานการสร้างโลกของคนไทย : ตัวอย่างการศึกษาวรรณกรรมจาก ตำนาน” ศิราพร ได้ข้อสรุปว่า ตำนานสร้างโลกของคนไทยสะท้อนระบบคิดและวัฒนธรรมของคนไทยหลายประการคือ

1. แสดงให้เห็นว่าคนไทยดั้งเดิมที่กระจายกันอยู่ตามที่ต่างๆ ล้วนมีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องมี ผู้สร้างโลก ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของปู่สังกะสา – ย่าสังกะสีสร้างโลก สร้างมนุษย์ หรือปู่แณที่นำน้ำเต้าที่บรรจุมนุษย์ไว้ลงมายังโลก
2. ตำนานสามารถสะท้อนระบบคิดและความเชื่อที่อธิบายให้เห็นว่าคนไทยเป็น “ลูกฟ้า” มีชาติกำเนิดและความสัมพันธ์กับสวรรค์ ตำนานของคนไทยบางกลุ่มเน้นให้เห็นว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่ฟ้าส่งลงมา หรือสืบเชื้อสายมาจากเทวดาบนสวรรค์ ในแง่นี้ตำนาน สร้างโลกจึงอธิบายสถานภาพทางสังคมของคนไทยและผู้ปกครองที่เป็นชาติพันธุ์ไท
3. ตำนานสร้างโลกเกือบทุกกลุ่มสอดคล้องเรื่องปู่ย่า หรือแณสอนให้คนไทยทำนาปลูก ข้าว เป็นหลักฐานที่ทำให้เห็นว่าวัฒนธรรมข้าวเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวัฒนธรรมไทยมาตั้งแต่ ต้น

ทางมุมมองมิติตั้งคณและวัฒนธรรม อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2535) ได้ศึกษาความเชื่อดั้งเดิม ของชาวล้านนาจากตำนานและพิธีกรรมของชาวล้านนาพบว่า ความเชื่อดั้งเดิมหรือความเชื่อพื้น

ฐานที่ชาวล้านนาใช้เป็นภาษาในการแสดง คุณค่า อารมณ์ และความรู้สึก ต่อการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในสังคมล้านนานั้น ผูกพันอย่างใกล้ชิดกับอุดมการณ์เกี่ยวกับอำนาจ และประกอบกันเป็นระบบศีลธรรมของสังคม ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวสามารถจำแนกตามลักษณะของ อุดมการณ์เกี่ยวกับอำนาจได้ 5 ประการด้วยกันคือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์และชนชาติ (*Myths of origin*) แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกมนุษย์เกิดจากสิ่งของในธรรมชาติ เช่น พืชและสัตว์ ลักษณะที่สองจะเน้นที่มาจากบรรพบุรุษที่เป็นมนุษย์คู่แรก และลักษณะที่สามเกิดจากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นผู้สร้าง ความแตกต่างของเรื่องราวเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์ เป็นภาพสะท้อนถึงพัฒนาการของสังคม และจักรวาลความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ

นิทานปรัมปราเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์ จะให้ความสำคัญกับชนชั้นผู้ปกครอง ว่าเกิดจากบรรพชนคู่แรกหรือไม่ก็เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะที่สามัญชนจะเกิดจากพืชหรือสัตว์ในธรรมชาติ ซึ่งเป็นการอธิบายความคิดในเรื่องพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ ที่เริ่มจากชุมชนในสภาวะธรรมชาติ และเปลี่ยนมาเป็นชุมชนที่ปกครองโดยหัวหน้ากลุ่มเครือญาติ จนสุดท้ายพัฒนาขึ้นเป็นรัฐ

ขณะเดียวกันก็ได้สอดแทรกความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาไว้ด้วย คือ ในสังคมยุคแรกชาวพื้นเมืองมักจะเห็นโลกทางสังคมของมนุษย์ ธรรมชาติ และโลกทางความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาล (Cosmic world) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นมนุษย์ที่เกิดจากพืชและสัตว์จึงเป็นพี่น้องกันได้ ขณะที่ผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในโลกของจักรวาลเป็นบุคคลธรรมดา และเมื่อสังคมพัฒนาขึ้นเป็นสังคมที่มีหัวหน้า มีกลุ่มตระกูลเป็นผู้นำก็มีลักษณะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อพัฒนาถึงขั้นสังคมรัฐแล้ว โลกทางสังคมมนุษย์กับโลกของจักรวาลจะแยกออกจากกันเด็ดขาด ทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นอำนาจจากภายนอกที่มนุษย์อาจติดต่อได้ด้วยการฮ้อนวอน บวงสรวง หรือเช่นสังเวทเท่านั้น

2. ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์ ในสังคมเกษตร ความอุดมสมบูรณ์เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตในอุดมคติ ด้วยเหตุนี้จึงมีความเชื่อว่ามีอำนาจที่อาจจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงอยู่อย่างค่อเนื่องของชุมชน และได้ผลิตซ้ำอุดมการณ์ดังกล่าวออกมาในรูปของสัญลักษณ์ทางความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์มักจะแสดงออกมาในรูปของจารีตประเพณีและความเชื่อเรื่องของข้อกำหนด ที่ชาวล้านนาเรียกว่า “จิต” ซึ่งเป็นข้อห้ามที่มีต่อการกระทำใดๆ ที่อาจส่ง

ผลกระทบต่อความสมดุลของบุคคลและชุมชน หรือดุลยภาพระหว่างเพศ เพราะมีความเชื่อว่าดุลยภาพดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญของความอุดมสมบูรณ์ อีกด้านหนึ่งจารีตความเชื่อนี้จะเป็นการควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล มิให้ละเมิดครรลองต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างเพศ และผู้คนในชุมชนให้ได้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

พลังอำนาจที่มีอยู่ในความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์นี้ แสดงออกได้อย่างชัดเจนในพิธีกรรมหลายอย่าง ที่สำคัญคือ พิธีกรรมในการพยากรณ์ และสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมักจะเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เช่น หม้อนึ่งข้าว และไข่ เป็นต้น แต่ในระยะหลัง ได้นำความเชื่อเรื่องผีมาผสม โดยอธิบายอำนาจของเครื่องประกอบพิธีว่า เป็นอำนาจของผีบรรพบุรุษ

3. ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ ขวัญมีความสำคัญมากในการอธิบายระบบความคิดต่างๆ ในสังคม เพราะสะท้อนลักษณะความเชื่อดั้งเดิมที่ว่า ขวัญเป็นพลังที่ช่วยทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างมีชีวิต ความคิดนี้ไม่ได้แยกระหว่างโลกทางวัตถุกับโลกทางจิตใจ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ บ้านเมือง ล้วนแล้วแต่มีขวัญในตัวเองเหมือนกันหมด แต่ความหมายของขวัญก็มีความหลากหลาย และสิ้นไหลไปได้ตามบริบทต่างๆ ของพัฒนาการทางสังคม ดังนั้นเมื่อความเชื่อเรื่องขวัญไปผสมผสานกับความเชื่อทางวัฒนธรรมอื่นๆ พิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญในแต่ละพื้นที่จึงแสดงออกมาในรูปแบบที่แตกต่างกันไป

ขวัญเป็นความเชื่อพื้นฐานในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องของชีวิต และความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นรากฐานของความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์

4. ความเชื่อในยุคอุดมคติและการปลดปล่อย ความเชื่อกรณีนี้จะแสดงออกมาในรูปของขบวนการต่อสู้เพื่อสังคมอุดมคติ (Millenarian movement) ความเชื่อนี้สะท้อนลักษณะความคิดแบบดั้งเดิม (Primitive mind) บางประการ เช่น ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกจิตใจกับพื้นพิภพ ผู้ร่วมขบวนการคิดว่า โลกอุดมคติจะเกิดจริงในโลกนี้ได้ โดยมีผู้ปลดปล่อย ซึ่งมักมีลักษณะของวีรชนทางวัฒนธรรม (Cultural hero) หรือผีบรรพชน เป็นผู้นำเอาความสมบูรณ์อันเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงมาไว้ในโลก นั่นคือผู้ปลดปล่อยทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโลกของจิตใจกับโลกทางวัตถุ เพื่อปลดปล่อยให้ผู้คนพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ในสังคมล้านนามีความเชื่อเรื่องของคนบุญ และมีขบวนการเคลื่อนไหว ความคิดนี้เกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องอำนาจที่มีรากฐานมาจากพัฒนาการของชุมชนดั้งเดิมในล้านนาเอง อำนาจที่แฝงอยู่ในความเชื่อเรื่องคนบุญนั้น เป็นศักยภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชนตั้งแต่ครั้งที่ยังมีสภาพเป็นชุมชน

ชนดั้งเดิม เพราะเป็นรากฐานของการผลิตซ้ำความเป็นผู้นำชุมชน อำนาจดังกล่าว ทานาเบ้ (2529) เรียกว่า อำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแตกต่างจากอำนาจทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจ และจะมองเห็นได้โดยผ่านพิธีกรรม หรือขบวนการทางสังคมเท่านั้น เพราะเป็นการมองอำนาจในแง่ของอุดมการณ์ปฏิบัติการ (Practical ideology)

5. ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี การนับถือผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สำคัญมากในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ชาวล้านนาเชื่อว่าผีเป็นตัวแทนอำนาจจากภายนอกที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์ ความเชื่อเกี่ยวกับผีแบบดั้งเดิมน่าจะมีหลักการใกล้เคียงกับความเชื่อดั้งเดิมอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และขวัญ ซึ่งมีความกลมกลืนกันระหว่างโลกวัตถุกับโลกจิตใจ

ลักษณะของการนับถือผีอีกประการหนึ่งที่แสดงว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมก็คือ การมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการนับถือบรรพชน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของชุมชนแบบเครือญาติ เช่น การเคารพนับถือผีคำ ผีดินตระกูล ความเชื่อในผีบรรพชนระดับเครือญาตินี้ได้ขยายขอบเขตออกไปจนกลายมาเป็นการนับถือผีอารักษ์ของหน่วยทางสังคมที่ใหญ่ขึ้น เมื่อเกิดมีชุมชนเมือง ผีบรรพชนของผู้ปกครองเมืองก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผีเสื้อเมือง

ความเชื่อเรื่องผีเป็นการดอกลำอวดอุดมการณ์ความเชื่อแบบเดิม โดยเฉพาะการเคารพธรรมชาติ บรรพชน และความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ทำให้การนับถือผีถูกผลิตซ้ำอย่างมั่นคงเรื่อยมาจนกลายเป็นอุดมการณ์หลักด้านหนึ่งของสังคมล้านนาที่เคียงคู่กับพุทธศาสนามาอย่างยาวนาน แต่การนับถือผีในล้านนาก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ที่สำคัญที่สุดคือ จากเดิมที่เคยเป็นเรื่องอุดมการณ์ของรัฐได้เปลี่ยนมาเป็นอุดมการณ์ระดับบ้านมากขึ้น โดยมีชุมชน กลุ่มเครือญาติ และปัจเจกชนเป็นผู้ที่สืบสานต่อ

อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2543) “นิทานปรัมปรา” เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับกำเนิดของสังคมหรือมนุษย์ ซึ่งนิทานปรัมปรมีบทบาททางสังคมได้หลายลักษณะ เช่น การช่วยลดความขัดแย้งทางสังคมได้ ยกตัวอย่างงานของ มาลีนาสกีที่ศึกษานิทานปรัมปราของพวกโทบริ อันว่า การหาข้อยุติในการขัดแย้งเรื่องที่ดิน โดยใช้นิทานปรัมปราที่ว่าแต่ละกลุ่มเครือญาติมีบรรพบุรุษที่เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ชนิดต่างๆ โผล่จากใต้ดินขึ้นมาใจจุดที่ต่างกันั้นมาเป็นตัวหยุดข้อพิพาท

รวมทั้งบทบาทอีกอย่างหนึ่งของนิทานปรัมปรา คือ อาจจะสะท้อนถึงวิถีคิดระดับลึกของมนุษย์ ซึ่งแนวคิดโครงสร้างนิยมเห็นว่ามีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกัน อย่างเช่นนิทานปรัมปราที่มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงการขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งมีการทำร้ายและลงโทษซึ่งกันและกัน แต่ก็

มีบางส่วนที่ทั้งมนุษย์และธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนต่อกัน ดังนั้นจึงเป็นความสัมพันธ์
 อย่างเป็นพลวัตรตลอดเวลา

นอกจากตัวเนื้อหาของนิทานปรัมปราที่สามารถนำมาตีความสะท้อนถึงลักษณะต่างๆ ของ
 สังคมได้แล้ว ผู้แต่งนิทานปรัมปรายังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะว่าการแต่ง
 เนื้อหา และการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของนิทานก็สามารถที่จะสะท้อนถึงการต่อสู้เชิงสังคมวัฒนธรรมได้ เช่น
 การบอกถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับอำนาจจากหน่วยทางสังคมอื่นว่าอยู่ใน
 ลักษณะที่มีความปรองดองกันหรือขัดแย้งและมีการต่อต้านกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่านิทานปรัมปรา
 เป็นภาษาสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับสังคมได้หลายมิติ และสามารถหาคำอธิบายของการเชื่อมต่อและมี
 บทบาททางสังคมเนื่องกับเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมในปัจจุบันได้

แนวคิดและทฤษฎีประเด็นความเป็นชายขอบ

สุริชัย หวันแก้ว (2543) ให้คำจำกัดความการเป็นชายขอบ (Marginality) ว่ามีความหมายที่
 หลากหลายกันออกไป ทั้งความเป็นชายขอบที่พิจารณาจากมิติพื้นที่ มิติทางเศรษฐกิจ การเมือง
 สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เฉพาะแค่ในแง่ของมิติพื้นที่ ก็อาจจะมองได้ทั้งในแง่พื้นที่ทาง
 ภูมิศาสตร์ และพื้นที่ทางความคิด ซึ่งต่างก็ปรากฏกระบวนการกลายเป็นชายขอบด้วยกันทั้งสิ้น

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) กล่าวว่าถึงจะมีการนิยามความหมายที่หลากหลายอย่างไร
 จุบรวมของกระบวนการเป็นชายขอบอย่างหนึ่ง คือ ภาวะชายขอบเป็นมโนทัศน์ทางทฤษฎีที่ทำให้
 ความเข้าใจอย่างครอบคลุมรอบด้านต่อความสัมพันธ์แห่งอำนาจที่ไม่เสมอภาคกัน แล้วส่งผลให้เกิด
 ความสัมพันธ์ในลักษณะ การกีดกัน ต่อต้าน ต่อรอง ช่วงชิง ระหว่างกลุ่มที่สามารถเข้าถึงอำนาจ
 หลักของสังคม กับกลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึงอำนาจนั้นๆ ได้ ซึ่งมโนทัศน์นี้ไม่ได้จำกัดแค่มิติ
 ของความไม่เสมอภาคทางอำนาจด้านเชื้อชาติ เพศ ชนชั้น เท่านั้น แต่ในสังคมหนึ่งๆ อาจจะมี
 ปรากฏภาวะชายขอบให้เห็นได้อีกในหลายๆ มิติ เช่น ภาวะความเป็นชายขอบของพิธีกรรมและ
 ความเชื่อ ภาวะชายขอบของศาสนา เป็นต้น รวมทั้งความเป็นชายขอบอาจจะเกิดจากกระบวนการ
 พยายามที่จะทำให้อะไรบางอย่างเป็นสินค้า (Commoditization)

ความเป็นชายขอบเกิดได้ใน 2 ทิศทางที่ตรงกันข้ามกัน คือ ทิศทางแรก ความเป็นชาย
 ขอบเกิดจากการถูกกีดกัน ถูกลดอำนาจ หรือถูกเบียดขับ เช่น กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ที่ถูกกีดกันให้
 ออกจากสังคม และในทิศทางที่สอง ความเป็นชายขอบเกิดขึ้นจากการถูกดึงเข้าร่วมกระบวน
 การ เป็นทิศทางที่ตรงกันข้ามกับทิศทางแรก เช่น การดึงเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าร่วมกระบวน
 การพัฒนาประเทศ หรือดึงเอามาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมการตลาดการท่องเที่ยว ดังนั้น

กระบวนการเกิดเป็นชายขอบจึงไม่ได้เกิดเพราะถูกกีดกันอย่างเดียว แต่เกิดจากกระบวนการทั้งด้านที่กีดกันออกไป และด้านที่ดึงเข้ามา ประเด็นสำคัญคือ เงื่อนไขบริบท และสาเหตุอะไรที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ชายขอบ (อานันท์ 2543 : 1)

การเกิดกระบวนการเป็นชายขอบนั้นมักจะเกิดขึ้นจากสาเหตุหลักๆ ที่เป็นพลังผลักดันที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ความเป็นชายขอบตามมาก็คือ กระบวนการสร้างรัฐชาติ ,กระบวนการพัฒนาแนวพัฒนานิยม และกระบวนการโลกาภิวัตน์ กระบวนการเชิงโครงสร้างเหล่านี้ไม่ได้มีพัฒนาการที่แยกขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นกระบวนการที่เคลื่อนตัวทับซ้อนและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างลึกซึ้งสืบเนื่องต่อกันมา (สุริชัย หวันแก้ว, 2543 : 82)

ทวิช จตุรพฤกษ์ (2541) ศึกษาเรื่อง “เสียงจากคนชายขอบ” พยายามที่จะสะท้อนเสียงจากชนชายขอบที่ถูกการพัฒนาใหม่นุกเข้าไปเปลี่ยนวิถีชีวิตวิถีปฏิบัติออกไปสู่สังคม เป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาว่าด้วยการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวเขายากจนที่กำลังตกอยู่ในภาวะตกขอบทางสังคม (Marginalization) ซึ่งนอกจากเป็นคนชายขอบที่อาศัยอยู่ตามชายแดนประเทศไทยแล้ว ยังเป็นคนชายขอบของการพัฒนาด้วย

ทวิช มุ่งวิเคราะห์พลังของพิธีกรรมที่ชาวลิซอใช้เป็นเวทินิยามปัญหา และตีความสถานการณ์เพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ ในบริบทที่ชุมชนไร้อำนาจในการจัดการทรัพยากร และปัจเจกบุคคลสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นคน โดยใช้แนวคิดที่มีลักษณะเคลื่อนไหว 3 ประการ คือ แนวคิดว่าด้วยอำนาจ แนวคิดว่าด้วยความเป็นชาติพันธุ์ และแนวคิดว่าด้วยการปรับเปลี่ยนอำนาจของพิธีกรรม ในการวิเคราะห์พลังของพิธีกรรมทั้ง 3 ระดับ ได้แก่ ชุมชน ครัวเรือน และปัจเจกบุคคล โดยใช้วิธีสังเกตอย่างมีส่วนร่วมควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้เป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ทางโครงสร้างจักรวาลวิทยา โดยขยายพื้นที่ทางวัฒนธรรม มีการรับเอาองค์ประกอบทางความเชื่อบางอย่างจากวัฒนธรรมที่มีอำนาจมากกว่า เพื่อเพิ่มอำนาจในการอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ชาวลิซอได้ปรับเปลี่ยนอำนาจของวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีการครอบงำให้เข้ามาอยู่ในบริบทของท้องถิ่น มีการแสดงออกผ่านกระบวนการปะทะประสานทางอุดมการณ์ระหว่างอำนาจครอบงำและอำนาจท้องถิ่น เช่นการรับเอาพระพุทธรูปซึ่งเป็นวัฒนธรรมไทยมาประดิษฐานไว้ภายในบ้านเคียงข้างผิบรรพบุรุษของตัวเอง

ประเด็นที่สอง การตีความสำนึกของชาติพันธุ์ในบริบทใหม่ เป็นต้นว่า ชาวลิซอได้มีการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของอาปาหมุย หรือศาลผีเสื้อบ้าน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชุมชนของชาวลิซอทั่วไปให้มีลักษณะทันสมัย เพื่อจะได้มีสถานภาพที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากปัจจัยจากภายนอกมากยิ่งขึ้น การตีความภาวะมีมลทินทางสังคมของครัวเรือนที่ซื้อ

ของใหม่มาทำให้ดูเหมือนกับว่าเป็นของเก่าแล้วไปขายให้กับนักท่องเที่ยวว่าเป็นการกระทำที่ขัดกับกฎจารีต และเห็นว่าการไปอยู่ในเมืองเป็นประจำจะมีความเจ็บป่วย ฯลฯ

ประเด็นที่สาม คือ เกิดการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งปรากฏอยู่ใน 3 ระดับ คือ ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ชาวบ้านกับเพื่อนบ้าน ตลอดจนสามัคคีกับภรรยา

แนวคิดและทฤษฎีประเด็นการช่วงชิงความหมาย

กระบวนการช่วงชิงความหมายใหม่ เป็นการให้ความหมายใหม่ของคนกลุ่มต่างๆ หรือแม้แต่ในระดับปัจเจกบุคคล ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาทั้งในอดีตและปัจจุบัน การช่วงชิงความหมายใหม่โดยใช้พิธีกรรมเป็นเวทีมีอยู่ในทุกสังคม ซึ่งสามารถแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแฝงอยู่ในระบบคิด หรือแสดงออกผ่านพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน

อารียา เสวคามร์ (2542) ศึกษาเรื่อง “ผ้าป่าข้าว : บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน” ได้ผลสรุปว่าพิธีกรรมผ้าป่าข้าว เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เป็นเวทีให้ชุมชนได้แสดงออกซึ่งอำนาจความเป็นตัวตน โดยผ่านการช่วงชิงการให้ความหมายข้าวและการทำบุญในกระบวนการผ้าป่าข้าว และได้มีการผสมผสานแนวคิดที่มีอยู่เดิมในชุมชนที่มีความหลากหลายและนำมาให้ความหมายใหม่ ซึ่งสามารถทำให้ชาวบ้านรับรู้ความเป็นไปตามสภาพความเป็นจริงของชุมชนมากขึ้น รวมทั้งสามารถสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการต่อสู้ในผ้าป่าข้าว ทำให้ชาวบ้านสามารถเป็นผู้กระทำได้มากขึ้นหรือมีบทบาทเชิงรุกต่อการพัฒนาภายใต้การพัฒนาที่พวกเขาตกเป็นผู้กระทำ และมองเห็นทางเลือกในการพัฒนา

ในพิธีกรรมผ้าป่าข้าวพบการให้ความหมายใหม่ของกลุ่มคนต่างๆ เป็นการให้ความหมายที่ไม่ตายตัวหรือหยุดนิ่ง แต่มีความหลากหลายซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแต่ละกลุ่มคน และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม การให้ความหมายใหม่ของพิธีกรรมผ้าป่าข้าว มีทั้งการให้ความหมายใหม่ที่มีความผสมกลมกลืนกัน และส่วนที่ขัดแย้งกัน ซึ่งการศึกษาเชิงการช่วงชิงการให้ความหมายใหม่นี้ ซึ่งการขัดแย้งนั้นจะสะท้อนให้เห็นได้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน และทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของคนแต่ละกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงไป การให้ความหมายใหม่เกี่ยวกับข้าวและการทำบุญในกระบวนการผ้าป่าข้าวจะเชื่อมโยงแนวคิดเกี่ยวกับบุญ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ และความยุติธรรมเข้าด้วยกัน

การช่วงชิงการให้ความหมายผ้าป่าข้าวจึงเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของตนเอง ในการเผชิญหน้ากับคนอื่นๆ เช่น การให้ความหมายของกลุ่มคนจนที่มองว่าผ้าป่าข้าวทำให้เกิดการช่วยเหลือกันในหมู่บ้านจากอดีตที่ไม่เคยช่วยเหลือกัน แสดงถึงการเรียกร้องของกลุ่มคนจนที่มีต่อ

การช่วยเหลือของกลุ่มคนรวย ส่วนทางด้านคนรวยและคนที่มีฐานะปานกลางมองว่าผ้าป่าข้าวเป็นพันธะทางสังคมหรือการแลกเปลี่ยนตอบแทน และด้านของชาวบ้านที่ออกไปทำงานนอกชุมชนที่ต้องการแสดงออกถึงความมีตัวตนหรือหน้าตา และการยอมรับจากชุมชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยการแสดงออกผ่านพิธีกรรมที่แสดงถึงการช่วยเหลือชุมชนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นต้น

นอกจากการให้ความหมายใหม่ของความคิดของคนแต่ละกลุ่มที่เป็นนามธรรมแล้ว ยังมีการให้ความหมายใหม่ต่อสิ่งของต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมด้วย เช่น ข้าว ซึ่งถูกให้ความหมายใหม่ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเงินที่ผ่านพิธีกรรมนี้ก็เป็นสิ่งที่มีความหมายในทางศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นกัน ถ้านำเอไปใช้ในทางไม่ดีก็จะเป็นบาป ทั้งหมดนี้เป็นการรื้อฟื้นความหมายของข้าวที่มีจิตวิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นแนวคิดเดิมในชุมชนและให้ความหมายใหม่เงินใหม่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการช่วงชิงการให้ความหมายในระบบทุนนิยมที่ข้าวและเงินเป็นเพียงวัตถุที่ใช้ในการแลกเปลี่ยน

บทที่ 3

พื้นที่ และพัฒนาการศาสนาและความเชื่อในสังคมหลวงพระบาง

พัฒนาการศาสนาและความเชื่อ

วัฒนธรรมลาวเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่มีลำดับขั้นของการพัฒนาการให้เห็นอย่างเป็นขั้นเป็นตอน จากที่เคยเป็นรูปแบบพิธีกรรม ความเชื่อ และศาสนาในระบบท้องถิ่นดั้งเดิม ต่อมาได้มีการพัฒนาการมากขึ้น และสอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนของโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมกระแสหลักที่แพร่กระจายเข้ามา

พื้นฐานระบบความเชื่อในสมัยโบราณของลาว ส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อถือแบบจิตนิยม มีการเชื่อถือผีฟ้าผีดิน, ผีพ่อผีแม่หรือผีบรรพบุรุษ, ผีมหัศจรรย์หลักเมือง เป็นศาสนาดั้งเดิมของสังคมลาว โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ที่เชื่อกันว่า เมื่อคนตายไปแล้ว ถึงร่างกายก็สลายสุมพังไป แต่ดวงวิญญาณยังคงอยู่ และวิญญาณนั้นก็สามารถติดต่อสัมพันธ์กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ โดยที่วิญญาณนั้นจะคอยช่วยเหลือลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข รวมทั้งความเชื่อเรื่องผีฟ้าผีดิน ที่เป็นผีบนสวรรค์มีพลังอำนาจคอยควบคุมมนุษย์และสรรพสิ่ง หรือความเชื่อเกี่ยวกับผีมหัศจรรย์หลักเมืองที่เป็นผู้คุ้มครองประชาชนในบ้านเมืองของคนให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ระบบความเชื่อในลักษณะนี้ของคนลาวได้มีการสืบทอดต่อๆ กันมา จนเป็นสืบทอดประเพณีอย่างหนึ่งที่ยังประเพณีปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน

และเมื่อวัฒนธรรมอินเดียได้แพร่กระจายเข้ามา โดยเฉพาะในเรื่องของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู กับศาสนาพุทธ ทำให้สังคมลาวนำความเชื่อเหล่านั้นมาประยุกต์ผสมกับความเชื่อดั้งเดิมของคน จนเป็นรูปแบบระบบความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเป็นพื้นฐานทางระบบความเชื่อที่สืบทอดต่อๆ กันมา

ในศตวรรษที่ 5 ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เข้ามาในลาวอย่างชัดเจน โดยที่ศาสนาพราหมณ์ ให้การนับถือเทพเจ้า 3 องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ (หรือพระนารายณ์) และพระศิวะ ศาสนาพราหมณ์มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพูจำปาสักของลาวตอนใต้และที่เวียงจันทน์ ในศตวรรษที่ 6 ศาสนาพราหมณ์รุ่งเรืองมากขึ้น ถึงขั้นมีพระเพณีบวงสว่างในรูปแบบต่างๆ เพื่อขอพรจากเทพเจ้าให้ช่วยคุ้มครองการดำเนินชีวิตของตัวเองและครอบครัว รวมทั้งช่วยปัดเป่าภัยอันตรายที่

อาจจะเกิดกับตนเอง และครอบครัวให้หมดไป มีการขอโชคลาภที่ตัวเองปรารถนา -พร้อมทั้ง
เกิดกับภริยาโดยพระเวทย์ต่างๆ ความศรัทธาในศาสนานี้บางส่วนยังได้มีการสืบทอดมาจนถึง
ปัจจุบัน (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 2000 : 70)

อีกศาสนาหนึ่งที่เข้ามาในลาว จนกลายมาเป็นศาสนาหลักของสังคมลาว และมีอิทธิพล
ต่อระบบความเชื่อ และการดำเนินชีวิตของคนลาวอย่างมาก ก็คือ ศาสนาพุทธ ในจารึกประวัติ
ศาสตร์ กล่าวว่า ในศตวรรษที่ 7-8 ศาสนาพุทธเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในเขตลาวได้ และในพื้นที่
ลุ่มน้ำโขงและสาขาเป็นอย่างมาก มีการสร้างวัด พระพุทธรูป ศิลปวัตถุตามความเชื่อของศาสนา
ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ไม่มีเทพเจ้า แล้วไม่ยอมรับอำนาจของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ แต่
ยอมรับในความสามารถของมนุษย์ รวมทั้งมีการต่อต้านชนชั้นวรรณะของสังคม ซึ่งหลักการนี้
เป็นปัจจัยหนึ่งที่สอดคล้องต่ออุดมการณ์ของลัทธิปกครองระบบสังคมนิยมของลาวในช่วงเวลาต่อ
มา จึงทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ยอมรับให้มีการนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักของสังคม

ซึ่งทั้งนี้จะขออธิบายให้เห็นโครงสร้างของระบบความเชื่อของคนลาวตั้งแต่อดีตมาจนถึง
ปัจจุบันอย่างเป็นลำดับขั้นตามระยะเวลา และรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อต่างๆ ใน
สังคม

ตำนานการสร้างเมือง และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ตามพงศาวดารล้านช้างมีการกล่าวถึงตำนานการสร้างเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นเรื่อง
เกี่ยวกับการกำหนดเขตแดนของเมือง ด้วยการนิยามพื้นที่เหล่านั้นให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และการ
ให้ความหมายแก่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ก็คือ เป็นพื้นที่ของผีบรรพบุรุษหรือผีอารักษ์

“ยังมีพระฤาษี 6 คน ได้เดินทางไปดูสถานที่เพื่อจะสร้างบ้านสร้าง
เมือง และได้เห็นภูเขาถูกหนึ่งมีความใหญ่โตกว่าภูเขาทั้งหลาย มีชื่อเรียกว่า
พูซวง หรือส่วง มีน้ำไหลเลียบบภูเขาลงสู่ลำน้ำโขงที่ปากคาน สถานที่มีคันทอง
คันใหญ่คันหนึ่งสูงกว่าคันไม้ทั้งหมด กล่าวกันว่าวัดโดยรอบคันไม้ได้ 107
วา เจ้าฤาษี 6 คนจึงพูดขึ้นว่า สถานที่นี้สมควรจะสร้างปราสาทสำหรับ
กษัตริย์เจ้าผู้ปกครองเมือง ผู้เป็นผู้นำศาสนาโคตะมะในภายหน้า ฤาษีทั้ง
หลายคิดคั่งนั้นแล้วก็ถือเอาก่อนหิน 3 ก้อนเป็นนิมิตรหมายอันดี ก่อนที่
หนึ่งเอาผาขวาง ก่อนที่สองเอาผาเดี่ยว ก่อนที่สามเอาปลายชี้ขึ้นฟ้า แล้ว
พระฤาษีทั้ง 6 คนก็หนีไป ต่อมาเมื่อเจ้าฤาษี 2 พี่น้องมาปักหลักเพื่อสร้างบ้าน
เมืองขึ้นอีก โดยหลักที่ปักไว้ทางทิศตะวันออกบอกว่าเป็นหลักมันหลักขึ้น

หลักที่สองปักไว้ที่นาไร่เคียว (บริเวณวัดวิชุนในปัจจุบัน) และหลักที่สามปักไว้ ณ ปากห้วยโสม" (โครงการเอเชียศึกษา 2539)

นอกจากนั้นก็กล่าวถึงกลุ่มคนดั้งเดิมที่เคยอยู่อาศัยในพื้นที่นี้ หรือกลุ่มคนอื่นๆ ที่เคยเข้ามาอยู่อาศัย เช่นเรื่อง

“ยังมีพญาอัษฎคนหนึ่งชื่อนันทา มาจากเมืองสีลังกา (เกาะสีลังกา) มีตระกูลว่า ขวา และมีเมียชื่อนางพาลาหรือมหาเทวี และมีลูกสาวคนหนึ่งชื่อว่า นางกังรี เมื่อพญาอัษฎนันทาตายแล้วนางพาลาผู้เป็นหม้ายได้แต่งงานใหม่กับพระยาแห่งอินทปัตถนคร และลูกของพระยาอินทปัตถนคร ชื่อว่า ท้าวพุทธะเสนแต่งงานกับนางกังรี นิทานเรื่องนี้ยังเล่าว่า พญาอัษฎชื่อนันทาเองที่ได้ปกครองเมืองขวาคือคนแรก เมืองนี้จึงชื่อว่า “เมืองขวา” เพราะพระยาอัษฎนันทามีตระกูลว่า “ขวา” เป็นกษัตริย์องค์แรกที่ปกครองเมืองขวา” (โครงการเอเชียศึกษา 2539)

หรือเรื่องของตระกูลนาทที่เคยอยู่อาศัยในดินแดนมาก่อน โดยแสดงในตำนานเรื่องของนาท

“ยังมีพญาภูเหล็กมตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำพูซวง ได้แต่งงานกับนางเจือกที่อาศัยอยู่ที่พูซ้าง ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของฝั่งแม่น้ำคาน มีลูกชายคนหนึ่งชื่อว่าอ้ายสีพี และลูกสาวชื่อว่าเอี้ยยพิไล สองอ้ายเอี้ยยได้แต่งงานกันเกิดลูกชายมาคนหนึ่งชื่อว่าอ้ายสะลิกกิก และมีลูกสาวชื่อว่าเอี้ยยสะคิมฟ้า พวกเขาทั้งสองได้แต่งงานกัน มีลูกชายชื่อว่าอ้ายเจ็ดไห และลูกสาวชื่อว่าเอี้ยยปากกว้างหุรี เขาทั้งสองได้แต่งงานกันและปกครองเมืองขวา เป็นกษัตริย์องค์ที่สองที่ปกครองเมืองขวาชื่อว่าองค์พญานาค” (โครงการเอเชียศึกษา 2539)

เรื่องของนาทตามความเชื่อของชาวหลวงพระบาง เป็นเรื่องที่ทำให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องศิบรรพบุรุษ และศิอารักษ์เมืองอีกเรื่องหนึ่ง จนแสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรมบูชาต่างๆ จนกระทั่งในปัจจุบันชาวบ้านหลวงพระบางก็ยังคงมีความเชื่อกันว่าในพื้นที่ของน้ำจืดต่างๆ มีนาคคอยเป็นผู้ปกปักรักษาพื้นที่นั้นอยู่

ความเชื่อเรื่องนาคในหลวงพระบาง

“เรือนตั้งหิน กินข้าวเหนียว เชื้อดำ นับถือนาค”

เป็นสำนวนหนึ่งที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนชาติลาวที่แตกต่างจากวัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ โกล้เคียง คือการสร้างบ้านที่เสาเรือนจะต้องตั้งอยู่บนหิน เพื่อป้องกันปลวกจากดินทำลายเนื้อไม้เสาให้ผุพังได้ง่าย ส่วนเรื่องอาหารการกินคนลาวกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก เพราะข้าวเหนียวหรือข้าวไร่ เป็นข้าวที่เหมาะสมกับการปลูกในพื้นที่ที่มีที่ราบน้อย และการกินข้าวเหนียวคนลาวเชื่อว่า ข้าวเหนียวอ้มท้องดี และสามารถทำงานได้ตลอดวันโดยไม่หิวบ่อยๆ ส่วนเรื่องเชื้อดำนั้นเป็นแบบธรรมเนียมในอดีต ที่นิยมกินหมากจนฟันดำ ในปัจจุบันการกินหมากของคนลาวมิให้เห็นน้อยมาก และเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนการดำเนินชีวิตของคนลาวได้เป็นอย่างดีคือเรื่องการนับถือนาคว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองชาวลา โดยเฉพาะเมืองหลวงพระบาง ที่เคยมีชื่อว่า ศรีสัตตนาคนหุต หรือแปลว่า เมืองนาคเจ็ดหัว ที่ตั้งตามตำนานการสร้างเมืองที่มีฤาษีมาสอนให้ผู้คนในท้องถิ่นเรียนรู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และในนั้นมีทั้งยักษ์ พญานาคเจ็ดหัว มนุษย์ และได้นำลักษณะมงคลของพญานาคนั้นมาตั้งเป็นชื่อเมืองต่อไป

ที่น่าสังเกตในวัฒนธรรมของชาวหลวงพระบาง คือการถือ นาค หรือ เจือก เป็นสัญลักษณ์ต้นกำเนิดของชนชาติ ที่มาของความเชื่อเรื่องนาค อาจจะมาจาก ตำนานนาคในความเชื่อของบรรพบุรุษชนชาติลาว นาคที่มาจากความเชื่อของบรรพบุรุษนั้น หมายถึง เจือกงูตามหัวปลาน้ำล้าธาร และตามท้องถื่นดินนาที่มีฤทธิ์เดช และศักดิ์สิทธิ์

ในตำนานปู่เจ้าตานิ สร้างเมืองล้านช้าง มีข้อความเขียนไว้ว่า “...แล้วเจ้ารักสี (ฤาษี) สองพี่น้องจึงเรียกเอาพระยานาคทั้งหลาย คือ นางคำอยู่ก่ก่ยอม นางค่อมอยู่ก่ก่เหือ นางผมเหืออยู่เหนือท่าช้าง ท้าวต่งกว้างขวางอยู่ปากคาน ท้าวทองจานอยู่ผาเดียว ท้าวคำเชียงอยู่ผาเขือ ท้าวบุญเอืองอยู่หินก่ายฟ้า ท้าวคำหล้าอยู่ผาบัง ท้าวคำปิงอยู่พูช้าง ท้าวบุญกว้างอยู่พูซวง ท้าวบุญยวงอยู่ก้อนมิดแอ่น ท้าวคำแก่นอยู่หินก้อนขวา ท้าวจงลัวอยู่ผาสุนเส้า อุสุณนาคเจ้าเผื่ออยู่สบคง ท้าวจ่านอยู่เผื่อรอยพระบาท รวมมี 15 ตระกูล” (หุมพัน รัตนวง 2537 หน้า 4)

จากตำนานที่กล่าวมาจะเห็นว่าคำว่า นาค ที่อยู่ตามสถานที่ต่างๆ เหล่านี้ น่าจะเป็นสัญลักษณ์แทนหัวหน้ากลุ่มชน หรือผู้ปกครองชุมชนในพื้นที่ต่างๆ มากกว่าที่จะหมายถึงงูตามความหมายของคำศัพท์ การใช้สัญลักษณ์นาคแทนผู้นำชุมชน อาจจะมาจากชุมชนในพื้นที่หลวงพระบางมีความสัมพันธ์กับน้ำเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการอุปโลก บริโภค การผลิต

การขนส่งต่าง ความผูกพันนี้ทำให้มีระบบคิคว่าน้ำเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ จึงสร้างสัญลักษณ์เรื่องนาคขึ้นมาเป็นผู้ดูแลลำน้ำสายต่างๆ

รวมทั้งความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีวิญญาณในตัวเอง ดังนั้นเมื่อการดำรงชีวิตประจำวันต้องผูกพันอยู่กับน้ำ ได้รับประโยชน์มากมายจากน้ำ แต่ในขณะเดียวกันบางเวลาก็ได้รับความเสียหาย หรือการทำลายจากน้ำด้วย สิ่งเหล่านี้จึงสนองตอบความเชื่อ และทำให้เกิดการบูชา น้ำ หรือ บูชานาคที่เป็นผู้ปกป้องรักษาแหล่งน้ำนั้น เพื่อให้ตัวเองได้ใช้ประโยชน์จากน้ำอย่างปกติสุขไม่มีอันตรายใด

การปกครอง การช่วงชิงดินแดน และการนำความเชื่อเข้ามาในพื้นที่หลวงพระบาง

พื้นที่หลวงพระบาง นอกจากจะมีตำนานในเรื่องของกลุ่มคนอาศัยอยู่เดิมแล้ว ยังมีตำนานที่เล่าถึงการเข้ามามีสิทธิอำนาจของกลุ่มคนจากดินแดนอื่น และกลุ่มคนที่มีอำนาจเหล่านั้นก็ได้นำเอาวัฒนธรรมและความเชื่อเข้ามาเผยแพร่ในพื้นที่หลวงพระบางอีกด้วย

ตำนานการเข้ามาของคนภายนอกแล้วมีบทบาทต่อรูปแบบการปกครอง ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของพื้นที่หลวงพระบาง มีทั้งเรื่องจันทพนิช ซึ่งเป็นผู้ค้ามาค้าขายแล้วได้เป็นผู้ปกครองเมืองต่อ และเรื่องที่สำคัญที่สุดคือเรื่องการเข้ามาปกครองของขุนลอ ซึ่งเป็นลูกของขุนบรมราชาธิราช

การเข้ามาของขุนลอ ส่งผลถึงรูปแบบการปกครอง และรูปแบบความเชื่ออย่างมาก เพราะมีอ้างอิงตำนานชุดหนึ่งที่อ้างความชอบธรรมของการเข้ามาปกครองของขุนลอได้ นั่นคือ ตำนานขุนบรม และตำนานการสร้างโลกของแฉน

ตำนานการสร้างโลกของแฉน

“สมัยก่อนโลกมนุษย์และโลกของแฉนยังไปมาหาสู่กันได้ ยังมีขุนใหญ่สามคน ผู้หนึ่งชื่อปู่ลาจเชิง ผู้หนึ่งชื่อขุนคาน ผู้หนึ่งชื่อขุนเค็ด อยู่สร้างเมืองลุ่ม ในขณะนั้นแฉนส่งคนใช้ลงมาบอกว่าคนทั้งหลายในเมืองลุ่มเวลากินให้บอกแก่แฉน เวลากินขึ้นก็ให้ส่งขาขึ้นปลาให้ส่งรอยแก่แฉน คนทั้งหลายไม่ยอมทำตาม แฉนจึงส่งคนมาบอกอีกสองสามครั้ง คนก็ยังไม่ทำตามอีก แฉนจึงลงโทษด้วยการทำให้น้ำท่วมโลก ปู่ลาจเชิง ขุนคาน ขุนเค็ด รู้ว่าแฉนกำลังโกรธตน จึงหาไม้ทำแพเอาลูกเมีย อาหาร ใส่ไว้บนแพ ครั้นน้ำท่วมจนถึงฟ้าจึงพากันไปหาแฉน พระยาแฉนก็กล่าวถึงสาเหตุที่โกรธให้ฟัง ครั้นน้ำแห้งขุนทั้งสามก็ไหว้พระยาแฉนขอลงมาเมืองลุ่ม พระยาแฉน

จึงให้เขาหลงพร้อมกับให้ความเขาหู้ แล้วเขาก็ลงมาสร้างเมืองนาน้อยอ้อยหนู (คือเมืองแกลง) คว้าตัวนั้นไถนาได้สามปีก็ตาย ไม่นานเท่าใดเกิดเครื่องมือมากน้ำเต้าออกจากกรุงมุกความ ครั้นใหญ่ขึ้นก็แบ่งออกเป็นสองหน่วย อยู่มาปูลางเชิงได้ขึ้นเสียงคนร้องดังอยู่ข้างใน จึงเอาเหล็กเผาไฟแทงเข้าไป คนทั้งหลายก็ออกมา ขุนคานเห็นดังนั้นจึงเอาขวี่ใหญ่ไปตีอ้อผลหนึ่ง ผู้คนก็หลั่งไหลออกมาสามวันสามคืนจึงจะหมด

คนที่อยู่จากภูเหล็กเผาไฟ แบ่งเป็นสองหมู่ หมู่หนึ่งเรียกว่าไทลม อีกหมู่หนึ่งเรียกว่าไทลี้ ส่วนคนที่ออกมาจากภูสัตว์ แบ่งเป็นสามหมู่ คือ ไทล่อ ไทเลิง ไทกวาง

คนซึ่งออกมาจากหมากน้ำเต้าปุงไม่รู้จักวิธีเลี้ยงดูตัวเอง ปูลางเชิงจึงสั่งสอนวิชาทำมาหากินให้ และบอกให้เขาอยู่กินกันเป็นผัวเมีย เพื่อให้มีลูกต่อไป รวมทั้งสอนให้รู้จักเคารพพ่อแม่และผู้อาวุโส และเมื่อมีใครตายให้มีการทำศพ ผู้ที่ออกมาจากภูสัตว์ให้เผา ผู้ที่ออกมาจากภูเหล็กชีให้ฝัง

คนเหล่านั้นมีอายุยืนประมาณสามร้อยปี พวกเขาจึงมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ปูลานเชิง ขุนคาน ขุนเค็ด จึงขึ้นไปหาพระยาแกลง เพื่อขอให้ส่งคนลงมาช่วยปกครอง พระยาแกลงส่งขุนกะขุนคอง ลงมาปกครอง แต่ขุนทั้งสองก็ไม่มีความสามารถที่จะปกครองได้ พระยาแกลงจึงส่งคนที่มีบุญญาธิการอีกผู้หนึ่งลงมาปกครอง คือ ขุนบรมราชาธิราช” (จารุวรรณ ธรรมวัตร มปป)

ตำนานขุนบรม ต้นกำเนิดตำนานผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์

ตำนานการลงมาของขุนบรม ได้รับการเล่าอย่างน่าตื่นเต้น และเป็นเรื่องที่แสดงความยิ่งใหญ่ มีพลังอำนาจมาก และจากตำนานการลงมาเมืองลุ่มของขุนบรม ทำให้เห็นถึงการระบบความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ ที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องนั้น ตำนานขุนบรมลงมาเมืองลุ่มกล่าวว่า

“... แกลงหลวงจึงแต่งขุนบรมลงมาครอบครองเมืองลุ่ม พร้อมทั้งมอบนางขมลาให้มาเป็นเมียหลวง นางแอกแคงให้มาเป็นเมียน้อย และมอบเครื่องให้ต่างๆ และผู้รับใช้จำนวนหนึ่ง ในการลงมาเมืองลุ่มนี้ ขุนทามะลาด ขุนแสงไปก่อน ขุนอุณ ขุนชะลือขี่ม้าตามหลังข้างขุนบรม ปู่เยอ แม่ย่างาม

แบกขวานไปก่อน เฒ่าไล่ แม่มด จับพรว้า แบกกอบ ถือเสียม ตามหลังปู่เยอ
แม่อย่างาม ทั้งสี่คนมีหน้าที่ปราบผีเปรต ผียักษ์ ผีเสื้อเมือง ก่อนที่ขุนบรมจะ
ลงมาถึง...”(กระทรวงศึกษาและกีฬา, 1989 : 51)

จากตำนานการลงมาครองเมืองลุ่มของขุนบรมนี้ เริ่มมีการกล่าวขานถึงบทบาทและหน้าที่
ของปู่เยอ แม่อย่างาม(ย่าเยอ) เฒ่าไล่ แม่มด ว่าเป็นผู้ที่คอยรับใช้ใกล้ชิดขุนบรม และเป็นผู้ที่เข้ามา
บุกเบิกในพื้นที่นี้ก่อนใคร มีตำนานที่เล่าต่อไปถึงวีรกรรมของปู่เยอ ย่าเยอ ต่อว่า

“ครั้นเมื่อขุนบรมลงมาอยู่ที่น่าน้อยฮ้อยหนูแล้ว ก็พยายามที่จะสร้างบ้านเมืองให้เจริญรุ่ง
เรือง แต่ยังไม่ทันสำเร็จก็เกิดเรือเขากาดเกิดขึ้นปกคลุมฟ้า ทำให้แสงอาทิตย์ไม่สามารถส่องลง
มายังพื้นดินได้ ส่งผลร้ายต่อการดำเนินชีวิตของสรรพสิ่ง เกิดความเดือดร้อนกันถ้วนหน้า ขุน
บรมจึงต้องขึ้นอาศาศหาผู้เก่งกล้ามาทำลายเรือเขากาดทิ้ง ซึ่งปู่เยอย่าเยอก็ขึ้นอาศาศ และกลายเป็น
ตำนานเรื่องปู่เยอย่าเยอตัดเรือเขากาดต่อไป...”

การกระทำของปู่เยอ ย่าเยอ ในครั้งนี้ ส่งผลให้ปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับความเคารพนับถือให้
เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ของสายผู้ปกครอง และชุมชนไปโดยทันที ดังนั้นเมื่อขุนบรมส่งลูก
ทั้ง 7 คน ไปครองเมืองต่างๆ ก็ได้มีการนำความเชื่อผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ปู่เยอ ย่าเยอ นี้มา
ด้วย

ตำนานขุนบรม การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองปกครอง

ตำนานขุนบรมราชาธิราช เป็นวรรณกรรมที่สร้างขึ้นอย่างมีจุดมุ่งหมายทางการเมือง คือ

1. การเสริมอำนาจผู้นำ โดยมีแนวความคิดว่ากษัตริย์ไม่ใช่สามัญชนธรรมดา แต่เป็น
โอรสสวรรค์มากด้วยบุญญาบารมี จึงอุปปาติกะ คือเกิดเองเพื่อปกครองมนุษย์ พระองค์เป็นเชื้อ
สายของผีฟ้า ดังที่พระเจ้าฟ้ารุ่งเฉลิมพระนามว่าพระเจ้าฟ้าหล้าธรณี บทบาทของขุนบรมคือ ปก
ป้อง คุ้มครอง ให้คุณให้โทษ และอบรมสั่งสอนศีลธรรมตลอดจนงานอาชีพต่างๆ กษัตริย์ใน
ตำนานขุนบรมจึงเป็นผู้มีสถานภาพสูงสุดในสังคม การที่ผู้เรียบเรียงพงสาวดารนำตำนานขุนบรม
มาไว้เป็นขั้นต้นของพงสาวดารจึงเหมาะสมเพราะเป็นการเสนอแนวความคิดว่ากษัตริย์ที่ครองล้าน
ช้าง คือวงศาแห่งผีฟ้าสามัญชนจึงต้องยอมรับในอำนาจว่าเป็นความชอบธรรม

ตำนานขุนบรมกำหนด ชนชั้นบุคคล ไว้สามระดับคือ กษัตริย์ ขุนนาง และไพร่บ้าน
ไทยเมือง พร้อมทั้งกำหนดบทบาทคนสามระดับไว้อย่างชัดเจนคือ

กษัตริย์ เป็นผู้ปกครองที่มีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุข ดังที่แผ่นดินตั้งขุนบรมลงมาปกครองโลกมนุษย์ในขณะที่เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย กษัตริย์จึงเป็นผู้ขจัดความเดือดร้อน และจัดระบบสังคม

ขุนนาง เป็นผู้สนองราชโองการคอยช่วยเหลือกษัตริย์เกี่ยวกับการปกครองและกิจการต่างๆ ขุนนางเป็นข้าบาทที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขถวายชีวิตเป็นราชพลีได้

ไพร่ฟ้าไทยเมือง มีหน้าที่ผลิตสิ่งบริโภคนุโภคเพื่อเลี้ยงตนเอง และบำรุงศาสนาตลอดจนตอบสนองนโยบายของกษัตริย์และขุนนาง

2. ประสานความสัมพันธ์ระหว่างชนพื้นเมืองดั้งเดิมกับชนชาติลาว ชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านช้างคือ ข่า แม้เมื่อขุนลอสร้างเมืองเชียงคองเชียงทอง หรือหลวงพระบางนั้น ทรงทำสงครามชิงดินแดนจากขุนกันฮางหัวหน้าข่าดังความว่า “ขุนลอเอาลิ้นปล่องมาทางน้ำอู หัวหน้าฮอดสบลงหมู่หลังยังอยู่แก้งงอย บางฟ่องลงทางบกฮอดน้ำของผาติ่งสบอู ตั้งทัพลาวกาจจอกอยู่ที่นี่เพื่อจะได้อรับสู้ขุนกันฮางผู้ปกครองเมืองเชียงคองเชียงทอง” และในสมัยหลังเมื่อข่ามีผู้นำที่เข้มแข็งมักจะทำการขบถ และข่าเองเชื่อว่าองค์ธรรมิกราชมาเกิดเป็นผู้นำกอบกู้เอกราชคืนตำนานขุนบรมปลูกฝังมนโนทัศน์เรื่องความเป็นพี่น้องระหว่างข่ากับไทลาว ด้วยเรื่องน้ำเต้าปูงคือ มนุษย์ทั้งหลายออกจากผลน้ำเต้าด้วยวิธีการเจาะรูที่ต่างกันจึงมีสีผิวแตกต่างกัน น้ำเต้าผลแรกแดนนรีใช้เหล็กเผาไฟร้อนจนแดงเจาะผลน้ำเต้าให้เป็นรูมนุษย์ที่ออกมาจากรูดังกล่าวจึงมีผิวพรรณคล้ำเพราะถูกร้อนด้วยควันไฟ พวกนี้คือพวกข่า มักจะอาศัยอยู่ตามภูเขาหรือเชิงเขา ส่วนน้ำเต้าใบที่สองแดนนรีใช้ส่วเจาะเป็นร่อง มนุษย์ที่ออกมาจึงมีผิวขาว คือ ไทลาว

จากเนื้อความดังกล่าวเป็นการอธิบายถึงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ซึ่งมีความผูกพันเป็นพี่น้องกันควรสมัคสมานสามัคคีกัน แนวคิดนี้ทำให้พวกเขายอมรับและเชื่อว่าเป็นจริง

3. ประสานสัมพันธ์ในหมู่ประชาคมสองฝั่งโขง ตำนานขุนบรมกล่าวถึงการส่งโอรสทั้งเจ็ดไปครองเมืองต่างๆ คือ ล้านช้าง สิบสองพันนา ญวน ลานนา อุตฺทธยา คำม่วน และเชียงขวาง พี่น้องเหล่านี้ขุนบรมผู้เป็นพ่ออุปถัมภ์ไว้ไม่ให้รุกรานกัน ตำนานจึงเอื้อเพื่อต่อการสร้างสันติภาพในกลุ่มเพื่อนบ้านใกล้เคียง โดยเนื้อหาพงศาวดารแล้วประชาชาติเหล่านั้นต่างเป็นทั้งมิตรและศัตรูต่อสู้กันมาเป็นเวลาหลายปีหลายครั้ง เช่น ล้านช้างรบกับญวน พม่ารุกรานล้านช้าง ไทยรุกรานล้านช้างเป็นคั่น ในการทำสัญญาแต่ละครั้งต่างเอ่ยอ้างถึงความสัมพันธ์เมื่อครั้งขุนบรมดั่งปรากฏในเบื้องต้นแห่งพงศาวดารพวนว่า “เจ็ดเจืองถูกขุนบรมราชา ยกน่าน้อยอ้อยหนูลงมายังเมืองเชียงขวางเมื่อจุลศักราชหกสิบตัว เมื่อเจ็ดเจืองถึงเมืองพวนแล้ว พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์

สมบัติและปักปันเขตน้ำแดนดินระหว่างเมืองชวากับเมืองพวนไว้แก่กัน (คำหมั้น วงกตรัตนะ “พงศาวดารเมืองพวน” หน้า 7 อ้างใน จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530 : 80)

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อผีท้องถิ่นดั้งเดิม กับความเชื่อผีใหม่

เมื่อขุนลอมาครองเมืองชวา หรือ พื้นที่หลวงพระบางในปัจจุบัน เดิมนั้นในพื้นที่นี้ มีชาวท้องถิ่นอาศัยอยู่แล้ว ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นชนเผ่าขมุ หรือพวกข่า และเมื่อขุนลอเข้ามามา อำนาจอย่างสมบูรณ์ ก็เริ่มสร้างบ้านเมืองให้เป็นระเบียบแบบแผนสืบต่อมา

ประเด็นของเรื่องความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าขุนลอได้นำความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ปู่ย่าเฒ่าเข้ามาในดินแดนนี้ด้วย เดิมทีในดินแดนนี้ก็มี ความเชื่อในท่านองนี้อยู่แล้ว ซึ่งก็คือความเชื่อเกี่ยวกับนาค แต่เมื่อมีความเชื่อปู่ย่าเฒ่าเข้ามา ซ้อนทับ ย่อมเกิดความสัมพันธ์ในด้านอุดมการณ์อำนาจ ที่มีทั้งความขัดแย้งและผสมกลมกลืน

ความเชื่อปู่ย่าเฒ่าที่เป็นความเชื่อของชนชั้นปกครอง ย่อมมีข้อได้เปรียบกว่า เพราะผู้ปกครองผู้มีอำนาจให้ความเคารพนับถือ และอุปถัมภ์อยู่ ดังนั้น พิธีกรรมและความเชื่อปู่ย่าเฒ่า จึงถูกยกขึ้นมาเป็นพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน และยกให้ปู่ย่าเฒ่า เป็นผีใหญ่ที่สุดของทุกผีในพื้นที่ และระบบความเชื่อรูปแบบนี้ก็ได้รับการสืบทอดนับถือกันต่อมา ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงองค์กษัตริย์ผู้ปกครองไปตามกาลเวลา

ความเชื่อเกี่ยวกับผีในฮังคมลาว

ดังนั้นความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ จึงเป็นระดับหนึ่งในโครงสร้างความเชื่อเรื่อง “ผีและแดน” ซึ่งเป็นความเชื่อหนึ่งที่ใกล้ชิดกับชีวิตประจำวันของคนลาวทุกชนชั้น ไม่ว่าจะเป็นระดับกษัตริย์ผู้ปกครองเมือง ขุนนางข้าราชการ และประชาชนทั่วไปก็ตาม อาจจะกล่าวได้ว่า ศาสดาดั้งเดิมของประชาชนชาวลาวคือ การนับถือผี ความเชื่อของชาวลาวนั้น ผี จะมีอยู่ 32 ชนิด อันมาจากอวัยวะ 32 ประการของมนุษย์ และผีที่มีความสำคัญมากก็คือ

1 **ผีแดนหรือผีฟ้า** เป็นเทวดาที่อยู่บนสวรรค์มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ ทั้งดีและร้ายต่อชีวิตมนุษย์ และสรรพสิ่งได้ ดังนั้นจึงต้องมีพิธีกรรมบูชาแดน เพื่อให้แดนเกิดความเมตตาและส่งผลให้ชีวิตของมนุษย์มีความสุข

เมืองฟ้าเมืองแถมมีพระยาแถม และผีเป็นกำลังที่ศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์เดช รู้ได้ทุกอย่าง บรรดาแถมนี้มีชีวิตอยู่ตั้งแต่ก่อนการเกิดน้ำเกิดดิน เป็นผู้ปั้นแต่งโลกจักรวาล ดินฟ้าอากาศ ปั้นแต่งคนและสัตว์ ผีแถมมีทั้งแถมร้ายและแถมดี แถมร้ายจะคอยลงโทษมนุษย์ แถมดีจะคอยปกป้องรักษามนุษย์ ช่วยปกป้องรักษาบ้านเมืองของประชาชน ในความเป็นจริงแล้วผีและแถมก็คือภัยธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ และอาจจะเป็นบรรพบุรุษผู้เก่งกล้าสามารถในสมัยโบราณ ซึ่งได้รับการยอมรับจากประชาชน และยกย่องขึ้นเท่าเทียมกับแถม (กระทรวงศึกษาและกีฬา 1989 : 21)

ผีแถมหรือผีฟ้า นั้น แบ่งออกได้เป็นประเภทใหญ่ๆ 3 ประเภท คือ

แถมหลวงหรือแถมฟ้าดิน เป็นหัวหน้าของแถมทั้งหมด มีหน้าที่คอยดูแลการปฏิบัติงานของแถมให้เป็นไปตามปกติ และตัดสินข้อพิพาทต่างๆ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

แถมแต่ง แถมนี้เป็นแถมที่สำคัญอีกคนหนึ่ง มีหน้าที่สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เช่น สร้างการ สร้างงาน สั่งสอนให้คนรู้จักการทำมาหากิน และที่สำคัญคือ สอนให้ขุนบรมมีความรู้ในการปกครองบ้านเมือง

แถมแนม เป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของมนุษย์ ทำให้หญิงชายได้พบรักกัน และกำหนดอายุสั้นยาวของมนุษย์ นอกจากนั้นยังมีแถมอื่นๆ ที่ปรากฏตามตำนานฉบับต่างๆ ที่มีหน้าที่แตกต่างกันไปอีก เช่น แถมคม แถมรัง แถมเชือก แถมชี แถมลอ แถมคว่าง เป็นต้น

การเชื่อและการอธิบายโลกในลักษณะของผีและแถม นั้น เกิดจากแนวคิดในการรับรู้ และตีความในระดับต่ำตามบริบทของความรู้ในอดีต เช่น เมื่อเกิดภัยธรรมชาติขึ้นในชีวิตประจำวันและทำลายชีวิตทรัพย์สินผลผลิต แล้วไม่สามารถอธิบายได้ว่ามันเกิดอะไรขึ้น ก็รู้สึกกลัวและเคารพจนไหว้วาเป็นการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เหนือมนุษย์ ต้องมีการทำพิธีกรรมบูชา เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นเกิดความยินดี และคอยช่วยเหลือมนุษย์ให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ดังนั้นอาจจะตีความได้ว่าผีแถมนั้นก็คือธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถจะควบคุม คานวณ และอธิบายได้ จึงเกิดความกลัวขึ้นในใจของมนุษย์เอง หรือถ้าจะมองภาพให้แถมมีตัวตน ก็อาจจะตีความในเชิงอธิบายได้อีกลักษณะหนึ่งคือ แถมก็คือ บรรพบุรุษผู้เก่งกล้า ที่สามารถต่อสู้กับภัยธรรมชาติ และต่อสู้กับสัตว์ร้าย จนทำให้เกิดความสุขสงบในชุมชน พวกเขาก็จะยกย่องคนเหล่านั้นว่าไม่ใช่คนธรรมดา จะต้องมีความกล้าที่ศักดิ์สิทธิ์มาช่วยเหลือ ซึ่งก็โยงไปว่าพวกเขาเหล่านั้นน่าจะเป็นแถม

2. ผีคำหรือผีบรรพบุรุษ เป็นบรรพชนบริวารของแดนลงมานุกเบิกโลกมนุษย์ในยุคแรก ต่อสู้กับปัญหาจนตัวตาย ถูกหลานจึงมีพิธีกรรมเช่นสรวงบูชาดวงวิญญาณของบรรพบุรุษนั้นเป็นประจำ และสร้างห้างสร้างหอไว้บูชา ผีบรรพบุรุษที่สำคัญได้แก่ ผีปู่เยอ ย่าเยอ ผีนาค เป็นต้น

3. ผีมหัศจรรย์หรือผีหลักเมือง เป็นผีที่คุ้มครองบ้านเมือง เป็นภูมิเจ้าที่อาศัยอยู่บริเวณที่ถือเป็นทำเลสร้างเมืองครั้งแรก มักจะมีสัญลักษณ์กำหนดเป็นหลักเขตไว้จึงเรียกว่าหลักเมือง

นอกจากผีใน 3 ลักษณะข้างต้นที่กล่าวมา ซึ่งจัดว่าเป็นผีชั้นดี ในความเชื่อของชาวลาว โดยเฉพาะที่เมืองหลวงพระบางยังมีความเชื่อว่ามีโครงสร้างของผี นอกจากผีดียังมีผีระดับทั่วไป และผีร้ายรวมอยู่ด้วย ผีทั่วไป ก็คือ ผีป่า ผีเขา ผีน้ำ ที่คอยทำหน้าที่ปกป้องรักษาเขตแดนต่างๆ และ ผีร้าย เช่น ผีเปรต ผีพราย ผีพวกนี้ไม่มีประโยชน์ต่อใคร คอยแต่จะทำร้ายให้คนอื่นเดือดร้อน จึงต้องมีการอุทิศส่วนกุศลไปให้ตามงานบุญต่างๆ (จารุวรรณ , 2530 : 86-87)

จากลักษณะของผีที่กล่าวมาข้างต้น ปู่เยอ ย่าเยอ จัดอยู่ในประเภทผีคำหรือผีบรรพบุรุษของหลวงพระบางที่สำคัญ โดยสื่อความหมายผ่านเรื่องเล่า คำนานการกำเนิด การจัดพิธีกรรม และการเคารพบูชาของผู้ที่ศรัทธา

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์นั้น เป็นความเชื่อของทั้งชนชั้นผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไป ดังตัวอย่างเมื่อครั้งที่พระเจ้าฟ้ารุ่งทรงได้รับชัยชนะในการรวบรวมดินแดนกลับคืนมาเป็นอาณาจักรล้านช้าง ในปี 1343 พระเจ้าฟ้ารุ่งได้จัดพิธีฉลองที่เวียงจันทน์เป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน ณ ที่นี้พระเจ้าฟ้ารุ่งได้ให้คำโอวาทตักเตือนต่อเสนาอำมาตย์ทั้งหลายมีคนหนึ่งว่า “...สามปีจึงให้ตัวเจ้าทั้งหลาย ขึ้นมาหาเราที่เชียงคองเชียงทอง เราจะได้บูชาแดนฟ้าดิน แดนคม แดนแต่ง แดนซัง แดนเชือก ทั้งเผ่าเยอ แม่ย่างาม แม่่มด ทั้งเทวดาอันรักษาผาติงและสบอ ...” (กระทรวงศึกษาและกีฬา 1989 : 43)

นอกจากความเชื่อผีดั้งเดิมที่เป็นของท้องถิ่นแล้ว สังคมลาวได้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมของตัวเองกับวัฒนธรรมกระแสหลักจากแหล่งอื่นๆ โดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดีย และเรื่องของพุทธศาสนา ที่ต่อมาอิทธิพลทางความคิดของคนลาวเป็นอย่างมาก

การรับวัฒนธรรมอินเดียและพุทธศาสนา

George Coedes ได้อธิบายว่า ชาวเอเชียอาคเนย์นี้ได้รับเอาวัฒนธรรมมาจากอินเดีย 4 อย่างด้วยกันคือ(กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 2000 : 35 – 36)

1. ด้านศาสนา โดยที่ศาสนาพราหมณ์เข้ามาก่อน และศาสนาพุทธก็เข้ามาตามมา หลักการของศาสนาพราหมณ์คือมีคำสอนให้เชื่อว่าศูนย์กลางของจักรวาลอยู่ที่พระพรหม พร้อมกันนั้นก็ให้นับถือพระวิษณุ และพระศิวะควบคู่กันไป ส่วนศาสนาพุทธที่เข้ามาเป็นนิกายหินยาน มีหลักคำสอนเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว สอนเรื่องทุกข์ และทุกคนจะพ้นทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อบำเพ็ญศีลภาวนา มีสมาธิและปัญญา พร้อมทั้งไม่ให้แยกวรรณะ แต่ถึงอย่างไรคนเอเชียอาคเนย์ก็ไม่ได้หันไปนับถือศาสนาพราหมณ์หรือพุทธอย่างเดียวโดยสิ้นเชิงเลย แต่ยังคงนับถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อเดิมของคนเองควบคู่ไปด้วย

2. ด้านการปกครอง ได้รับเอาหลักเทวราชา ถือว่ากษัตริย์เป็นสมมติเทพ ดังนั้นกษัตริย์จึงต้องมีพิธีราชาภิเษก และทรงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 อย่าง นอกจากนั้นก็นับถือพระมุนีธรรมศาสตร์ของอินเดียในการพิพากษาคดีต่างๆ

3. ด้านอักษรศาสตร์ ภาษาบาลี สันสกฤต ได้ถูกยอมรับเป็นภาษาทางการ และในวงการศึกษาวรรณกรรมอินเดียต่างๆ ก็ถูกถ่ายทอดเป็นวรรณกรรมของท้องถิ่น เช่น รามเกียรติ์ และชาดกต่างๆ

4. ศิลปกรรม ทั้งทางด้านจิตรกรรม และสถาปัตยกรรม ถูกนำมาผสมผสานกับศิลปะของท้องถิ่นเดิม

โดยเฉพาะในเรื่องของศาสนาความเชื่อทางวัฒนธรรมอินเดีย นับว่าส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางความเชื่อของชาวหลวงพระบางได้เป็นอย่างมาก ก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ได้แพร่กระจายเข้ามาก่อน รูปแบบความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์เรื่องเทพเจ้าต่างๆ ของพราหมณ์ – ฮินดู ได้ถูกนำมาผสมผสานกับโครงสร้างผีและแดนอันเป็นโครงสร้างความเชื่อเดิมของชาวท้องถิ่น จนเกิดเป็นโครงสร้างในระบบความเชื่อแบบใหม่ ดังเห็นได้จาก “พื้นสืบขุนบรม” ที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของผิอารักษ์ คำนานการสร้างเมือง และตำแหน่งการรักษาพื้นที่ของผีและเทพต่างๆ คือ

“ในอดีตก่อนโน้น ในเมืองฟ้ามีแดนตนหนึ่งชื่อว่า แดนฟ้ากั้น เป็นพ่อของขุนบรม ซึ่งเป็นใหญ่กว่าแดนทั้งหลาย เช่น แดนแต่ง ,แดนคม ,แดนขั่ง ,แดนเชือก แดนทั้งสี่คนอยู่บนเมืองฟ้า เป็นผู้แต่งโลก ดูแลสัตว์ มนุษย์ กำหนดบาปบุญคุณโทษ ความชั่ว – ความดีของมนุษย์ทั้งหลาย ยังมีเทวดาอีกตนหนึ่งชื่อว่า นางธณี เป็นผู้รักษาแผ่นดิน นางเมขลา รักษาแม่น้ำ และเป็นผู้รักษา พระยา ,ท้าวขุน คนทั้งหาญผู้กระทำบาปบุญ แล้วไปรายงานให้แดนทั้งสี่ ต่อมาแดนก็ลงหลักปักหลักเงิน หลักคำ ในบ่อนที่จะตั้งเมืองใหญ่ 16

แห่ง เมืองน้อย 15 แห่ง แล้วจึงให้พระพรหมคนหนึ่งชื่อว่า ปรเมศวร รักษา
 ทิศตะวันออก ,พระนารายณ์รักษาทิศตะวันตก ,มโนสิทธิ รักษาทิศเหนือ
 และเสตติทธิ รักษาทิศใต้ พร้อมทั้งเป็นผู้สอนวิชาอาชีพร ครอบงวนศิลป
 กรรมต่างๆ อยู่มาจึงมีฤาษีสองชายน้องลงมาตั้งหลักหมายไว้ที่เมืองเชียงทอง
 แล้วเรียกพระยานาค 15 ตัว มาสั่งสอนแล้วก็มอบหมายหน้าที่ให้เพื่อรักษา
 เมือง จากนั้นฤาษีทั้งสองก็ได้เรียกเอาเทวดา 6 คน มาสอนอีก คือ ปุทธิสัย
 พิไล ที่พวยวง และพวย้างน้อย ทั้งสองผัวเมียรักษาทิศตะวันออก ,ท้าวบุญ
 เหลือกกับนางแก้วจ้าวอยู่พวยแสนเขาคำให้รักษาเมืองฝ่ายเหนือ ,เจ้าฟ้าแสง และ
 นางพิจิกรักษาเมืองฝ่ายใต้ ตั้งแต่นั้น พระฤาษีทั้งสองจึงได้ใส่ชื่อดินแดน
 แห่งนี้ เป็นเมืองขวาล้านช้าง แล้วก็ให้ฤาษีผู้น้องเฝ้าอยู่ที่นั่น ส่วนผู้เป็นอ้ายก็
 กลับคืนเมืองรายงานผลงานและสถานการณ์ทั้งหมดแก่แดนหลวง แด่คั้งผู้มี
 ความเก่งกล้าสามารถลงมาควบคุมเมือง แดนหลวงจึงส่งขุนบรมลงมาครอง
 เมืองลุ่ม พร้อมทั้งมอบเครื่องใช้ของสอยต่างๆ และนางสาวรับใช้จำนวน
 หนึ่ง ในการลงมาเมืองลุ่มนี้ ขุนบรมราช ,ขุนแสงไปก่อน ขุนถม ,ขุนชะลิ
 ชีมีตามหลังขุนบรม ปุโยธ แม่ข่างามแบกขวานไปก่อน เฒ่าไล่ แม่มด จีบ
 พร้า แบกจอบเสียมไปตามหลังเฒ่าโยธ แม่ข่างาม ทั้งสี่คนมีหน้าที่ปราบผี
 เปรต ผียักษ์ ผีเสื้อเมือง ก่อนที่ขุนบรมจะมาถึง ต่อจากนั้น แดนชี จึงได้ชี้
 สถานที่ให้แก่ขุนบรมว่าให้ไปตั้งเมืองอยู่น้อยอ้อยหนู อยู่ที่นี่ถึง 9 ปี
 ขุนบรมก็ได้ถูกราช 7 คน เมื่ออยู่ร่วมกันค้อมา ขุนบรมพร้อมทั้งเมียทั้งสอง
 คนก็ประสบกับความทุกข์ยาก จึงให้ปุโยธ แม่ข่างาม กลับไปรายงานแดนฟ้า
 คิ่นว่า เครือเขากาคที่หนองควาคคหมา ไม่เห็นแสงแดด แสงตะวัน ,เครือ
 หมากน้ำเต้าปองสองหน่วยก็พันเครือไรหลวงที่ทุ่งหนอง ทำให้มองไม่เห็น
 ท้องฟ้า ทำให้เมืองลุ่มมีอากาศหนาวเย็นอย่างมาก เมื่อแดนได้ฟังเช่นนั้นก็
 แด่ให้ปุโยธ แม่ข่างามไปตัดเครือเขากาค ,เฒ่าไล่ แม่มด ไปตัดเครือไร
 หลวง ,แดนสิ่ว ไปสั้วน้ำเต้าปองหน่วยอ้าย ,แดนชิมารีนน้ำเต้าปองหน่วยน้อง
 ทำให้ผู้ชายผู้หญิงจำนวนมาก ตลอดทั้งสัตว์หลังไหลออกมา จากนั้นแดนชี
 จึงบอกเฒ่าโยธ เฒ่าไล่ว่า “เมื่อธูเจ้าตัดเครือเขากาค ,คิ่นไรหลวง และผ่า
 หมากน้ำเต้าปองแล้ว อย่าเที่ยวขึ้นเมืองฟ้าไปหาญอีก ครั้นธูทั้งสี่ตายไปแล้ว
 ไทเมืองลุ่มได้กินอันใด ให้เอ็นธูทั้งสี่มากินก่อน” นับตั้งแต่นั้นมา บ้านเมือง

ของขุนบรมที่นาน้อยฮ้อยหนากี่รุ่งแจ้ง ปู่เขย แม่อย่างาม เฒ่าไล่ แม่มด ก็ตาย
ไปเป็นผีเสื้อเมือง” (กระทรวงศึกษาและกีฬา 1989 : 52)

หรือในคำ “ก้านสวายเทพอารักขา” หรือคาถาบูชาเทพอารักษ์ ก็บ่งบอกถึงการจัด
ตำแหน่งของเทพเจ้าต่างๆ ในความเชื่อพราหมณ์ – ฮินดู และความเชื่อท้องถิ่นเดิม ซึ่งผสมกลม
กลืนกันจนเป็นโครงสร้างทางความเชื่อลักษณะใหม่ของชุมชน คือ

คำบูชาเทพอารักษ์ (ก้านสวายเทพอารักขา)

“สุบันคุโพนโด เขทเวาสนาคะคา ผู่ข้าทั้งหลาย นบน์อมไหว้
เทพอารักแก่นไ้ อินทร์พรหมยมราช กับทั้งนางนาถเมขลา อันชมยัง
อยู่ฝั่งน้ำนันทิ กับทั้งนางธมิตนองอาจ อันรักษาน้ำหยาดหมายทาน
ในวัดตะสงสารค่านค้าว ผู่หมู่เทพไ้ให้นานากับนางหนังสือ (32) และ
เทพบุตรเทพธิดาอันอยู่ในชั้นฟ้า ก้อนหน้าหมู่คาพิง ว่าจะบังผายโผด
ทั้งแสนโกฐจักรวาล ทั้งป่าหิมพานต์ทุกแห่ง ทุกแหล่งหล้าพุดา ทั้งคูหา
เถื่อนถ้ำ ทุกท่อน้ำวังรี ทั้งโบกระณิท่ากว้าง ทุกเขื่อนช้างเทวชั้น สุบัน
นาคุณาค คันทะภาคพร้อมผู่หมู่พระนารายณ์ กับทั้งพระเพลิงพระ
พวยงามเรืองรุ่ง ทั้งพระอสุรินทราหูมุ่งเมืองสวรรค์ กับทั้งพระจันทร์ใส
สีสะอาด ทั้งพระสุริยะผาดผายแสง รัศมีแรงเรืองรอด กับทั้งพระยอด
เศียรจอมเขา คือ พระยาถักรัดละ พระยาวิรุฬหะ พระยาวิรุณปะกะ
พระยาภูเวาเจ้าเป็นเค้า กับทั้งพระนักขัตตริกเจ้า 28 พระองค์ อันท้าวละ
เที้ยวไปมาใน 12 ราศี มีพระอาทิตย์เป็นเค้า กับทั้งเทพะยูคาเจ้าทั้ง
หลายผู่รักษา วัฒนาพระศาสนา บ้านเมืองหลวงพระบางราชธานี อันมี
วิสุทธมหาวิหารโบราณราชวัตร รัตนศิริทรมหาทิปะติเป็นเค้า กับทั้ง
เทพบุตรเทพธิดาเจ้าทั้งหลายผู่หยาหยังอยู่พูชวงและพูช้าง เป็นเขื่อน
ช้างอาณา ปิยะดาผาทั้งและผาแอ่น ผ้าก้าแท่นทวาลา อันมีพุทธาธิ
รัตนานันั้น หนแห่งนั้นประคุดเมือง รัศมีเรืองงามยิ่ง ผาก้าดั่งและสบอ
ผาขุนลูและอัวเกียน เชิญทั้งเทพยดาเจ้าทั้งหลาย ผู่รักษาเขตอาณารัฐก้า
ทิศพายัพ ทักษิณ เชื้อหลายหลาก ภาคม่วงเค้าแคนเมือง ผาด้งนายเรือง

วิเศษ ผากับแก้วเขตขวัญทวาร เป็นภูมิสถานพระบาท พุศรีสัตตนาคอาจ
มิ่งจอมเมือง จอมคำเรืองสะภู จอมเพ็ญอยู่หระดี นางกางรินอนแทบ
เท้า อยู่แคนด้าวปัจฉิม เสาทักขิมหลักหมื่น ได้ขันแน่นเชียงแมน เชียง
คงแคนหลักหมื่น เชียงลอขึ้นของมอง เชียงเหล็กขึงทองงามเลิศล้ำ
เชียงมวกกำกุมขโร เชียงเงิงงามอาโปแผ่ผิง เชียงม่วนดั่งกลางเมือง
เชียงขิงงามเลิศแล้ว สังคโลกเชียงแก้วนาป่า แต่โบราณเป็นภูมิสถาน
อันวิเศษ ผูกรักษาเขตน้ำมีพระยานาค 15 ตระกูล คือ นางคำอยู่คก
ท่อน นางค่อนอยู่คกเหือ นางคำเผืออยู่เหนือท่าช้าง ท้าวค่งกว้างขวาง
อยู่ปากกาน ท้าวทองจานอยู่ผาเดี้ยว ท้าวคำเหียวอยู่ผาเสือ ท้าวบุญเหือ
อยู่ก้อนกำยฟ้า ท้าวคำหล้าอยู่ผาบัง ท้าวคำปิงอยู่พูช้าง ท้าวบุญกว้างคำ
ล้านอยู่พูขวง ท้าวบุญขวงอยู่ก้อนมิดแอ่น ท้าวคำแท่นอยู่ก้อนผาขวา
ท้าวจงหลวงอยู่ผาเฒ่า อุดมพระนาคเจ้าอยู่เฝ้าสบคง ท้าวใจจ้านอยู่รักษา
พระบาท ลีสัตตนาคเจ้าอยู่เฝ้าจอมศรี รักษากรุงธนบุรีเป็นเจ้า กับทั้งพระ
ยานาคเจ้าคนเป็นปู่อันอยู่แก่งเหือ ผูกข้าทั้งหลายขอเชิญอารักขาเจ้าทั้ง
หลาย จงเสด็จมาร่วมรักษาศิล ผิงธรรมนำผูกข้าทั้งหลาย ในภูมิสถานนี้
นี่ ก่อข้าเทอญ” (เอกสารอัตถำเนา ไม่ระบุผู้แต่งและปีพิมพ์)

และอีกความเชื่อหนึ่งที่เป็นวัฒนธรรมจากอินเดียและเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบโครงสร้าง
ของความเชื่อในสังคมลาวมาก ก็คือ ศาสนาพุทธ ก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาในดินแดนนี้ ชาว
ท้องถิ่นเดิมมีระบบความเชื่อในเรื่องของผีประเภทต่างๆ อยู่ก่อนแล้ว เมื่อมีพุทธศาสนาเข้ามาก็เกิด
การผสมผสานกันทางระบบคิดระหว่างพุทธกับผีในบางลักษณะ .แต่อีกบางลักษณะก็เกิดความขัด
แย้งกันอย่างเห็นได้ชัด จนบางครั้งถึงขั้นต้องล้มเลิกพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบางอย่างลงไป

คนลาวในอดีตเชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าเคยมาเทศนาสั่งสอนหลักธรรมในดินแดนลุ่มน้ำโขง
เห็นได้จากมียรอยพระบาท พระธาตุเจดีย์ และพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้ามากมายในเขตนี้
บรรดาพระฤาษีต่างๆ ที่เป็นต้นกำเนิดของนครรัฐในลุ่มน้ำโขง ผู้ซึ่งวางรากฐานการสร้างเมืองแถบ
นี้ ก็มาจากอินเดีย แม้แต่กษัตริย์พระองค์แรก ผู้เป็นต้นตระกูลนันทาของลาวตามพงศาวดารก็
กล่าวกันว่ามาจากเมืองลังกาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมทางด้านอักษรศาสตร์ วรรณคดี
ศิลป ศาสนา ที่ลาวรับมาจากอินเดียอีกเป็นจำนวนมาก (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม 2000 :

พุทธศาสนา ศาสนาหลักของสังคม

การเข้ามาของศาสนาพุทธในดินแดนนี้ไม่อาจกำหนดได้แน่ชัดว่าเข้ามาตั้งแต่เวลาใด แต่จากลายลักษณ์อักษรที่เป็นประวัติศาสตร์ลาวก็มาเริ่มต้นกันในยุคของพระเจ้าฟ้างุ้ม คือ เมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มคิดจะเสด็จกลับมาปกครองอาณาจักรล้านช้างแล้ว ก็ได้ทูลขอพระพุทธรูปจากพระเจ้ากรุงอินทระปิตินครขึ้นไปนครล้านช้างด้วย พระพุทธรูปองค์นั้นก็คือ “พระบาง” พร้อมกันนั้นได้เชิญพระอาจารย์ป่าสมันต์มหาเถระ ผู้ซึ่งได้ชูปเทียนพระเจ้าฟ้างุ้มมาตั้งแต่อดีต และพระเจ้าฟ้างุ้มทรงแต่งตั้งให้เป็น “หอหลวง” (สมเด็จพระสังฆราช) นอกจากนั้นได้เชิญพระภิกษุอีก 4 รูป ตามเถร 3 รูป ราชบัณฑิตเรียบจบไตรปิฎก 3 คนคือ นรสิงห์ นรเดช และนรศาสตร์ กับอาจารย์ธรรมคารกหัวหน้าฝ่ายการช่างต่างๆ อีก 1 และต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้มาจากลังกาอีก 1 ต้น ซึ่งเป็นการนำพระพุทธศาสนาหลักทฤษฎีถึงทางวงศ์ขึ้นมาประดิษฐานไว้ที่ล้านช้างครั้งแรก (เดิม วิชาญพนกิจ, 2540 : 24-25)

ซึ่งคณะพระสงฆ์จากกัมพูชาโดยการนำของพระมหาปาสมันต์ ออกเดินทางพร้อมกับพระบาง มาถึงเมืองเชียงคอง – เชียงทองในปี พ.ศ. 1902 แต่การเดินทางก็ไม่ราบรื่นนัก พระบางจึงต้องประดิษฐานไว้ที่เมืองเวียงคำอยู่นานหลายปี จนกระทั่งในสมัยของพระเจ้าหล้าแสนไทภูวนาท (พ.ศ.2029) ได้เชิญพระบางที่เมืองเวียงคำขึ้นมายังนครหลวงสำเร็จ และเปลี่ยนชื่อเมืองใหม่เป็นเมือง “หลวงพระบาง” โดยเอานามของพระบางเดิมย้ายเมืองหลวงแต่นั้นมาจนบัดนี้(เดิม วิชาญพนกิจ, 2540 : 33)

บทบาทของพุทธศาสนาจึงเริ่มที่จะมีอิทธิพลมากขึ้นในระบบคิดของผู้คนในสังคม โดยอิงอยู่กับอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งคิดว่าผู้ที่เป็นกษัตริย์เป็นผู้ที่บุญ มีคุณงามความดี และเป็นผู้ที่ประเสริฐ บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อกษัตริย์จึงได้รับการจารึกไว้ในพงศาวดารว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตการปกครองบ้านเมืองจะต้องไม่ขัดต่อหลักธรรมและจารีตประเพณี ราชผู้ประเสริฐสุดคือ ธรรมมิกราช และเป็นพระราชที่พระโพธิสัตว์ใช้ชาติมาเกิด จึงมีสรรพนามเรียกแทนกษัตริย์ว่า เจ้าหน่อโพธิ์ เจ้าจอมธรรม องค์ธรรมราช โพธิราชเจ้า เป็นต้น (จารุวรรณ 2530 : 90)

พุทธศาสนาเมื่อเข้ามาเป็นศาสนาหลักของลาวแล้ว ก็มีการวางระบบระเบียบในการจัดองค์กร มี “พระสังฆราช” เป็นประมุขของพุทธศาสนา รองลงมาคือ เจ้าคณะแขวง ,เจ้าคณะเมือง ,เจ้าคณะตาแสง ,เจ้าอธิการ (เจ้าอาวาส) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่า อีกด้านหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาสามารถประยุกต์เข้ากับระบบการปกครองในหลายๆ พื้นที่แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เนื่องมาจากการมีระบบองค์กรที่เป็นแบบแผน และเป็นระบบการปกครองที่คล้ายคลึงกับระบบการปกครองของฝ่ายบริหารงานบ้านเมือง

และอีกปัจจัยหนึ่งที่พุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในสังคมลาวก็คือ พุทธศาสนาทำให้เกิดการศึกษา และพระสงฆ์ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ โดยเฉพาะเป็นอาจารย์ของกษัตริย์ พุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการกำหนดโลกทัศน์ ราชวัตร และวิถีประชา จากการที่พระสงฆ์เป็นหลักในการจัดเกลาอบรมสั่งสอนมวลชน จึงมีบทบาทในการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมสังคมทั้งในรูปแบบจารีตประเพณีและกฎหมาย

การเจริญรุ่งเรืองของหลวงพระบางจึงมีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานอันสำคัญ วัฒนธรรมและปรัชญาพุทธศาสนาในหลวงพระบาง แสดงให้เห็นระบบคิด และการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ดั้งตัวเองอยู่ในศีลธรรม ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้จะมีได้ก็ต่อเมื่อความเจริญของพุทธปรัชญา หรือคำสอนของศาสนามีอิทธิพลในระดับสูงพอสมควรเท่านั้น

พุทธ การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ

การรับศาสนาพุทธเข้ามาและยกให้เป็นศาสนาหลักของรัฐนอกจากเรื่องของการพยายามเปลี่ยนแปลงความเชื่อจากระบบผีมาเป็นพุทธแล้วส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมตัวเองแล้ว การรับพุทธเข้ามามีนัยยะทางการเมืองการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของอาณาจักรที่ต้องมีความสัมพันธ์กับรัฐหรืออาณาจักรอื่นๆ

ทั้งนี้เพราะว่าพุทธเป็นระบบความเชื่อที่เปิดกว้างเมื่อกับผี ถึงแม้ในพุทธเองจะมีการแบ่งแยกชนชั้นอยู่ในพุทธก็ตาม แต่พุทธก็พร้อมที่จะดูดกลืนและผสมกับความเชื่อต่างๆ ได้มากกว่า ในขณะที่ความเชื่อเกี่ยวกับผีมีนัยยะของการกำหนดความเป็นกลุ่มของตัวเองที่แตกต่างจากกลุ่มของคนอื่น ดังนั้นพุทธจึงเอื้ออำนวยต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐของตัวเองกับรัฐภายนอกได้ดีกว่าผี

กษัตริย์ของลาวจึงเลือกที่จะสนับสนุนพุทธให้เป็นศาสนาหลัก เพราะในช่วงนั้นความเป็นไปของรัฐก็อยู่ในบริบทของการรวบรวมดินแดน และการติดต่อดำขายกับเมืองอื่นๆ ดังนั้นจึงต้องดำเนินต่อไป

ในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม (พ.ศ. 1896 - 1916) ทรงสามารถรวบรวมหัวเมืองอันอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่งให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้สำเร็จ อาณาจักรประเทศลาวในรัชกาลของพระเจ้าฟ้างุ้มมีหัวเมืองน้อยใหญ่มาขึ้นต่อพระองค์หลายสิบหัวเมือง คือ แคว้นเมืองพวน (เชียงขวาง) เมืองเวียงคำ เมืองห้วยหลวง เมืองศรีโคตรบอง เมืองตะโปน (เซโปน) และแคว้นเมืองมิลาน ต่อมาเรียกเมืองพลาน (พะลาน) แขวงเมืองพิน เมืองนอง ฯลฯ (เดิม วิชาญพนกิจ , 2540 : 23) และใน

ประวัติศาสตร์กล่าวพระเจ้าฟ้ารุ่งนี้เป็นกษัตริย์องค์แรกที่ทรงนำพุทธศาสนาเข้ามาและพยายามส่งเสริมให้เป็นศาสนาหลักของรัฐ

ในสมัยรัชกาลพระเจ้าสามแสนไทยฯ (พ.ศ.1916 – 1959) บ้านเมืองได้รับความร่มเย็นเป็นสุข พระพุทธศาสนารุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าสมัยรัชกาลพระเจ้าฟ้ารุ่งผู้เป็นพระราชบิดา ทรงสร้างวัดมโนรมย์ สร้างหอสมุดโรงเรียนพระปริยัติธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คือ กรุงล้านนาไท (เชียงใหม่) และกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เป็นเสมือนบ้านพี่เมืองน้องมีความสัมพันธ์สนิทสนมยิ่ง การไปมาติดต่อค้าขายระหว่างประชาชนเป็นไปด้วยความสะดวกสบาย(เดิม วิชาภัยพนกิจ , 2540 : 28)

ในสมัยพญาโพธิสารธรรมิกราช กษัตริย์พระองค์นี้ทรงตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม มีบุญญาภิบาลมาก ตามพงศาวดารเมืองหลวงพระบางกล่าวว่า พระแซกคำ¹ ที่สถิตอยู่ในพระวิหารเมืองเชียงใหม่กรุงล้านนาได้เสด็จมาร่วมพระโพธิสมภาร ฝ่ายพระเจ้าพรหมราชพระเจ้านครเชียงใหม่ ทรงทราบว่าพระแซกคำหายไประก่นสืบตามหาจนมาพบที่เมืองหลวงพระบาง พวกที่สืบหาจึงคิดการจะลักเอาพระแซกคำกลับเชียงใหม่ แต่ถูกจับได้เสียก่อน เมื่อพระเจ้าโพธิสารฯ ทรงทราบเรื่องราวแล้วก็ไม่ทรงเอาโทษ แล้วทรงปล่อยนักโทษนั้นกลับ

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่เมื่อทราบรายละเอียดทั้งหมดก็ตรัสสรรเสริญพระเจ้ากรุงล้านช้างว่า ทรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม ไม่ทรงเอาโทษแก่ผู้ผิด ควรจะยกพระธิดาไปถวายจึงจะควร พระเจ้ากรุงเชียงใหม่จึงแต่งพระราชสาส์นพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการไปเจริญทางพระราชไมตรี พร้อมให้เสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่แห่เอาพระนางคำยอดทิพย์ราชธิดาไปถวายพระเจ้าโพธิสารธรรมิกราชพระเจ้านครล้านช้าง ดังนั้นทั้งสองจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นอนแฟ้น (เดิม วิชาภัยพนกิจ , 2540 : 35-36)

และทั้งสองอาณาจักรมีความความสัมพันธ์กันมากขึ้น เมื่อในพ.ศ.2089 พระเจ้ากรุงเชียงใหม่พิราลัย เจ้าทรายคำ ราชโอรสได้ครองราชย์แทน แต่ครองได้ 3 ปีก็สิ้นพระชนม์ ไม่มีพระโอรสและพระธิดาเหมาะสมที่จะสืบสันตติวงศ์ เสนาบดีผู้ใหญ่จะเห็นว่าควรเชิญพระเจ้าชัยเชษฐา ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าโพธิสารฯ มาครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งต่อมาพระเจ้าชัยเชษฐาองค์นี้ก็เสด็จกลับมาครองนครล้านช้างอีกครั้ง

สมัยพระเจ้าชัยเชษฐา ในปี พ.ศ.2103 พระองค์ทรงต้องการที่จะผูกสัมพันธ์กับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา เพื่อจะได้รวมกำลังกันต่อต้านพม่าเข้าศึก จึงได้พร้อมกันกระทำพิธีปักปันเขตแดน

¹ บพตานานว่าพระแซกคำมิได้มีปาฏิหาริย์เสด็จมาเอง พระเจ้าโพธิสารฯ ได้แต่งพระราชทูตไปขอจากพระเจ้าเชียงใหม่ พร้อมด้วยแต่งให้พระเทพมงคลเถระเป็นผู้นำมาพร้อมคัมภีร์พระไตรปิฎก 60 คัมภีร์

กันขึ้น ทรงกระทำสัตย์สาบานต่อกันว่าจะไม่รุกรานกัน และเพื่อเป็นสักขีพยานในการนี้จึงได้
พร้อมกันสร้างพระเจดีย์ศรีสองรัก ขึ้นเป็นเครื่องหมาย เมื่อปีวอกโทศก จุลศักราช 922 (พ.ศ.
2103) และสร้างเรื่องเมื่อปีกุนเบญจศก จุลศักราช 925 (พ.ศ. 2106) เดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ ปัจจุบัน
อยู่ที่อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย (เดิม วิชาภัยพจนกิจ , 2540 : 40) เป็นต้น

พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาประจำชาติของลาวตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระเจ้าแผ่นดิน
ทุกพระองค์ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาอย่างเคร่งครัดจริงจัง การนำหลักคำสอนของศาสนาพุทธมา
ใช้เป็นหลัก ทำให้เกิดความขัดแย้งกับความเชื่อเดิมของชาวท้องถิ่น ซึ่งก็คือ ความเชื่อเกี่ยวกับ
เรื่องผีดั้งเดิม โดยมีการพยายามลิดรอน และล้มเลิกความเชื่อเกี่ยวกับผีให้หมดไป เพราะคิดว่าเป็น
ความเชื่อที่มั่งงาย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภาพของการช่วงชิงทางพื้นที่ความเชื่อระหว่างพุทธกับผีเกิด
ขึ้นมานานแล้ว และมีผลออกมาในลักษณะต่างๆ

ความสัมพันธ์พุทธ – ผี

การเคารพเชื่อถือนางของชนลาวนั้นเกิดจากความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่งมีวิญญาณในตัวเอง จึง
สามารถที่จำกำหนดความเป็นไปในตัวเองได้ ดังนั้นคนในยุคโบราณจึงอธิบายการเกิดขึ้นของสิ่ง
ต่างๆ ว่าเกิดจากการกระทำของวิญญาณ หรือพลังที่มีอำนาจมากกว่ามนุษย์

แต่เมื่อมาถึงยุคที่สังคมหันมาให้ความสำคัญกับพุทธศาสนามากขึ้น จึงมีการประทะ
ประสานกันระหว่างพุทธกับผี ในด้านความขัดแย้ง พุทธย่อมคิดว่าผีเป็นเรื่องที่มั่งงาย ไร้สาระ
ขัดต่อหลักคำสอนของผี และพุทธก็มีบทบาทมากขึ้น ด้วยการอุปถัมภ์คำชูจากสถาบันกษัตริย์

แต่ในอีกด้านหนึ่งพุทธกับผีก็เกิดความสัมพันธ์ในด้านการผสมกลมกลืนกัน พุทธได้นำ
ความเชื่อเรื่องผีมาใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงหลักคำสอนของตัวเอง เช่น การอ้างถึงแถนว่าเป็น
ผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์ มีบุญญาบารมี อยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้า ทั้งนี้เป็นเพราะแถนเป็นผู้ที่เคยทำบุญกรรม
ความดีมาก่อน และมนุษย์เราจะต้องมุ่งทำความดี ทำบุญทำทาน แล้วจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ดัง
ตัวอย่างเรื่องแถนที่เล่ากันในตำนาน ส่วนผู้ที่ไม่เคยประกอบกรรมดีไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่เลย ดาญไป
ก็ต้องตกนรก หรืออาจจะเป็นผีร้ายที่เร่ร่อนไปตามสถานที่ต่างๆ คอยทำร้ายมนุษย์ จนไม่มีวันที่จะ
มีความสุขได้

และจากโครงสร้างความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดำเนินอยู่ในสังคมเมืองหลวงพระบางดังที่
กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดประเพณี พิธีกรรม หรือแนวปฏิบัติที่เป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เพื่อส่ง
ผลดีทั้งกับตัวเอง และสังคม พิธีกรรมหรือแนวปฏิบัติเหล่านั้น เรียกว่า “ฮีดสิบสอง กอง สิบสี่”

ฮิตสิบสอง กองสิบสี่ จาริตประเพณีในการดำเนินชีวิต

ฮิตสิบสองและกองสิบสี่ เป็นพื้นฐานสำคัญทางวัฒนธรรมลาว ที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของจิตสำนึกของคนลาวมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ฮิตสิบสอง กองสิบสี่ ได้ปรากฏขึ้นเป็นฮิตครองของคนลาวตั้งแต่ก่อนยุคพระเจ้าฟ้างุ้ม จนมาถึงสมัยของเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาใหม่ไปหลายข้อ เพื่อให้เหมาะสมกับระบบความเชื่อของยุคสมัย (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม 2000 : 266)

ฮิต มาจากภาษาบาลีว่า “จาริต” หมายถึงประเพณีที่เคยทำมา ฮิตสิบสอง หมายถึงประเพณีที่เคยทำกันมาประจำเดือนครบ 12 เดือน เนื้อหาของฮิตสิบสอง ได้มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยของสังคม การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่สำคัญมีอยู่ 2 ระยะ คือ ระยะตั้งแต่พระเจ้าฟ้างุ้มนำเอาพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักรลาวล้านช้าง และช่วงหนึ่งคือ การปรับปรุงใหม่สมัยเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ที่เปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาพุทธมากขึ้น (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม 2000 : 267)

ฮิตสิบสอง สมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม ยังแสดงให้เห็นถึงระบบโครงสร้างทางความเชื่อที่เกี่ยวข้องมีอยู่ ดังนี้

1. เดือนเจียง ให้เลี้ยงผีฟ้า ผีแถน
2. เดือนยี่ ทำบุญข้าว
3. เดือนสาม ทำบุญข้าวจี
4. เดือนสี่ หาดอกไม้มาดากไว้ เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชา
5. เดือนห้า ทำบุญตวงน้ำพระทุกวัด
6. เดือนหก ตวงน้ำพระฝ่ายเหนือ และฝ่ายใต้
7. เดือนเจ็ด บูชาเทวดาอารักษ์หลักเมือง และนอกเมือง
8. เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา
9. เดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน
10. เดือนสิบ ทำบุญข้าวสลาก
11. เดือนสิบสอง บุญแข่งเรือ และบูชาพระธาตุศรีธรรมหายโสก

และเมื่อพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้างมีความเจริญรุ่งเรือง ในยุคสมัยของเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (ศตวรรษที่ 17) ได้มีการปรับเปลี่ยนฮิตสิบสอง ให้เข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนามากขึ้น คือ

1. เดือนเจียง พระสังฆเจ้าเข้าคำ
2. เดือนยี่ ทำบุญข้าว
3. เดือนสาม ทำบุญข้าวจี (มาฆะบูชา)
4. เดือนสี่ ทำบุญพระเวส
5. เดือนห้า ทำบุญทรงน้ำพระ
6. เดือนหก ทำบุญบั้งไฟ (บุญวิสาขบูชา)
7. เดือนเจ็ด เลี้ยงผิอาร์กหลักเมือง
8. เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา
9. เดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน
10. เดือนสิบ ทำบุญข้าวสลาก
11. เดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา
12. เดือนสิบสอง ทำบุญนมัสการพระธาตุศรีธรรมหายโสภ

จะเห็นได้ว่าสิบสอง ในยุคนี้สิบสองได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามแบบแผนพิธีการทำบุญทางพุทธศาสนาเกือบทั้งหมด คงเหลือแต่เดือนเจ็ด ที่ยังทำบุญเลี้ยงผิอาร์กหลักเมืองอยู่ เพื่อเป็นการบูชาให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และคุ้มครองชีวิตความเป็นอยู่และผลผลิตของประชาชน

ส่วนกองสิบสี่ หมายถึง สิ่งที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา จนกลายเป็นระเบียบและหลักการที่สำคัญ ทุกคนในสังคมจะต้องร่วมกันปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นคนธรรมดา ,ชนชั้นปกครอง หรือพระสงฆ์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประเพณีปฏิบัติที่มีระบบความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นพื้นฐานนั้น คนลาวได้สืบทอดปฏิบัติกันมาอยู่เสมอๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีตัวอย่างในบันทึกจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีครั้งที่ไปช่วยปราบฮ่อที่หลวงพระบาง ช่วงปี พ.ศ.2430 ที่กล่าวถึงภาพพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของลาว และเป็นพิธีกรรมในฮิดคองของชาวหลวงพระบางที่ได้กระทำสืบต่อกันมาเป็นประจำว่า

“...วันศุกร์ขึ้น 13 ค่ำเดือน12 เป็นวันพิธีแข่งเรือในลำน้ำโขง เจ้าราชวงศ์แต่งตัวแทนเจ้านครหลวงพระบางเข้ากระบวนแห่ มีขนิด หอก ดาบ และทวนธงเทียว พร้อมด้วยพวกเจ้าท้าวพระยาตามหลัง กระบวนไปหยุดพักที่สนามหอไตรยริมฝั่งแม่น้ำโขง และมีโยนเล่นสมโภชในงานนี้ด้วย พวกแข่งเรือก็แข่งกันเป็นคู่ๆ ไป แต่ไม่ใช่เรือราษฎรเป็นเรือขุนนางลาวทั้งสิ้น กับ

ได้เชิญข้าพเจ้ากับออฟฟิเชอร์ไปรับประทานอาหาร พร้อมกันในที่นั้นหลาย
นาย เป็นการเอิกเกริกมาก

วันอาทิตย์ขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 เวลา 1 โมง(7 ๓.ท.) มีการแห่ธาตุหลวง
เจ้าราชวงศ์แต่งกายเต็มยศ นุ่งเชียรระบับ สวมหมวกรูปคล้ายหมวกจีนมียอด
แหลม นั้งเสลี่ยง มีตำรวจถือหอก คาน และธงนำหน้า กับมีเสนาบดี 4 นาย
นั่งแคร่ตามหลังไปด้วย ในงานนี้มีราษฎรมาตั้งร้านขายของรับประทาน (ภาษา
ลาว เรียกว่า ของดอน) เป็นการสนุกสนาน ครึกครื้นรื่นเริงทั่วหน้ากัน มีการ
มหรสพและการเล่นต่างๆ ฉลองธาตุทั้งกลางวันกลางคืน เช่น ไปรยทานด้วย
เบียร์ และนมัสการพระพุทธรูปพระสอุปเจดีย์ เป็นต้น มีอยู่จนถึงวันจันทร์แรม
1 ค่ำ เดือน 12 จึงได้เลิก

วันจันทร์ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 5 ได้จัดการพิธีสงฆ์และปิดทองพระบาง
ซึ่งได้อัญเชิญมาจากถ้ำน้ำพูนพร้อมกับกองทัพ แล้วได้ประดิษฐานไว้ในค่าย
ใหญ่ มีเจ้านายท้าวพระยาราชบุตรชายหญิงฝ่ายลาว และทหารนายทัพนายกอง
ได้พร้อมกันมีการมหรสพสมโภช คือมีพิณพาทย์ประโคม มีเทวดาหลวง 2
คน สิงห์ 1 คน เทวดาหลวงนั้นแต่งตัวใส่หน้ากาก เสื้อผ้าที่สวมนั้นประดับ
ด้วยป่านใบเป็นขนยาวๆ สิงห์ก็เดินไปด้วยกัน เหมือนเล่นสิงโตอย่าง
กรุงเทพฯ เดิน 3 พักแล้วก็เลิก (คำว่าเทวดาหลวงนี้ อีกอย่าง 1 ชาวเมือง
นครหลวงพระบางเรียกว่า ปู่เยอ ย่าเยอ แปลว่า ปู่ใหญ่ ย่าใหญ่ เป็นที่นับถือ
เกรงกลัวของราษฎรชายหญิงในเมืองนครหลวงพระบางยิ่งนัก" (เจ้าพระยาสุร
ศักดิ์มนตรี 2504 อ้างใน ภัทรพงศ์ คงวิจิตร 2543 : 38-39)

ในปัจจุบันชาวหลวงพระบางก็ยังคงสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อตามฮิดคองเดิมของตน
เองอยู่เป็นประจำ ถึงแม้ว่าบางพิธีกรรมและความเชื่อจะถูกกลืนเลือนกันไป หรือบางพิธีกรรมและ
ความเชื่อจะเปลี่ยนรูปแบบและความหมายไปบ้าง แต่ก็นับได้ว่าหลวงพระบางยังเป็นเมืองที่เต็มไปด้วย
พิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ของตน ซึ่งเป็นการสั่งสมทางภูมิปัญญาอย่างยาวนาน
รวมทั้งผู้คนชาวหลวงพระบางก็ยังมีศรัทธาในวัฒนธรรมเดิมของตัวเองอยู่เสมอ จึงมีผู้เห็นคุณค่า
ทางวัฒนธรรม และมีผู้ที่สืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ สืบต่อไป

พัฒนาการทางศาสนาและความเชื่อของลาวเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ศาสนาหลัก หรือ
ศาสนาสากลของโลกเข้ามาซ้อนทับแทนความเชื่อในโครงสร้างแบบเดิม ทำให้ระบบความเชื่อ
แบบเดิมถูกกลดความสำคัญลงไป และถูกผลักดันให้ออกไปจากโครงสร้างความเชื่อของสังคม แต่

ถึงอย่างไรก็ตามคนลาวก็ยังไม่ได้ละทิ้งความเชื่อผีดั้งเดิมไปเสียหมด กลับนำเอาความเชื่อดั้งเดิมเหล่านั้นมาผสมผสานกับศาสนาพุทธอย่างสอดคล้องลงตัว เป็นรูปแบบความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับหลักการของพุทธศาสนา มีทั้งในลักษณะที่ผสมกลมกลืน และขัดแย้งกัน ในด้านการผสมกลมกลืน คือ พุทธใช้ความเชื่อเรื่องผีมาเป็นเครื่องมือในการสอนหลักธรรมของศาสนา เช่น เรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี - เป็นผีคืออยู่เมืองฟ้า และทำชั่วได้ชั่ว - เป็นผีร้าย ต้องเร่ร่อนของส่วนบุญ

แต่ในอีกด้านหนึ่งที่ตรงกันข้าม พุทธกับผี ก็เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันโดยหลักการ เพราะพุทธมองผีว่า เป็นเรื่องของความมกมาย ไร้สาระ ไม่เป็นความจริง พิสูจน์ไม่ได้ ไม่มีประโยชน์ เป็นอวิชชา การให้ความหมายในมุมมองลักษณะนี้ ทำให้เกิดการพยายามที่จะทำลายความเชื่อผีดั้งเดิมลง

สภาพการณ์ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพุทธกับผีเช่นนี้ มีตลอดเวลาดังแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน และคิดว่ายังจะมีต่อไปเรื่อยๆ ในอนาคต ดังนั้นรูปแบบของความเชื่อผีที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ จึงต้องผ่านกระบวนการปรับตัวมาในหลายๆ ลักษณะ โดยเฉพาะพิธีกรรมและความเชื่อปู่ย่าเฮอ ที่เป็นความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ก็ต้องมีการปรับตัวด้วยเช่นกัน ดังจะแสดงให้เห็นในบทต่อไป

บทที่ 4

ปู่ยอ ย่ายอ คำนาน พิธีกรรม และความหมาย

พิธีกรรมและความเชื่อปู่ยอ ย่ายอ เมืองหลวงพระบาง เป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่สืบทอดมาจากสมัยอดีตอันยาวนาน ความเชื่อเรื่องปู่ยอ ย่ายอ ที่เชื่อกันว่าเป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมืองที่มีวิรกรรมอันกล้าหาญ และเสียดสละเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ถูกเล่าสืบต่อกันมาเป็นคำนานเรื่องปู่ยอ ย่ายอ ในรูปแบบและเนื้อหาหลายๆ ลักษณะ ซึ่งมาเนื้อหาเกี่ยวกับคณิกำนานของปู่ยอ ย่ายอ และวิรกรรมความดีที่ทั้งสองเผ่าได้กระทำไว้

ดังนั้นในการทำวิจัยเรื่องการช่วงชิงความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่ยอ ย่ายอ เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว จึงต้องกล่าวถึงบริบทความเชื่อในด้านของคำนาน บทต่างๆ และนำคำนานเหล่านั้นมาวิเคราะห์หาความหมายที่แฝงเร้นในเชิงมิติวัฒนธรรม รวมทั้งนำรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ ในความเชื่อเรื่องปู่ยอ ย่ายอ และผีอารักษ์เมืองอื่นๆ ที่ยังคงยึดถือกันอยู่ในเมืองหลวงพระบางมาเปรียบเทียบ เพื่อเสนอให้เห็นสภาพบริบททั่วไปทางระบบความเชื่อของชาวเมืองหลวงพระบางทั้งอดีตและปัจจุบัน และเป็นพื้นฐานในการทำ ความเข้าใจในเชิงลึกของเรื่องที่ทำการศึกษาต่อไป

คำนานความเชื่อเรื่องปู่ยอ ย่ายอ

คำนานปู่ยอ ย่ายอ จัดอยู่ในประเภทนิยายปรัมปรา (Myth) ที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม และระบบสังคมในสมัยโบราณกาล นิยายปรัมปราจึงเป็นการอธิบายโลก อธิบายการดำเนินชีวิต ของคนโบราณที่ผูกขึ้นเป็นเรื่องราว และถือว่าเป็นเรื่องราวที่ศักดิ์สิทธิ์สูงส่ง

นิยายปรัมปราเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโบราณ เกิดขึ้นบนพื้นฐานการดำรงชีวิตแบบรวมหมู่ และการต่อสู้ของคนสมัยก่อนที่ต้องต่อสู้กับธรรมชาติ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องค้นหา สังเกต และอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติ นอกจากนั้นคนโบราณยังต้องการที่จะอธิบายปัญหาที่ยิ่งใหญ่อีกอย่างหนึ่งก็คือ เรื่องคณิกำนาน การเกิด การตายของมนุษย์และสรรพสิ่ง แด่ด้วยองค์

ความรู้ที่ยังอยู่ในขอบเขตจำกัด การอธิบายถึงความเป็นไปของสรรพสิ่งไม่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนมากนัก จึงเกิดความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่งต่างๆ ที่เกิดในโลกมนุษย์ เกิดจากการกระทำของพลังอำนาจที่มีเหนือกว่าความสามารถของมนุษย์ เป็นพลังอำนาจที่ศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์เดช และเป็นอำนาจที่ควบคุมชีวิตมนุษย์ และสิ่งต่างๆ

ด้วยเหตุนี้จึงมีตัวละครในตำนานที่เป็นผีและแถน และผู้ที่มีพลังอำนาจในลักษณะต่างๆ ซึ่งปู่เยอ ย่าเยอ ก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย คือเป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมในการสร้างโลก สร้างมนุษย์ และสรรพสิ่ง รวมทั้งเป็นผู้คุ้มครองชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้มีการดำเนินชีวิตที่ปรกติสุข จากพลังอำนาจที่มีเหนือมนุษย์เหล่านี้ จึงทำให้มนุษย์เกิดความกลัว และจัดพิธีกรรมสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอง และบันดาลสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์ต้องการ

ปู่เยอ ย่าเยอ สร้างโลก

ตำนานปู่เยอ ย่าเยอสร้างโลกเกิดจากคำถามที่คนในสมัยโบราณพยายามหาคำตอบ ก็คือโลกเกิดมาได้อย่างไร ซึ่งตามนิยายปรัมปราที่เล่าถึงการสร้างโลกในหลายๆ ลักษณะ เช่น เรื่อง “ปู่เยอ ย่าเยอลงมาเมืองลุ่ม” ได้กล่าวไว้ว่า

“ในสมัยนั้นเมืองลุ่ม หรือโลกมนุษย์ยังไม่ทันมีสิ่งใด มีแต่หนองน้ำตูดสาขคา พระยาแถนบนเมืองฟ้าก็ส่งปู่เยอ ย่าเยอลงมาเมืองมนุษย์ แล้วกล่าวต่อปู่เยอ ย่าเยอว่า ทุกๆ ที่ ที่พวกเจ้าเดินออกไปจะมีแผ่นดินเกิดขึ้น พระยาแถนได้คร่ำให้ปู่เยอ ย่าเยอสร้างแผ่นดินดังนี้ เมื่อปู่เยอย่าเยอเดินไปตามฟองน้ำ แผ่นดินก็เกิดขึ้น...” (ศรีศิลป์ บุญขจร, 2540 : 9)

ภาพของปู่เยอ ย่าเยอในนิยายปรัมปราตอนนี้ ทั้งสองเฒ่าจึงเป็นมนุษย์คู่แรกที่ลงมาจากสวรรค์ และเป็นผู้ที่สร้างโลก มีบุญคุณต่อมวลมนุษย์ และเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่ง ดังนั้นคนในสมัยโบราณจึงให้การเคารพบูชา ยกย่องปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นบรรพบุรุษต้นกำเนิดของคนลาว

นิยายปรัมปราตอนนี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการความคิดเรื่องการสร้างโลกของชาวลาวได้ว่าการสร้างโลกนี้ต้องใช้แรงงาน ซึ่งในเรื่องนี้ก็คือแรงงานของปู่เยอ ย่าเยอนั่นเอง แต่แรงงานก็ต้องทำงานตามคำสั่งของแถนที่มีอำนาจสูงสุดเท่านั้น

เมื่อสร้างพื้นดินให้เกิดในโลกมนุษย์แล้วก็มีตำนานเกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์ คือเรื่องหมากน้ำเต้าปุง เรื่องย่อของตำนานหมากน้ำเต้าปุงมีว่า

“ในสมัยที่ฟ้ากับดินยังติดต่อกันได้นั้น ผีและคนเที่ยวไปมาหาสู่กัน บนฟ้ามีแดนเป็นใหญ่ บนดินมีปูลางเชิง ขุนเค็ก ขุนกานปลุกบ้านสร้างเมืองในเมืองลุ่ม แดนบอกว่ให้คนเมืองลุ่มส่งข้าวปลาให้แดน คนทั้งหลายไม่ยอมทำตาม แดนจึงสั่งน้ำท่วม ปูลางเชิง ขุนเค็ก ขุนกานเอาไม้มาทำแพ เอาลูกเมียไว้บนแพแล้วหนีไปอยู่เมืองฟ้า ต่อมาแดนบันดาลให้น้ำแห้ง แล้วส่งควายลงมาที่นา น้อยอ้อยหนูให้คนทำนา ต่อมาควายตาย เกิดมีน้ำเต่าปungที่ซากควาย ปูลางเชิงเอาเหล็กจันน้ำเต่าปungคนไหลออกมา 3 วัน 3 คืน เป็นคนชาติพันธุ์ต่างๆ...” (ศิราพร ณ ถลาง, 2542 : 92)

และเมื่อมีมนุษย์เกิดมาบนพื้นโลกแล้ว การดำเนินชีวิตก็ต้องต่อสู้กับภัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยทางธรรมชาติ หรือจากสัตว์ร้ายอื่นๆ คำนานปุเยอ ย่าเยอ มีตอนหนึ่งที่เล่าวีรกรรมในการต่อต้านภัยเกี่ยวกับสัตว์ร้าย เพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่ส่วนรวมคือในเรื่องของ “ปุเยอ ย่าเยอปราบสัตว์ร้าย

ปุเยอ ย่าเยอ ปราบสัตว์ร้าย

นิยายปรัมปรา เรื่อง “ปุเยอ ย่าเยอลงมาเมืองลุ่ม” มีตอนหนึ่งที่กล่าวถึงวีรกรรมของทั้งสองเผ่าในการปราบปรามสัตว์ร้ายที่คอยทำลายชีวิตชาวบ้านในเมืองสมัยก่อน คือ

“คราวนั้นยังมีสัตว์ร้ายแปลกประหลาด อยู่ 2 ตัว ตัวหนึ่งอยู่ในป่ารูปร่างเหมือนสิงโต ฉะนั้นจึงมีชื่อว่าสิงคาลก อีกตัวหนึ่งเป็นปลาใหญ่อยู่ในวังน้ำค่านหัวนา รูปร่างเหมือนคน มีชื่อว่าซ้างมังกร สัตว์ทั้งสองตัวนี้ร้ายกาจที่สุดทำร้ายชีวิตมนุษย์และสัตว์มากมาย มนุษย์ทั้งหลายจึงเกิดความกลัว ในขณะที่นั้นมีแต่ ปุเยอ ย่าเยอ ผู้เดียวที่กล้าหาญออกไปไล่ฆ่าสัตว์ทั้งสองได้ แต่เมื่อฆ่าสัตว์ร้ายได้แล้ว ปุเยอ ย่าเยอก็เสียชีวิต ดังนั้นคนทั้งหลายจึงสร้างหอนูชาในที่นาแห่งนั้น เพื่อแสดงความระลึกถึงและสำนึกในบุญคุณผัวเมียคู่นี้” (ศรีศิลป์ บุญขจร, 2540 : 14)

ปู่เยอ ย่าเยอ ด้านภยธรรมชาติ

นอกจากภัยจากสัตว์ร้ายที่คอยทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์อื่นๆ จนทำให้เกิดความเดือดร้อนกันไปทั่วแล้ว ยังมีภยธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งที่เป็นปัญหาค่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในท้องถิ่น ภัยธรรมชาติเป็นภัยที่ไม่สามารถคาดเดาลักษณะการเกิด หรือไม่สามารถควบคุมผลจากการทำลายได้ ดังนั้นผู้ที่ประสบภัยในสมัยนั้นก็ได้แต่เพียงอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้มาช่วยเหลือคนให้รอดพ้นจากภัยพิบัติครั้งนี้ ดังเห็นได้จากนิยายปรัมปรา เรื่องปู่เยอ ย่าเยอ ตัดเครือเขากาด ที่ว่า

“ปู่เยอ ย่าเยอ เติมเป็นแดนอยู่บนฟ้า แล้วไต่ลงมาสู่โลกมนุษย์ตามเครือเขากาดตามคำขอร้องขอขอร้องของปู่ดาลก ปู่ดาเถา เพื่อมาฟันเครือเขากาดที่ใหญ่สูงถึงฟ้า จนบดบังแสงตะวัน ทำให้โลกมนุษย์มีอากาศเย็นและมีลมพัด

เครือเขากาดเกิดอยู่บริเวณที่เรียกว่า “หนองอุลา” ใกล้กับตาแสง(ตำบล)สามหมื่น (ตำบลสามหมื่นเป็นบ้านของปู่ดาลก ปู่ดาเถา ซึ่งต่อมาขุนบรมได้สร้างเมืองแดงหรือแดนอันเป็นอาณาจักรทางภาคใต้ของน่านเจ้า และได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองไล่จิวหรือไล่เจ้า เมื่อประมาณ ค.ศ. 1272 เมื่อฝรั่งเศสล่าอาณานิคมได้เอาเวียงคานามเหนือและสิบสองจุไทได้ในปี ค.ศ. 1885 และยกเมืองแดงไปเข้าร่วมกับเวียงคานาม และได้เปลี่ยนชื่อเป็นเคียนเบียนฟู)

ปู่เยอ ย่าเยอ รับภาระเป็นผู้ตัดเครือเขากาด เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้รอดพ้นจากความมืดมัวและหนาวเย็น ทั้งๆ ที่รู้ดีว่า ตนต้องตายพร้อมกับเครือเขากาด ดังนั้นจึงสั่งความไว้ว่า “ครั้นว่า ภูผาเมฆตายไปแล้ว ให้พวกเจ้าเรียกหาภูอยู่ทุกมื่อวัน” ปฏิบัติตามคำสั่งสอนอันนั้น ประชาชนลาวผู้รับบุญคุณอันยิ่งใหญ่ จึงพากันกล่าวขานเรียกหาปู่เยอ ย่าเยอ อยู่ทุกมื่อวัน (เจ้าคำหมั้น วงครรรัตนะ, 2506)”

ปู่เยอ ย่าเยอ ขโมยไฟมาให้โลกมนุษย์

อีกเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงความห่วงใยของปู่เยอ ย่าเยอ คือความทุกข์ยากลำบากและความตายของมนุษย์ตั้งแต่สมัยยังไม่รู้จักไฟ คือเรื่อง “ปู่เยอ ย่าเยอ ขโมยไฟลงมาให้โลกมนุษย์” เล่าว่า

“ปู่เยอได้ตัดสินใจออกไปหาวิธีแก้ไข ปู่เยอได้กินผลด้นมณีโคด ฉะนั้นจึงมีกำลังวังชาแรงกล้าขึ้น ปู่เยอได้ช่วยมนุษย์ด้านภัยความหนาวเย็น ด้านผีสงนางร้าย แต่มนุษย์ก็ยังคงทุกข์ยากอยู่ไม่หาย ปู่เยอจึงตัดสินใจขึ้นไปหาดวงตะวัน ซึ่งในนั้นมีดวงไฟอันมหาศาลอยู่ แม้พระอินทร์จะห้ามไม่ให้ผู้ใดขึ้นเมืองฟ้าอย่างเด็ดขาด แต่ปู่เยอก็ได้เอาไฟมาขโมยใส่โถกลงโลกไว้ ตั้งแต่นั้นมาบนโลกจึงค่อยมีความอบอุ่น ดันไม้ใบหญ้าจึงค่อยแทงหน่อขึ้น ถึงสาราสัตว์และมวลมนุษย์จึงมีชีวิตชีวาและทำมาหากินอย่างสะดวกสบาย” (ศรีศิลป์ บุญขจร, 2540 : 15)

ในตำนานขุนบรม ปู่เยอ ย่าเยอ จะเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญเป็นพิเศษในช่วงที่ขุนบรมมาจากเมืองฟ้า แล้วมาปกครองเมืองมนุษย์ ปู่เยอ ย่าเยอ จะเป็นผู้แบกขวานใหญ่ลงมาก่อนเพื่อปราบปรามผีสงมารร้ายต่างๆ และเป็นผู้กำหนดเขตแดนที่จะสร้างบ้านเมือง ฉะนั้นภาพของปู่เยอ ย่าเยอ จึงมีความสัมพันธ์กับอำนาจการปกครองของขุนบรมอย่างชัดเจน จึงเท่ากับว่า ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนช่วยสร้างบ้านเมือง และสายเครือญาติของลาวสืบต่อมา

ถึงแม้ว่าตำนานเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ จะมีหลายเนื้อหา ซึ่งบางครั้งดูจะไม่กลมกลืนทางความเป็นจริงสักเท่าใด เช่น การตายของปู่เยอ ย่าเยอ เป็นไปเนื่องจากสาเหตุไหนกันแน่ หรือเนื้อเรื่องของตำนานดูจะเกินความเป็นจริง เป็นเรื่องของความมหัศจรรย์ ไม่น่าจะมีจริงในประวัติศาสตร์ แต่ถึงอย่างไรก็ตามการสร้างตำนานปู่เยอ ย่าเยอขึ้นนี้ ก็เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับปู่เยอ ย่าเยอ เป็นการอ้างถึงประวัติความเป็นมา และวีรกรรมที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอในระบบความเชื่อ รวมทั้งตำนานเหล่านี้ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นลักษณะอุดมการณ์เกี่ยวกับอำนาจทางมิติวัฒนธรรมในระบบความคิดของชาวท้องถิ่นได้ ในหลายๆ ลักษณะ

ในเอกสารการสอนเรื่อง “วรรณคดีพื้นเมืองลาว” ของกระทรวงศึกษาและกีฬา (1989) ได้วิเคราะห์หน้าที่ของตำนานเรื่องปู่เยอย่าเยอไว้ว่า มโนภาพของเรื่องปู่เยอย่าเยอ เป็นมโนภาพที่ดีที่สุดในเรื่องของการแสดงความสามารถของมนุษย์ในการใช้ชีวิต ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การสร้างบ้านเมืองในสมัยโบราณ ประชาชนชาวลาวได้เชื่อถือปู่เยอย่าเยอเป็นบรรพบุรุษผู้เป็นปู่ย่าตายายของคน เนื่องจากว่าปู่เยอย่าเยอเป็นผู้มีคุณงามความดีมากที่สุดต่อชาวบ้านชาวเมือง ดังนั้นตัว

ละครปู่ย่าเยอจึงไม่เพียงแต่ได้รับการยกย่องให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นแกนอยู่ในความเชื่อฮักของประเพณีเท่านั้น หากยังเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนตลอดมา

ทางด้านการบริหารบ้านเมือง ก็ได้มีการนำเอาตำนานปู่ย่าเยอ มาใช้เป็นเครื่องมือในการปลุกกระดมให้เกิดใจเชื่อมั่นในการต่อสู้กับภัยธรรมชาติ พร้อมกันนั้นตำนานเหล่านี้ยังทำให้เกิดความสำนึกในการรักบ้านเมือง และร่วมกันรักษาขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของคนลาวเอาไว้ได้(กระทรวงศึกษาและกีฬา, 1989 : 31 – 38)

ตำนานความเชื่อเดิมในมิตินวัฒนธรรม

ตำนานต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งที่แสดงถึงระบบคิด การดำรงชีวิต และสภาพแวดล้อมของชาวหลวงพระบางในอดีตว่าเป็นไปในลักษณะใด ชาวบ้านในชุมชนมีการปรับตัวต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงในบริบทต่างๆ อย่างไร และสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันต้องสัมพันธ์กับอำนาจในรูปแบบใดบ้าง ดังนั้นเมื่อนำตำนานที่กล่าวมาแล้วนี้มาวิเคราะห์ในเชิงมิตินวัฒนธรรม จะสามารถอธิบายถึงระบบคิดและรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนลาวได้ในหลายๆ ลักษณะ คือ

ตำนานกับความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของมนุษย์และชนชาติ

ตำนานดั้งเดิมของลาวที่เป็นเรื่องของ การสร้างมนุษย์ขึ้นมามีใน 3 ลักษณะ คือ มนุษย์เกิดจากธรรมชาติ คือ เรื่องการกำเนิดคนมนุษย์จากหมากน้ำเต้าปุง ที่เมื่อเจาะหมากน้ำเต้าปุงแล้ว ก็เกิดมนุษย์ออกมาจำนวนมากและหลายเผ่าพันธุ์ตามวิธีการและช่วงเวลาในการเจาะ

ลักษณะที่สอง คือ มนุษย์เกิดจากมนุษย์คู่แรก ซึ่งถือกันว่าเป็นต้นตระกูลของเผ่าพันธุ์ เช่น เรื่องปู่เยอ ย่าเยอลงมาเมืองลุ่ม หรือ ปู่เยอ ย่าเยอ สร้างโลก ซึ่งถือกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผู้ ที่สร้างแผ่นดิน และปราชญ์ปราชญ์เลวร้ายให้หมดไป อันเป็นจุดเริ่มต้นของการกำเนิดมนุษย์

ลักษณะที่สาม คือ มนุษย์ทั้งหลายเกิดจากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้าง ซึ่งหมายถึง แดน ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้ที่สร้าง และควบคุมดูแลมนุษย์และสรรพสิ่ง เช่น “เรื่องหลังจากที่เจาะน้ำเต้าปุงแล้ว มีมนุษย์ออกมาแต่ขาดผู้ปกครอง แดนได้ส่งขุนครู ขุนครอบลงมาเป็นท้าวพระยาต่อมาคนเกิดความทุกข์ยากแก้ปัญหาไม่ได้ พระยาแดนจึงส่งขุนบรมราชาธิราช มาเป็นผู้ปกครอง...”

ในเชิงมิตินวัฒนธรรม อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของมนุษย์นี้ ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองชุมชนของผู้ปกครอง การที่มีหลายชนเผ่า หลายวัฒนธรรมในพื้นที่

ที่เดียวกันของประเทศลาว ความสามัคคีของชนกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่เป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดในอุดมการณ์การปกครองบ้านเมือง ดังนั้น คำนานเรื่องการกำเนิดของชนเผ่าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นลาวสูง ลาวเทิง ลาวลุ่ม ที่เกิดมาจากน้ำเต้าผลเดียวกันนี้ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างความตระหนักรู้ทางด้านการสามัคคีให้มีแก่กลุ่มชนทั้งหลาย เพราะตามตำนานกล่าวว่า ทุกคนเกิดมาจากน้ำเต้าเหมือนกัน ผู้ที่เกิดก่อนเป็นพี่ ผู้ที่ออกมาทีหลังเป็นน้อง พี่ต้องเสียสละให้น้อง และน้องต้องรับฟังความคิดของพี่

มีนักวิชาการทางประวัติศาสตร์หลายท่านได้เสนอไว้ว่า พื้นที่หลวงพระบางเดิมนั้นเป็นถิ่นของพวกลาวะ หรือพวกขมุ ซึ่งเป็นกลุ่มลาวเทิงในปัจจุบัน ส่วนพวกลาวลุ่มที่ปัจจุบันกุมอำนาจส่วนใหญ่ของการบริหารบ้านเมืองไว้ เป็นพวกที่มาจากทีหลัง แล้วเมื่อเข้ามาในพื้นที่นี้ก็ยึดพื้นที่นี้ไว้เป็นของตัวเอง และผลักดันชาวท้องถิ่นเดิมให้ขึ้นไปอยู่บนภูเขา หรือพื้นที่อื่นๆ ด้วยเหตุนี้ย่อมเกิดความขัดแย้งระหว่างชนชาวท้องถิ่นเดิมที่อยู่ในพื้นที่มาก่อนกับชนกลุ่มใหม่ที่เข้ามา จนเป็นเหตุให้ต้องหาทางแก้ปัญหของความขัดแย้ง และทางออกอย่างหนึ่งก็คือการอ้างถึงตำนานในการกำเนิดมนุษย์เรื่องหมากน้ำเต้าปungนี้ ว่าทุกคนล้วนเกิดมาจากแหล่งเดียวกัน

อีกความหมายหนึ่งของตำนานพื้นเมืองที่เกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์ คือ การให้ความสำคัญกับชนชั้นปกครอง ว่าไม่ใช่เป็นบุคคลธรรมดา หากแต่เกิดมาจากอำนาจที่เหนือธรรมชาติ ลงมาจากเมืองฟ้า หรือเป็นเครือญาติของแดนผู้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นลักษณะการกำเนิดที่แตกต่างจากมนุษย์ธรรมดาทั่วไป ที่เกิดจากสัตรีหรือพืช อานันท์ กาญจนพันธุ์ วิเคราะห์ว่า กลวิธีการสร้างเรื่องลักษณะนี้ เป็นภาพสะท้อนทางความคิดเรื่องพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ ที่เริ่มจากชุมชนในสถานะธรรมชาติ และเปลี่ยนมาเป็นชุมชนที่ปกครองโดยหัวหน้ากลุ่มเครือญาติ จนสุดท้ายพัฒนาขึ้นเป็นรัฐ(อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2535 : 53) ส่วนเรื่องของการที่ผู้ปกครองคนนั้นเป็นผู้ที่แทนบนเมืองฟ้าส่งลงมา ย่อมสร้างความชอบธรรมในให้แก่ตัวผู้ปกครองได้ และทำให้เป็นที่ยอมรับของประชาชน

ตำนานกับความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์

สังคมดั้งเดิมของชาวหลวงพระบาง คือสังคมที่ดำรงชีวิตด้วยการเกษตร และความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตรูปแบบนี้ คือ เรื่องของความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ดังนั้นชุมชนจึงให้ความสำคัญอย่างมากกับความอุดมสมบูรณ์ จนเชื่อว่ามีอำนาจที่อาจจะส่งผลกระทบต่อความคงอยู่อย่างต่อเนื่องของชุมชน และได้ผลิตซ้ำอุดมการณ์ดังกล่าวออกมาในรูปของสัญลักษณ์ทางความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ

ความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์นี้จะผสมผสานไปกับความเชื่อเรื่องแกน ผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมือง ซึ่งถือกันว่าเป็นพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ของสภาพธรรมชาติได้ โดยเฉพาะพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ในช่วงเดือน 6 ลาว ซึ่งจัดกันเป็นประจำทุกปี ความเชื่อที่ว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษ และเป็นผีอารักษ์เมือง ปู่เยอ ย่าเยอ จึงมีพลังอำนาจที่ส่งผลถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติได้ การจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีส่วนหนึ่งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อคุณงามความดีของปู่เยอ ย่าเยอ ในตำนาน แต่ส่วนหนึ่งก็เป็นการสร้างความพอใจให้กับผี เพื่อส่งผลถึงการบันดาลให้ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ในรูปแบบพิธีกรรมจะมีสัญลักษณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับความอุดมสมบูรณ์ในหลายๆ ลักษณะ เช่น การเซ่นไหว้ด้วยหมูต้มเต็มตัว ไม่ต้องหั่นเป็นชิ้นๆ เพื่อถือว่าหมูเต็มตัวเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์

พิธีกรรมย่อยอย่างหนึ่งในงานบุญเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ คือ พิธีกรรมการ “แกเส้า” หรือที่รู้จักในภาษาไทยว่า การชักเย่อ ซึ่งเป็นพิธีกรรมของการเสี่ยงทายถึงความอุดมสมบูรณ์อย่างหนึ่ง โดยที่ฝ่ายหนึ่งเป็นเพศชายทั้งหมด อีกฝ่ายหนึ่งเป็นเพศหญิงทั้งหมด การเสี่ยงทายมีกติกาอยู่ว่า ถ้าฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายดึงชนะ จำนวน 2 ใน 3 ครั้ง แสดงว่าสภาพธรรมชาติในปีนี้จะมีความอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี แต่ถ้าฝ่ายชายเป็นฝ่ายชนะก็จะมีผลลัพธ์ที่ตรงข้ามกัน

พิธีกรรมนี้จะเป็นพิธีกรรมที่เปิดให้กับผู้ชาย และผู้หญิงได้ร่วมสนุกสนานกันอย่างเสรี มีการกินเหล้า ฝอยร่า อย่างที่ไม่สามารถทำได้ในรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวัน และผลของการเสี่ยงทางเพศหญิงมักจะเป็นฝ่ายชนะ เพื่อสร้างความสบายใจต่อการคาดหวังอนาคตของชาวชุมชน ส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในครั้งนี้คือการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีบทบาทในกิจกรรมร่วมของชุมชน และเปิดเวทีให้ผู้หญิงมีสถานะทางพลังอำนาจที่เท่าเทียมกับผู้ชาย หรือแม้กระทั่งมีพลังอำนาจมากกว่าผู้ชายในเรื่องของชัยชนะในการเสี่ยงทาย จึงเท่ากับพิธีกรรมที่มีนัยยะทางความอุดมสมบูรณ์ เป็นเวทีที่สร้างดุลยภาพระหว่างเพศให้มีความสมดุลกัน และอาจจะเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าดุลยภาพระหว่างเพศเป็นบ่อเกิดของความอุดมสมบูรณ์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2535 : 55)

ตำนานกับความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ

เรื่องของขวัญก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลาว ขวัญเป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญ ที่สามารถอธิบายระบบความคิดต่างๆ ในสังคมได้ ทางมานุษยวิทยาเรียกขวัญว่า “MANA” ตามภาษาของชาวเกาะโปลินีเซีย อันหมายถึงความลึกลับทางจิตใจ ที่เชื่อว่าเป็นพลังที่ช่วยให้ทุกสิ่งทุกอย่างมีชีวิต ความคิดเช่นนี้จะไม่แยกแยะระหว่างโลกทางวัตถุกับโลกทางจิตใจ ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็น คน สัตว์ หรือสิ่งของ ต่างก็มีขวัญได้เหมือนกัน จะเห็นได้ว่าการทำพิธีเรียกขวัญของคน ข้าว ควาย หรือแม้แต่ขวัญของบ้านเมือง อย่างไรก็ตามความหมายเกี่ยว

กับขวัญก็เป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว โดยทั่วไปมักจะเข้าใจกันว่า ขวัญ หมายถึง แก่นของชีวิต (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2535 : 55 – 56)

ในตำนานลาวมีภาพสะท้อนของความเชื่อขวัญ ผ่านออกมาทางพิธีกรรมต่างๆ โดยในอดีต ความเชื่อเรื่องขวัญของลาวจะผูกพันกับความเชื่อเรื่องผี แดน และผูกพันกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ในอดีตจึงมีสัญลักษณ์ ที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องขวัญให้เห็นคือ มีผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์บ้าน อารักษ์เมือง เสาหลักหมั้น มีพิธีกรรมสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ เพื่อสร้างความคาดหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์

หรือในพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ความเชื่อเรื่องขวัญได้แสดงออกมาทางรูปแบบการจัดพิธีกรรมที่มีการจัดเครื่องเช่นไหว้อย่างครบถ้วนตามรายละเอียด จัดพิธีกรรมตามขั้นตอนดังที่เคยปฏิบัติมาในอดีต ทั้งนี้เพื่อว่า จะได้เป็นที่พอใจของวิญญาณปู่ย่าทั้งสอง และปู่ย่าจะได้คล้อยตามให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และคุ้มครองให้ผู้ที่มิศรัทธาประสบแต่ความสุขความเจริญก้าวหน้า เมื่อผู้ที่มิศรัทธาได้มาร่วมพิธีกรรมแล้วก็จะเกิดพลังใจมากขึ้น มีความหวังในการในการดำเนินชีวิตต่อไป

นอกจากนั้นพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญที่พบเห็นได้บ่อยครั้งในสังคมลาวปัจจุบัน คือพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นการทำให้จิตตามความเชื่อดั้งเดิม เป็นการเรียกขวัญและเสริมสร้างพลังให้ขวัญแข็งแกร่งขึ้น เพื่อให้คนๆ นั้นมีพลังชีวิตที่ดี สามารถต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ หรือสิ่งร้ายๆ ได้ และมีความเชื่อว่าเมื่อเรียกขวัญแล้วจะทำให้การดำรงชีวิตดีขึ้น

ตำนานกับความเชื่อในยุคอุดมคติและการปลดปล่อย

ในตำนานปู่เฒ่า ย่าเฒ่าที่กล่าวมาสะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องของการปลดปล่อย เพื่อให้มนุษย์พ้นจากความลำบากจากภัยต่างๆ เช่นเรื่องของปู่เฒ่า ย่าเฒ่าปราบสัตว์ร้าย ,ปู่เฒ่า ย่าเฒ่าต้านภัยธรรมชาติ ,ปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ขโมยไฟมาให้โลกมนุษย์

จากตำนานเหล่านี้เสนอภาพความเดือดร้อนในการดำรงชีวิตของมนุษย์ จากภัยต่างๆ ที่มีพลังอำนาจเหนือกว่า และปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ก็เป็นผู้เสียสละที่จะแก้ปัญหาต่างๆ เพื่อให้มนุษย์มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หลุดพ้นจากความเดือดร้อนทั้งปวง

วีรกรรมในตำนานเหล่านี้ เป็นภาพสะท้อนความรู้สึกรักของประชาชนที่ต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนในการดำรงชีวิต จากพลังอำนาจที่ตัวเองไม่สามารถต้านทานได้ โดยมีความคาดหวังว่าจะมีผู้ที่เก่งกล้าสามารถเข้ามาช่วยเหลือตัวเองให้พ้นทุกข์

และอีกด้านหนึ่งตำนานก็เป็นปัจจัยสร้างความชอบธรรมในการเข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้ากลุ่มต่อต้านเพื่อการปลดปล่อย มีการอ้างอิงตัวเองว่าตัวเองเคยเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ในภพก่อน หรือ

ต้องการเข้ามาต่อสู้ตามแนวทางของวีรชนคนนั้นตามคำนำที่เคยกล่าวไว้ จึงเท่ากับว่าความเชื่อเรื่องวีรชนที่จะมาปลดปล่อยความเดือดร้อนในการดำรงชีวิตของมนุษย์นี้เป็นรากฐานของการผลิตซ้ำความเป็นผู้นำชุมชน ถึงแม้ว่าในประวัติศาสตร์ลาวจะไม่มีกล่าวถึงขบวนการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อย โดยอิงวีรกรรมของปู่เฮอ ย่าเฮอ แต่อย่างใด คงมีแต่ในลักษณะอิงอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระยาเจือง ของกลุ่มข้าที่ต้องการต่อต้านอำนาจจากผู้ปกครองรัฐ แต่จากคำนำปู่เฮอ ย่าเฮอ ที่กล่าวมาแล้ว ก็สามารถแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องของโลกอุดมคติและการปลดปล่อยนี้ได้

ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

การนับถือผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลาว ซึ่งมีความเชื่อกันว่าผีเป็นตัวแทนอำนาจจากภายนอกที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ความเชื่อเรื่องการนับถือผีจะมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และเรื่องขวัญ ซึ่งเป็นสะท้อนความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกันของโลกทางจิตใจและโลกทางวัตถุ ดังจะเห็นได้จากการเคารพบูชาธรรมชาติ ที่สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ เช่น ต้นไม้ ภูเขา และป่า ด้วยการเซ่นไหว้ เพราะเชื่อในอำนาจที่สิงสถิตอยู่ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2535 : 61)

ลักษณะของการนับถือผีอีกประการหนึ่งที่แสดงว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมก็คือ การมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการนับถือบรรพชน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของชุมชนเครือญาติ อย่างเช่นคำนำปู่เฮอ ย่าเฮอ ที่เมื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ ตายแล้วก็ยกย่องให้เป็นผีบรรพบุรุษประจำกลุ่มเครือญาติ และต่อมาเมื่อกลุ่มระดับเครือญาติได้ขยายตัวออกไปเป็นชุมชนเมืองที่ใหญ่กว่าเดิม ผีบรรพบุรุษประจำกลุ่มนี้ก็พัฒนาขึ้นเป็นผีประจำชุมชนเมือง หรือเป็นผีอารักษ์เมืองต่อไป

ความเชื่อเรื่องผีจึงเป็นเครื่องยืนยันถึงระบบความคิดพื้นฐานของคนลาว เรื่องการเคารพบูชาธรรมชาติ การนับถือบรรพบุรุษ และแนวความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ทำให้การนับถือผีถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนเป็นอุดมการณ์หลักด้านหนึ่งของสังคม

ผี พื้นที่และพลังอำนาจจะอยู่ควบคู่กันในสังคม พื้นที่ที่เปรียบเสมือนเครื่องมือเชิงอำนาจที่เป็นกลไกที่หมุนกระบวนการทางสังคมให้ดำเนินต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างผีกับมนุษย์จะอยู่บนพื้นที่ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มที่อยู่บนรากฐานของเพศ เครือญาติ สายตระกูลผู้ผี พื้นที่และพลังอำนาจจะอยู่ควบคู่กันในสังคม สิ่งเหล่านี้ถูกกระทำและผลิตผ่านบรรทัดฐานทางสังคมในรูปแบบพิธีกรรม การแต่งกาย ข้อห้าม และความขัดแย้งในสังคม (ชนิดา ตั้งถาวรศิริกุล, 2541)

ความเชื่อเรื่องผีมีทั้งนัยยะที่แสดงความเป็นปัจเจกบุคคลและความเป็นชุมชน คือ ผีเป็นส่วนหนึ่งทางความเชื่อของปัจเจกบุคคลในการจำแนกตนเองออกจากผู้อื่น และในอีกด้านหนึ่งผีก็

เป็นปัจจัยสำคัญในการรวมปัจเจกบุคคลเข้าเป็นกลุ่มสังคมด้วยเช่นกัน ดังนั้นผีจึงเป็นพลังอำนาจที่สามารถควบคุมปัจเจกและกลุ่มให้ดำเนินความเป็นกลุ่มเดียวกันผ่านบรรทัดฐานและอำนาจในการให้ทุนให้โทษของผี

Donald P. Whitaker อธิบายว่า ความเชื่อเรื่องผี เป็นความเชื่อที่เป็นที่พึงพอใจในการดำเนินชีวิตทางโลก คือ เป็นที่พึงเมื่อเกิดปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำมาหากิน เรื่องความขัดแย้งในครอบครัว ,ชุมชน ความเชื่อเรื่องผีจึงมีหลักปฏิบัติและหลักข้อห้ามอย่างชัดเจน โดยอาศัยอำนาจความศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตามแนวทางนั้นอย่างแท้จริง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องผีมีนัยยะทางการเมืองรวมกันเป็นกลุ่ม หรือเป็นชุมชนของมนุษย์ การนับถือผีมีให้เห็นมากในกลุ่มของชนเผ่าต่างๆ ในลาว ซึ่งก็นับถือผีแตกต่างกันไปตามความเชื่อของเผ่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์บ้าน อารักษ์เมืองต่างๆ (Donald P. Whitaker 1971)

แต่ในปัจจุบันระบบความเชื่อพื้นฐานของลาวได้รับเอาพุทธศาสนาเป็นความเชื่อหลัก และระบบการพัฒนาประเทศที่รับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาผสมผสาน จนทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับผีในชุมชนลดระดับความสำคัญลงมาก แต่ก็ยังมีกลุ่มคนที่ยังคงนับถือความเชื่อนี้ปฏิบัติกันอยู่ อีกด้านหนึ่งของการปรับตัวของความเชื่อเรื่องผี คือ การเปลี่ยนความหมายจากเดิมที่เคยเป็นเรื่องของความอุดมสมบูรณ์และเรื่องขวัญของชุมชนโดยรวม กลับมาเป็นเรื่องที่สนองตอบต่อการเป็นที่พึงพอใจของปัจเจกบุคคลมากขึ้น

หรือในด้านการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธกับผี พุทธได้ใช้ความเชื่อเรื่องผีและแถนเป็นเครื่องมือเพื่อแสดงตัวอย่างให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของตน เช่น ผีและแถนเป็นผู้มีอำนาจที่อยู่เมืองฟ้าหรือสวรรค์ มนุษย์ทั่วไปก็สามารถที่จะเป็นอย่างนั้นได้ แต่ต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา คือ ทำบุญกุศลให้มาก เมื่อตายไปแล้วก็อาจจะไปเกิดในสวรรค์ภูมิได้เช่นกัน

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย

ในองค์ประกอบของพิธีกรรมๆ หนึ่งนั้น จะประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ที่สำคัญ คือ ความเชื่อ ,พิธีกรรมและสัญลักษณ์ ,ผู้กระทำ , กลุ่มคนที่เชื่อและศรัทธา , และองค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์ ดังนั้นในการศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย แขวงหลวงพระบาง จึงสามารถแสดงให้เห็นองค์ประกอบย่อยๆ ของพิธีกรรมได้ดังนี้

ความเชื่อ

ความเชื่อผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า เป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องการนับถือผี อันเป็นพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมของสังคมลาว คนลาวเชื่อกันว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ ล้วนแล้วแต่มีวิญญาณอยู่ในตัวเองทั้งสิ้น รวมทั้งความเชื่อเรื่องพลังอำนาจที่เหนือมนุษย์ อันเป็นพลังที่ทำให้กำเนิด ควบคุมดูแล หรือสามารถทำลายมนุษย์ได้ ซึ่งชาวลาวยกผู้มีพลังระดับนั้นว่า แดนและผี

คนลาวแบ่งผีออกเป็น 2 ระดับ คือ ผีดี และผีร้าย ผีดี ได้แก่ ผีแดนหรือผีฟ้า, ผีคำหรือผีบรรพบุรุษ, ผีมหะตักข์หรือผีหลักเมือง ผีพวกนี้เป็นผีที่คอยคุ้มครองมนุษย์ เป็นผู้ลดบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ปกปักรักษามนุษย์และบ้านเมือง ส่วนผีร้าย เช่น ผีเปรต ผีพราย ผีพวกนี้ไม่มีประโยชน์ต่อใคร คอยแต่จะทำร้ายให้คนอื่นเดือดร้อน จึงต้องมีการอุทิศส่วนกุศลไปให้ตามงานบุญต่างๆ

โดยที่ ปู่เฒ่า ย่าเฒ่า จัดอยู่ในระดับผีดี และอยู่ในกลุ่มผีคำหรือผีบรรพบุรุษ ตามตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ฉบับต่างๆ ที่เล่าถึงการลงมาโลกมนุษย์ของปู่เฒ่า ย่าเฒ่า และสร้างประโยชน์นานัปการให้แก่มวลมนุษย์จนตัวเองตายไป ผู้คนจึงยกย่องให้เป็นผีบรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นผีอารักษ์เมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีผู้คนก็ให้ความเคารพบูชามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า มีนัยยะที่เกี่ยวพันกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์และความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งเชื่อกันว่าปู่เฒ่า ย่าเฒ่า เป็นผู้มีพลังอำนาจสามารถที่จะบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชุมชน และเป็นขวัญที่พึ่งทางใจของผู้คน

รวมทั้งในมุมมองมิติวัฒนธรรมอีกมิติหนึ่ง เป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์กันของกลุ่มคนในระดับต่างๆ โดยผ่านทางการนับถือผีเดียวกัน ในระดับแรกเป็นความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติที่มีการนับถือผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของตระกูล ผีปู่ย่าจะมีอำนาจในเรื่องการดูแลทุกข์สุข ความเป็นอยู่ของสมาชิกในวงศ์ตระกูล และจะต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าอยู่เสมอๆ มิฉะนั้นแล้วอาจจะเกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นได้ ซึ่งพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าจะเป็นการบอกย้ำความตระหนักในความสัมพันธ์กันของสมาชิกในวงศ์ตระกูล ที่นำพาความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกัน

จนเมื่อกลุ่มเครือญาติมีการขยายตัวขึ้นเป็นระดับหมู่บ้าน ผีบรรพบุรุษของวงศ์ตระกูลก็เปลี่ยนไปเป็นผีอารักษ์บ้าน มีอำนาจครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมู่บ้าน ทุกตระกูลในหมู่บ้านจะนับถือผีอารักษ์บ้านคนเดียวกัน จึงทำให้เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนขยายกว้างขึ้น

และเมื่อการรวมกลุ่มของชาวบ้านมีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นชุมชนเมือง ผีที่เคยเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มเครือญาติของผู้ที่มีบทบาทในการปกครองเมือง หรือผีที่สำคัญตามตำนานเมืองต่างๆ ก็

ได้ยกสถานะขึ้นเป็นศีอารักษ์เมือง เป็นที่เคารพของทุกคนในเมืองนั้น ซึ่งเท่ากับว่าความเชื่อในศีอารักษ์เมืองเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงให้กลุ่มตระกูล และกลุ่มหมู่บ้านต่างๆ มามีความสัมพันธ์กันภายใต้ศีอารักษ์เมืองตนเดียวกันอีกระดับหนึ่ง ดังนั้นความตระหนักในการเป็นสมาชิกของกลุ่มเดียวกันไม่ว่าในระดับใด โดยมีศีเป็นแกนกลางในความสัมพันธ์ ทำให้เกิดระบบการปกครองแบบจารีตประเพณีขึ้น มีกฎข้อห้ามเพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกในรูปแบบต่างๆ จนกลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งมีพิธีกรรมร่วมกัน เพื่อคอยย้ำ และสืบทอดอุดมการณ์อำนาจ

ความเชื่อเรื่องผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อเรื่องพลังอำนาจที่สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ได้ หรือเชื่อเรื่องขวัญ ที่พึ่งทางใจ ซึ่งเป็นพลังในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ต่างก็มีนัยยะในเชิงความสัมพันธ์ทางชุมชน หรือเป็นเรื่องของส่วนรวมเป็นหลัก แต่ในปัจจุบัน การพัฒนาประเทศที่ใช้แนวทางสังคมนิยม และวิทยาศาสตร์เป็นหลัก มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การดำรงชีพของประชาชนก็เปลี่ยนตาม การพึ่งพาชุมชนตามแบบการผลิตทางเกษตรกรรมแบบเดิมน้อยลง ทุกคนหันมาสร้างผลผลิต และทำงานส่วนตัวมากขึ้น ดังนั้นพิธีกรรมและความเชื่อที่มีความหมายทางส่วนรวมแบบเดิมก็มีการปรับเปลี่ยนตามไปตามยุคสมัย กลายเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่สนองตอบความต้องการของปัจเจกบุคคลมากขึ้น โดยเป็นที่พึ่งทางใจของแต่ละคน มีการบนบานศาลกล่าว และแก้บนเป็นระยะ เรื่องที่มักจะบนบานกันก็คือเรื่องสุขภาพ ,การเดินทาง ,และการทำมาหากิน

พิธีกรรมและสัญลักษณ์

พิธีกรรมของปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ในอดีต จะเริ่มจากการนำหุ่นปู่เฒ่า ย่าเฒ่า สิงขร ออกมาฟ้อนในงานบุญเดือน 5 หรือ งานบุญปีใหม่ลาว แล้วในเดือน 6 ก็จะเป็นพิธีเลี้ยงผี จัดที่หอผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ในวัดอาฮาม แล้วในงานบุญเดือน 12 ก็จะนำหุ่นออกมาฟ้อนร่วมงานบุญเดือน 12 อีกครั้ง

แต่เมื่อลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบปกครองโดยเจ้ามหาชีวิต มาเป็นระบอบสังคมนิยม พรรคคอมมิวนิสต์ได้ล้มเลิกการจัดงานบุญเดือน 12 ลงไปเสีย ทำให้ในรอบปี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า จึงมี แค่ในงานบุญเดือน 5 กับ พิธีกรรมเลี้ยงผีในเดือน 6 เท่านั้น

บุญเดือน 5 บุญปีใหม่หลวงพระบาง

ในงานบุญเดือน 5 หรืองานปีใหม่ลาว ทางผู้ประกอบพิธีกรรม จะเริ่มทำพิธีอัญเชิญปู่เฒ่า ย่าเฒ่า และสิงขร ออกมาจากถ้ำที่เก็บรักษาในหอผี ก่อนวันงานบุญปีใหม่จะมาถึงประมาณ 2 -

3 วัน เพื่อนำออกมาทำความสะอาด ซ่อมแซมคนที่หลุดร่วงไปจากการแย่งชิงของประชาชนในปีที่แล้ว เพราะมีความเชื่อกันว่าชนของปู่เยอ ย่าเยอ และสิงขร เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่ง ที่นำมาผูกแขนเด็กจะทำให้เด็กไม่ร้องไห้ตอนกลางคืน หรือสามารถปกป้องอันตรายต่างๆ นานาได้ ชนของปู่เยอ ย่าเยอ และสิงขร เป็นปอสาจากธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันหามาใช้ยากขึ้น บางครั้งต้องมาซื้อที่เชียงใหม่ เพราะที่ลาวเองมีผู้ผลิตน้อยลง

และตอนบ่ายของวันนั้นก็จะมีการซ้อมเชิด หุ่นที่ต้องให้ความสำคัญในการซ้อมเชิดเป็นพิเศษคือ หุ่นสิงขร เพราะเป็นหุ่นที่ต้องใช้ผู้เล่น 2 คน ต้องเล่นให้พร้อมเพียงกัน และต้องเชิดให้เป็นธรรมชาติที่สุด ดังนั้น ในการซ้อมสิงขร จึงต้องใช้เวลานานของช่วงบ่ายเย็น ผู้เล่นสิงขรส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยเด็ก เพราะต้องการความคล่องแคล่ว ว่องไว และหุ่นก็ไม่ได้มีความสูงมาก ทำให้เด็กๆ โดยเฉพาะในหมู่บ้านอาไฟ และอาฮาม เข้ามาร่วมซ้อมกันเกือบทุกคน แล้วผู้เล่นคู่ไหนที่เล่นได้ดีที่สุด ก็จะได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้เล่นหุ่นสิงขรในปีนั้น ส่วนคู่ที่พอเล่นได้ครื่องๆ ลงมากก็จะถูกวางตัวไว้เป็นผู้เล่นสำรองเผื่อไว้สำหรับเปลี่ยนตอนที่ผู้เล่นตัวจริงหมดแรง ส่วนเด็กๆ คนไหนที่ไม่ได้รับเลือก ก็จะมาเป็นทหารอารักขาปู่เยอ ย่าเยอ และสิงขร ในขบวน เพื่อป้องกันและคอยห้ามปรามไม่ให้ประชาชนเข้ามาดึงชนปู่เยอ ย่าเยอ ได้ จึงเท่ากับว่าเด็กๆ ทุกคนในหมู่บ้านอาไฟ และอาฮาม จะมีส่วนร่วมในการฟ้อนปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร หมดทุกคนไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ส่วนทางด้านผู้เล่นปู่เยอ ย่าเยอ นั้นจะวางตัวกันไว้ก่อนแล้ว คือ จะเป็นผู้ที่เคยเล่นมาก่อนแล้วในปีก่อนๆ การเล่นตัวปู่ ตัวย่า ไม่ต้องมีท่าอะไรมาก เพราะเล่น 1 คน ต่อ 1 หุ่น และเป็นการเดินธรรมดา จะพิเศษก็ตรงช่วงที่ต้องฟ้อน ผู้เล่นจะต้องทำท่าให้ถูก และกล่าวคาถาประกอบในการฟ้อนนั้นให้ได้ ซึ่งคาถานี้เรียกว่า “ความอวยพร” เป็นการบอกกล่าวถึงการอวยพรลูกชายของปู่เยอ ย่าเยอ 7 คนที่ต้องไปครองเมืองที่อื่น เชื่อกันว่าเป็นถ้อยคำของการอวยชัยให้พร แต่ทางผู้เล่นก็ไม่เปิดเผยแก่ผู้วิจยว่าถ้อยความมีว่าอย่างไร เพราะเป็นเรื่องความลับที่ขวัญจำกำชับไว้ว่า คาถานี้ห้ามไปบอกใครคนอื่นเด็ดขาด จะรู้เฉพาะขวัญจำ และผู้ที่ฟ้อนปู่เยอ ย่าเยอ เท่านั้น สำหรับจำนวนผู้เล่นตัวปู่เยอ ย่าเยอ ก็จะมีทั้งตัวจริง 2 คน และมีผู้เล่นสำรองไว้อีก 2 คนเช่นกัน

พอเริ่มช่วงบ่ายของอีกวันต่อมา ก็จะมีการซ้อมเล่นสิงขรอีกครั้ง เพื่อให้เกิดความชำนาญ และในวันเดียวกันนี้จะมีพิธีกรรมปู่เยอ ย่าเยอ ไปดักน้ำคาน เพื่อใช้ในการตวงน้ำพระบาง ในขบวนจะมี ผู้ประกอบพิธี ปู่เยอ ย่าเยอ ทหารอารักขา และกลองตีจังหวะ ก่อนที่ปู่เยอ ย่าเยอ จะออกเดินทางไปดักน้ำคาน จะต้องออกมาไหว้พระ และรับศีล ฟังเทศน์จากพระสงฆ์ก่อน แล้วจึงออกเดินทางไปดักน้ำคาน ปู่เยอ ย่าเยอ จะดักน้ำคานบริเวณเหนือผาบัง อันเป็นที่อยู่อาศัยของพระยานาคชื่อ ท้าวคำหล้า หลังจากดักน้ำคานเสร็จแล้วก็กลับมาที่วัดอาฮามเป็นอันเสร็จพิธีกรรม

ในระหว่างที่ขบวนปู่เยอ ย่าเยอ เดินทางไปดักน้ำคาน ชาวบ้านที่ศรัทธาในความเชื่อ ต่างก็ยกมือไหว้ พร้อมทั้งนำน้ำมารดที่ตัวปู่เยอ ย่าเยอ เพื่อเป็นการเคารพบูชาผิบรรพบุรุษ ผิอารักษ์เมือง และเพื่อก่อให้เกิดสิริมงคลต่อตัวเองและครอบครัว

พอถึงงานบุญปีใหม่ จะมีขบวนแห่นางสังขานจากวัดธาตุไปวัดเชียงทอง ในขบวนนี้จะประกอบไปด้วย กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ,กลุ่มข้าราชการ, กลุ่มพระสงฆ์ ,กลุ่มนางงามรวมทั้งนางสังขานประจำปีนั้นๆ การจัดขบวน ตำแหน่งของปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร จะอยู่หน้าขบวนสุด เพราะยกย่องให้เป็นผิบรรพบุรุษของชาวลาว และเป็นผู้ที่มีวีรกรรมความดีแก่สังคมตามตำนาน และเมื่อถึงวัดเชียงทอง พิธีกรรมที่สำคัญก็คือ การฟ้อนปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ที่ลานวัดเชียงทอง เป็นการฟ้อนเต็มรูปแบบ 3 รอบ

ส่วนวันต่อมาจะมีขบวนแห่กลับ คือแห่จากวัดเชียงทองกลับมาวัดธาตุอันเป็นจุดเริ่มต้นของเมือวาน การจัดขบวนก็จะเหมือนเดิม คือ นำหน้าด้วยปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร แล้วค่อยเป็นกลุ่มอื่นๆ ตามมา เมื่อมาถึงที่วัดธาตุ ก็จะมีการฟ้อนแบบเดียวกับที่วัดเชียงทอง และเมื่อเสร็จพิธีกรรมแล้ว ขบวนปู่เยอ ย่าเยอ ก็จะกลับมาที่วัดวิสุต และมาฟ้อนที่ธาตุหมากโมอีกครั้งในรูปแบบเดียวกัน

และเมื่อถึงวันที่กำหนดให้มีพิธีกรรมตรึงน้ำพระบาง อันเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของลาว พิธีกรรมนี้ปู่เยอ ย่าเยอ และสิงขรจะมาร่วมงานบุญ และฟังเทศน์ พร้อมกับฟ้อนหน้าปรัมพิธีที่ประดิษฐานพระบางก่อน แล้วปู่เยอ ย่าเยอ ก็จะเป็นผู้แรกที่ตรึงน้ำพระบาง จากนั้นถึงจะเป็นพระชั้นผู้ใหญ่ และข้าราชการ พอคำต่อไปตามลำดับ เมื่อเสร็จพิธีกรรมตรึงน้ำพระบางแล้ว ก็ถือว่าเสร็จพิธีกรรมในงานบุญเดือน 5 หรืองานปีใหม่ม้าของปีนี้แล้ว

แต่ก่อนที่จะทำพิธีเก็บหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ และสิงขร ในอีกวันต่อมาที่หอผิปู่เยอ ย่าเยอ ยังมีการฟ้อนปู่เยอ ย่าเยออีกครั้งเป็นการส่งท้าย การฟ้อนครั้งนี้เพื่อเป็นการอวยชัยให้พรแก่ชาวบ้านรอบๆ หอผิ ซึ่งก็คือบ้านอาไฟ อาสาม ให้อยู่เย็นเป็นสุข มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง และชาวบ้านก็จะมาตรึงน้ำพระ , พระธาตุ ,ดินโพธิ์ และปู่เยอ ย่าเยอ ในวัดอาสามด้วย การฟ้อนครั้งสุดท้ายนี้จึงให้ภาพของพิธีกรรมและความเชื่อที่ชุมชนทั้งสองนี้เป็นเจ้าของ และมีความศรัทธายึดมั่นอยู่เสมอมา จากนั้นก็จะทำพิธีนำหุ่นทั้งสามเก็บเข้ากล่องเก็บรักษา และจะไม่นำออกมาอีกจนกว่าจะถึงงานบุญเดือน 5 ปีต่อไป

อีกพิธีกรรมหนึ่งที่สำคัญในความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ คือ พิธีกรรมเลี้ยงผิปู่เยอ ย่าเยอ ในเดือน 6 ลาว ซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณความดีของผิบรรพบุรุษ และผิอารักษ์เมืองสองคนนี้ พิธีกรรมเลี้ยงผินี้จะจัดกันเองในกลุ่มหมู่บ้านอาไฟ และอาสาม ผู้ประกอบพิธีกรรมเล่าว่า ในสมัยยุคเจ้ามหาชีวิต พิธีกรรมเลี้ยงผิปู่เยอ ย่าเยอ จะได้รับการอุปถัมภ์จากพระ

ราชวังด้วยเช่นกัน ชาวบ้านจะมีหน้าที่จัด และทางพระราชวังจะส่งค่าใช้จ่ายในการเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในพิธีมาให้ พิธีกรรมนี้จึงเป็นพิธีกรรมที่ใหญ่ มีการละเล่นเต็มลานวัดอาสาม แต่เป็นพิธีกรรมเฉพาะบ้านอาไฟ และบ้านอาสามเท่านั้น คือจะมีการขจัดตะแหแล้ว คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า โดยปรกติจะจัด 3 วัด แต่บางปีก็ถึง 7 วันก็มี

แต่เดิมนี่การปกครองเปลี่ยนไปแล้ว และคนที่เคยเคารพศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ ก็น้อยลง คนเดิมๆ ในหมู่บ้านอาไฟ อาสาม ก็ย้ายไปอยู่ที่อื่นเกือบหมด คนในหมู่บ้านตอนนี้เป็นคนใหม่ๆ ที่ย้ายมาจากที่อื่น เขาก็ไม่ศรัทธาปู่เฮอ ย่าเฮอ ก็ไม่เข้ามาร่วมพิธี และที่สำคัญ ค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีจากที่พระราชวังเป็นผู้สนับสนุน กลับต้องมีเสาะหากันเองในยุคนี้อย่างนี้ ก็ทำให้จัดพิธีกรรมได้ขนาดเล็กลง เครื่องเซ่นก็มีน้อยลง แต่ถึงอย่างไรก็ต้องจัดทุกปี ซึ่งพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เฮอ ย่าเฮอ มีรายละเอียดในการจัดดังนี้

พิธีกรรมเลี้ยงผีเทวดาหลวง เมืองหลวงพระบาง

พิธีกรรมเลี้ยงผีจะจัดกัน 3 วัน แต่ละวันก็จะมีการแบ่งพิธีกรรมย่อยๆ ที่แตกต่างกันออกไป การจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีนี้ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของชุมชนบ้านอาไฟ และบ้านอาสาม ซึ่งเป็นสองหมู่บ้านที่ดูแลและสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อนี้มาตั้งแต่อดีต ขนาดของพิธีกรรมในช่วง 2 ปี ที่ผู้วิจัยทำการศึกษานี้ไม่ใหญ่มากนัก จะมีสมาชิกร่วมพิธีกรรมประมาณ 20-30 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและผู้สูงอายุ และมีรายละเอียดในพิธีกรรมแต่ละวันคือ

วันแรก(เมื่อทำอิด) ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 (ลาว) พิธีกรรมจะเริ่มตอนเย็นเวลาประมาณ 19.30 น. เป็นวันเสี่ยงทายว่าปีนี้มีผีปู่เฮอ ย่าเฮอ จะรับเลี้ยงไหม มีการเล่นไหว้ด้วยพานหมาก พานดอกไม้ เหล้าไห และปักดาแหลว(ปัจจุบันปักเพื่อให้ครบตามองค์ประกอบของพิธีกรรมเท่านั้น ไม่ได้หวังผลตามความหมายของการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์แบบในอดีต) การเสี่ยงทายทำโดยผู้ประกอบพิธีกรรมหรือที่เรียกว่าขวัญจำฮุ่มหิบบเมล็ดข้าวสารในพานที่เตรียมไว้ แล้วนับถั่วจำนวนเป็นคู่เหมือนกันสองครั้งแสดงว่าผีปู่เฮอ ย่าเฮอรับเลี้ยง แต่ถ้าจำนวนเป็นคี่แสดงว่าผีปู่ย่าไม่ต้องการรับเลี้ยงในปี นี้ (ตามปรกติแล้ว จะมีการเลี้ยงผีปู่เฮอ ย่าเฮอทุกปี เพราะบางครั้งเสี่ยงแล้วได้จำนวนคี่ ก็จะมีการเสี่ยงทายใหม่อีกครั้งจนเป็นจำนวนคู่ และการเสี่ยงทายผู้ประกอบพิธีเป็นคนที่ยุ่มหิบบข้าวสารเอง และนับเอง ผู้ร่วมพิธีอื่นๆ รอคอยห่างๆ ไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง) และเมื่อผลการเสี่ยงทายออกมาว่าผีปู่เฮอ ย่าเฮอ รับการเลี้ยงแล้ว เป็นอันเสร็จพิธีในวันนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีหน้าที่ในการเตรียมงานก็แยกย้ายไปทำงานของตัวเอง เพื่อพร้อมที่จะประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีในวันพรุ่งนี้ต่อไป

การเสี่ยงทายครั้งเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2001 ผู้ประกอบพิธีกรรมไหว้กล่าวเป็นภาษาลาว ยุ่มในลักษณะที่เป็นคำขอรับเลี้ยงในวันพรุ่งนี้ เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อปู่เฮอ ย่าเฮอ

แล้วอธิษฐานเสี่ยงทางโดยการหยิบข้าวสารแล้วนับให้ได้จำนวนคู่ และในครั้งนี้นับว่า จำ ต้องหยิบเสี่ยงทางทั้งหมด 5 ครั้ง หรือหยิบทั้งหมด 10 หน ถึงจะได้จำนวนคู่ตามหลักการที่กำหนดไว้ ซึ่งต่างจากปีที่แล้วว่าเสี่ยงทางครั้งแรกก็ได้จำนวนที่ต้องการ จึงสร้างความกังวลใจให้แก่ชาวบ้านที่รอคอยผลของการเสี่ยงทายว่าปู่ย่าจะรับเสี่ยงในปีนีไหม เพราะชาวบ้านทุกคนต้องการจัดงานเลี้ยงผีขึ้น เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการเคารพศรัทธา ซึ่งส่งผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนและตัวเอง แต่ถ้าปู่ย่าไม่รับเสี่ยงในปีนีแล้ว นอกจากเครื่องของที่จัดเตรียมกันไว้ต้องเสียไป ขวัญกำลังใจในการต่อสู้ในชีวิตประจำวันก็พลอยลดน้อยลง ซึ่งหมายถึงว่าปีนี้อาจจะโชคร้ายเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นได้ แต่เมื่อลุงผู้ประกอบพิธีเสี่ยงทายข้าวสารได้จำนวนคู่ตามต้องการแล้ว สีหน้าแววตาของชาวบ้านแต่ละคนต่างแสดงความเป็นดี เสี่ยงหัวเราะเริ่มปรากฏขึ้น กำลังใจเพิ่มขึ้นเหมือนเดิม ผู้วิจัยพยายามถามว่าคิดว่าเพราะอะไรถึงต้องหยิบหลายครั้งอย่างนี้ คิดว่าปู่เยอ ย่าเยอ ท่านไม่ยอมรับเสี่ยงหรือเปล่า หรือมีเรื่องอะไรที่ทำให้ผิดในทางพิธีกรรมไปหรือเปล่า...

แต่ก็ได้คำตอบที่ว่า “ก็ไม่น่าจะมีอะไรที่เราทำผิดไป เราก็ทำเหมือนทุกๆ ปี แต่ตอนนั้นก็กังวลใจเหมือนกันว่าปู่ย่าจะรับเสี่ยงหรือเปล่า ถ้าท่านไม่ยอมรับเราก็ไม่สบายใจ แต่ถึงอย่างไรถ้าเราแสดงตัวว่าเราต้องการที่จะจัดพิธีเสี่ยงปู่ย่าจริงๆ อย่างไรท่านก็จะต้องยอมรับเสี่ยง...” ลุงทองวัน หนึ่งในกลุ่มผู้ประกอบพิธีกล่าว

เครื่องไหว้ที่ใช้ในวันนี้

1. พานบายศรี 2 ชุด
2. คาบแก้ว 2 ถ้วย
3. กระตุงเล็กใส่อาหารคาวหวาน 8 ชุด
4. อาหาร มี ถาดปลา แกงปลา เลือด ข้าว และขนมหวาน
5. คาแหหลวง
6. พานหมาก 1 ถาด
7. พานเสื่อผ้า
8. เครื่องดนตรีมี กลอง และฆ้อง

วันที่สอง(มือสอง) ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 6 (ลาว) หลังจากผีปู่เยอยอมรับการเสี่ยงในการเสี่ยงทายของเมื่อวานแล้ว วันนี้จะเป็นพิธีกรรมเสี่ยง โดยชาวบ้านที่ศรัทธา และผู้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมเครื่องเช่นไหว้ อันได้แก่ พานหมาก พานดอกไม้ พานเครื่องเสื่อผ้า พานอาหารคาวพานหวาน(ขนมหวาน) หมู 1 ตัว(ต้มสุกทั้งตัวไม่ต้องหันเป็นชิ้น และไม่ต้องปรุงรส)

ไก่ต้ม เหล้า ยาสูบ และพานอาหารที่ศรัทธาแต่ละบ้านเตรียมมา รวมทั้ง เครื่องดนตรี ได้แก่ กลอง และฆ้อง ที่ต้องบรรเลงประกอบในการพิธีกรรม

การเลี้ยงผีในวันนี้ผู้ประกอบพิธีกรรมให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นวันที่ระลึกถึงบุญคุณของปู่เฒ่า ย่าเฒ่าที่ได้ทำไว้คั้งในตำนาน การจัดอาหารถูกจัดลงในถาดที่สวยงามและสะอาดเป็นชุดๆ ทั้งหมดอย่างละ 5 ชุด เพราะเชื่อว่านอกจากเลี้ยงปู่เฒ่า ย่าเฒ่า แล้วยังเลี้ยงบริวารของท่านทั้งสองด้วย ผู้อาวุโสผู้ประกอบพิธีกรรมคนหนึ่งเล่าว่าที่จริงแล้วปู่เฒ่า ย่าเฒ่าจะเลี้ยงแค่พานหวานแค่นั้น เพราะทั้งสองเป็นผู้กินมังสวิรัต ที่ต้องเลี้ยงเลี้ยงเนื้อสัตว์ก็เพราะว่าต้องเลี้ยงผีที่เป็นบริวารของปู่ และย่าด้วย นอกจากอาหารสุกที่เตรียมไว้แล้ว ยังต้องเตรียมอาหารดิบส่วนหนึ่ง ที่สำคัญคือ เลือดดิบ เพราะต้องใช้เลี้ยงผีร้าย ผียักษ์ ผีเจ้าที่ที่ดูแลในพื้นที่ตรงนั้น และในพิธีเมื่อจัดพานอาหารคาวหวานเสร็จแล้วก็มีการถวายเหล้าไหโดยมีผู้ที่คอยเทน้ำใส่ไหเหล้าพร้อมกล่าวคำบูชา หรือคำหยาดน้ำเหล้าที่ว่า

- 1-2-3-4-5 ขี้ม้ารอบเมือง
 - 1-2-3-4-6 จกถุงเงินท่วมศอก
 - 1-2-3-4-7 เจ็ดหัวเมืองมาช่วย
 - 1-2-3-4-8 กันร่มแสดร่มเขียว
 - 1-2-3-4-9 เขาเป็นเจ้าพื้นที่ทั้งหลาย
- เข้ายืม -

บรรยากาศในพิธีกรรมวันนี้จะเต็มไปด้วยชาวบ้านที่มีศรัทธาความเชื่อต่อผีบรรพบุรุษทั้ง 2 นี้ โดยเฉพาะสมาชิกบ้านอาไฟ และบ้านอารามที่มาเข้าร่วมพิธีกรรมพร้อมพานเครื่องเซ่นที่ครอบครัวของตัวเองจัดเตรียมมา ทำให้วันนี้ห่อผีเต็มไปด้วยพานเครื่องเซ่นต่างๆ ส่วนผู้ที่ศรัทธาคนอื่นๆ ที่ไม่ได้เตรียมพานเครื่องเซ่นมาก็มักจะถวายเป็นเงิน เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ แทน ที่น่าสังเกตคือว่าชาวบ้านที่ศรัทธาความเชื่อนี้ถึงแม้ว่าการดำเนินชีวิตประจำวันจะต้องไปทำงานที่อื่น แต่เมื่อถึงวันเลี้ยงผีก็จะกลับมาร่วมพิธีด้วย และปีนี้มีชาวบ้านที่มีอาชีพค้าขายระดับย่อยๆ มากกว่าเดิม เมื่อเทียบกับปีที่แล้วที่ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่ศรัทธาและพวกอาชีพขบถรับจ้างประเภทต่าง และในอดีตการทำพิธีกรรมในวันนี้จะมีการลงทรงหรือภาษาลาวหลวงพระบางเรียกว่า “ลงม้าขี่หรือนางเทียม” โดยส่วนใหญ่เป็นผีที่เป็นลูกของปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ที่ไปปกครองหัวเมืองต่างๆ แต่เมื่อเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นสังคมนิยมแล้ว พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่าถูกลดขอบเขตการจัดให้เล็กลง และห้ามไม่ให้มีการลงเจ้าเข้าผีเด็ดขาด การลงนางเทียมดังที่เคยทำกันในอดีตก็เป็นอันต้องล้มเลิกไป

วันที่สาม(เมื่อที่สาม) ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 6 (ลาว) หลังจากเมื่อวานเลี้ยงผีเสร็จเรียบร้อยแล้ว พิธีกรรมในวันนี้จะเน้นหนักไปทางการสร้างความสัมพันธ์กันในชุมชนมากกว่า เริ่มจากการเซ่นไหว้ทำพิธีบูชาปู่ ย่าแล้ว ก็จะมีพิธีแกงเผือก หรือที่ภาษาไทยเรียกว่าการเล่นชักเย่อ คือ จะให้ผู้หญิงอยู่ฝั่งหนึ่ง และผู้ชายอยู่อีกฝั่งหนึ่ง ทำการชักเย่อต่อสู้กัน 3 ครั้ง ใครชนะ 2 ใน 3 ถือว่าเป็นฝ่ายชนะ พิธีนี้จะมีความหมายถึงการเล็งหายความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในรอบปีต่อไป ถ้าฝ่ายผู้หญิงชนะ ธรรมชาติสภาพแวดล้อมจะมีความอุดมสมบูรณ์ ฝนตกต้องตามฤดูกาล ถ้าชายคลอง เงินทองดี แต่ถ้าผู้ชายชนะ ก็เป็นความหมายที่กลับกัน ดังนั้นส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายชนะ เพื่อเป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิตของประชาชนต่อไป

เมื่อพิธีกรรมแกงเผือกเสร็จแล้ว จะเป็นการเลี้ยงกันเองของผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรม อาหารจากการเซ่นไหว้ถูกนำมาแบ่งเลี้ยงกัน ชาวบ้านจับกลุ่มกินอาหารพร้อมเครื่องคองของเมา พุดคุยกันทุกเรื่อง ญาติที่ไม่ได้เจอกันนานก็เป็นโอกาสอันดีที่จะเล่าชีวิตตัวเองให้ญาติพี่น้องฟัง เป็นบรรยากาศที่รื่นเริงสนุกสนานมาก และเป็นการจบพิธีกรรมเลี้ยงผีแต่เพียงเท่านี้

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจเกิดในพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ ย่าเอนในปัจจุบัน ก็คือ เรื่องของการแก้บน ซึ่งปัจเจกบุคคลมักจะบนบานศาลกล่าวในเรื่องส่วนตัวต่างๆ แล้วเมื่อได้คั้งหวังแล้ว ก็จะมาแก้บนในช่วงงานพิธีกรรมเลี้ยงผีนี้ เช่น แม่เฒ่าคนหนึ่งที่บ้านบนบาค่อปู่ ย่าเอน ว่าในปีต่อไปนี้ขอให้ตัวเองและสมาชิกในครอบครัวทุกคนมีสุขภาพที่ดี แข็งแรง ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียน และเมื่อครบปีแล้วก็จะมาแก้บนโดยการร่วมทำบุญในงานพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ ย่าเอนประจำปี หรือบางคนอาจจะบนบานเรื่องการเดินทางไกลไปต่างแดน ว่าขอให้เดินทางโดยสวัสดิภาพ และเมื่อสมประสงค์ก็นำของที่สัญญาไว้มาแก้บน ของที่แก้บนมีทั้งในรูปแบบเงิน ,เครื่องใช้ไฟฟ้า ,ผ้าประดับห่อผี ,เครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ และอาหารคาวหวาน

ดังนั้นในระยะหลังนี้ ค่าใช้จ่าย อุปกรณ์เครื่องใช้ และเครื่องเซ่นในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ ย่าเอน ส่วนหนึ่งจึงได้มาจากการแก้บน จากการบนบานศาลกล่าวของปัจเจกบุคคลทั่วไป

ผู้ประกอบพิธีกรรม

ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบของพิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งในพิธีกรรมและความเชื่อปู่ ย่าเอน ผู้ประกอบพิธีกรรม หรือที่เรียกกันในภาษาลาวว่า “ขวัญจ๊า” มีหน้าที่กำกับดูแลพิธีกรรม ,เป็นผู้อัญเชิญวิญญาณปู่ย่าลงมาร่วมพิธีกรรม ,ฝึกหัดผู้ที่จะมาเซ่นห่มทั้งตามรวมทั้งเป็นผู้ที่ระดมทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดพิธีกรรม

ในยุคที่ลาวยังปกครองด้วยระบบกษัตริย์ ขวัญจำ จะมีตำแหน่งทางพระราชวังเป็น “เพี้ย” รับผิดชอบในการกำกับดูแลพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมของหลวงอย่างหนึ่ง และการจะเป็นขวัญจำจะต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ

1. เป็นลูกหลาน เกี่ยวข้องกับขวัญจำคนก่อน
2. เคยเล่นหุ่นมาก่อน และรู้รายละเอียดของพิธีกรรม
3. มีคุณธรรม

นอกจากคุณสมบัติ 3 ข้อที่กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว ยังต้องอาศัยปัจจัยพิเศษอีกอย่างหนึ่งคือ การยอมรับหรือได้รับการคัดเลือกจากวิญญาณปู่เฮอ ย่าเฮอ โดยผ่านการลงทรงของร่างทรง หรือที่ภาษาลาวเรียกว่า “นางเทียม” การเลือกนี้นางเทียมจะเป็นผู้ที่บอกว่าใครจะมารับตำแหน่งขวัญจำคนต่อไป ถึงแม้จะพิสูจน์ไม่ได้ว่านางเทียมนั้นจะทรงผีปู่เฮอ ย่าเฮอ จริงหรือไม่ หรือ ผีปู่ย่าต้องการจะเลือกคนผู้นั้นมาเป็นขวัญจำจริงหรือ แต่เมื่อแสดงว่าผีปู่ย่ายอมรับขวัญจำคนใหม่นั้นแล้ว ก็เท่ากับเป็นการแสดงความชอบธรรมทางอำนาจของผู้ที่จะก้าวเข้ามารับตำแหน่งขวัญจำ ความชอบธรรมนี้จะส่งผลต่อการยอมรับของชาวบ้านที่ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อนี้ อีกข้อหนึ่ง

ขวัญจำคนปัจจุบันชื่อ หุมแพง พงสะหวัน อายุ 75 ปี เดิมเป็นคนบ้านอาฮาม แต่ตอนนี้ย้ายมาอยู่ที่บ้านมะโน เข้ามาเป็นขวัญจำตั้งแต่ปี ค.ศ. 1965 เมื่อประเทศลาวเปลี่ยนระบอบการปกครองเมื่อปี ค.ศ. 1975 หุมแพงขณะนั้นมีอาชีพเป็นตำรวจ ยศพันตำรวจตรี และทางพรรคคอมมิวนิสต์ได้ส่งข้าราชการในระบอบเก่าไปอบรมสัมมนาอุดมการณ์การเมืองการปกครองใหม่ที่เมืองเวียงไซ หุมแพงจึงถูกส่งตัวไปสัมมนาในครั้งนี้ด้วยเป็นเวลา 9 ปี จนถึงปี 1984 จึงได้กลับบ้าน และดำรงชีพด้วยการเปิดร้านขายของชำเล็กๆ ที่บ้าน พร้อมทั้งกลับมาเป็นขวัญจำในพิธีกรรมปู่เฮอ ย่าเฮอ อีกครั้งจนถึงปัจจุบัน

ขวัญจำในพิธีกรรมและความเชื่อนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย ตามที่สืบค้นย้อนหลังไปในอดีตได้ไกลที่สุด ทราบได้ว่ามีขวัญจำดังนี้ ทิดบุญ อยู่บ้านอาฮาม ต่อมาเป็น ทิดฮ้วน อยู่บ้านอาฮาม ต่อมาเป็น เขียงติม อยู่บ้านหมื่นซ่าง (ปัจจุบันรวมเป็นบ้านอาฮาม) ต่อจากนั้นแล้วจึงมาเป็นหุมแพง พงสะหวัน ซึ่งขวัญจำคนปัจจุบัน

ทิดบุญ → ทิดฮ้วน → เขียงติม → หุมแพง
(ไม่ทราบความสัมพันธ์) (พ่อ) (น้ำ)

การเป็นขวัญจ้านั้นอาศัยการสืบต่อในวงศ์ตระกูลของผู้ที่เคยเป็นขวัญจ้ามามาก่อน ไม่จำกัดว่า จะต้องสืบมาทางสายพ่อ หรือสายแม่ ขอเพียงคนที่จะเป็นขวัญจ้าคนต่อไปต้องมีคุณสมบัติดังที่กล่าวมาแล้ว และการจะเปลี่ยนคนที่เป็นขวัญจ้าได้นั้น จะต้องให้ขวัญจ้าคนเดิมเสียชีวิต หรือไม่ สามารถทำงานได้แล้วจึงจะสามารถเปลี่ยนขวัญจ้าได้

จากลำดับขวัญจ้าที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นการเปิดเผยของขวัญจ้าคนปัจจุบัน ที่สามารถจดจำและสืบค้นไปในอดีตได้เพียงเท่านี้ เพราะลุงหุมแพงเองก็เข้ามาคลุกคลีกับพิธีกรรมนี้ตั้งแต่เด็กๆ ก็อยู่ในยุคที่เขียงสึมเป็นขวัญจ้า ซึ่งเรื่องราวของขวัญจ้าก่อนยุคของเขียงสึม ลุงหุมแพงเองก็ไม่ทราบแน่ชัด

แต่จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ที่ผูกพันกับพิธีกรรมและความเชื่อนี้ หลายท่านให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่ามีขวัญจ้ามากว่านี้ คือ ก่อนที่ลุงหุมแพงจะเป็นขวัญจ้า พี่ชายของเขาชื่อ หุมเพ็ง ได้เป็นขวัญจ้าก่อน แต่เป็นขวัญจ้าที่ไม่รักษาคุณธรรม ทูจริตเงินที่ชาวบ้านมาช่วยงานบุญ จนทำให้วิญญาณปู่เยอ ข้าเยอ ไม่ยอมรับ และได้รับผลกระทบกลายเป็นคนอัมพาตไป จากนั้นลุงหุมแพง ถึงได้เข้ามาเป็นขวัญจ้าแทนจนถึงปัจจุบัน

อีกเรื่องหนึ่งคือ เมื่อลุงหุมแพง ถูกส่งตัวไปสัมนนาที่เมืองเวียงไซ 9 ปี ช่วงนั้นพิธีกรรมและความเชื่อบุ่เยอ ข้าเยอ ก็ดำรงอยู่ แต่อยู่ในขอบเขตแคบๆ ช่วงที่ลุงหุมแพงไม่อยู่ ก็ได้มีการแต่งตั้งขวัญจ้าขึ้นมาใหม่ โดยเป็นผู้หญิงในเครือญาติเดียวกันนั้น คือ ป้าเฮือน , หม่อมป้าเฮือน , ป้าศรี , และป้าทองดี ตามลำดับ และเมื่อลุงหุมแพงกลับจากสัมนนา ก็กลับมารับตำแหน่งขวัญจ้าอีกครั้ง

นอกจากตำแหน่งขวัญจ้าแล้ว ยังมีตำแหน่งผู้ช่วยขวัญจ้าอีก 2 คน คือ ผู้ช่วยฝ่ายหญิง ปัจจุบัน ชื่อ นางสมจิต เป็นเครือญาติกับขวัญจ้า มีหน้าที่คอยจัดการ และดูแลเรื่องอาหาร ข้าวของเครื่องใช้ และเครื่องเซ่นต่างๆ ในช่วงงานพิธีกรรม โดยที่บ้านของนางสมจิต จะเป็นสถานที่ศูนย์กลางในการเตรียมงาน

ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นผู้ช่วยฝ่ายชาย ชื่อ ลุงทองวัน ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยขวัญจ้าในการประกอบพิธีกรรมทุกขั้นตอน หรือในช่วงที่ขวัญจ้าไม่สามารถประกอบพิธีได้ก็จะมอบหมายให้ลุงทองวันนี้ทำหน้าที่แทน ลุงทองวันจึงเป็นผู้ช่วยฝ่ายพิธีการ ที่คอยกำกับดูแลพิธีกรรมแทนขวัญจ้าอยู่เสมอๆ

การเข้าร่วมเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมของลุงทองวัน เกิดจากความเชื่อศรัทธาที่ตัวเองมีต่อผีปู่เยอ ข้าเยอ ตั้งแต่เด็ก และเมื่อมาได้ภรรยาเป็นคนบ้านอาไพ ก็ทำให้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีกรรมมากขึ้น ประกอบกับมีเรื่องราวในอดีตที่ตอกย้ำความเชื่อศรัทธาให้มากขึ้น โดยลุงทองวันเล่าว่า “สมัยที่ตัวเองเป็นทหารอยู่เวียงจันทน์ แล้วมีความขัดแย้งกับผู้บังคับบัญชา จึงรวมกลุ่มกัน

ประท้วง จนถูกสั่งประหารชีวิต เพื่อนที่ร่วมขบวนการถูกยิงเป้าตายไปทีละคน สูงทองวันก็ภาวนาถึงปู่เยอ ย่าเยออยู่ในใจ จนคิดว่าตัวเองผู้บังคับบัญชาที่สั่งเลิกการประท้วง ทำให้ตัวเองรอดตาย หลังจากนั้นมาก็อุทิศตัวเป็นลูกเป็นหลานปู่เยอ ย่าเยอ คอยช่วยเหลือพิธีกรรมนี้ตลอดมา

นอกจากขวัญจ้ำและผู้ช่วยทั้งสองที่เป็นหลักในการประกอบพิธีแล้ว ในอดีตพิธีกรรมนี้จะมีร่างทรง หรือ “นางเทียม” ร่วมด้วย การลงทรงผีปู่เยอ ย่าเยอ จะทำกันในวันเลี้ยงผีปู่ย่าในเดือน 6 ลาว ที่หอผีปู่เยอ ย่าเยอ แต่หลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ปี ค.ศ. 1975 แล้วทางราชการไม่ยอมให้มีการลงทรงอีก เพราะคิดว่าเป็นเรื่องงมงาย หลอกลวง ซึ่งต่อมากคนที่เคยเป็นร่างทรงก็เสียชีวิตไป จึงทำให้หมดพิธีกรรมการเข้าทรงผีปู่เยอ ย่าเยอ ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ จะมีผู้รับผิดชอบดูแลพิธีกรรมที่เป็นหลักก็คือ ขวัญจ้ำกับผู้ช่วยทั้งสอง ซึ่งจะเป็นผู้ที่ประกอบพิธีกรรม และประสานความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับชาวบ้านในชุมชน ทั้งในบ้านอาไฟ อาฮาม และจากชุมชนภายนอกต่างๆ ที่มีจิตศรัทธาในความเชื่อนี้

กลุ่มผู้ศรัทธา

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นเมืองหลวงพระบาง ที่มีความเชื่อกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ ของชุมชน ดังนั้นตามโครงสร้างแล้ว ผู้ศรัทธาส่วนใหญ่จึงเริ่มจากกลุ่มเครือญาติ แล้วพัฒนาขึ้นมาเป็นชุมชนเมืองที่ใหญ่ขึ้น

แต่ความเชื่อเรื่องพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ ก็ได้แพร่กระจายออกไปในหลายทิศทาง ทำให้ผู้ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อนี้ขยายขอบเขตออกไปในวงกว้าง จนในปัจจุบัน มีกลุ่มผู้ศรัทธา ทั้งในเมืองหลวงพระบาง ,ต่างเมืองต่างแขวงในลาว รวมทั้งในต่างประเทศ

การแพร่กระจายทางความเชื่อความศรัทธาส่วนหนึ่งเกิดจากการเคลื่อนย้ายที่อยู่ของกลุ่มที่เป็นผู้ศรัทธาในพื้นที่เดิม แล้วย้ายไปอยู่อาศัย และทำมาหากินในพื้นที่แหล่งใหม่ พร้อมทั้งนำความเชื่อเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ ไปด้วย จนทำให้เกิดกลุ่มผู้ศรัทธาในพื้นที่อื่นๆ หรือผู้ที่เคยเข้าร่วมพิธีกรรม แล้วเกิดความศรัทธาก็นำความเชื่อนั้นไปเผยแพร่ให้แก่คนข้างเคียงคนอื่นๆ ให้เกิดความศรัทธาต่อไป

และเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป ระบอบการปกครองของลาวเปลี่ยนเป็นสังคมนิยม และระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนเป็นระบบทุนนิยมที่อาศัยกลไกตลาด รวมทั้งเรื่องเชิดชูให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนา

หลักของประเทศ ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนที่ศรัทธากับพิธีกรรมและความเชื่อทั้งในรูปแบบที่ผสมกลมกลืน และเกิดความขัดแย้งกัน

ด้านผสมกลมกลืนคือ ผู้ที่เป็นศรัทธาเดิมก็เปลี่ยนความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีให้สอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตในโครงสร้างใหม่ในปัจจุบัน บางคนนับถือพุทธเป็นศาสนาหลัก แต่ก็ยังคงนับถือผีปู่เฒ่าย่าเฒ่าร่วมด้วย ,บางคนเป็นข้าราชการในระบบใหม่แต่ก็ยังให้การสนับสนุนพิธีกรรมปู่เฒ่าย่าเฒ่าอยู่ หรือ พวกพ่อค้า นักธุรกิจ ก็ให้ความหมายทางความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เฒ่าย่าเฒ่า ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ทางด้านทำให้การค้าเจริญรุ่งเรือง ไร้วุฒาแล้วจะมีผลกำไรดี ข้อที่น่าสังเกตในการประยุกต์ใช้ความเชื่อปู่เฒ่าย่าเฒ่าในรูปแบบโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแบบใหม่ คือ การเปลี่ยนการให้ความหมายของความเชื่อปู่เฒ่าย่าเฒ่า เสียใหม่ จากเดิมที่เป็นเรื่องของชุมชน กลับกลายมามีนัยยะเพื่อสนองตอบความต้องการส่วนบุคคลมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นให้ความหมายเพื่อการสนองตอบทางด้านเศรษฐกิจ ,สุขภาพ ,ความปลอดภัยของตัวเอง และอื่นๆ และการให้ความหมายในลักษณะนี้ก็แสดงออกในรูปแบบการเคารพนับถือ มีการบนบานศาลกล่าว และการแก้บนมากขึ้น

ส่วนทางด้านความขัดแย้งนั้น บางคนซึ่งเคยนับถือความเชื่อนี้มาก่อน แต่ต่อมาคิดว่าการนับถือผีเป็นเรื่องไม่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของรัฐในปัจจุบัน ก็เลิกนับถือกันไป รวมทั้งมีการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องของคนที่ไม่มีการพัฒนา เชื่อแต่ในเรื่องงมงาย หรือ บางคนแสดงออกในลักษณะที่ยอมรับเหมือนกันว่าปู่เฒ่าย่าเฒ่า เป็นบรรพบุรุษของคนลาวตามตำนาน แต่ก็ไม่ได้เคารพเชื่อถือ แตกต่างคนที่ทำธุรกิจขายสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว ถึงเห็นช่องทางได้กำไร ผลิคนุ่นปู่เฒ่าย่าเฒ่า สิ่งขร ออกมาขายเป็นของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยวเสียอีก

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่ากลุ่มผู้ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าย่าเฒ่า นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จากเคยเป็นเรื่องของคนในพื้นที่ ซึ่งในปัจจุบันก็คงเหลือแต่เพียงหมู่บ้านอาไพและบ้านอาฮาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านหลักที่ยังสืบทอดความเชื่อนี้อยู่ นอกจากนั้นก็เป็นกลุ่มคนศรัทธาที่กระจ่ายออกไป โดยไม่จำกัดพื้นที่ตายตัว เพียงแต่มีอุดมการณ์ความเชื่อถือในเรื่องเดียวกัน และถึงแม้ว่ากลุ่มคนศรัทธาจะไม่ได้อยู่ในพื้นที่เดียวกันก็ตาม แต่เมื่อถึงเวลาจัดพิธีกรรมขึ้น ก็จะมีการร่วมงานบุญเสมอๆ เช่น ส่งเงินมาร่วมทำบุญ หรือเดินทางมาร่วมพิธีกรรมด้วยตัวเอง

องค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์

องค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์ในระบบพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ แสดงออกในรูปแบบที่หลากหลายลักษณะ โดยผ่านขวัญจ๋า หรือผู้ที่มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรม เป็นหัวหน้าของเครือข่ายความสัมพันธ์ และมีความเชื่อศรัทธาในผีปู่ย่าเป็นแกนกลางในการสร้างความสัมพันธ์

ขวัญจ๋าสามารถเป็นผู้ที่ระดมแรงงาน หรือระดมทุนจากสมาชิกที่เป็นกลุ่มศรัทธา มาประกอบพิธีกรรมได้ และในความเป็นจริงกลุ่มเครือข่ายนี้จะมีผลถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อผีปู่เยอ ย่าเยอด้วย เช่น การระดมแรงงานและทุนมาร่วมงานบุญต๋วงเรือของหมู่บ้าน หรืองานบุญต่างๆ ในหมู่บ้าน

ในอดีตขวัญจ๋านอกจากจะมีบทบาทในการกำกับดูแลพิธีกรรมและความเชื่อแล้ว ยังมีบทบาทในการควบคุมดูแลกลุ่มเครือญาติ จนกระทั่งมีบทบาทครอบคลุมการปกครองในชุมชนด้วย เพราะพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผี เป็นเรื่องที่แสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติ และความเป็นชุมชนเดียวกัน หัวหน้าของพิธีกรรมก็เลยกลายเป็นหัวหน้าของชุมชนไปด้วย

แต่ในปัจจุบันการปกครองชุมชนได้ถูกจัดวางระบบตามหลักการของรัฐ มีตำแหน่งนายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) และหน่วยจัดตั้งลักษณะต่างๆ เป็นผู้ปกครองดูแลหมู่บ้าน จึงทำให้ขวัญจ๋าเป็นเพียงแค่หัวหน้าของการประกอบพิธีกรรม มีบทบาทในการกำกับดูแลพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น แต่ก็ยังมีผู้อาวุโสบางคนที่เป็นทั้งผู้นำในการประกอบพิธี และเป็นหน่วยจัดตั้งในหมู่บ้านด้วย เป็นอำนาจที่ซ้อนทับกันทั้งทางพิธีกรรมความเชื่อและทางการปกครอง จึงทำให้ผู้อาวุโสคนนี้มีบทบาทในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ได้จากอำนาจทั้งสองอย่าง

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ กับความสัมพันธ์ในระดับต่างๆ

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว เป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่สืบทอดกันมาช้านาน ที่สามารถสะท้อนรูปแบบการดำเนินชีวิต และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในระดับต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่ง ออกได้เป็น 3 ระดับคือ

1. ระดับปัจเจกบุคคล
2. ระบบครอบครัว - ตระกูล
3. ระดับชุมชน

ในระดับปัจเจกบุคคล ส่วนมากแล้วพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ จะสนองตอบต่อความต้องการที่พึงทางใจของแต่ละคน ที่ต้องเผชิญปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ความเชื่อที่ว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์ที่มีพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้คอยปกปักรักษาให้ลูกหลาน และชาวบ้านอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากภัยอันตรายใดๆ ทำให้เกิดความศรัทธาและคาดหวังให้พลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้นสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตประจำวันของตนเอง

ในปัจจุบันพบว่าความเชื่อ ความศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ได้ขยายวงกว้างออกไปนอกจากพื้นที่เมืองหลวงพระบาง โดยที่มีผู้ที่ศรัทธาในต่างพื้นที่มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นต่างเมือง ต่างแขวงในลาวเอง หรือจากคนที่อยู่ต่างประเทศก็มีความศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อนี้กันมาก

เมื่อคนหลวงพระบางเดิม โดยเฉพาะชาวบ้านหมู่บ้านอาไผ และหมู่บ้านอาฮาม ที่บางครอบครัวได้ย้ายไปอยู่ต่างประเทศ แต่ก็ยังคงความศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ อยู่ พร้อมทั้งได้เผยแพร่ความเชื่อความศรัทธาในปู่เยอ ย่าเยอ ให้กับคนใกล้เคียงได้รู้จัก แล้วเกิดความศรัทธาไปด้วย

ความศรัทธาและความเชื่อในพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ ของปัจเจกบุคคล แสดงออกมาในรูปของการทำพิธีกรรม ที่นอกเหนือจากการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีแล้ว ยังแสดงออกมาในรูปของการบนบานศาลกล่าวในเรื่องต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการของคน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การรักษาโรคที่เป็นโดยไม่ทราบสาเหตุ หรือโรคเรื้อรังที่รักษาไม่หาย , ความปลอดภัยในการเดินทาง , คุ้มครองชีวิตตนเองและครอบครัวให้มีความปลอดภัย , การค้าขายให้ได้กำไร หรืออื่นๆ ความต้องการเหล่านี้ทำให้เกิดการบนบานศาลกล่าวขึ้นมา โดยที่อาจจะบนบานด้วยตัวเองก็ได้ หรือให้ขวัญจ้างเป็นผู้บอกกล่าวในเรื่องที่ตัวเองต้องการขอจากปู่เยอ ย่าเยอ ในพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีก็ได้ และเมื่อได้ผลตามความคาดหวังแล้ว ก็ต้องนำของที่เคยให้สัญญาไว้มาเป็นเครื่องกำบน เช่น อาหารคาวหวาน , เครื่องใช้ เครื่องเซ่นในการประกอบพิธีกรรม หรือเป็นในรูปแบบเงิน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ของพิธีกรรมและความเชื่อนี้ การกำบนส่วนใหญ่ผู้ที่ต้องการจะกำบนมักจะมากระทำในช่วงวันงานพิธีเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ประจำปี คือในเดือน 6 ถาว เพราะถือว่าเป็นการร่วมทำพิธีกรรมเลี้ยงผีควบคู่ไปด้วย

ในปัจจุบันพบว่าความเชื่อในระดับนี้มีมากขึ้น การบนบานและการกำบนก็มากขึ้น ซึ่งอาจจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อที่เคยมีนัยยะของความเป็นชุมชน มาเป็นการสนองตอบความต้องการของปัจเจกบุคคลที่การดำเนินชีวิตต้องตกอยู่ในกระแสการพัฒนาประเทศสมัยใหม่ และความสัมพันธ์กันเองในระดับชุมชนก็ลดน้อยลงไป

ประเด็นหนึ่งที่น่าสังเกต คือ พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ที่มีบทบาทและหน้าที่สนองตอบต่อความต้องการในระดับปัจเจกชนนี้ ถึงแม้จะทำให้ความหมายของความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ที่มีนัยยะของการควบคุมชุมชนเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงอยู่รอดมาได้ เพราะท่ามกลางการพัฒนาประเทศที่มีความเสี่ยงต่างๆ ในการดำเนินชีวิตมากมาย ผู้คนก็ต้องการขวัญและกำลังใจที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของตัวเองมั่นคงมากขึ้น ความเชื่อที่สนองตอบในระดับนี้จึงขยายตัวได้รวดเร็ว และไม่จำกัดพื้นที่

ในทางกลับกัน เมื่อพิธีกรรมและความเชื่อมีผู้ศรัทธามากขึ้น ก็เท่ากับว่ายังมีผู้ที่ให้การอุปถัมภ์อยู่ ซึ่งแต่เดิมนั้นผู้อุปถัมภ์หลักเป็นพระราชวัง แต่เมื่อหมดยุคนั้นไปแล้ว ความเชื่อที่เปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ไป ก็ทำให้เปลี่ยนลักษณะของผู้อุปถัมภ์ตามไปด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ ในพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ในเดือน 6 ทางผู้ประกอบพิธีกรรมจะไม่ได้เงินทุนสนับสนุนในการประกอบพิธีกรรมเหมือนกับการนำหุ่นออกมาร่วมขบวนสงกรานต์ในงานบุญเดือน 5 ดังนั้นทางผู้ประกอบพิธีกรรมจะต้องเสาะหาเงินทุน และปัจจัยต่างๆ ในการประกอบพิธีกรรมเอาเอง ซึ่งส่วนหนึ่งก็มาจากความศรัทธาอันเหนียวแน่นของชาวบ้านอาโผ อาฮาม แต่บางส่วนก็มาจากผู้ศรัทธาในระดับปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะผู้ศรัทธาที่อยู่ต่างประเทศที่ส่งเงินมาร่วมทำบุญ จนบางครั้งกลายเป็นเงินทุนหลักในการประกอบพิธีกรรม

ความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งคือด้านระดับครอบครัว - ตระกูล ความเชื่อที่ว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษ จนทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมบูชาผีปู่เยอ ย่าเยอ ขึ้นมา เกิดจากระบบความเชื่อดั้งเดิมที่ว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณ และเมื่อมนุษย์ตายแล้ว ร่างกายดับสูญไป แต่วิญญาณยังคงอยู่ และวนเวียนอยู่ใกล้ๆ กับครอบครัว เพื่อทำหน้าที่คุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานของระบบความเชื่อในสังคมวัฒนธรรมที่ครอบครัว และระบบเครือญาติเป็นแกนกลางของการตัดสินใจ โครงสร้างของครอบครัว และเครือญาติมีการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นและแน่นแฟ้น ความเชื่อในการให้ทุนและโทษของวิญญาณบรรพบุรุษต่อลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการเสริมสร้างอำนาจในการตัดสินใจและการควบคุมกฎระเบียบของพ่อหรือผู้อาวุโสในครอบครัว (ยศ สันตสมบัติ 2540 : 203)

ส่วนความสัมพันธ์ระดับชุมชน บทบาทในระดับนี้เกิดจากการขยายขอบเขตของระดับความเชื่อ จากเดิมที่เป็นความเชื่อของครอบครัว และเมื่อเกิดชุมชนในระดับใหญ่ขึ้น ผีบรรพบุรุษของผู้ปกครองเมืองก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผีเสื้อเมือง หรือผีอารักษ์เมือง (อานันท์ 2535 : 62)

การเคารพศรัทธาผีอารักษ์เมือง มีนัยยะทางการใช้ความเชื่อเป็นกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมของสังคม ซึ่งแสดงออกมาในรูปของพลังอำนาจที่สามารถควบคุมความประพฤติของสมาชิกในชุมชนได้ ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

แต่ในปัจจุบันพื้นฐานการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป คือ เปลี่ยนจากระบบการผลิตในรูปแบบเกษตรกรรมเป็นหลัก มาเป็นการทำงานสาขาต่างๆ ในบริบทของการพัฒนาประเทศสมัยใหม่ ดังนั้นบทบาทของความเชื่อเรื่องผีอารักษ์กับการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อใช้ในการผลิต หรือเรื่องของการควบคุมความประพฤติของสมาชิกในชุมชนจึงลดบทบาทความสำคัญลง เพราะรูปแบบการผลิตพื้นฐานของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป และการควบคุมความประพฤติของสมาชิกในชุมชนก็อาศัยกฎหมายระบบใหม่เข้ามาจัดการ รวมทั้งด้านระบบความเชื่อทางรัฐก็ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านหันมานับถือพุทธศาสนาเป็นหลัก และพยายามกีดกันให้ความเชื่อเรื่องผีแบบดั้งเดิมออกไปจากสังคม

ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์จึงเสี่ยงต่อการถูกทำลายอย่างมาก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็ยังปรากฏว่ายังมีความเชื่อเรื่องผีอารักษ์อยู่ในชุมชนอยู่ แต่ก็ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ไปตามความต้องการของทางชุมชนด้วยเช่นกัน

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า เป็นความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมืองหลวงพระบาง ถึงแม้ชาวหลวงพระบางเกือบทุกคนจะรู้จักกันเป็นอย่างดี แต่ในปัจจุบันความเชื่อความศรัทธาในพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ และการรับนัยยะทางชุมชนแบบเก่าของชาวหลวงพระบางก็น้อยลงไปทุกขณะ คงเหลือแค่ 2 หมู่บ้านสำคัญที่ยังคงสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อนี้ต่อๆ กันมา คือ หมู่บ้านอาไผ่ และหมู่บ้านอาฮาม

ด้วยความที่พื้นที่ของสองหมู่บ้านนี้อยู่ติดกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ตั้งของหอยผีปู่เฒ่าเฒ่า จึงทำให้ชาวบ้านเคารพนับถือผีปู่เฒ่าเฒ่าในฐานะผีอารักษ์เรื่อยมา รวมทั้งในอดีตทางภักดิ์ก็ได้มอบหมายให้สองหมู่บ้านนี้มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลรักษาและจัดพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ปู่เฒ่าเฒ่า มีระบบการจัดตั้ง มีขวัญเจ้า ผู้ช่วย คนเชิดหุ่น นางเทียม อยู่ในหมู่บ้านทั้งสองนี้ แล้วผู้ประกอบพิธีกรรมนี้จะมีตำแหน่งในพระราชวัง และผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหาร

จนกระทั่งในปัจจุบัน ความผูกพันระหว่างชาวบ้านกับพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่า ทำให้ชาวบ้านเชื่อกันว่า ปู่เฒ่าเฒ่า แท้จริงแล้วเป็นผีของชุมชน ที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานและสมาชิกในชุมชนให้อยู่ดีมีสุข ถึงแม้ความศรัทธาจะจางหายไปจากใจของชาวหลวงพระบางคนอื่นๆ แต่สำหรับชาวบ้านอาไผ่ และอาฮามยังคงเหนียวแน่นในการเคารพศรัทธานี้อยู่เหมือนเดิม

ปู่เยอ ย่าเยอ จึงเป็นสัญลักษณ์แกนกลางที่สร้างความสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในทั้งสองหมู่บ้าน ให้มีความตระหนักในการเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกัน ต้องช่วยเหลือ และพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน ทั้งนี้ชุมชนได้สร้างกระบวนการให้สมาชิกแต่ละคนได้ตระหนักร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกัน โดยใช้พิธีกรรมปู่เยอ ย่าเยอ เป็นเครื่องถ่ายทอดอุดมการณ์นี้

พิธีกรรมกับความตระหนักในการมีส่วนร่วมในชุมชน

ในส่วนของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ โดยเฉพาะในด้านของกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมสามารถที่จะสะท้อนภาพของกลไกในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนอาไท อาฮาม ได้ คือ เมื่อพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์แกนกลางของการรวมกลุ่มในชุมชนบ้านอาไท และอาฮาม ดังนั้นพิธีกรรมและความเชื่อนี้จึงเป็นแกนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนในระดับต่างๆ และสร้างจิตสำนึกทางความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนกับตัวชุมชนเอง

ในกลุ่มเด็กและวัยรุ่นโดยเฉพาะเพศชาย พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ อันเป็นพิธีกรรมและความเชื่อของหมู่บ้านตัวเองนี้ จะช่วยสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างกันตระหนักในความเป็นคนในกลุ่มเดียวกัน ในการพ็อนหุ่่นปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ร่วมงานบุญเดือน 5 ผู้เชิดหุ่นทั้งหมดจะเป็นสมาชิกของบ้านอาไท และอาฮาม เด็กและวัยรุ่นเพศชายเกือบทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม คือ มาเป็นผู้ที่เชิดหุ่น และเป็นทหารองครักษ์

ขวัญจำและผู้ช่วยในการประกอบพิธีกรรมจะเป็นผู้ฝึกหัดเด็กๆ ในชุมชนให้รู้จัก และมีความสามารถในการเชิดหุ่นทุกตัว ถึงแม้ว่าจำเป็นที่จะต้องเลือกเด็กที่สามารถเล่นได้ชำนาญ และสวยงามที่สุด เป็นผู้เชิดหุ่นตัวจริง แต่ก็ได้วางตำแหน่งตัวสำรองเอาไว้ด้วย และนอกจากนั้นผู้ที่ยังเล่นไม่ชำนาญเท่าไร เริ่ดอายุยังน้อยเกินไป ก็ให้มีส่วนร่วมในการเป็นทหารองครักษ์ในขบวนปู่เยอ ย่าเยอ ไปก่อน

การนำเด็กในหมู่บ้านมาเชิดหุ่น จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เด็กทุกคนได้รู้จัก สนุกสนมกลมเกลียว สามัคคีกัน รู้จักการทำงานร่วมกัน ขอมรับและรับรู้ความสามารถของคนอื่นๆ มีความรับผิดชอบ และรู้จักการทำงานเพื่อส่วนรวม นอกจากนั้นประเด็นที่สำคัญก็คือ เป็นการปลูกฝังการรับรู้เรื่องชุมชนของตัวเองให้แก่เด็กเหล่านั้น เพราะเด็กเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ที่สืบสานความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

ทั้งนี้ในพิธีกรรมการเชิดหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ ยังเป็นกระบวนการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มเด็กและวัยรุ่นของชุมชนตัวเองในช่วงเทศกาลงานบุญอีกวิธีหนึ่ง คือ มีการกฏข้อห้ามที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ห้ามผู้เชิดหุ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องในขบวนดื่มเหล้าเด็ดขาด ถ้าใครดื่มเหล้ามาก่อน ขวัญจำจะไม่

ให้ร่วมขบวนเค็ดขาด และเมื่อเด็กและวัยรุ่นของหมู่บ้านเกือบทุกคนมีส่วนร่วมในการฟ้อนปู่เยอ ย่าเยอ แล้วไม่คืบเหล้ามาซา ปัญหาความวุ่นวายอันเกิดจากการขาดสติสัมปชัญญะของวัยรุ่นในหมู่บ้านในช่วงเทศกาลงานบุญจึงน้อยลง

ทางด้านผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส พิธีกรรมและความเชื่อ เป็นเวทีในการแสดงตัวตนในการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยที่กลุ่มผู้ใหญ่จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม มีความชอบธรรมในการชี้แนะ เป็นผู้ที่จะจรรยาบรรณและระเบียบแบบแผนของพิธีกรรมและความเชื่อได้เป็นอย่างดี และยังเป็นผู้ที่สามารถระดมปัจจัยความช่วยเหลือจากสมาชิกของชุมชนได้

ในพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ เป็นการตอกย้ำในอำนาจของระบบอาวุโส ในกลุ่ม ผู้อาวุโสมีสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจและควบคุมกฎระเบียบ ส่งผลถึงความสามารถควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งกลุ่มผู้อาวุโสยังเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความเป็นชุมชนในด้านต่างๆ ให้กับสมาชิก เป็นที่ปรึกษาของชุมชนในการประกอบกิจกรรมส่วนรวมต่างๆ

แต่อีกมุมมองหนึ่งที่เป็นด้านตรงข้ามของมิติตามสัมพันธ์อันดีกันระหว่างสมาชิกในชุมชน คือ พิธีกรรมและความเชื่อยังสะท้อนการต่อรอง จัดแย้ง การปรับตัว การแสวงหาทางออกของสมาชิกในชุมชน

การเลือกนำเด็กวัยรุ่นมาเชิดรุ่มปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร มุมหนึ่งอาจเห็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนฝูง ความสามัคคีของสมาชิกกลุ่มเดียวกัน แต่การเลือกเฟ้นผู้เล่นที่จะมาเป็นตัวจริงเป็นภาพสะท้อนการแข่งขันทางอุดมการณ์อำนาจ เพราะการเป็นตัวจริงย่อมมีเกียรติ มีหน้ามีตา มีความภาคภูมิใจ และได้รับการยอมรับมากกว่าเป็นตัวสำรอง หรือ การเป็นผู้เชิดหุ่นตัวสำรองก็ย่อมคิดว่าเป็นทหารองครักษ์ธรรมดาๆ และอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ เงินค่าตอบแทนในการเชิดหุ่น ถึงแม้จะไม่ใช่อัตราที่มากมาย เป็นเพียงแค่น้ำใจที่ ขวัญจำ จัดแบ่งออกมาให้ แต่ผู้เชิดหุ่นตัวจริงก็มักจะได้มากกว่าผู้เชิดตัวสำรอง แต่การแข่งขันครั้งนี้ไม่ได้แสดงออกมาทางใช้กำลังแย่งชิง แต่ใช้ความสามารถในการเชิดหุ่นที่มีมากกว่าเป็นเครื่องวัด ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ผู้ที่ยังเล่นไม่เก่งในตอนนี ก็ซ้อมฝีมือต่อไป แล้วคาดหวังว่างานบุญครั้งหน้าคงจะเป็นโอกาสของตัวเองบ้าง

หรือแม้แต่ในระดับของผู้ประกอบพิธีกรรมเองที่มีภาพความขัดแย้งที่แอบแฝงมากับความสัมพันธ์อันดีด้วยเช่นกัน เช่น บางครั้งผู้ช่วยขวัญจำจะบ่นถึงความเหน็ดเหนื่อยในการเตรียมงาน และการประกอบพิธีกรรม เพราะตัวเองเป็นผู้ที่จัดการทุกอย่าง โดยที่เมื่องานพร้อมแล้ว ขวัญจำถึงจะมาประกอบพิธีกรรม บางครั้งเกิดขาดคนประกอบอะไร ก็มักจะเรียกให้ผู้ช่วยคนนี้จัดหาให้ อย่างเร็วพลัน จนผู้ช่วย กล่าวว่า ที่จริงแล้วตัวเขาเองน่าจะเป็นขวัญจำ เพราะเขาต้องทำทุกอย่าง ร่ายละเอียดขึ้นตอนดีกว่าขวัญจำ และเป็นผู้ที่ประกอบพิธีกรรมมากกว่าขวัญจำเสียอีก (คือ เวลา

ขบวนปู่เฒ่า ย่าเฒ่า แห่ไปไหนมาไหน ผู้ช่วยคนนี้จะเป็นผู้คุมขบวนไป ในขณะที่ขบวนจะขับรดไปรอที่ปลายทางก่อนแล้ว) แต่ตัวผู้ช่วยเองก็ไม่คิดจะไปช่วงชิงตำแหน่งของขบวนเจ้าแต่ประการใด แต่ที่กล่าวมาเป็นเพียงการบอกเล่าถึงระดับความรับผิดชอบของตัวเองที่มีต่อพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้คนอื่นได้รับรู้บ้าง

ท่ามกลางการปกครองระดับหมู่บ้าน ที่แบ่งแยกขอบเขตออกจากกันอย่างชัดเจน มีระบบจัดตั้งปกครองภายในหมู่บ้านอย่างเป็นระบบตามแบบแผนของการปกครองสมัยใหม่ ทำให้ดูเหมือนว่าในเมืองหลวงพระบางประกอบไปด้วยชุมชนหมู่บ้านหลายๆ หน่วยประกอบกันอยู่ ทั้งนี้แต่ละชุมชนก็พยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ของตัวเองขึ้นมาเพื่อแสดงความเป็นตัวของตัวเอง และมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ส่วนมากก็คือการหยิบยกเอาสถานที่สำคัญในหมู่บ้านขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนภาพของหมู่บ้านนั้นๆ เช่น วัดเชียงทองของบ้านเชียงทอง , ธาตุหมากโมของบ้านวิบูล เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า จึงได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านอาไ้ อาฮาม เพื่อเป็นภาพที่แสดงอัตลักษณ์ของสองหมู่บ้าน ที่แสดงความเป็นตัวของตัวเอง และไม่เหมือนกับหมู่บ้านอื่นๆ ภาพของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า กับชื่อของหมู่บ้านอาไ้ อาฮามจึงเป็นของคู่กันเสมอมา ในขบวนแห่งานสงกรานต์ในงานบุญเดือน 5 ขบวนของบ้านอาไ้ อาฮาม ก็คือขบวนปู่เฒ่า ย่าเฒ่า และสิงขร ซึ่งเป็นขบวนที่สำคัญขบวนหนึ่งในองค์ประกอบของขบวนแห่งานสงกรานต์ทั้งหมด

และในบริบทของกระบวนการสร้างรัฐชาติลาว ,การเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบาง และการส่งเสริมการท่องเที่ยว พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาและให้ความหมายใหม่ให้เป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า แสดงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ชาติลาว และปู่เฒ่า ย่าเฒ่าก็ได้ถูกยกขึ้นเป็นบรรพบุรุษแห่งชาติ จึงสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวบ้านอาไ้ และอาฮามเป็นอย่างมาก

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างหลักของสังคม และการเปลี่ยนแปลงความหมายของพิธีกรรม และความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ

การช่วงชิงความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอแต่ละยุคสมัยก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันไป บริบทสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงการให้ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อ ก็คือ เรื่องของการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งประเทศลาวนั้น ได้มีประวัติศาสตร์ในการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมือง และเศรษฐกิจครั้งสำคัญมาแล้ว คือ เปลี่ยนจากระบบปกครองโดยเจ้ามหาชีวิต หรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบสังคมนิยมที่ขึ้นตรงกับพรรคคอมมิวนิสต์ลาวในปี 1975 รวมทั้งเรื่องของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจอีกหลายขั้นตอนกว่าจะมาถึงยุคปัจจุบันได้

ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยหลักของสังคม จึงทำให้พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ในสังคมได้รับผลกระทบเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับผีต่างๆ ที่เป็ความเชื่อของสังคมดั้งเดิม ดูเหมือนจะขัดกับหลักการพัฒนาประเทศของการเมืองระบอบสังคมนิยมอย่างชัดเจน จนทำให้พิธีกรรมและความเชื่อมีบางอย่างต้องล้มเลิกการกระทำลงไป ส่วนบางพิธีกรรมและความเชื่อที่ยังอยู่ก็ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบและความหมายให้กลมกลืนกับหลักการสังคมนิยมมากขึ้น

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ของหลวงพระบางเป็นพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมือง ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองครั้งนี้ด้วยเช่นกัน ในขณะที่ความเชื่อเรื่องผีอื่นๆ ถูกทำลายล้างไปหมด แต่พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ก็ยังสามารถที่จะอยู่รอดมาจนถึงปัจจุบันได้ ทั้งนี้เกิดจากการปรับตัวของพิธีกรรมและความเชื่อ รวมทั้งการปรับตัวของผู้ที่ศรัทธาเอง เพื่อลดแรงกดดันจากอำนาจการปกครอง ซึ่งทางผู้วิจัยจะอธิบายไปเป็นขั้นตอนต่อไป

สังคมนิยมเมื่อวิทยาศาสตร์คือการพัฒนาประเทศ

ประวัติศาสตร์ลาวในอดีต เป็นประวัติศาสตร์ที่มักจะกล่าวถึงการต่อสู้ทางการเมือง และการปกครองประเทศของกลุ่มคนต่างๆ ดังนั้น ประเทศลาวจึงผ่านระบอบการปกครองมาหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองด้วยหัวหน้ากลุ่มเล็ก มาเป็นหัวหน้ากลุ่มใหญ่ที่ขยายพื้นที่อำนาจมากขึ้น ,ปกครองระบบกษัตริย์ ,ถูกปกครองโดยประเทศตะวันตกเจ้าอาณานิคม จนกระทั่งมาปกครองด้วยระบบสังคมนิยมภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์ตามลำดับ

พรรคประชาชนปฏิวัติลาว หรือพรรคคอมมิวนิสต์ลาวในปัจจุบัน ได้ทำการยึดอำนาจการปกครองในประเทศลาวอย่างสมบูรณ์เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1975 พร้อมเปลี่ยนชื่อประเทศใหม่เป็น สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำในการบริหารประเทศ

รูปแบบการบริหารประเทศของระบอบสังคมนิยมคือการใช้หลักความเสมอภาคระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ไม่มีชนชั้นแบบระบบศักดินา และใช้หลักวิทยาศาสตร์มาเป็นรูปแบบหลักในการพัฒนาทุกๆ ด้าน

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้ประกาศว่าภารกิจหลักของพรรคคือ การส่งเสริม “สามปฏิวัติ” นั่นก็คือ (สุรัชย์ ศิริไกร, 2541 : 137)

1. การปฏิวัติในความสัมพันธ์ทางการผลิต
2. การปฏิวัติในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
3. การปฏิวัติทางด้านวัฒนธรรม

ดังนั้นการปฏิวัติโดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ครั้งนี้ พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ ได้รับผลกระทบตามไปด้วย เนื่องจากทางพรรคให้ความหมายว่าเป็นเรื่องของกรรมงาย สิ้นเปลืองทางเศรษฐกิจ และขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ มีการกำหนดขอบเขตพิธีกรรมให้เล็กลง และอยู่ในการดูแลของรัฐ

ส่วนหนึ่งของการจำกัดขอบเขตของพิธีกรรมและความเชื่อคือ การส่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไปอบรมสัมมนาอุดมการณ์ใหม่ที่เมืองเวียงไซ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ มีนัยยะทางอุดมการณ์ความเชื่อเรื่องผีแบบเก่าที่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ และมีนัยยะของระบอบการปกครองแบบเจ้ามหาชีวิต ในอดีตพิธีกรรมและความเชื่อนี้ได้รับการอุปถัมภ์ให้เป็นพิธีกรรมหลวงตามีศักดิ์ของประเพณีเดิมของลาว และเมื่อส่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไปอบรมสัมมนา จึงทำให้ไม่มีผู้ใดสามารถที่จะทำพิธีกรรมได้ รวมทั้งผู้ที่ศรัทธาในความเชื่อนี้ก็เกิดความ

กลัวและไม่กล้าปฏิบัติพิธีกรรมต่อไป เพราะรับรู้กันว่าการถูกส่งตัวไปสัมมนาที่เวียงจันทน์ ไม่ใช่การไปเรียนรู้อุดมการณ์ทางการเมืองระบอบใหม่แบบธรรมดาๆ แต่นั่นอาจหมายถึงการได้รับโทษทัณฑ์จนถึงขั้นเสียชีวิตได้

การกระทำเช่นนี้ตรงกับจุดประสงค์ของการพัฒนาประเทศของนายโกสอน พมวิหาน ที่ว่า “การสร้างระบบสังคมนิยม ไม่เพียงแต่มุ่งสร้างความสัมพันธ์ในระบบการผลิตใหม่และพลังใหม่เท่านั้น แต่ยังต้องสร้าง...คนสังคมนิยมแบบใหม่ด้วย...” (สุรชัย ศิริไกร, 2541 : 137)

การมุ่งเน้นการสร้างผลงานทางการผลิต และการส่งเสริมเฉพาะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของรัฐบาลลาว ตามหลักการแล้วคาดว่าจะมีผลดีต่อการพัฒนาประเทศอย่างเห็นได้ชัด แต่ในความเป็นจริง การพัฒนาในหลักการนี้กลับชะลอตัวลง เพราะว่าการดำเนินชีวิตของชาวบ้านทั่วไป ไม่สามารถที่จะนำวิทยาศาสตร์มาอธิบายและเป็นหลักการในการพัฒนาได้ทุกเรื่อง กระบวนการความคิดของประชาชนยังผูกติดกับเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อแบบเดิมอยู่ คือ ในการดำเนินเรื่องหนึ่งๆ จะมีทั้งในส่วนที่เป็นการกระทำทางกายภาพ และเรื่องของจิตใจความเชื่อควบคู่กันไป ด้วยเหตุผลนี้ทำให้ประชาชนไม่ยอมรับหลักการพัฒนาประเทศของรัฐเท่าที่ควร และทำให้รัฐกับประชาชนมีปัญหาความขัดแย้งตามมาภายหลัง ดังตัวอย่าง

“ในช่วงกลางปี ค.ศ. 1977 ลาวประสบปัญหากับแล้งอย่างรุนแรง โดยในพื้นที่เขตนครเวียงจันทน์และภาคใต้มีปริมาณฝนตกลดลงมากถึงร้อยละ 50 และ 75 ตามลำดับ ส่งผลให้การเก็บเกี่ยวพืชผลลดลง ชาวนาที่ได้รับผลกระทบนี้เชื่อกันว่า ปัญหานี้เกิดมาจากการที่นโยบายของรัฐบาลลาวคอมมิวนิสต์ที่ห้ามประชาชนลาวจัดประเพณีการทำบุญบั้งไฟที่เคยปฏิบัติกันมาทุกปีในอดีตนับร้อยๆ ปี จึงทำให้พระยาแถนหรือเทพเจ้าท้องฟ้าโกรธ และบันดาลไม่ให้ฝนตกตามฤดูกาล รัฐบาล สปป.ลาว ต้องการที่จะลบล้างความเชื่อในผี และเทวดาแบบเก่า และต้องการสร้างคนลาวใหม่ ที่มีความคิดแบบใหม่ที่เชื่อในหลักทางวิทยาศาสตร์ และต้องการลดความพุ่มเฟิยในการทำบุญของคนลาวลง เพื่อออมเงินไว้พัฒนาประเทศ และประหยัดเวลาทำบุญเอาไว้ไปทำงานแทน แต่เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนมีทัศนคติต่อต้านรัฐบาลและเกิดความไม่มั่นคง รัฐบาล สปป.ลาว จำต้องตัดสินใจอนุญาตให้มีการจัดทำพิธีกรรมบุญบั้งไฟในปีต่อมา” (สุรชัย ศิริไกร 2541 : 145)

เห็นได้ชัดว่าความพยายามของรัฐใหม่ในอันที่จะสร้างวัฒนธรรมใหม่ตามแนวทางสังคมนิยมจำต้องล้มเหลวลง เมื่อไปขัดแย้งอย่างรุนแรงกับประเพณีความเชื่อของประชาชนลาวโดยทั่วไป

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของลาวกับผลกระทบทางวัฒนธรรม

ทางด้านการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อของประชาชน เมื่อ สปป.ลาวเปลี่ยนระบอบการปกครองมากเป็นสังคมนิยม พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมต่างๆ ที่คิดว่างมายไร้สาระ ไม่ส่วนในการเพิ่มผลผลิต และไม่ได้ทำให้ประเทศพัฒนา ก็ถูกสั่งให้ห้ามศรัทธาเชื่อถือ

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ ในช่วงเวลานี้ ถึงแม้จะไม่ถูกทำลายลงไป แต่ก็ลดขนาดของพิธีกรรมลง ขวัญจำผู้ประกอบพิธีก็ถูกส่งตัวไปสมมนาที่เมืองเวียงไซ การจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีในเดือน 6 ลาว อนุญาตให้จัดได้ แต่ต้องใช้งบประมาณของตัวเอง และให้จัดเป็นพิธีกรรมขนาดเล็กๆ ในชุมชนเท่านั้น ในขณะที่พิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีอื่นๆ ในหลวงพระบาง ถูกทางการสั่งห้ามนับถือ และทำลายลงหมดแล้ว

แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจของ สปป.ลาวมีการเปลี่ยนแปลงไปตามขั้นตอนของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจกลับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีส่วนในการรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ ให้กลับมาอีกครั้ง แต่ส่วนหนึ่งก็เป็นการจัดพิธีกรรมเพื่อรองรับต่อระบบเศรษฐกิจในยุคอื่นๆ และทำให้ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจต่อไป

หลังจากที่พรรคประชาชนปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองในลาวได้แล้ว ทางด้านเศรษฐกิจก็พยายามส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม คือ มีการก่อตั้งระบบนารวม และคาดหมายว่าจะพัฒนาให้ถึงระดับสูงเป็นสหกรณ์ แต่ในทางปฏิบัติกลับประสบกับปัญหายุ่งยาก และได้รับการต่อต้านจากประชาชน เกิดปัญหาประชาชนหนีออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก จนทำให้ทางพรรคฯ ต้องระงับแผนนโยบายระบบนารวม แล้วปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจใหม่ โดยในช่วงปี ค.ศ.1978 - 1980 รัฐบาลเริ่มอนุญาตให้พ่อค้าและชาวนาค้าขาย และเพาะปลูกได้อย่างเสรีเพื่อป้องกันความอดอยากและการต่อต้านรัฐบาล รวมทั้งมีการวางรากฐานสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับแรกที่จะเริ่มปฏิบัติระหว่างปี ค.ศ.1981 - 1985 ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตและเวียดนาม

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่หนึ่งนี้ ลาวมีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดตั้งโครงสร้างเศรษฐกิจที่จำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ภายใต้การขึ้นมือช่วยเหลือของกลุ่มสหภาพโซเวียต กลุ่ม COMECON และเวียดนามเป็นหลัก แต่ระบบเศรษฐกิจของลาวก็ไม่พัฒนาเท่าที่ควร จึงทำให้มีการวางแผนระบบเศรษฐกิจกันใหม่

จนในที่สุดแผนพัฒนาระบบเศรษฐกิจแนวทางใหม่ของลาวก็ปรากฏออกมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สอง ค.ศ.1986 – 1990 มีการใช้นโยบาย “กลไกเศรษฐกิจใหม่” หรือ “จินตนาการใหม่” (New Economic Mechanism - NEM) เป็นนโยบายเศรษฐกิจที่อาศัยกลไกตลาด ให้เสรีแก่ภาคประชาชน รัฐวิสาหกิจ ส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ มีการเปิดประเทศและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจเข้าสู่ระบบทุนนิยม

ผลของการเปิดประเทศในครั้งนี้ทำให้มีนักลงทุนจากต่างชาติเข้ามาในลาวเป็นจำนวนมาก และพัฒนามาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สาม ค.ศ.1991 – 1995 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สี่ ค.ศ.1996 – 2000 ลาวได้ปฏิรูปเศรษฐกิจโดยให้เสรีภาพแก่ระบบการค้า และการลงทุนอย่างมาก และการลงทุนด้านหนึ่งที่มีผลต่อการรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อของลาว คือ การลงทุนทางด้านการท่องเที่ยว เพราะลาวเป็นประเทศที่มีสภาพธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม วิถีวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะพื้นเมือง การดำรงชีวิตของชาวบ้าน ทั้งคางมและมีคุณค่า เป็นจุดดึงดูดของกระแสการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สี่ ค.ศ. 1996 – 2000 รัฐบาลได้แบ่งพื้นที่ในการพัฒนาประเทศออกเป็น 3 เขตและ 6 แขวงหลัก ซึ่งจะวางรูปแบบการพัฒนาให้เหมาะสมกับพื้นที่ โดยที่เขตที่หนึ่งคือ เขตภาคเหนือของประเทศ และได้กำหนดให้แขวงหลวงพระบางเป็นพื้นที่หลักในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพราะเป็นที่ตั้งของเมืองเก่า มีพระราชวัง วัด และโบราณสถานต่างๆ เหมาะสมแก่การท่องเที่ยว (สุชัย สิริไกร อ่างแก้ว : 264)

จากจุดนี้นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่สำคัญของการเปิดประเทศเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในลาว โดยเฉพาะเมืองหลวงพระบาง และด้วยความมีคุณค่า งดงาม และมีประวัติศาสตร์อันยาวนานของเมืองหลวงพระบาง ทำให้มีการผลักดันหลวงพระบางให้เป็นมรดกโลก คือ

เมืองหลวงพระบางเป็นเมืองที่อุดมไปด้วยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ วัด วัง สถาปัตยกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ ที่มีคุณค่า และมีความงดงามอย่างมาก องค์การยูเนสโกมีความเห็นว่า หลวงพระบางเป็น “The best preserved city in South-East Asia” เมื่อครั้งมีการสำรวจเบื้องต้นในช่วงปี ค.ศ. 1990 -1995 จนกระทั่งหลวงพระบางได้รับการบรรจุรายชื่อเป็นมรดกโลกเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1995 ในช่วงนั้นมีการจัดทำแผนให้เงินทุน

สนับสนุนจากสหประชาชาติ และองค์กรอิสระอื่นๆ หลายองค์กร ในที่สุดเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1998 หลวงพระบางก็ได้รับสถานภาพเป็นเมืองมรดกโลกอย่างเป็นทางการ

โดยปกติคณะกรรมการมรดกโลก มีเกณฑ์หลักๆ สำหรับมรดกโลกทางวัฒนธรรมอยู่ 6 ประการ ขอเพียงผ่านเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งก็ผ่านแล้ว แต่หลวงพระบางมีคุณสมบัติเข้าเกณฑ์ถึง 3 ข้อ จาก 6 ข้อดังต่อไปนี้

เกณฑ์การพิจารณาที่ 2 : มีอิทธิพลอย่างสูงยิ่งเหนือคาบเวลาชยาวนาน หรือมีอิทธิพลภายในเขตวัฒนธรรมโลกอันเนื่องมาจากการพัฒนาการทาง สถาปัตยกรรม ศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์โดดเด่น การวางผังเมืองหรือออกแบบ ภูมิสถาปัตยกรรม

เกณฑ์การพิจารณาที่ 4 : เป็นตัวอย่างชัดเจนของรูปแบบอาคาร หรือ สถาปัตยกรรม โดยภาพรวมหรือภูมิสถาปัตยกรรม ที่แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนอันมี นัยยะสำคัญในประวัติศาสตร์ของมนุษย์

เกณฑ์การพิจารณาที่ 5 : เป็นตัวอย่างชัดเจนของการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนมนุษย์ หรือแสดงให้เห็นการใช้พื้นที่ซึ่งเป็นภาพแทนของวัฒนธรรม

หลังจากได้เป็นมรดกโลกแล้ว รัฐบาลลาวจัดให้มีโครงการร่วมมือระดับท้องถิ่นระหว่าง เมืองหลวงพระบาง และเมือง Vhinon ของฝรั่งเศสก่อตั้ง “ห้องการมรดก” ขึ้นทำหน้าที่สร้าง ระเบียบการเกี่ยวกับการรักษามรดกโลก ตลอดจนการพัฒนาซ่อมปรับปรุงอาคารบ้านเรือนต่างๆ เป็น ตัวอย่างแก่ชาวเมือง โดยมีเรือนไม้แบบลาวโบราณที่บ้านเชียงม่วนเป็นต้นแบบแรก เรือนไม้ที่ ปรับปรุงแล้วในปัจจุบัน ห้องการมรดกจัดให้เป็นห้องนิทรรศการแสดงภาพและข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับสถานภาพมรดกโลกของหลวงพระบาง

มีสถาปนิกฝรั่งเศส 2 คน และทีมงานสถาปนิก 5 คน ทำงานประจำในโครงการนี้ พวกเขา จดรายละเอียดรูปแบบบ้านและอาคารต่างๆ กว่า 600 หลัง โดยการแบ่งแยกตามการก่อสร้างและ วัสดุ อีกทั้งยังมีโครงการอื่นๆ รอการพิจารณาจากรัฐบาลลาวเพื่อเริ่มทำงานอีกมาก (ภัทรพงศ์ ทง วิจิตร 2542)

และในการที่หลวงพระบางเป็นมรดกโลกนี้เอง ที่ทำให้มีการรื้อฟื้นและสร้างใหม่ของพิธี กรรมและความเชื่อ ปู่เฮง ย่าเฮง ขึ้นมาอีกครั้ง จนเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ของเมือง และเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเมืองหลวงพระบาง

การรื้อฟื้น และการยกระดับความหมายของพิธีกรรม

หลวงพระบางเป็นเมืองที่ให้ความสำคัญกับขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่างๆ มาเป็นเวลานาน แต่หลังจากการปฏิวัติลาวสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว พิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีหลายๆ อย่างของหลวงพระบางก็ได้มีการปรับตัวตามไปด้วย โดยงานประเพณีที่สำคัญที่แสดงความเป็นเมืองหลวงพระบางคือ ประเพณีบุญปีใหม่ หรืองานบุญเดือน 5

เดิมนั้นนอกจากงานบุญเดือน 5 หรืองานบุญปีใหม่แล้วยังมีพิธีกรรมงานบุญเดือน 12 เป็นงานบุญส่งท้ายปี และเป็นการเฉลิมฉลองหลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว ดังนั้นในงานบุญเดือน 12 จึงมีพิธีกรรมและการละเล่นรวมทุกอย่างที่เป็นของท้องถิ่นหลวงพระบาง ซึ่งก็รวมถึงการฟ้อนบู้เขย ย่าเขย สิงขร ด้วย งานบุญเดือน 12 นี้เป็นงานบุญที่พระมหากษัตริย์ของลาวมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรมต่างๆ ด้วย นัยยะหนึ่งของงานบุญเดือน 12 คือ ทางด้านการดูแลปกครองบ้านเมืองในระบบการปกครองแบบพระมหากษัตริย์ คือในช่วงงานบุญนี้ ข้าราชการ เจ้าแขวง เจ้าเมืองทุกเมืองในเขตประเทศลาว จะต้องมาร่วมงานบุญนี้ พร้อมทั้งเสนอรายงานประจำปีเกี่ยวกับสายงานที่ตัวเองรับผิดชอบอยู่ให้กษัตริย์ได้รับรู้ รวมทั้งทางพระราชวังยังจัดพิธีกรรมคืมน้ำพิพัฒน์สัตยา เพื่อเป็นการตอกย้ำความจงรักภักดีของข้าราชการต่อพระมหากษัตริย์

แต่หลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์ได้ปฏิวัติการปกครองสำเร็จแล้ว การจัดพิธีกรรมงานบุญเดือน 12 ได้ย้ายมาจัดที่เมืองเวียงจันทน์แทน ส่วนงานบุญเดือน 5 หรืองานบุญปีใหม่ได้จัดที่หลวงพระบางต่อไป ข้อสังเกตประการหนึ่งในการที่นำงานบุญเดือน 12 มาจัดที่เวียงจันทน์ก็เพราะว่าต้องการสร้างความสมดุลทางอำนาจทางการเมืองให้กับเมืองใหญ่ศูนย์กลางทั้งสอง (Ing – Britt Trankell, 1999 : 191) โดยยกให้เวียงจันทน์เป็นเมืองศูนย์กลางทางการเมือง และตั้งหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ

ส่วนงานบุญปีใหม่เป็นงานที่มีนัยยะของสถาบันกษัตริย์สมัยหลวงพระบางเป็นเมืองหลวงของประเทศ ผนวกกับระบบความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น รวมทั้งงานบุญปีใหม่ยังเป็นพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวพันกับการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่ทุกคน

หลังจากการปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์ลาวในปี ค.ศ. 1975 งานบุญปีใหม่ของหลวงพระบางได้ลดขนาดการจัดเล็กลง คงเหลือแต่รูปแบบของงานบุญตามธรรมเนียมประเพณี มีการทำบุญฟังเทศน์ตามหลักของพุทธศาสนา ไม่มีการจัดขบวนวอ หรือการประกวดนางสงกรานต์ จนกระทั่งอีกประมาณ 5 ปีต่อมา คือในช่วงปี ค.ศ. 1980 ก็ได้มีการรื้อฟื้นการจัดงานบุญเดือน 5 ลักษณะเต็มรูปแบบขึ้นมาอีกครั้ง

สัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่เป็นสื่อกลางในการสืบสานพิธีกรรมและงานบุญปีใหม่ของหลวงพระบางคือ “พระบาง” พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งได้มีการอัญเชิญออกมาให้ประชาชนได้สรงน้ำและบูชาสักการะเพื่อเป็นสิริมงคลต่อตัวเองและครอบครัว แต่หลังจากการปฏิวัติแล้วย้ายศูนย์กลางการปกครองไปอยู่ที่เวียงจันทน์ ชาวหลวงพระบางส่วนหนึ่งเชื่อกันว่า “พระบาง” พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองนั้น ได้ถูกย้ายลงไปประดิษฐานอยู่ที่ลับในเวียงจันทน์แล้ว และพระบางที่อยู่ในหลวงพระบางองค์ปัจจุบันนี้เป็นองค์ที่จำลองขึ้นมาใหม่ภายหลัง

ดังนั้นสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลางในการสืบสานงานบุญเดือน 5 จึงได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เป็นพระบาง กลับมาเป็น “เทวดาหลวง” หรือ ปู่เฮอ ย่าเฮอ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผีบรรพบุรุษและผิอารักษ์เมืองที่สำคัญของหลวงพระบาง ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นหลวงพระบางได้อย่างชัดเจน และที่สำคัญเป็นผีที่มีตัวตน สัมผัสได้และเป็นของหลวงพระบางแท้ๆ มาตั้งแต่อดีต ปู่เฮอ ย่าเฮอ จึงมีบทบาทมากในงานบุญเดือน 5 ในฐานะผีบรรพบุรุษและผิอารักษ์ของเมืองหลวงพระบาง มีการทำพิธีกรรม และฟ้อนร่วมขบวนไปตามสถานที่ต่างๆ

การรื้อฟื้นพิธีกรรมในช่วงงานบุญเดือน 5 หลังปี ค.ศ. 1980 ยังรวมถึงการรื้อฟื้นการประกวดนางสงฆาน และมีการปรับปรุงรูปแบบการประกวด โดยใช้รูปแบบการประกวดนางสงฆานของไทยเป็นแบบอย่าง แล้วมาประยุกต์เข้ากับความเป็นหลวงพระบาง พร้อมทั้งแทรกตำนานเรื่องท้าวทนต์กับลูกสาวทั้ง 7 นาง (Ing – Britt Trankell 1999 : 204)

หรือทางด้านการรื้อฟื้นการฟ้อนพระรักษ์ พระราม (รามเกียรติ์) ในปี ค.ศ. 1993 โดยทางหน่วยงานวัฒนธรรม ของกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรมได้ทำการรื้อฟื้นการฟ้อนชนิดนี้ขึ้นมาใหม่หลังจากที่เลิกฟ้อนกันไปเป็นเวลานาน โดยครั้งแรกรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อใช้ในการแสดงการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง แต่ต่อมาก็ให้มีการฟ้อนนี้ร่วมกับพิธีกรรมและงานบุญเดือน 5 ที่หลวงพระบางด้วย(Ing – Britt Trankell 1999 : 204)

จนต่อมาทางรัฐได้ยกระดับความหมายของงานบุญเดือน 5 หรืองานบุญปีใหม่ของหลวงพระบางว่าไม่ใช่พิธีกรรมงานบุญของเมืองหลวงพระบางเท่านั้น แต่เป็นงานบุญปีใหม่ของทั้งสปป.ลาว เป็นพิธีกรรมงานบุญระดับประเทศ ซึ่งส่งผลมาถึงการยกระดับความหมายของปู่เฮอ ย่าเฮอ ให้เป็นผีบรรพบุรุษของชาติต่อมา

มุมมองที่สำคัญในการรื้อฟื้นพิธีกรรม การแสดง หรือรูปแบบประเพณีต่างๆ ขึ้นมาใหม่นี้ อยู่ที่ การรื้อฟื้นนี้เป็นการชี้นำโดยฝ่ายข้าราชการรัฐ ที่ให้ความหมายเมืองหลวงพระบางว่าเป็นเมืองแห่งศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ สืบทอดต่อๆ กัน แต่อีกมิติหนึ่งของความหมายที่แฝงมากับการรื้อฟื้นวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นขึ้นมา คือ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมเพื่อขายเป็นสินค้าในตลาดการท่องเที่ยว และ

ให้ความหมายของชนบทธรรมเนียม พิธีกรรม หรือการแสดงเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งจริงแท้ และเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหลวงพระบาง ซึ่งความหมายเหล่านี้ก็ได้พัฒนาบทบาทขึ้นตามกระบวนการขายสินค้าวัฒนธรรมในตลาดการท่องเที่ยว จนในปัจจุบันกลับกลายเป็นว่า ชนบทธรรมเนียม พิธีกรรม หรือการเล่นเหล่านั้น เป็นเอกลักษณ์ที่จริงแท้ของชาติลาวทั้งหมด ไม่ใช่แค่ของพื้นที่หลวงพระบางเท่านั้น ซึ่งดูกันจริงๆ แล้วก็เป็นการหวังผลประโยชน์ทางการค้าในตลาดการท่องเที่ยวนั่นเอง

พิธีกรรมและความเชื่อกับสินค้าวัฒนธรรมในตลาดการท่องเที่ยว

หลังจากเริ่มนำใช้ระบบเศรษฐกิจตามแผนนโยบายเศรษฐกิจโลกใหม่ (New Economic Mechanism) ในปี ค.ศ.1980 สปป.ลาวก็เริ่มที่จะเปิดประเทศเข้าสู่กระแสการท่องเที่ยวมากขึ้น จนกระทั่ง ในปี ค.ศ.1994 เมืองหลวงพระบางถูกเสนอให้เป็นเขตมรดกโลกด้านศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และการดำรงชีวิตของประชาชนที่มีคุณค่า จนในปี ค.ศ. 1998 เมืองหลวงพระบางก็ได้รับการประกาศเป็นเขตมรดกโลกอย่างสมบูรณ์

เมื่อเมืองหลวงพระบางเป็นมรดกโลกทางด้านวัฒนธรรม งานบุญ พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ของหลวงพระบางจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมรดกโลกไปด้วย และความเป็นมรดกโลกก็ชักพาให้เมืองหลวงพระบางเข้าสู่ตลาดการท่องเที่ยวอย่างเต็มตัว มีการประชาสัมพันธ์ โฆษณาว่า หลวงพระบางเป็นเมืองแห่งความโรแมนติก และเป็นเมืองที่มีตำนาน มีพิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

งานพิธีกรรม และงานบุญตามเทศกาลดั้งเดิมถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง และมีการประดิษฐ์สร้างใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวร่วมสมัย ซึ่งสิ่งที่ตลาดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และนักท่องเที่ยวในกลุ่มเป้าหมายประเภทนี้ต้องการก็คือ ความจริงแท้ที่แสดงความเป็นรากเหง้าพื้นฐานของความเป็นเมืองหลวงพระบาง ดังนั้นนอกจากสถาปัตยกรรมที่มีศิลปะแบบล้านช้างแล้ว พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมของพื้นที่ จึงกลายเป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

หน่วยงานมรดกโลกและหน่วยงานของรัฐบาลได้พยายามฟื้นฟูพิธีกรรมและความเชื่อ ตลอดจนงานบุญ ตลอดจนสร้างใหม่ให้มีความสมบูรณ์และมีรูปแบบและเนื้อหาให้เหมือนดังที่เคยกระทำกันในอดีต ห้ามใครมาเปลี่ยนแปลง และที่สำคัญห้ามใครมาสังกัเลิกการจัดพิธีกรรม จึงส่งผลให้งานบุญ พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมของหลวงพระบางยังคงอยู่ และไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบมากนัก แต่ทางด้านเนื้อหาความหมายหรือบทบาทและหน้าที่ของแต่ละพิธีกรรมได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากความหมายในอดีตไปหมดสิ้นแล้ว

ความหมายหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือ พิธีกรรมของชุมชน ประกติจะมีบทบาทและหน้าที่ที่สนองตอบต่อชุมชนของตัวเอง แต่การรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ กลับเป็นการจัดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ให้มีความน่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวด้วย เพราะรัฐเริ่มตระหนักว่าศิลปวัฒนธรรมของเมืองเหล่านี้เป็นสิ่งที่ขายได้ในตลาดการท่องเที่ยว เป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในประเทศ แล้วนำรายได้เข้ามาในระบบเศรษฐกิจ ดังคำกล่าวของนักการทูตคนหนึ่งว่า “รัฐบาลเห็นว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีความสำคัญมากที่สุดต่อเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะประเทศลาว เพราะรายรับด้านอื่นเราไม่สูง การผลิตค่า แต่การเปิดอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะช่วยให้รายรับได้ เงินตราทันที รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ธรรมชาติ – วัฒนธรรม – พื้นฐานประเพณี ให้โลกข้างนอกได้รับรู้ ซึ่งรัฐบาลเห็นว่ามีความสำคัญ เพราะโลกไม่ได้รู้จักประเทศลาว” และ “ในยุคที่คนหันมานิยมการท่องเที่ยวแบบศิลปวัฒนธรรม หรือทัวร์อนุรักษ์ธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่า ลาว เป็นอีกประเทศหนึ่งที่น่าสนใจ เพราะความที่เพิ่งเปิดประเทศ จึงยังไม่ถูกอ้ายิจากนักท่องเที่ยวมากนัก ยังสะอาด บริสุทธิ์ ชวนให้ผู้คนไปเยี่ยมชม” (เหี่ยม พรหมจัน 2542 :40)

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ กับความเป็นชายขอบ

ความเป็นชายขอบ คือ ภาวะของความสัมพันธ์แห่งอำนาจที่ไม่เสมอภาคกัน แล้วส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะการกีดกัน ต่อต้าน คั่งครอง ช่วงชิง ระหว่างสิ่งที่สามารถเข้าถึงอำนาจหลักของสังคมกับสิ่งที่ไม่สามารถเข้าถึงอำนาจนั้นๆ ได้ ความเป็นชายขอบไม่ใช่แค่เป็นเรื่องของคนเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงมิติของพิธีกรรมและความเชื่อในสังคมได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นในการวิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในประเด็นความเป็นชายขอบ จึงสามารถทำได้โดยแยกออกเป็นสองทิศทางหลัก คือ เรื่องของสถานะการกีดกันออกจากระบบความเชื่อหลัก กับทิศทางที่ตรงกันข้ามคือการถูกดึงเข้ามาสู่กระบวนการพัฒนาของชาติ

สถานะการกีดกันออกจากระบบความเชื่อกระแสหลัก

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอนั้นเป็นความระบบความเชื่อเกี่ยวกับผี ซึ่งในประวัติศาสตร์ลาวที่ได้บันทึกกันไว้ ก็นับว่าเป็นระบบพิธีกรรมและความเชื่อในยุคโบราณของลาว แต่เมื่อมีวัฒนธรรมจากพื้นที่อื่นแพร่กระจายเข้ามา โดยเฉพาะพุทธศาสนา ซึ่งได้รับการยอมรับและเชิดชูให้เป็นศาสนาและความเชื่อหลักจากผู้ปกครองรัฐ จึงส่งผลให้เกิดการปะทะประสานกันระหว่างความเชื่อระหว่างความเชื่อผีดั้งเดิม กับระบบความเชื่อ และศาสนาที่เข้ามาใหม่

เป็นที่รับรู้กันอย่างชัดเจนว่าอาณาจักรลาวโบราณรับเอาศาสนาพุทธเข้ามาและยกให้เป็นศาสนาหลักประจำชาติตั้งแต่ในยุคอดีต การเข้ามาของพุทธศาสนาจึงผลักดันให้เกิดการลบเลือนความเชื่อเรื่องผีในระบบความเชื่อเก่า โดยให้ความหมายของความเชื่อเกี่ยวกับผีว่าเป็นเรื่องซึ่งมลายพิศวงไม่ได้ ขัดกับหลักศาสนา ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีถูกทำลายลงไปอย่างมาก ดังในสมัยของพระเจ้าโพธิสารที่สั่งให้รื้อถอนหอผี และล้มเลิกการนับถือผีในเขตเมืองหลวงพระบาง แล้วส่งเสริมให้ประชาชนหันมานับถือพุทธศาสนา มีการนำใช้ชื่อและความหมายทางพุทธศาสนาเข้ามาเปลี่ยนแทนชื่อเรียกต่างๆ ที่ชัดเจนที่สุดคือ การเปลี่ยนชื่อรัฐ จากเชียงคัง เชียงทอง ล้านช้าง มาเป็น “หลวงพระบาง” ตามชื่อของพระพุทธรูปปางห้ามญาติที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง มีการสร้างวัดซ้อนทับลงบนพื้นที่เดิมของหอผี แล้วให้วัดเป็นศูนย์กลางความเชื่อในหมู่บ้านแทนหอผีประจำหมู่บ้าน เช่นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “นาไร่เดียว” หรือ “นาข้าวเจ้า” เป็นพื้นที่ที่มีหอผีอารักษ์บ้าน อารักษ์เมืองอยู่ ซึ่งรวมทั้งหอผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่าด้วย ก็ถูกสร้างวัดวิสุต และวัดอาฮามซ้อนทับพื้นที่ทางระบบความเชื่อผีดั้งเดิมนั้นไป หรือแม้ในบริเวณวัดวิสุต ที่เชื่อกันว่ามีหนองน้ำอันเป็นที่อยู่ของพระยานาคคนหนึ่งที่เป็นอารักษ์เมือง ก็ถูกสร้างธาตุหามกโมซ้อนทับพื้นที่หนองน้ำนั้นอีกที จึงเท่ากับว่าพุทธศาสนาพยายามผลักดันระบบความเชื่อเดิมให้ออกไปจากพื้นที่ทางสังคมของสังคมลาวทั้งทางนามธรรมและรูปธรรม พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงถูกลบเลือน หรือถูกกีดกันให้ไปอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายขอบของโครงสร้างระบบความเชื่อใหม่ไปโดยปริยาย

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบนี้ได้เช่นกัน จึงเท่ากับว่าถ้ามองในบริบทโครงสร้างระบบความเชื่อของสังคม พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ก็จะเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่อยู่ชายขอบของระบบความเชื่อหลัก เพราะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นความเชื่อที่ล้าหลัง เป็นของโบราณ และไม่ได้เป็นความเชื่อหลักของคนส่วนใหญ่ในสังคมชุมชนที่มีพื้นที่ติดกับหอผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า เดิมมีชื่อว่า “บ้านเสื้อเมือง” ซึ่งเสื้อเมืองก็หมายถึงปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ในฐานะผีอารักษ์เมือง ก็เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านมาเป็น “บ้านอาฮาม” หลังจากสร้างวัดอาฮามซ้อนทับไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของผีเดิม

จนกระทั่งลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบปกครองโดยกษัตริย์มาเป็นระบบสังคมนิยม ภายใต้การชี้นำของพรรคคอมมิวนิสต์ลาว นโยบายหลักของทางพรรคคอมมิวนิสต์ที่มุ่งเน้น 3 ปฏิวัติ คือ การปฏิวัติในความสัมพันธ์การผลิต การปฏิวัติในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการปฏิวัติทางวัฒนธรรม (สุรัช สิริไกร 2541 : 137) ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ได้รับผลกระทบในเชิงกีดกันออกจากระบบวัฒนธรรมหลักของสังคมอีกครั้ง เนื่องจากทางพรรคให้ความหมายว่าเป็นพิธีกรรมและความเชื่อซึ่งมลาย ล้าหลังทางเศรษฐกิจ และขัดกับหลัก

วิทยาศาสตร์ ก็ได้ทำการพยายามลดขนาดพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ให้เล็กลง เช่น อนุญาตให้จัดพิธีกรรมกันได้ภายในชุมชน แต่ห้ามจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่ คงให้อยู่ในวงแคบๆ ห้ามมีการลงนางเทียม(ร่างทรง) เหมือนดังแต่ก่อน เดิมทีห่อผีจะมีป้ายชื่อ “ห่อเทวดาหลวง” ติดเอาไว้ ก็ให้ปลดลง ห้ามประกาศหรือเผยแพร่พิธีกรรมและความเชื่อ และอื่นๆ

การปรับตัวเพื่อการอยู่รอดของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ

แต่ถึงแม้ว่าพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ จะตกอยู่ในสภาพขาขอบทางความเชื่อของสังคมหลวงพระบาง แต่ก็ยังสามารถที่จะรักษาตัวเองให้อยู่รอดต่อไปได้ ปัจจัยสำคัญที่นำสังเกตในกระบวนการทำให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้อยู่รอดได้ทั้งในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน คือ

1. การอิงอยู่กับแหล่งอำนาจหลักของสังคม
2. การผสมผสานกับระบบความเชื่อและศาสนาหลัก
3. การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อ

ซึ่งเหตุผลทั้งสามประการนี้ ในสภาพความเป็นจริงมีลักษณะที่ซ้อนทับกันอยู่ และดำเนินไปควบคู่กันเสมอๆ แต่ทั้งนี้ต้องขอแยกออกเป็นประเด็นๆ เพื่อแสดงให้เห็นภาพที่ชัดเจน

การอิงอยู่กับแหล่งอำนาจหลักของสังคม

ตั้งแต่อดีตมา พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ยังคงอยู่รอดมาได้ท่ามกลางการผลักดันต่อต้าน ลบล้าง จากพลังอำนาจหลักของโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เหตุผลหนึ่งคือ เนื่องมาจากได้รับความอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์

พระมหากษัตริย์ลาวทรงรับเอาพุทธศาสนาเข้ามา แล้วประกาศให้เป็นศาสนาหลักของลาวก็จริงอยู่ และทรงส่งเสริมให้ประชาชนภายในรัฐหันมานับถือศาสนาพุทธแทนการนับถือผีแบบแต่ก่อน แต่ถึงอย่างไรการนับถือผีในสังคมก็ไม่ได้หมดไป เพราะประชาชนลาวได้นำเอาความเชื่อเรื่องผีมาผสมกับความเชื่อทางศาสนาพุทธ แล้วเคารพนับถือไปควบคู่กัน รวมทั้งแต่สถาบันกษัตริย์เอง ที่ตามประวัติศาสตร์ได้บันทึกว่าทรงสั่งให้ทำลายผีให้หมดไป แต่ก็เป็นการทำลายผีบางตัว แล้วก็รักษาผีบางตัวเอาไว้ โดยเฉพาะผีปู่เยอ ย่าเยอ

ผีปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ในฐานะที่เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ตามตำนานการเล่าขานในประวัติศาสตร์ กษัตริย์จะมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีตามฮีต 12 คอง 14 ที่กษัตริย์พึงปฏิบัติ โดยทางพระราชวังจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการจัดพิธีกรรม แล้วให้ผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเรียกว่าพวก “โทหอ” เป็นผู้จัดพิธีกรรม และดูแลรักษาพิธีกรรม

และความเชื่อนี้ พวกไทหอส่วนใหญ่ก็คือชาวบ้านหมู่บ้านอาไฟ อาฮวม รวมทั้งพวกไทหอนี้จะได้ รับสิทธิในการไม่ต้องเสียภาษี และยกเว้นการเป็นทหาร เพราะถือว่ามิหน้าที่ทางพิธีกรรมของพระ ราชวัง

การบูชาผีปู่เยอ ย่าเยอ เป็นไปตามระบบความเชื่อดั้งเดิม ที่เชื่อในเรื่องพลังอำนาจที่เหนือ ธรรมชาติของผี ที่สามารถคลั่งคลุ้มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่แผ่นดิน และเพื่อให้ปู่เยอ ย่าเยอคอย ปกปักษ์รักษาความสงบสุข ความปลอดภัย ป้องกันภัยอันตราย แก่ประชาชนพลเมืองตามความ หมายผิอารักษ์ จึงทำให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับการดูแลจากสถาบันกษัตริย์สืบ ต่อมา

ในขณะที่ปู่เยอ ย่าเยอ มีความหมายถึงการเป็นผีบรรพบุรุษด้วย แต่เดิมอาจจะเป็นแค่ผี บรรพบุรุษของชนบางกลุ่ม แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ ก็เริ่มที่จะมีความหมายใน ระดับสูงขึ้น ถึงขั้นการเป็นบรรพบุรุษของผู้คนในเมืองหลวงพระบาง รวมทั้งความเชื่อเรื่องแกนผู้ เป็นผีสูงสุดได้ถูกนำมาผสมกับความเป็นผีบรรพบุรุษ จึงทำให้ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษที่มี ความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจมาก ส่งผลให้พิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับกษัตริย์ ที่ต้องการความศักดิ์สิทธิ์ หรือความขลัง จะต้องนำปู่เยอ ย่าเยอ มาร่วมพิธีกรรมนั้นด้วย เพื่ออาศัยพลังอำนาจความศักดิ์ สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ มาแสดงความชอบธรรมของพิธีกรรมนั้นๆ เช่น ในการที่กษัตริย์จะขึ้น ครองราชย์ใหม่ จะต้องมิพิธีกรรมให้ ปู่เยอ ย่าเยอ ลงนั่งบัลลังก์ก่อน หรือในงานพระราชทาง เพลิงศพพระเจ้าแผ่นดิน ปู่เยอ ย่าเยอ จะเป็นผู้ที่ทรงน้ำพระศพ และถวายเพลิงศพก่อนคนอื่นๆ (ทะนงศักดิ์ วงศ์กดา, 1999 : 19) หรือในงานทรงน้ำพระบาง ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของรัฐ ปู่ เยอ ย่าเยอ ก็จะเป็นผู้ที่ทรงน้ำพระบางเป็นผู้แรก

ดังนั้นเมื่อพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นพิธีกรรมที่กษัตริย์คุ้มครอง จึงทำให้พิธี กรรมและความเชื่อนี้มีแหล่งอำนาจหลักคอยคุ้มกัน และลดแรงประทะจากกระแสความเชื่ออื่นๆ ที่เข้ามาช่วงชิงพื้นที่ทางระบบความเชื่อในสังคม

จนกระทั่งเมื่อลาวหมดยุคกษัตริย์ แล้วเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยม พิธีกรรม และความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับผลกระทบต่อการดำรงอยู่อีกครั้ง เนื่องจากรูปแบบและเนื้อหาของ พิธีกรรมและความเชื่อ มีนัยยะที่ขัดกับหลักการของสังคมนิยมอย่างสิ้นเชิง รวมทั้งยังเป็นพิธีกรรม และความเชื่อที่มีนัยยะของสถาบันกษัตริย์ตามโครงสร้างในอดีต ทำให้ทางราชการในระบบใหม่ พยายามที่จะล้มเลิกพิธีกรรมและความเชื่อนี้เสีย

การคงอยู่ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในภาวะนี้จึงต้องพึ่งพิงอยู่กับความเชื่อ ของปัจเจกบุคคล และชุมชนท้องถิ่นที่พยายามช่วยกันรักษาเอาไว้ ถึงแม้จะไม่สามารถจัดพิธีกรรม ได้อย่างสะดวกและมีขนาดใหญ่เหมือนอดีตก็ตาม

มีคำพูดหนึ่งที่ชาวบ้านในเมืองหลวงพระบางพูดว่า “ถึงจะเป็นสังคมนิยมอย่างไร ก็ยังต้องไหว้พระ และยังกลัวผี” ซึ่งเป็นภาพสะท้อนการเป็นสังคมนิยมแบบลาว ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่เหมือนกับสังคมนิยมพื้นที่อื่นๆ ที่ถึงแม้จะเปลี่ยนระบบการปกครองภายนอกให้เป็นระบบใหม่ แต่ระบบความเชื่อภายในก็ยังฝังแน่นตามรากฐานที่มีมาอันยาวนาน และหลักวิทยาศาสตร์ก็ไม่สามารถอธิบายความเป็นจริงในสังคมได้ทั้งหมด ทำให้ประชาชนยังต้องการที่พึ่งทางใจ ยังมี ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ รวมทั้งระบบการปกครองแบบสังคมนิยมได้สร้างปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของประชาชนมากขึ้นเรื่อยๆ ในเวลาต่อมา ประชาชนก็เริ่มที่จะหาทางออกด้วยการ เสาะหาที่พึ่งพึ่งทางใจมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก็ส่งผลให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอได้รับการ เคารพนับถือจากประชาชนในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษาชีวิต บันดาลความสุข ความอุดมสมบูรณ์ ป้องกันอันตราย มากขึ้น แต่ทั้งนี้ก็สังเกตได้ว่าบทบาทและหน้าที่ของพิธี กรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ แบบเดิมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับชุมชน หรือสังคมโดยรวม มีการ เปลี่ยนแปลงมาเป็นหน้าที่ที่สนองความต้องการของปัจเจกบุคคลมากขึ้น

การผสมผสานกับระบบความเชื่อและศาสนาหลัก

หลังจากที่ลาวรับศาสนาพุทธเข้ามาและรับเป็นศาสนาหลักของรัฐ ทำให้พิธีกรรมและ ความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ ถูกกีดกันให้ไปอยู่ชายขอบ เนื่องจากเป็นระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีอันเป็น ความเชื่อดั้งเดิม ที่ขัดกับหลักคำสอนของพุทธศาสนา ทำให้เกิดการทำลายผี ล้มล้างระบบความ เชื่อเกี่ยวกับผีไปมากในแต่ละยุค

แต่คุณสมบัติอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา คือ สามารถที่จะนำเอาความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่น เข้ามาผสมผสานในโครงสร้างของตัวเองได้ ซึ่งพุทธมักจะหยิบเอาผีมาเป็นตัวอย่างยืนยันในหลัก คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมของตัวเอง โดยที่ระบบโครงสร้างของผีก็จะมีการแบ่งระดับชั้นของผี ว่าเป็นผีชั้นดี – ผีชั้นเลว ตามบทบาทและหน้าที่ของผีแต่ละตัว จึงสอดคล้องกับหลักกฎแห่งกรรม ของพุทธที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ขึ้นสวรรค์ ก็เหมือนกับเป็นผีชั้นดีที่อยู่เมืองฟ้า ทำชั่ว ก็ตกนรก ก็เปรียบดังผีชั้นเลวที่ต้องทุกข์ทรมาน

ดังนั้นปู่เฮอ ย่าเฮอ จึงสามารถที่จะอยู่รอดและได้รับการยอมรับ เพราะเปรียบเทียบได้ว่าปู่ เฮอ ย่าเฮอ เป็นผู้มีวิรกรรมกล้าหาญ ทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม เมื่อตายไปแล้วจึงเป็นผีที่อยู่ บนเมืองฟ้า เป็นผู้มีพลังศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งมีการเรียกขานปู่เฮอ ย่าเฮอเสียใหม่ว่าทั้งสองไม่ใช่ผี แต่เป็น “เทวดาหลวง” ตามความเชื่อเรื่องเทวดาในหลักคำสอนพุทธศาสนา ที่ว่าเทวดาคือผู้ที่ กระทำกรรมดีแล้วไปเกิดในภพภูมิชั้นสูง มีพลังอำนาจคอยช่วยเหลือมวลมนุษยชาติให้รอดพ้นจาก

ความลำบาก ผู้คนที่ให้ความศรัทธาใน ปู่เยอ ย่าเยอ จึงมักจะเรียก ปู่เยอ ย่าเยอ ว่า “เทวดา หลวง” มากกว่าที่จะขนานนามว่าทั้งสองเป็น “ผี”

การเรียกปู่เยอ ย่าเยอว่าเป็นเทวดาหลวง จึงเป็นการยกระดับความสำคัญของปู่เยอ ย่าเยอ ให้สอดคล้องกับระบบพุทธศาสนาที่เป็นระบบความเชื่อกระแสหลัก รวมทั้งเป็นการผลักดันให้ปู่เยอ ย่าเยอ เข้าไปอยู่ในโครงสร้างของพุทธได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน และต่อมาเมื่อปู่เยอ ย่าเยอเป็น เทวดาหลวงแล้ว ก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักของศาสนา เช่น ปู่เยอ ย่าเยอ ต้องมีการฟังเทศน์ ฟังธรรม รับศีลก่อนที่จะออกฟ้อนร่วมขบวนพิธีงานบุญเดือน 5 หรือ ให้ความหมายว่าเทวดา หลวงนอกจากจะปกปักรักษาบ้านเมืองแล้ว ยังคอยคุ้มครองศาสนาอีกด้วย

รวมทั้งในชาวบ้านเองที่นับถือศาสนาพุทธ พร้อมทั้งมีศรัทธาในความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ นอกจากจะประกอบพิธีกรรมในรูปแบบของความเชื่อดั้งเดิมแล้ว ยังประกอบพิธีกรรมตามแบบ พุทธ แต่มีนัยยะที่กล่าวถึงความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ อีกด้วย เช่น การทำบุญเลี้ยงพระเพื่ออุทิศส่วน กุศลไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ , การใส่บาตร กรวดน้ำไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ หรือเมื่อมีใครจะบวช ก็จะต้อง นำผ้าไตรจีวร ไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ อนุโมทนาด้วย เป็นต้น

การผสมกลมกลืนกันในระบบความเชื่อในแนวที่กล่าวมาแล้วนี้ นับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ยังสามารถรักษาให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงอยู่ได้ และนับว่าเป็นการปรับตัวในอีกรูปแบบหนึ่ง ของความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในหลวงพระบาง

แต่ในขณะเดียวกัน อีกมุมมองหนึ่งพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ก็ได้รับการต่อต้าน จากพุทธศาสนาอยู่เสมอๆ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการปกครองสงฆ์แขวงหลวงพระบาง ที่เน้นหลักคำสอนแนวพุทธวิทยาศาสตร์ มีการทำลายผีต่างๆ รวมทั้งนำสัญลักษณ์ที่มีนัยยะเกี่ยว กับผีไปทำลายทิ้ง เช่น หอผีป่า เสาใจบ้าน ล้มล้างการลงทรงเจ้า เป็นต้น ก็ส่งผลกระทบถึงพิธี กรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ที่ถูกให้ความหมายว่าเป็นสิ่งมกษ เป็นความเชื่อแบบเก่า เป็น อวิชาที่ควรจะต้องเลิกเชื่อถือกันได้แล้ว

การเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อ

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการที่ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงดำรงอยู่ได้ คือ พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ของตัวเองไปตามความต้องการของชาวบ้านและสังคม

บทบาทและหน้าที่นี้เป็นการให้ความหมายของกลุ่มคนหลายๆ คือ กลุ่มคนที่ศรัทธาในพิธี กรรมและความเชื่อ กับ กลุ่มคนของรัฐ ซึ่งในกลุ่มผู้ศรัทธาก็แบ่งออกเป็นกลุ่มผู้ที่สืบทอดในการ ประกอบพิธีกรรม และกลุ่มผู้ศรัทธาทั่วไป

กลุ่มผู้ที่สืบทอดในการประกอบพิธีกรรมปู่เยอ ย่าเยอ นั้นเป็นตระกูลของขัวญจ้านคนปัจจุบัน และชาวบ้านหมู่บ้านอาไฟ และหมู่บ้านอาฮามเป็นหลัก จากความเชื่อที่ว่าปู่เยอ เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมืองตามตำนาน แล้วหมู่บ้านทั้งสองนี้ก็ได้รับผิชอบในการประกอบพิธีกรรม และดูแล เก็บรักษาหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งขร มาตั้งแต่อดีต ทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันกับพิธีกรรมและความเชื่อนี้อย่างเหนียวแน่น ถึงแม้ว่าในยุคที่เปลี่ยนระบอบการปกครองใหม่ๆ ทางราชการสั่งห้ามประชาชนนับถือผี และผู้นำในการประกอบพิธีกรรมจะถูกส่งตัวไปลี้ภัยที่เมืองเวียงไซ แขวงหัวพัน แต่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านก็ยังจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ขึ้นเป็นประจำทุกปี แม้จะต้องเสี่ยงต่อการลงโทษของทางรัฐก็ตาม เพราะต่างถือกันว่า ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษที่มีบุญคุณ คอยปกป้องรักษาบ้านเมือง และลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นจะต้องทำพิธีกรรมเลี้ยงผีเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณอยู่ตลอดเวลา

มุมมองหนึ่งที่นาสนใจก็คือ ความผูกพันระหว่างชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านกับพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ อันยาวนาน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่พิธีกรรมและความเชื่อนี้เป็นสมบัติของชุมชนตัวเอง หรือแม้แต่ในกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมเองบ้างคิดว่าพิธีกรรมและความเชื่อนี้ตัวเองเป็นเจ้าของ ดังตัวอย่างที่ชาวบ้านในหมู่บ้านอาไฟเล่าให้ฟังว่า “ในสมัยก่อนพิธีกรรมเลี้ยงผีจะจัดใหญ่ เป็นงานบุญเฉพาะบ้านอาไฟ อาฮาม มีการจัดดาแหล่ว คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า ถ้าคนบ้านอื่นเข้ามาจะต้องเสียหมูเป็นจำนวน 2 เท่าของที่นำมาเลี้ยงผีในปีนั้น” (สัมภาษณ์นางสมจิต บ้านอาไฟ) จึงเท่ากับว่าในบางสถานการณ์ พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ถูกชาวบ้านอาไฟ อาฮาม นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้านตัวเอง แล้วปู่เยอ ย่าเยอ ก็ยังเป็นแกนกลางที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันในสมาชิกของทั้งสองหมู่บ้านนี้อย่างเหนียวแน่นมาจนถึงปัจจุบัน

ซึ่งตามความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยออาจจะเป็นแค่พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนเล็กๆ ในเมืองหลวงพระบางเท่านั้น และเมื่อโครงสร้างของรัฐขยายตัวขึ้น ปู่เยอ ย่าเยอ ก็ถูกให้ความหมายให้เป็นผีในระดับที่กว้างขึ้น คือเป็นผีอารักษ์เมือง แต่ในการรับรู้หรือยอมรับของประชาชนก็ยังคิดว่า ปู่เยอ ย่าเยอ ที่แท้จริงแล้วเป็นผีในชุมชนบ้านอาไฟ อาฮามเท่านั้น แล้วเมื่อถูกยกให้เป็นอารักษ์เมืองประชาชนทั่วไปในหลวงพระบางก็ไม่ได้คัดค้านแต่ประการใด ส่วนเรื่องที่จะยอมรับเคารพศรัทธานั้นก็เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลไม่มีการบังคับ

ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ จะอยู่ในแนวใด แต่สำหรับหมู่บ้านอาไฟ อาฮาม และกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม ยังคงเป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ในหมู่บ้าน

บ้าน อันเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อ เป็นพลังอำนาจที่คอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในหมู่บ้าน ให้มีระบบระเบียบเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

รวมทั้งภาพของปู่เยอ ย่าเยอ กับหมู่บ้านอาไฟ อาฮาม เป็นภาพที่มาคู่กันตลอด จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ถ้ากล่าวในด้านสัญลักษณ์ หรือเครื่องหมายที่แสดงเอกลักษณ์ของความเป็นหมู่บ้านอาไฟ อาฮามที่แท้จริง ก็คงต้องเป็นปู่เยอ ย่าเยอ และสมาชิกของบ้านอาไฟ อาฮามก็ต้องอยู่ในระบบในการนับถือและศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ นี้ด้วย แต่ในปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งสองก็มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนย้ายเข้าออกเสมอๆ คนที่มาอยู่ใหม่บางคนก็ไม่ได้ให้ความเคารพในความเชื่อนี้ คงมีแต่คนกลุ่มเดิมที่ยังสืบสานความเชื่อนี้ต่อไป แต่ถึงอย่างไร ภาพของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ก็กลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหมู่บ้านอาไฟอาฮามโดยรวมไปอย่างที่ยากจะลบเลือน

ส่วนทางด้านผู้ศรัทธาคนอื่นๆ ที่เข้าร่วมพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ต่างก็มีความศรัทธาในแนวที่พึงทางใจของปัจเจกบุคคลมากขึ้น คือ เชื่อกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์คุณวิเศษ สามารถบันดาลในสิ่งที่ตัวเองมุ่งหวังได้ ดังนั้นในงานพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ นอกจากกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านอาไฟ อาฮามแล้ว ยังมีปัจเจกบุคคลอื่นๆ เข้าร่วมพิธีกรรมด้วย

ปัจเจกบุคคลเหล่านั้นล้วนต้องการที่พึงทางใจ ท่ามกลางความไม่แน่นอนของการดำเนินชีวิตในระบบการเมือง และระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าทุกคนจะยืนยันว่าตัวเองนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักอยู่แล้ว แต่พุทธก็ไม่ได้เน้นที่จะสนองตอบความต้องการทางด้านโลกียวิสัยในชีวิตประจำวันของผู้คน ดังนั้นความเชื่อทางผีจึงเป็นพลังอำนาจที่เข้าถึงความต้องการของมนุษย์ในด้านนี้มากที่สุด และเร็วที่สุด จึงทำให้มนุษย์ยังคงรักษาการนับถือผีเอาไว้อยู่ โดยให้ความเชื่อผีนี้นำหน้าที่เป็นที่พึงทางใจ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต หรือเป็นการสร้างความหวังในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ต่อไป และความหมายที่ปัจเจกบุคคลให้กับความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ทางด้านคุณวิเศษต่างๆ แบ่งได้เป็นประเด็นหลักๆ คือ

ป้องกันผีหรือคุณไสยอื่นๆ

การให้ความหมายว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าผีอื่นๆ หรือการรวมว่าปู่เยอ ย่าเยอ ก็เป็นผีแดนตนหนึ่งที่มีพลังอำนาจ และความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เชื่อกันว่าพลังอำนาจของปู่เยอ ย่าเยอ จะช่วยปกป้องคุ้มครองชีวิตมนุษย์จากการทำร้ายจากผีอื่นๆ หรือคุณไสยต่างๆ ได้

จึงทำให้มีการนำขนปูเยอ ย่าเยอมาบูชา ในฐานะที่เป็นเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง มีความเชื่อที่เล่ากันแพร่หลายว่า ถ้าเด็กเล็กร้องไห้ตอนกลางคืนโดยไม่มีสาเหตุ ให้เอาขนปูเยอ ย่าเยอ ผูกข้อมือเด็ก แล้วเด็กจะหยุดร้อง เพราะชาวบ้านเชื่อว่า การที่เด็กร้องในตอนกลางคืนเกิดจากการกระทำของอำนาจผีอื่นๆ ที่ต้องการจะแกล้ง หรือมาทำร้ายเด็ก แต่เมื่อนำขนปูเยอ ย่าเยอ ที่เป็นผีในชั้นสูง พร้อมทั้งมีพลังอำนาจที่มากกว่า จะทำให้ผีที่มาทำร้ายนั้นกลัวและหนีไป

หรือชาวบ้านอาไฟ และบ้านอาฮาม ที่เชื่อกันว่าคนในสองหมู่บ้านจะไม่มีใครเป็นอันตรายทางน้ำ เพราะเชื่อว่าอันตรายทางน้ำเกิดมาจากนาค และเมื่อเป็นลูกหลานปูเยอ ย่าเยอ ที่มีอำนาจมากกว่านาค จึงทำให้พ้นภัยแล้ว

ความปลอดภัยในการเดินทาง เป็นคุณวิเศษประการหนึ่งที่ปัจเจกบุคคลให้การศรัทธาในตัวปูเยอ ย่าเยอ โดยการนำเอาขนปูเยอ ย่าเยอ สิ่งขร เป็นเครื่องรางบูชา นำติดตัวไประหว่างเดินทางจะทำให้การเดินทางปลอดภัย ผู้ที่ศรัทธาในกลุ่มนี้มักจะเป็นผู้ที่ต้องมีการกิจที่ต้องการเดินทางอยู่เสมอๆ หรือไม่ก็เป็นพวกมีอาชีพขับรถรับจ้าง

มีเรื่องเล่าที่ช่วยสร้างความศรัทธา คือ “เรื่องที่มีผู้พบเห็นว่ารถรับจ้างระหว่างแขวงคันหนึ่งมีผู้เฒ่าสองคนผิวเมืงหน้าตาดีแฉ่งๆ ประหลาดๆ นั่งอยู่บนหลังการรถ ขณะแล่นเดินทาง คนที่เห็นจึงถามเจ้าของรถว่าปล่อยให้คนแก่ขึ้นไปนั่งตากลมอยู่บนหลังคาได้อย่างไร เจ้าของรถก็รู้สึกแปลกใจว่าตัวเองไม่ได้ทำเช่นนั้นแน่ จึงถามลักษณะของคนแก่สองคนนั้น เมื่อรู้แล้วก็ถึงกับทรมองลงพนมมือไหว้ว่า ปูเยอ ย่าเยอ มาคุ้มครองรถตามที่ตัวเองอธิษฐานไว้ก่อนเดินทางแล้ว” (สัมภาษณ์ นายทองวัน พงพิริก) หรือ เรื่องที่รถประจำทางสายหลวงพระบาง – วังเวียง คนหนึ่งเกิดเสียหลักจะตกลงเหวข้างทาง แต่ก็ปรากฏว่ารถไปติดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าจึงไม่ตกลงไป ซึ่งบางคนที่นั่งไปในรถคันนั้นก็เห็นว่า สิ่งนั้นก็ คือ ปูเยอ ย่าเยอ นั่นเองที่ช่วยเหลือเอาไว้

สาเหตุอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเชื่อด้านนี้ก็คือ สภาพการเดินทางในลาวเป็นไปอย่างยากลำบาก ถนนสายแคบๆ ขรุขระ ที่ทอดคดเคี้ยวไปตามสันเขาที่ถ้าข้างหนึ่งเป็นหน้าผา อีกข้างหนึ่งจะต้องเป็นเหว รวมทั้งสภาพรถที่บางคันต่ำกว่ามาตรฐาน ทำให้มีความเสี่ยงในการเดินทางอยู่ตลอดเวลา ผู้โดยสารก็เสี่ยง เจ้าของรถก็เสี่ยง ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องเสาะหาที่พึ่งทางใจ เพื่อเป็นขวัญ และเป็นพลังอำนาจที่จะคลบคลานให้การเดินทางเป็นไปด้วยความปลอดภัย และนอกจากนั้นผู้ศรัทธาในด้านนี้ยังรวมถึงการเดินทางโดยยานพาหนะอื่นๆ ด้วย

การบำบัดรักษาโรค

คุณวิเศษอีกด้านหนึ่งของปู่เยอ ย่าเยอ คือเรื่องเกี่ยวกับการรักษาโรค มีความเชื่อกันว่า น้ำที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม จะเป็นน้ำที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ ดังนั้นเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ที่หอผี ชาวบ้านจะนำเอาน้ำใส่ขวดเล็กๆ มาร่วมพิธี และเมื่อเสร็จพิธีกรรมแล้วก็จะเอาน้ำนั้นกลับไป น้ำนี้ก็เป็นทำนองเดียวกับน้ำมันต์ ที่ใช้รักษาโรค หรือรักษาคุณไสยที่ไม่ต้องการ

รวมทั้งเรื่องของการอธิษฐานถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ ให้ปกป้องรักษาสุขภาพกาย และใจให้มีสุขภาพดีตลอดปี หรืออธิษฐานขอให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บที่เรื้อรัง แล้วในการอธิษฐานนี้ก็จะประกอบกับการบนบานศาลกล่าว และการแก้บน

ตัวอย่างในการศรัทธาด้านนี้ คือ มีหญิงสาวหลวงพระบางคนหนึ่งอยู่ต่างประเทศ แล้วเกิดอาการป่วยทางจิตโดยไม่มีสาเหตุมาก่อน ทางครอบครัวที่อาศัยอยู่ที่หลวงพระบางได้มาทำพิธีบนบานศาลกล่าวที่หอผีปู่เยอ ย่าเยอ ในช่วงพิธีกรรมเลี้ยงผี ว่าขอให้หญิงสาวคนนั้นหายป่วย ถ้าสมหวังจะทำบุญเลี้ยงพระถวายส่วนกุศลไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ ต่อมาไม่นานหญิงสาวคนนั้นก็หายจากอาการป่วย ทางครอบครัวก็มาทำบุญแก้บนตามที่สัญญาเอาไว้

หรือแม้แต่ชาวบ้านทั่วไปที่มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผี เพื่อแสดงความเคารพสักการะต่อผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์เมือง แล้วคาดหวังว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้จะคุ้มครอง ปกป้องรักษาให้ตัวเองและครอบครัวมีความสุขพอนามัยที่ดีทั้งกายและใจตลอดปี พร้อมทั้งให้สัญญาว่าถ้าเป็นไปตามคาดหวัง ปีหน้าก็จะมาช่วยงานบุญนี้อีกครั้ง

ธุรกิจดี คำขายร้ายๆ

คุณวิเศษด้านให้โชคทางการค้าขาย ในระบบธุรกิจปัจจุบัน เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่พบเห็นได้มากขึ้นในผู้ที่มีความศรัทธาพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ โดยการมุ่งหวังให้ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยนำโชค และสร้างความมั่นคงให้แก่ธุรกิจของตัวเอง

สปป.ลาว เปลี่ยนมาใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีครั้งแรกในปี ค.ศ. 1998 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติห้าปี ฉบับที่สอง การเปลี่ยนมาใช้ระบบเศรษฐกิจระบบนี้ทำให้ง่ายต่อการเกิดความเลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และการทำธุรกิจก็มีความเสี่ยงสูง ผู้ที่มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งอำนาจหลักของสังคมได้ดีกว่า ก็จะสามารถสร้างรากฐานทางธุรกิจของตนได้ดีกว่า ดังนั้นคนในกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มของนักธุรกิจระดับใหญ่ แต่ในสังคมยังมีนักธุรกิจระดับย่อยๆ เช่น พ่อค้า แม่ค้า ตามตลาดทั่วไป หรือนักธุรกิจข้ามชาติที่รู้สึกถึงความเสี่ยงในการลงทุนในหลวงพระบาง

พ่อค้า แม่ค้าที่ตระหนักถึงความเลี่ยนนี้จึงเสาะหาที่พึงพอใจ ซึ่งก็พลิกความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ ที่เป็นผิอารักษ์เมืองมาเป็นผีที่มีคุณทางด้านปกป้องรักษาธุรกิจของคนด้วย มีการนำขนปู่เยอ ย่าเยอ ไปบูชาเพื่อให้โชคลาภ ถ้าขายดี มีกำไร รวมทั้งนำเอาตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ที่ขายตามร้านขายของที่ระลึกมาขึ้นหิ้งบูชาประกอบด้วย

มีนักธุรกิจไทยที่เข้าไปเปิดร้านอาหารในเมืองหลวงพระบางคนหนึ่ง ได้นำความเชื่อเกี่ยวกับปู่เยอ ย่าเยอ มาประยุกต์เข้ากับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง โดยได้นำตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ มาบูชาในฐานะของ “นางกวัก” เพื่อเรียกโชคลาภ เงินทองเข้าร้าน

แต่ถึงจะมีความเชื่อเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ มีคุณวิเศษทางด้านโชคลาภอย่างไร ก็ยังไม่มีปรากฏการณ์ชาวบ้านไปขอหวยจากปู่เยอ ย่าเยอ เพราะทางผู้ประกอบการที่ยังคงเน้นเรื่องพฤติกรรมการบูชาอยู่ว่า ถ้าเป็นคุณวิเศษทางด้านกำไรโชคลาภ ผู้บูชาจะต้องทำธุรกิจเอง แล้วปู่ย่าจะคุ้มครองให้ได้ผลดี แต่ปู่ย่าจะไม่ให้หวยเด็ดขาด

การเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในช่วงเวลาปัจจุบันจึงเป็นเรื่องของการให้ความหมายของปัจเจกบุคคลมากขึ้น เพื่อนำเอาความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ มาเป็นที่พึ่งในกระแสด้านการดำเนินชีวิตที่ไม่มั่นคง ในบริบทเงื่อนไข และในช่วงเวลาที่แตกต่างกันไป ดังนั้น พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ก็ยังที่สามารรถจะดำรงอยู่ได้ในโลกปัจจุบัน แต่ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนความหมายไปจากเดิม

อีกทิศทางหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ตกอยู่ในสภาพความเป็นชายขอบที่นอกจากการถูกกีดกัน ถูกลดอำนาจ หรือถูกเบียดขับ จากพลังอำนาจในโครงสร้างหลักของสังคม คือ ด้านที่ตรงกันข้าม โดยความเป็นชายขอบเกิดขึ้นมาจากการถูกดึงเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาหลักของสังคม โดยที่การดึงเข้ามามีนี้ เป็นการให้ความหมายใหม่ที่แตกต่างจากไปจากความหมายเดิม และทำให้พิธีกรรมและความเชื่อลดอำนาจในตัวเองลงไป จนกระทั่งไม่สามารถที่จะจัดการกับความเป็นตัวของตัวเองได้ ต้องยอมถอยหลังไปตามความต้องการของพลังอำนาจหลัก

การดึงพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เข้าร่วมกระบวนการพัฒนา จะกระทำโดยรัฐ ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีของการดึงเข้ามาเพื่อเป็นส่วนประกอบของกระบวนการสร้างชาติของลาว จนกระทั่งปู่เยอ ย่าเยอ กลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงความเป็นรัฐชาติลาว รวมทั้งได้พัฒนาไปเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมในบริบทของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมต่อไป

การเค่งปู่ยอ ย่าเยอเข้าสู่กระบวนการพัฒนาชาติ

ปู่ยอ ย่าเยอ ในบริบทกระบวนการสร้างรัฐชาติลาว

กระบวนการสร้างรัฐชาติเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในโลก โดยอาศัยลัทธิชาตินิยมเป็นแกนหลักคั่น ซึ่งลัทธิชาตินิยมก็คือความรู้สึกที่คนมีต่อชาติหรือประเทศของตน และความรู้สึกนั้นมักจะเป็นความรักอย่างรุนแรงและลุ่มหลง ดังนั้นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ลัทธิชาตินิยมใช้ในกระบวนการ ก็คือ “จินตนาการ” เพราะจินตนาการจะเป็นเครื่องมือในการสร้างอารมณ์ความรัก ความลุ่มหลง และความรู้สึกมีส่วนร่วมให้เกิดแก่สมาชิกของรัฐ และจินตนาการนั้นจะสื่อผ่านมาทางสัญลักษณ์รูปธรรมที่ทางรัฐได้เลือกขึ้นมา แล้วให้ความหมายถึงความเป็นรัฐชาติของตัวเอง รวมทั้งกระบวนการสร้างรัฐชาติยังอาศัยสื่อสารมวลชนต่างๆ ในการเผยแพร่จินตนาการความรู้สึกนั้นๆ ให้คนในหมู่มากได้รับรู้ แล้วเกิดความรู้สึกร่วมในความเป็นรัฐชาติขึ้นมา (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2536 : 58-61)

สปป.ลาว เป็นประเทศหนึ่งที่มีกระบวนการสร้างรัฐชาติเกิดขึ้นมา หลังปี ค.ศ. 1975 ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบสังคมนิยม เปลี่ยนชื่อประเทศใหม่เป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) แล้วเริ่มนับหนึ่งในการปกครองตัวเอง การสร้างความเป็นตัวของตัวเองจึงเป็นแนวทางพื้นฐานที่ไม่สามารถละเลยได้ ดังนั้นลาวจึงมีความพยายามอย่างมากในการที่จะหาอัตลักษณ์ที่แสดงความเป็นลาวอย่างแท้จริงให้กับประเทศของตัวเอง

แต่โดยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ลาวมีความสัมพันธ์และมีพื้นฐานร่วมมากับประเทศข้างเคียงอย่างไทย เวียดนาม กัมพูชา อย่างยากที่จะแยกออก ถ้าจะเลือกอัตลักษณ์โดยทั่วไปก็อาจจะไปซ้อนทับกับอัตลักษณ์ของประเทศข้างเคียงได้ ดังนั้นลาวจึงพยายามอย่างหนักที่จะเสาะหาความเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง ที่แสดงว่าตัวเองมีความแตกต่างจากคนอื่นอย่างชัดเจน

สัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ สปป.ลาว หยิบมาเป็นสัญลักษณ์ที่จินตนาการถึงความเป็นชาติลาว ก็คือ ท่านไกสอน พมวิหาร ซึ่งได้สร้างไว้เป็นอนุสาวรีย์ในทุกๆ แขวงของประเทศ ด้วยต้องการให้ประชาชนตระหนักถึงความกล้าหาญ ความเสียสละ การปลดแอกจากระบบศักดินา และอาณานิคม โดยให้ท่านไกสอน ซึ่งเป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์การเมืองเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายนั้นออกมา

แต่ภาพของรัฐชาติลาวที่เป็นรัฐที่มีอิสระ มีการปกครอง และอำนาจอธิปไตยบนดินแดนที่ชัดเจนของตัวเอง ยังเป็นภาพที่คล้ายคลึงกับประเทศอื่นๆ ที่ให้ความหมายทางอุดมการณ์ของประเทศในหลักการเดียวกัน ดังนั้น สปป.ลาวจึงต้องเพิ่มอัตลักษณ์ของตัวเองขึ้นอีก เพื่อแสดงความเป็นตัวเองได้ชัดเจนที่สุด และสิ่งที่ สปป.ลาว เพิ่มเข้าไปอีกนอกจากการเป็นประเทศที่มีเอกราช

ทางการเมือง ก็คือ ประเทศที่อุดมไปด้วยศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และรัฐชาติตั้งอยู่บนความหลากหลายทางชนชาติอย่างไม่มีปัญหา

โดยเฉพาะเรื่องของศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สั่งสม สืบทอด และมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน และประกอบกับเมืองหลวงพระบางซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่า ได้รับการประกาศเป็นมรดกโลก จึงทำให้ สถาปนาความมุ่งเน้นสร้างความเป็นอัตลักษณ์ของตัวเองด้านนี้เพิ่มขึ้น

แล้วเมื่อต้องการให้ประเทศของตัวเองมีความหมายทางด้านความอุดมสมบูรณ์ทางศิลปวัฒนธรรม จึงมีการเลือกสัญลักษณ์ เพื่อนำออกมาเป็นสื่อกลางในการจินตนาการถึงความทรงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของประเทศ และต้องเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นของลาวเท่านั้น ไม่ซ้ำซ้อนกับที่อื่นๆ ซึ่งก็คือภาพของวัดวาอารามในเมืองหลวงพระบาง พระราชวัง แล้วก็ปู่เยอ ย่าเยอ อันเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นของดั้งเดิมในสังคมลาว

ปู่เยอ ย่าเยอ ถูกเลือกให้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งในการอธิบายความเป็นเมืองมรดกโลก และเป็นประเทศที่วัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของลาว โดยภาพของปู่เยอ ย่าเยอ ได้ปรากฏในสื่อสารมวลชนทุกรูปแบบที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับประเทศลาว ในฐานะความหมายที่ว่า ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นบรรพบุรุษของชาติ และสะท้อนถึงความมั่งคั่งทางด้านวัฒนธรรม

จากพิธีกรรมและความเชื่อที่ถูกเบียดขับ กีดกันให้ออกจากสังคมในฐานะความเชื่อเกี่ยวกับผีที่มั่งงาย ล้าสมัย ไร้สาระ ปู่เยอ ย่าเยอ กลับถูกหยิบยกให้เข้ามาเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นประเทศลาว และให้ความหมายถึงขั้นที่เป็นผีบรรพบุรุษของชาติ ถ้าเห็นปู่เยอ ย่าเยอ ทุกคนจะนึกถึงประเทศลาว

มีคำถามที่ว่า “แล้วทำไมต้องเลือกปู่เยอ ย่าเยอมาเป็นบรรพบุรุษของชาติ” กระบวนการสร้างความหมายนี้ในพื้นที่เกิดมาจากตำนานเรื่องการกำเนิดมนุษย์ในประวัติศาสตร์ ที่ปู่เยอ ย่าเยอ ลงมาบนโลกมนุษย์แล้วสร้างแผ่นดิน สร้างมนุษย์ และสรรพสิ่ง จึงทำให้เชื่อถือกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษ ประกอบทั้งปู่เยอ ย่าเยอเป็นผีที่มีตัวตนชัดเจน และเป็นผีบรรพบุรุษที่แตกต่างจากผีในพื้นที่อื่นๆ รวมทั้งปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีสำคัญในเมืองหลวงพระบาง และทางรัฐก็ยกให้หลวงพระบางเป็นเมืองหลวงทางวัฒนธรรม จึงทำให้ผีที่สำคัญในเมืองหลวงพระบางถูกหยิบยกออกมารวมกระบวนการสร้างความเป็นรัฐชาติได้ง่ายขึ้น

รวมทั้งการให้ความหมายปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษของชาติยังมีปัจจัยส่งเสริมอันสำคัญ คือเรื่องของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในประเทศลาว ปู่เยอ ย่าเยอ จึงเป็นภาพสัญลักษณ์ประชาสัมพันธ์ความเป็นเมืองวัฒนธรรม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามา ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการการนำรายได้เข้าประเทศ

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่ารัฐได้ดึงเอาปู่เยอ ย่าเยอ เข้ามาร่วมในกระบวนการสร้างรัฐชาติ ,กระบวนการให้ความหมายของประเทศ และกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว การดึงเอาปู่เยอ ย่าเยอ เข้ามานี้เป็นการดึงเอามาเฉพาะรูปแบบภายนอกที่เป็นตัวหุ่น ปู่เยอ ย่าเยอ และสิ่งขจร ส่วนเนื้อหาภายใน เรื่องของความหมายในระบบความเชื่อ เรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ทางรัฐก็ได้ดึงมาพร้อมกันด้วย แถมยังกีดกัน เบียดขับ และจำกัดวงให้เล็กลง ดังนั้นภาพที่แท้จริงของปู่เยอ ย่าเยอ ที่ถูกนำออกมาเสนอในบริบทของรัฐชาติทางวัฒนธรรมนี้ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นเมืองหลวงพระบาง หรือสื่อถึงประเทศลาวมากกว่า ที่จะให้ภาพว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อของสังคม

ดังนั้นรัฐจึงได้นำปู่เยอ ย่าเยอ ออกมาแสดงเพื่อประชาสัมพันธ์ความเมืองหลวงพระบาง หรือความเป็นบรรพบุรุษของลาวได้ทุกๆ สถานที่ที่ต้องการ โดยจัดกับหลักปฏิบัติตามพิธีกรรมและความเชื่อที่จะเชิญปู่เยอ ย่าเยอ ออกมาเฉพาะในงานบุญเดือน 5 หรืองานปีใหม่ลาว และเป็นผีที่มีพิธีกรรมและความเชื่อเฉพาะในพื้นที่หลวงพระบางเท่านั้น เช่น ในงานเปิดบุญกีฬาแห่งชาติที่เมืองหลวงพระบาง ก็มีการนำปู่เยอ ย่าเยอ มาร่วมขบวนพาเหรดของนักกีฬา และในงานเปิดปีการท่องเที่ยวลาวที่กำลังแข่งขันชิงแชมป์โลก ก็นำปู่เยอ ย่าเยอ มาร่วมขบวนแห่เฉลิมฉลอง รวมทั้งเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2545 ปู่เยอ ย่าเยอ ก็ไปร่วมขบวนพิธีเปิดบุญกีฬานักเรียนมัธยมครั้งที่ 2 ที่แขวงคำม่วน

และเมื่อบริบทการพัฒนาประเทศของลาวได้ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องของการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศเป็นระบบทุนนิยมเสรี ซึ่งมีส่วนผลักดันให้การเกิดนำเอาวัฒนธรรมต่างๆ ของตัวเองออกมาขายเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ดังนั้น ปู่เยอ ย่าเยอ จากการที่ถูกให้ความหมายว่าเป็นผีบรรพบุรุษของชาติ ก็กลายมาเป็นสินค้าวัฒนธรรมในตลาดด้วยเช่นกัน

ปู่เยอ ย่าเยอ กับกระบวนการกลายเป็นสินค้า

ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ถูกรัฐหยิบยกขึ้นมา โดยให้ความหมายของบรรพบุรุษของชาติตามตำนาน เพื่อแสดงความเป็นอัตลักษณ์ของชาติ แล้วกลืนไหลไปตามกระบวนการพัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมชนิดหนึ่งที่แสดงความเป็นลาว ,เป็นหลวงพระบาง และความเป็นมรดกโลก ในตลาดการท่องเที่ยวปัจจุบัน

บริบทเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ ปู่เยอ ย่าเยอ เข้าไปอยู่ในกระบวนการกลายเป็นสินค้า ก็คือ เรื่องของการเป็นเมืองมรดกโลกของหลวงพระบาง เพราะแท้จริงแล้ว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีในพื้นที่ของหลวงพระบางเท่านั้น ไม่ใช่ผีที่เป็นสากลของลาวทั้งประเทศ แต่เมื่อเมืองหลวง

พระบางเป็นมรดกโลก จึงจำเป็นที่ต้องหาสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นหลวงพระบางแท้ๆ และเป็นสิ่งที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ดังนั้นปู่เยอ ย่าเยอ จึงถูกยกขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง

ในขณะที่สัญลักษณ์ที่ถูกเลือกขึ้นมาเพื่อเสนอภาพองค์รวมของความเป็นเมืองมรดกโลก นอกจาก ปู่เยอ ย่าเยอ ก็ยังมีทั้งวัดวาอาราม พระราชวังเก่า สถาปัตยกรรมต่างๆ รวมทั้งประวัติศาสตร์ของเมือง ประวัติศาสตร์การปกครองโดยเจ้ามหาชีวิต สิ่งเหล่านี้ถูกนำออกมาขาย และเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้แก่ลาวเป็นอย่างมาก ทางพรรคคอมมิวนิสต์ลาวที่ใช้รูปแบบการปกครองระบอบสังคมนิยม ก็ยังยอมรับในภาพที่นำเสนอความเป็นเมืองมรดกโลกเหล่านี้ ถึงแม้สิ่งเหล่านั้นจะมีนัยยะทางผี ทางกษัตริย์ แบบระบบเก่า แต่เมื่อทั้งหมดเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในประเทศได้ ทางรัฐเองก็ต้องยอมรับ แต่ก็ยังเป็นเพียงอนุญาตให้มีการนำเสนอเฉพาะรูปแบบภายนอกเท่านั้น ส่วนเนื้อหาและความหมายที่แท้จริงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเชื่อผี และระบบกษัตริย์ก็ยังพยายามกดดันให้หมดอำนาจไป

แล้วเมื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งที่เรียกความสนใจ และดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวในฐานะสิ่งจริงแท้ชนิดหนึ่งในหลวงพระบาง จึงเป็นช่องทางให้นักธุรกิจขายของที่ระลึก ผลิตตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งขร ออกขาย ซึ่งทางหน่วยงานวัฒนธรรมของแขวงก็ให้การสนับสนุนในการผลิตขาย เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน และไม่คิดว่าเป็นการละเมิดหรือลบหลู่อำนาจผี เพราะทุกคนที่ผลิตขายก็จะบอกแก่ผู้ซื้อว่าหุ่นตัวนี้คือผีบรรพบุรุษ จะคุ้มเข้มก็เพียงแต่ผู้ผลิตจะต้องผลิตมาให้เหมือนกับของจริงมากที่สุด ห้ามดัดแปลงให้ผิดไปจากเดิม ดังนั้นในปัจจุบันตามร้านขายสินค้าที่ระลึกของเมืองหลวงพระบาง จะพบเห็นว่าการขายตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งขร กันเกือบทุกร้าน

ปู่เยอ ย่าเยอ : จากผีบรรพบุรุษถึงของชำร่วยของนักท่องเที่ยว

ความเป็นผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์เมือง และมีตำนานเรื่องเล่าที่มีแนวอภินิหารเหลือเชื่อ จึงทำให้ภาพของปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ แล้วยังแสดงให้เห็นภาพประวัติศาสตร์ของเมืองหลวงพระบาง จนภาพลักษณ์ของปู่เยอ ย่าเยอ กลายเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นเมืองหลวงพระบางทั้งอดีตและปัจจุบันไป

ดังนั้นเมื่อหลวงพระบางผันตัวเองเข้าสู่กระแสการท่องเที่ยว ที่นักท่องเที่ยวต้องการแสวงหาความจริงแท้ในอดีตรองพื้นที่ ผีปู่เยอ ย่าเยอจึงเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่ทำให้ภาพความจริงแท้ของเมืองหลวงพระบางได้ นักท่องเที่ยวจึงให้ความสนใจในตัวปู่เยอ ย่าเยอ อย่างมาก

ประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งอยู่ที่ ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งที่มีการสร้างหุ่นขึ้นมาเป็นตัวแทน จับต้องได้ ไม่ต้องอาศัยจินตนาการคิดเอาเองเหมือนผีในพื้นที่อื่นๆ ถึงแม้จะไม่สามารถสืบค้นกันได้ว่า

หุ่นปุ๊เยอ ย่าเยอ ที่เคารพบูชากันอยู่ในตอนนี้จะสร้างมาตั้งแต่ยุคไหน แต่ชาวบ้านและผู้ประกอบพิธีกรรมต่างก็เชื่อกันว่าหุ่นนี้มีอายุยาวนานมาแล้ว ผู้เฒ่าที่ร่วมประกอบพิธีกรรมที่อายุ 75 ปี ก็ยืนยันว่าตั้งแต่ตัวเองเกิดมาจนพอจำความได้ ก็เห็นหุ่นปุ๊เยอ ย่าเยอ และสิงขร ชุดนี้แล้ว

ดังนั้นเมื่อตลาดการท่องเที่ยวกำลังให้ความสนใจ และฝีมือ ย่าเยอ ก็เป็นผู้ที่มีตัวตน จึงเป็นช่องทางให้นักธุรกิจการค้าของที่ระลึกของเมืองหลวงพระบาง ผลิตสร้างหุ่นจำลองปุ๊เยอ ย่าเยอ และสิงขร ออกมาขายเป็นตุ๊กตาที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือนหลวงพระบาง ในขณะที่นักท่องเที่ยวเองก็ให้ความสนใจในเรื่องราวและตำนานของปุ๊เยอ ย่าเยอ และต้องการเสาะหาของที่ระลึกที่แสดงความเป็นเมืองหลวงพระบางที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ อยู่แล้ว และเมื่อทางร้านค้าของที่ระลึกผลิตหุ่นปุ๊เยอ ย่าเยอ ออกมาขาย ก็ให้ความสนใจซื้อกลับไปเป็นจำนวนมาก สร้างรายได้ให้กับผู้ค้าผู้ผลิต แล้วก็ยังสร้างความพอใจให้กับนักท่องเที่ยวอีกด้วย

การแกะสลักหุ่นปุ๊เยอ ย่าเยอ และสิงขร จำลองนั้นเริ่มผลิตกันอย่างเป็นแบบแผนมากขึ้นเมื่อทางโรงเรียนวิจิตรกรรม เมืองหลวงพระบางได้เปิดสอนวิชาแกะสลักขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1975 โดยที่มีการนำรูปของปุ๊เยอ ย่าเยอ มาเป็นแบบให้นักศึกษาฝึกแกะสลักให้เหมือนตัวจริง ในตอนแรกๆ ฝีมือแกะสลักหุ่นของนักศึกษาที่ยังไม่ค่อยประณีตนัก แต่ก็มีย่านท่องเที่ยวมาเห็นแล้วเกิดความสนใจ จึงขอซื้อกลับไปเป็นของที่ระลึก จนต่อมาเมื่อนักศึกษามีการพัฒนาฝีมือที่ดีขึ้นมากแล้ว ก็นำเอาวิชาความรู้นั้นมาผลิตหุ่นปุ๊เยอ ย่าเยอ ออกวางขายอย่างเต็มตัว (สัมภาษณ์ จอนโล บอริวน)

รูปลักษณะของตุ๊กตาที่แกะสลักออกมานั้น จะต้องทำให้เหมือนกับหุ่นจริงที่ใช้ในงานพิธีกรรมและความเชื่อปุ๊เยอ ย่าเยอ มากที่สุด ในช่วงเริ่มแรกนั้นการผลิตจะเน้นเพียงการแกะสลักเฉพาะใบหน้าของปุ๊เยอ ย่าเยอ เท่านั้น ซึ่งใบหน้าของหุ่นทั้งสองนั้นมีลักษณะคล้ายกัน จะต่างกันบ้างตรงที่ปุ๊เยอจะมีหนวด แต่ย่าเยอไม่มี เมื่อแกะเสร็จก็ลงสีตามจริง คือ มีใบหน้าสีแดง มีตาขาว บ้างตรงที่ปุ๊เยอจะมีหนวด แต่ย่าเยอไม่มี เมื่อแกะเสร็จก็ลงสีตามจริง คือ มีใบหน้าสีแดง มีตาขาว คาดำ และหนวดสีดำ แล้วหาปอสามาติดทำเป็นผม ก็ถือว่าเสร็จแล้ว และในระยะหลังต่อมาก็เริ่มที่จะประกอบส่วนลำตัวขึ้น จนเป็นตุ๊กตาเต็มตัวในลักษณะทำขึ้นที่เหมือนกับหุ่นตัวจริง

ตุ๊กตาปุ๊เยอ ย่าเยอ และสิงขร ที่ผลิตออกขาย มักจะผลิตและขายเป็นชุด ในหนึ่งชุดจะมี 3 ตัว คือ ปุ๊เยอ ย่าเยอ และสิงขร ในแต่ละชุดก็จะมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันออกไป ส่วนราคาก็ขึ้นอยู่กับขนาดใหญ่เล็กของหุ่น ที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ตุ๊กตาปุ๊เยอ ย่าเยอ ที่แกะสลักออกมาขายจะต้องแกะให้เหมือนกับหุ่นจริงเท่านั้น ห้ามดัดแปลงให้ผิดไปจากปรกติ ดังนั้น ผู้ผลิตที่มีระดับฝีมือสูง แกะสลักได้เหมือนจริงมากที่สุด จึงมักจะตั้งราคาตุ๊กตาที่ตัวเองแกะสลักไว้ในระดับที่แพงกว่าผู้ผลิตที่มีฝีมือธรรมดา

ของที่ระลึกรูปปู่ ย่า ยาย นอกจากจะเป็นตุ๊กตาแกะสลักแล้ว ก็ยังมีในรูปแบบอื่นๆ เช่น ภาพวาด ไปสการ์ด รูปปั้นปูนดำ แต่ในบรรดาของที่ระลึกเกี่ยวกับปู่ ย่า ยายทั้งหมด รูปแบบตุ๊กตาแกะสลักจะเป็นรูปแบบที่ขายดีที่สุด

ในปัจจุบันการแกะสลักตุ๊กตาปู่ ย่า ยาย สิงขร ออกวางขายของที่ระลึกทางการท่องเที่ยวมีมากขึ้น โดยที่ทางโรงเรียนจิตรกรรม เมืองหลวงพระบางก็ยังเปิดสอนหลักสูตรการแกะสลักนี้อยู่ หรือผู้ที่เคยเรียนจบตามหลักของโรงเรียนจิตรกรรมแล้ว ออกมาตั้งร้านค้าเป็นของตัวเอง และเปิดสอนให้ผู้สนใจในงานฝีมือชนิดนี้ด้วยตัวเองก็มี จนทำให้มีการกระจายช่างฝีมือในงานนี้มากขึ้น ซึ่งทางรัฐเองก็ให้การสนับสนุน เพราะคิดว่าเป็นการส่งเสริมรายได้ให้แก่ประชาชน จึงไม่ได้คัดค้านประการใดต่อการที่ชาวบ้านแกะสลักตุ๊กตาผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์เมืองออกขาย แต่ก็ชี้แนะว่าจะต้องแกะสลักให้เหมือนกับหุ่นจริงมากที่สุด ห้ามดัดแปลงโดยเด็ดขาด

ในการขายตุ๊กตาปู่ ย่า ยาย ทางเจ้าของร้านค้าขายของที่ระลึกการท่องเที่ยวหลวงพระบาง ได้ให้ความหมายของปู่ ย่า ยาย นี้ว่าเป็นผีบรรพบุรุษ และเป็นผีอารักษ์ เป็นผีที่มีตัวตนจริงๆ แล้วเก็บเอาไว้ที่หอผี ตุ๊กตานี้เป็นเพียงหุ่นจำลอง ไม่เน้นว่าเป็นตุ๊กตาที่มีความศักดิ์สิทธิ์เหมือนหุ่นจริง นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ก็ซื้อเอาไปเป็นของที่ระลึก เอาไปตั้งโชว์ในห้องรับแขก เพื่อแสดงว่าเคยมาหลวงพระบางแล้ว หรือจะมีคนที่ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่ ย่า ยาย จะซื้อเอาไปบูชาว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ได้แล้วแต่จุดประสงค์ของแต่ละคน

และทางกลุ่มผู้ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่ ย่า ยาย ถึงแม้จะไม่ค่อยเห็นด้วยในการผลิตตุ๊กตาปู่ ย่า ยาย สิงขร ออกขาย เพราะคิดว่า ปู่ ย่า ยาย สิงขร เป็นของศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ ไม่ใช่ของเล่นเด็ก แต่ก็ไม่ได้แสดงการคัดค้านการกระทำนี้ เพียงแต่ให้ความหมายว่า ตุ๊กตาพวกนี้เป็นของปลอม ส่วนปู่ ย่า ยายที่ตัวเองเคารพนับถือ และจัดพิธีกรรมกันอยู่นั้นเป็นของจริง และเป็นผีที่มีพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ ใครมาลบหลู่ดูหมิ่นมักจะมีอันเป็นไปไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ

การให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่ ย่า ยายในสถานการณ์ปัจจุบัน

การช่วงชิงความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่ ย่า ยาย เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว เป็นการศึกษาถึงการช่วงชิงความหมายของกลุ่มคนหลักๆ 3 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มแรก ได้แก่ กลุ่มผู้ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านอาไฟ อาฮามเป็นหลัก รวมทั้งผู้ศรัทธาในระดับปัจเจกบุคคลทั่วไป ส่วนกลุ่มที่

สอง ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิต และผู้ค้าตุ๋นดาปูเยอ ย่าเยอ ในตลาดการขายสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว และกลุ่มที่ตามเป็นข้าราชการในหน่วยงานรัฐบาล ซึ่งในแต่ละกลุ่มต่างให้ความหมายในพิธีกรรมและความเชื่อปูเยอ ย่าเยอ ในมุมมองที่แตกต่างกันออกไป

และความสัมพันธ์ทั้งในด้านที่กลมกลืนสอดคล้อง และขัดแย้งกันของการให้ความหมายในแต่ละกลุ่มนี้ ส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมในการประกอบพิธีกรรม และการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ให้ความหมายในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป รวมทั้งสะท้อนภาพของการต่อรอง ประทะประสานกันในเชิงความคิดและการกระทำระหว่างกัน

กลุ่มผู้ศรัทธา

กลุ่มผู้ศรัทธา คือ กลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านหมู่บ้านอาไฟ อาฮาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ดูแลรักษาพิธีกรรมและความเชื่อปูเยอ ย่าเยอ จนกลายเป็นสมบัติสำคัญประจำหมู่บ้านไป ถึงแม้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีจะถูกกีดกัน และถูกทำลายล้างจากอำนาจหลักในสังคม ไม่ว่าจะเป็นอำนาจการเมืองทางสังคมนิยม , ความทันสมัยในกระแสโลกสมัยใหม่ หรือหลักคำสอนทางพุทธศาสนา แต่ทางผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านอาไฟ อาฮามก็ยังที่จะสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อนี้สืบต่อกันมา

การศรัทธาในความเชื่อ และการปฏิบัติพิธีกรรมเป็นประจำทำให้เกิดความผูกพันอย่างแนบแน่น ปูเยอ ย่าเยอ ในความเชื่อตามตำนานที่ว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านที่ศรัทธาต่างให้ความหมายว่าปูเยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษของตัวเองด้วย ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถสืบค้นไปในอดีตว่ามีความสัมพันธ์กันในระดับนั้นจริงหรือไม่ แต่ก็เชื่อกันว่าตัวเองเป็นลูกหลานของปูเยอ ย่าเยอ ซึ่งพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษจะคอยปกป้องรักษาให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยอันตรายใดๆ ทั้งปวง

และเมื่อชุมชนมีการขยายตัวขึ้นเป็นเมือง แล้วปูเยอ ย่าเยอ ก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผีอารักษ์เมือง มีการทำพิธีกรรมบูชาเลี้ยงผีประจำปี ผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านอาไฟ อาฮามก็ยังคงรับผิชอบในการประกอบพิธีกรรมนั้นอยู่ ในงานบุญเดือน 5 หรืองานปีใหม่ลาว ที่ต้องทำพิธีอัญเชิญปูเยอ ย่าเยอ ออกมาร่วมงานบุญ ก็เป็นหน้าที่ของสองหมู่บ้านนี้ ทั้งการเป็นขวัญจ้ำและผู้เจ็ดหุ่น ซึ่งมีระเบียบหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเป็นของตัวเอง และในยุคที่หลวงพระบางมีเจ้ามหาชีวิต ปูเยอ ย่าเยอ จะมีบทบาทในงานบุญเดือน 12 ด้วย ก็เป็นหน้าที่รับผิชอบของคนในกลุ่มนี้อีกครั้ง

ภาพของปูเยอ ย่าเยอกับหมู่บ้านอาไฟ อาฮามจึงเป็นมโนภาพที่มาควบคู่กันในความเข้าใจของชาวเมืองหลวงพระบาง ถึงแม้ว่าปูเยอ ย่าเยอ ถูกให้ความหมายว่าเป็นผีอารักษ์เมืองหลวงพระ

บาง แต่ในความเข้าใจของชาวหลวงพระบางทั่วไปจริงๆ ก็คิดว่าแท้จริงแล้ว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีของชุมชนบ้านอาไฟ อาฮาม เมื่อได้รับการยกระดับให้เป็นผีอารักษ์เมืองก็ให้การยอมรับ แต่ก็ไม่ได้มีความศรัทธาอย่างลึกซึ้งเหมือนชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งสอง

ทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านอาไฟ อาฮามเองต่างก็คิดว่าแท้จริงแล้ว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีในชุมชนของตัวเอง ในสมัยก่อนเมื่อประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีในเดือน 6 จะมีการจัดดาเหล้า คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า พิธีกรรมนี้จะจัดเป็นการส่วนตัวเฉพาะสมาชิกในหมู่บ้าน ถ้าคนนอกหมู่บ้านจะเข้ามาจะต้องเสียหามาเป็นเครื่องเซ่นไหว้ผีในอัตรา 2 เท่าของที่ชาวบ้านเตรียมไว้ในการประกอบพิธีกรรม เรื่องราวเหล่านี้เป็นเครื่องดักขำในการแสดงความเป็นเจ้าของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

หลังจากลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี ค.ศ. 1975 ทางรัฐจะพยายามล้มเลิกพิธีกรรมที่ความเชื่อเกี่ยวกับผี แต่ทางชาวบ้านก็ยังคงปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันได้ จนเมื่อหลวงพระบางได้รับการประกาศเป็นมรดกโลกเมื่อปี 1998 พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานมรดกโลกว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมรดกโลกในเมืองหลวงพระบาง มีการรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อขึ้นมาใหม่แบบเต็มรูปแบบ ทั้งการฟื้นฟูปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขบวนงานบุญปีใหม่ลาว และงานพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ในเดือน 6 การดึงพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ขึ้นมาในเวทีมรดกโลกครั้งนี้ สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านอาไฟ อาฮามเป็นอย่างมาก ที่พิธีกรรมและความเชื่อในหมู่บ้านตัวเองได้รับการประชาสัมพันธ์ และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ชาวบ้านบ้านอาไฟ อาฮาม บางคนแสดงความภาคภูมิใจของการยกระดับความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ ให้เป็นเรื่องของสัญลักษณ์ชาติผ่านภาพถ่ายของตัวเองที่ได้ถ่ายร่วมกับปู่เยอ ย่าเยอ ครั้นออกไปแสดงนอกพื้นที่ในเวทีระดับชาติ

แต่ผลที่ตามมาจากการเป็นมรดกโลกคือ การดึงปู่เยอ ย่าเยอ เข้าเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมในตลาดการท่องเที่ยว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่สื่อถึงความเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบาง เป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาแสวงหาความจริงแท้ในเมืองแห่งตำนานเมืองนี้ การเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวจึงเกิดการผลิตหุ่นตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขบวนจำลองขึ้นมาเพื่อขายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ประเด็นนี้ก็ได้สร้างความขัดแย้งในกระบวนการให้ความหมายระหว่างผู้ผลิต ผู้ค้า กับผู้ประกอบพิธีกรรมและชาวบ้านที่ศรัทธาขึ้นมา

อุทุมพรเพง ขวัญจำผู้ประกอบพิธีกรรมปู่เยอ ย่าเยอ กล่าวว่า ที่จริงแล้วมันก็ไม่เป็นการสมควร เพราะปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขบวน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “ไม่ใช่ของเล่น” ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นที่เคารพบูชาของทุกคน และเป็นผีอารักษ์ ผิบรรพบุรุษของเมืองหลวงพระบาง แต่ในทุกวันนี้ก็มีพ่อค้าและ

สลักรูปหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ขายกันตามร้านขายสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวซื้อกันเป็นจำนวนมาก ทางเรา(ผู้ประกอบพิธี) ก็ไม่สามารถที่จะไปห้ามเขาได้ เป็นสิทธิของเขา

ปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร กลายเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความจริงแท้ของเมืองหลวงพระบาง ที่แตกต่างกับเมืองอื่นๆ โดย ปู่เยอ ย่าเยอ มีหน้าที่แสดงถึงความเก่าแก่ ความมีประวัติศาสตร์อันยาวนานของพื้นที่ และของผู้คนในพื้นที่หลวงพระบางนั้น ดังนั้นนักท่องเที่ยวจึงมักที่จะซื้อหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ที่ขายกันเป็นชุดตามร้านค้าต่างๆ เพื่อเป็นของที่ระลึกถึงการที่ได้มาเยือนเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานแล้วครั้งหนึ่งในชีวิต

“เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ของที่จะศักดิ์สิทธิ์จริงๆ มันต้องเป็นหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ตัวจริงเท่านั้นที่เก็บอยู่ในหอผี ของเลียนแบบที่ขายกันอยู่กลื่อนนั้นไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นเพียงของเล่น” ดุงหุมแพง และผู้ที่ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ยืนยันความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ ที่แท้จริง ปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ที่เป็นหุ่นที่แสดงในพิธีกรรมนั้น เป็นของมรดกตกทอดมาหลาย代人 ไม่มีใครยืนยันได้ว่าสร้างมาตั้งแต่ยุคไหน แต่ดุงหุมแพงที่ถือว่ามีอายุมากสุดในกลุ่มผู้ประกอบพิธี ก็ยังรับประกันว่าน่าจะสร้างมานานแล้ว เพราะเท่าที่ดุงหุมแพงจำความได้ ก็เห็นหุ่นชุดนี้มาแล้ว

โดยเฉพาะเรื่องชนปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ที่ถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณวิเศษทางการปกปักษ์รักษาให้ความปลอดภัยในชีวิต และป้องกันอันตรายจากสิ่งเลวร้ายอื่นๆ “คนที่อยู่กับหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ตัวจริงเท่านั้น ที่จะมีความศักดิ์สิทธิ์ ชนจากหุ่นที่ขายกันตามร้านค้าฉันเห็นก็ไม่กลัว” ดุงหุมแพงกล่าวติดตลก

หุ่นปู่เยอ ย่าเยอ สิงขรที่เป็นของจริงนั้น ใครจะมาลบหลู่ดูหมิ่นไม่ได้เด็ดขาด เพราะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจมาก จากตัวอย่างหลายๆ เรื่องที่เล่ายืนยันความศักดิ์สิทธิ์ และฤทธิ์อำนาจของปู่เยอ ย่าเยอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่กล่าวถึงคนๆ หนึ่งที่เป็ชนชั้นปกครองต้องการลบล้างความเชื่อผีที่ถือว่างมงายไว้เหตุผลเหล่านี้ลงให้หมด แต่ก็ไม่สามารถทำลายความเชื่อเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ ลงได้ แถมซ้ำถูกปู่เยอ ย่าเยอ ลงโทษให้เป็นบ้าวิกลจริตจนตายในที่สุด หรือเรื่องของพระภิกษุรูปหนึ่งที่อยู่ในวัดอาฮามันเองที่คิดอยากประลองอิทธิฤทธิ์ของกับปู่เยอ ย่าเยอ ว่าใครจะมีพลังอำนาจเหนือกว่ากัน ซึ่งพระรูปนั้นชาวบ้านในพื้นที่ก็เชื่อถือกันอยู่ว่าเป็นผู้ที่มีคาถาอาคม และมีพลังอำนาจมาก สามารถใช้คาถาอาคมทำลาย และรักษาคนได้ แต่ในที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้แก่อำนาจของปู่เยอ ย่าเยอ จนเดี๋ยวนี้พระรูปนั้นก็สดีไม่สมประกอบ และร่างกายพิการไป

หรือเรื่องเล่าที่ว่า ในอดีตมีเจ้าแขวงคนหนึ่งที่ต้องการจะทำลายหอผีปู่เยอ ย่าเยอลง เพราะคิดว่าความเชื่อเรื่องผี เป็นเรื่องงมงาย ไม่เป็นประโยชน์ ควรจะกำจัดเสีย แต่เจ้าแขวงนั้นก็เกิดอาการป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ และก็เสียชีวิตในเวลาต่อมา

แล้วจากการที่ปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับเลือกให้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงความเป็นเมืองมรดกโลก ภาพของปู่เยอ ย่าเยอ จึงไปปรากฏในสื่อต่างๆ ที่ต้องการประชาสัมพันธ์เมืองหลวงพระบาง ไม่ว่าจะเป็นหนังสือแนะนำการท่องเที่ยว สื่อโฆษณาสินค้า รวมทั้งการที่รัฐให้นำหุ่นออกมาแสดงโชว์นอกเหนือจากงานพิธีกรรมประจำปี ซึ่งถือว่าเป็นการประชาสัมพันธ์เมืองหลวงพระบางและประเทศลาว เช่น การนำปู่เยอ ย่าเยอ มาร่วมขบวนพาเหรดในงานกีฬาแห่งชาติที่จัดขึ้นที่หลวงพระบาง ปี 1997, งานเปิดปีการท่องเที่ยวลาว 1999 ที่กำแพงนครเวียงจันทน์ และงานบุญกีฬานักเรียนมัธยมแห่งชาติครั้งที่ 2 ที่แขวงคำม่วน ซึ่งเป็นการนำปู่เยอ ย่าเยอ ออกนอกพื้นที่เมืองหลวงพระบาง ถึงแม้ว่าทางผู้ประกอบพิธีกรรมมีความรู้สึกถึงการขัดกับจารีตประเพณีเดิม ซึ่งปู่เยอ ย่าเยอ จะไม่ออกนอกพื้นที่หลวงพระบาง แต่ก็ไม่สามารถที่จะคัดค้านคำสั่งของหน่วยงานรัฐได้ จึงต้องนำหุ่นไปแสดงตามรายการที่รัฐกำหนดมา โดยต้องรองว่าค่าใช้จ่ายทั้งหมดรัฐจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด

ในกรณีของการที่รัฐมีคำสั่งให้นำปู่เยอ ย่าเยอ สืบกับสังขร ออกไปร่วมงานบุญกีฬานักเรียนมัธยมที่คำม่วนนั้น ความอึดอัดของผู้ประกอบพิธีกรรมต่อการนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ออกไปนอกพื้นที่ว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องหรือไม่ จึงมีการหาทางออกด้วยการหันกลับไปหาวิธีการลงทรงผีปู่ย่า ว่าทั้งสองต้องการที่จะไปหรือไม่ ซึ่งผลออกมาว่าวิญญาณปู่ย่าอนุญาตให้ไปได้ จะเห็นได้ว่าการรื้อฟื้นพิธีกรรมลงทรงขึ้นมาใหม่ ก็เพื่อลดความขัดแย้ง หรือเป็นเครื่องมือในการประนีประนอมความรู้สึกของทางผู้ประกอบพิธีกรรมต่อการนำปู่เยอ ย่าเยอ ออกนอกพื้นที่ตามคำสั่งของรัฐ

รวมทั้งในกรณีที่ชื่อเสียงของปู่เยอ ย่าเยอ ได้แพร่กระจายออกไป เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว นักวิจัย ผู้ทำสารคดี ช่างภาพมากมาย ในช่วงวันประกอบพิธีกรรมนอกจากชาวบ้านที่มีความศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อ ก็มักจะเป็นคนในกลุ่มนี้มาร่วมงานพิธีกรรมด้วย การพยายามสัมภาษณ์ เก็บข้อมูล แสวงแพร่จากการถ่ายรูป ขาดั้งกล้องที่วางเกาะอยู่บนห่อผิ การบังคับให้หุ่นปู่เยอ ย่าเยอ สังขร มาขึ้นรวมกันในรูปเฟรมเดียวกัน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความลำบากใจ และขัดความสะดวกในการประกอบพิธีกรรมของผู้ประกอบพิธีเป็นอย่างมาก ทางทางผู้ประกอบพิธีกรรมก็พยายามที่จะขอร้องให้ออกไปอยู่ในเขตรอบนอก แต่ก็ไม่เป็นผล หรือทางผู้ประกอบพิธีกรรมอยากจะไล่ให้ไปไกลๆ แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะคิดว่าส่วนหนึ่งคนพวกนี้ก็มีส่วนในการช่วยประชาสัมพันธ์ชื่อเสียงของปู่เยอ ย่าเยอ ทางผู้ประกอบพิธีกรรมจึงมีความคิดว่าในครั้งต่อไปผู้ที่จะมาเก็บข้อมูล มาสัมภาษณ์ ถ่ายรูป ทำสารคดี จะต้องขออนุญาตผ่านทางหน่วยงานวัฒนธรรมของรัฐมาก่อน แล้วทางผู้ประกอบพิธีกรรมถึงจะยอมให้ทำงานได้

รูปแบบสินค้าอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ที่นอกเหนือไปจากตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอจำลอง คือ เรื่องของข้อมูลพิธีกรรม คำานานต่างๆ ของปู่เยอ ย่าเยอ ในกรณีนี้ผู้

ประกอบพิธีกรรมเริ่มที่จะรู้สึกถึงความมีค่า และมีราคาทางข้อมูล เพราะระยะหลังๆ มานี้มีนักวิชาการ นักศึกษา นักสารคดี เข้ามาทำการศึกษาในเรื่องนี้กันเป็นจำนวนมาก ทำให้ทางผู้ประกอบพิธีกรรมคิดว่าผู้ที่เข้ามาเก็บข้อมูล หรือถ่ายรูปปูเยอ ย่าเยอ ไปขายเป็นสินค้า น่าจะนำเงินนั้นมาแบ่งปันทางการประกอบพิธีกรรมด้วย รวมทั้งในพิธีกรรมเลี้ยงผี ปี 2001 ทางผู้ประกอบพิธีกรรมได้ถ่ายเอกสารข้อมูลตำนานปูเยอ ย่าเยอ มาให้แก่ผู้ที่สนใจได้ซื้อหาไปอ่านกัน โดยเสียดำเอกสารเป็นเงินตามกำลังศรัทธาของผู้ซื้อ และกำไรที่ได้จากการขายเอกสารนี้ก็เข้าร่วมเป็นค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรม

ส่วนทางผู้ศรัทธาทั่วไปในระดับปัจเจกบุคคลก็ให้ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปูเยอ ย่าเยอ ว่าเป็นพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สนองตอบต่อการเป็นที่พึงพอใจ และสร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตของตัวเองได้ ผู้ศรัทธาในระดับนี้แม้จะรับรู้ว่ามีปูเยอ ย่าเยอ เป็นผีในหมู่บ้านอาไท อาฮาม แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการช่วงชิงในการเป็นเจ้าของมากนัก เพราะคิดว่า ปูเยอ ย่าเยอ เป็นผีอารักษ์เมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ย่อมคุ้มครองดูแลทุกคนที่กราบไหว้เคารพนับถืออยู่แล้ว ดังนั้นการเคารพปฏิบัติของคนในกลุ่มนี้จึงมักกระทำกันได้ด้วยตัวเองในประจำวัน หรือมาเข้าร่วมงานพิธีกรรมที่ทางผู้ประกอบพิธีกรรมจัดขึ้นประจำปีที่หอผีก็แล้วแต่สะดวก

ความหมายของผู้ศรัทธาในกลุ่มนี้จึงเป็นการคาดหวังให้พลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของปูเยอ ย่าเยอ บันดาลผลตามที่ตัวเองปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางโลก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสุขภาพร่างกายและจิตใจ เรื่องความปลอดภัยในชีวิต การค้าขาย ฯลฯ การทำพิธีกรรมก็สามารถทำได้ด้วยตัวเอง เพียงยกมือขึ้นไหว้ ตั้งจิตอธิษฐาน หรือบนบานศาลกล่าวในเรื่องราวต่างๆ ผู้ศรัทธาบางคนก็นำขนปูเยอ ย่าเยอ ที่ถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาเป็นเครื่องรางของขลังประจำตัว จะมีอยู่บ้างที่ซื้อหุ่นปูเยอ ย่าเยอ ไปเป็นรูปสัญลักษณ์ในการบูชา แต่ก็น้อยคนนัก เพราะคิดว่าหุ่นที่ขายกันอยู่ในตลาดนั้นเป็นของปลอม ไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์อะไร แต่ที่สังเกตได้อย่างหนึ่งคือ ถ้าในบ้านใครมีหุ่นปูเยอ ย่าเยอ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อจุดประสงค์ใด เจ้าของบ้านมักจะวางอยู่ในตำแหน่งที่เป็นเอกเทศไม่ปะปนกับเครื่องเล่นของโชว์ใด และบางบ้านก็วางในตำแหน่งที่สูงกว่าสิ่งของอื่นๆ เพราะถึงแม้ว่าหุ่นนั้นจะเป็นของปลอม แต่ความตระหนักรับรู้ในความศักดิ์สิทธิ์ของปูเยอ ย่าเยอ ก็ยังคงอยู่ในชาวบ้านทุกคน ซึ่งอาจจะเหมือนกับสำนวนไทยสำนวนหนึ่งที่ว่า “ไม่เชื่อแต่อย่างหลบหลู่” ก็เป็นได้

นอกจากความหมายในเชิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว พิธีกรรมและความเชื่อปูเยอ ย่าเยอ ยังสะท้อนให้เห็นการให้ความหมายในเชิงการแบ่งแยกชาติพันธุ์รวมอยู่ด้วย ผู้ประกอบพิธีกรรมชั้นหนักแน่นว่าปูเยอ ย่าเยอ เป็นผีของคนลาวลุ่ม ไม่ใช่ผีของชนเผ่าลาวเทิงหรือลาวสูง เพราะคนพวกนั้นก็มักจะมีผีในความเชื่อของตัวเอง และพวกเขาก็ไม่เคารพนับถือปูเยอ ย่าเยอ ความหมาย

ตรงนี้มาแสดงให้เห็นความขัดแย้งอย่างชัดเจนเมื่อพื้นที่ของห่อปู่เยอ ย่าเยออยู่ในพื้นที่ของวัดอาฮาม ซึ่งพระและเณรส่วนใหญ่เป็นคนกลุ่มลาวเทิง หรือชนขมุ ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับผีในพื้นที่เดียวกันจึงเป็นเรื่องที่ต่างคนต่างอยู่ ในการประกอบพิธีกรรมของปู่เยอ ย่าเยอบางส่วนที่ต้องสัมพันธ์กับพระ บางครั้งผู้ประกอบพิธีเลือกที่จะนิมนต์พระจากวัดวิบูลซึ่งเป็นวัดใกล้เคียงมาแทน รวมทั้งมีเรื่องเล่าของพระในวัดอาฮามที่ต้องการแข่งขันอำนาจ อิทธิฤทธิ์ กับปู่เยอ ย่าเยอ ว่าใครจะมีพลังอำนาจเหนือกว่ากัน จนในที่สุดพระรูปนั้นก็ถูกปู่เยอ ย่าเยอ ลงโทษจนเสียชีวิตไป การให้ความหมายผีให้มีนัยยะเชิงชาติพันธุ์ ก็สะท้อนการนิยามตัวเองและพื้นที่ชุมชนว่าเราเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไหน ก็คือผู้ประกอบพิธีกรรมนิยามตัวเองและชุมชนว่าเป็นลาวลุ่ม อันเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจและบทบาทมากที่สุดในสังคมลาว และเมื่อมีการกำหนดขอบเขตว่าตัวเองเป็นใครแล้ว ก็มักจะไม่น่าจะไปปะปนกับกลุ่มอื่นที่ให้ความหมายในเชิงต่ำด้อยกว่า

กลุ่มผู้ผลิต และผู้ค้า

การผลิตห่อนึ่งตุ๋กตาปู่เยอ ย่าเยอออกขายเป็นสินค้านี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมลาว โดยเฉพาะนิยามทำกันมากขึ้นในช่วงที่หลวงพระบางได้รับประกาศเป็นมรดกโลก และมีนักท่องเที่ยวได้หลั่งไหลเข้ามา ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ในระบบความเชื่อของคนรุ่นอาวุโสในสังคม ต่างเชื่อกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ การทำห่อนึ่งตุ๋กตาขึ้นมาเลียนแบบ จึงเท่ากับเป็นการลบหลู่ดูหมิ่นในพลังอำนาจนั้น และอาจส่งผลร้ายต่อชีวิตของตัวเองและครอบครัวได้ ไม่ว่าแต่จะเป็นในลักษณะห่อนึ่งตุ๋กตาเท่านั้น คนเฒ่าคนแก่เล่าว่าในยุคอดีตรูปของปู่เยอ ย่าเยอ ก็ไม่ให้เอาเข้ามาไว้ในบ้าน เพราะถือว่าเป็นการไม่สมควรที่ผีระดับสูงนี้จะอยู่ปะปนกับมนุษย์ ดังนั้นการทำพิธีกรรมบูชาผีปู่เยอ ย่าเยอ จะต้องไปทำกันที่หอผีปู่เยอ ย่าเยอ ที่เดียวเท่านั้น

การทำห่อนึ่งตุ๋กตาปู่เยอ ย่าเยอจำลองมาเริ่มทำกันเมื่อ โรงเรียนวิจิตรกรรมหลวงพระบางเปิดหลักสูตรแกะสลัก ในปี 1975 แล้วนำห่อนึ่งปู่เยอ ย่าเยอมาเป็นแบบในการฝึกหัดการแกะสลัก โดยจุดประสงค์ครั้งนี้ก็เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ในการแกะสลักเท่านั้น ไม่ได้คาดหวังไปถึงเรื่องของการเอาออกขายเป็นสินค้า และเป็นที่น่าสังเกตมุมมองหนึ่งคือ ในปี 1975 เป็นต้นมา ลาวได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยม มีการปฏิรูปโครงสร้างวัฒนธรรมของสังคมใหม่ ความเชื่อเรื่องผีในระบบเดิมอยู่ภายใต้การควบคุมของทางรัฐ และกาที่รัฐนำแบบห่อนึ่งปู่เยอ ย่าเยอ ออกมาให้นักเรียนได้ฝึกหัดการแกะสลักนี้ ก็เป็นภาพสะท้อนของความมั่นใจของรัฐต่อการควบคุมพิธีกรรมและความเชื่อให้อยู่ในกรอบเขตของตนได้ ถึงแม้จะอนุญาตให้สร้างรูปแบบห่อนึ่งจำลองขึ้นมาได้อีก แต่ก็ไม่นำให้มีนัยยะในเนื้อหาความเชื่อแบบเก่า

แต่เมื่อลาวเปิดประเทศมากขึ้นในปี 1980 ตามนโยบายเศรษฐกิจ “กลไกใหม่” หรือ “จินตนาการใหม่” ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหลวงพระบาง จอนไล บอริบูน เล่าถึงตรงนี้ว่า มีนักท่องเที่ยวญี่ปุ่นเข้ามาเที่ยวที่โรงเรียนจิตรกรรม แล้วเห็นตุ๊กตาแกะสลักปู่เยอ ย่าเยอ ที่นักเรียนฝึกหัดกันอยู่ จึงเกิดความสนใจขอซื้อกลับไปเป็นของที่ระลึก... (สัมภาษณ์ จอนไล บอริบูน) จากจุดนี้จึงเป็นการเปิดช่องทางในการทำหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ ออกขายสู่ตลาดการท่องเที่ยว

ในปี ค.ศ. 1998 หลวงพระบางได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก รัฐเริ่มเน้นแผนพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อจูงรายได้เข้าประเทศ ปู่เยอ ย่าเยอ จึงเป็นสัญลักษณ์หลักอย่างหนึ่งที่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ดังนั้นเมื่อมีผู้แกะสลักตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ออกขายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว ทางรัฐจึงอนุญาตโดยดี เพราะถือว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเมืองหลวงพระบาง และเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ในครัวเรือน

เมื่อรัฐเปิดไฟเขียวอนุญาต ทางผู้ผลิตก็ผลิตในปริมาณที่มากขึ้นตามความต้องการของนักท่องเที่ยว มีทั้งผลิตเองขายเอง หรือผลิตแล้วส่งต่อให้พ่อค้าคนกลางขายอีกทอดหนึ่ง นักท่องเที่ยวก็ให้ความสนใจและซื้อกลับไปเป็นของที่ระลึกกันเสมอๆ ที่มาเยือนหลวงพระบาง สร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิตและพ่อค้าได้เป็นอย่างดี และนักท่องเที่ยวที่ซื้อตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ กลับไป ก็มีหลายระดับ บางคนก็รับรู้ว่าปู่เยอ ย่าเยอเป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมืองหลวงพระบาง มีความสำคัญต่อชาวเมืองและโครงสร้างสังคมในอดีตอย่างไร บางคนรู้เพียงว่าเป็นผีประจำเมืองหลวงพระบางเท่านั้น โดยไม่มีความหมายที่แท้จริง แต่บางกลุ่มไม่รู้อะไรเลย ที่ซื้อเพราะว่าเป็นตุ๊กตาที่มีความแปลกประหลาด แตกต่างจากเมืองท่องเที่ยวอื่นๆ หรือซื้อเพราะเป็นเครื่องระลึกถึงว่าครั้งหนึ่งเคยมาเหยียบเมืองพระบางแล้ว

ทางด้านผู้ผลิตและพ่อค้าต่างให้ความหมายของตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง บางคนอาจจะอธิบายมากกว่านั้นว่าเป็นผีบรรพบุรุษ หรือผีอารักษ์เมือง หรือบางคนอาจจะเล่าตำนานปู่เยอ ย่าเยอให้ผู้ซื้อฟังด้วยว่ามีความเป็นมาอย่างไร แต่ถ้าถามเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ต่างตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าตุ๊กตาเหล่านี้ไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์อะไร ของที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นของจริงที่เก็บไว้ในห่อผี จะออกมาเฉพาะบุญเดือน 5 เท่านั้น ตุ๊กตาเหล่านี้เป็นเพียงของที่จำลองขึ้นมาเพื่อเป็นที่ระลึก นักท่องเที่ยวก็มักซื้อไปเป็นของที่ระลึก น้อยคนนักที่จะซื้อไปบูชากราบไหว้

ถึงแม้ว่าพ่อค้า แม่ค้าเจ้าของร้านจะพยายามอธิบายว่าหุ่นนี้คืออะไร ชุดหนึ่งมีกี่ตัว ตัวไหนปู่ ตัวไหนย่า มันแตกต่างกันอย่างไร รวมทั้งเล่าความเป็นมา และความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งขอให้ถูกค้าฟัง แต่ดูเหมือนว่าการอธิบายตำนาน ความหมายของหุ่นเหล่านั้นจะไม่มีอิทธิพลต่อการซื้อขายของนักท่องเที่ยวเท่าใดนัก ที่เขาจะตัดสินใจซื้อก็คือเรื่องของความแปลก กลิ่น

อายุของหลวงพระบาง และก็เรื่องของราคา นักท่องเที่ยวบางคนไม่มีเงินพอที่จะซื้อได้ หรือเห็นว่า มันแพงเกินความเป็นจริงไป ก็ขอแค่ถ่ายรูปเก็บไว้เป็นที่ระลึกก็ได้

กรณีการแกะสลักตุ๊กตา แล้วนำมาขายเป็นการลบหลู่ดูหมิ่นอำนาจความศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ นั้น ก็ยังเป็นเรื่องที่สับสนในกระบวนการคิดของผู้ผลิตและผู้ขาย บางครั้งผู้ผลิตและผู้ขายก็เกิดความรู้สึกกลัว แต่ก็คิดว่าเราจำลองให้เหมือนกับของจริงมากที่สุด ไม่ได้คัดแปลง จึงไม่ได้เป็นการดูหมิ่นอะไรมากนัก ความเชื่อที่ว่า การแกะสลักตุ๊กตาเลียนแบบปู่เยอ ย่าเยอ ขึ้นมาแล้วเป็นการดูหมิ่นลบหลู่เป็นความเชื่อของคนสมัยเก่า คนยุคใหม่ไม่น่าจะเชื่อกันอย่างนี้แล้ว แต่ประเด็นสำคัญคือ ตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ นี้สามารถขายได้ และขายได้ราคาดี ปริมาณมาก อุปสงค์ อุปทานทางเศรษฐกิจอย่างนี้ บางครั้งก็มีน้ำหนักมากกว่าความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

พ่อค้าบางคนเล่าว่า เขาก็ยังมีความเชื่อ ความศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ อยู่ ตุ๊กตาที่ขายนี้เป็นของจำลองขึ้นมาเพื่อแสดงสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง เมื่อขายได้เงินแล้ว ส่วนหนึ่งก็แบ่งไปทำบุญช่วยในพิธีกรรมต่างๆ ของปู่เยอ ย่าเยอด้วย

ส่วนประเด็นที่ว่าขายของอย่างนี้แล้วมีความขัดแย้งกับกลุ่มผู้ประกอบการหรือไม่ ผู้ค้าก็ตอบว่าไม่มีความขัดแย้งแต่ประการใด เพราะทางรัฐได้อนุญาตแล้ว ทางผู้ประกอบการก็ยอมรับ

การใช้อำนาจการอนุญาตของรัฐมาแสดงความชอบธรรมเป็นทางออกหนึ่งของผู้ผลิตและผู้ขายต่อปฏิกิริยาความขัดแย้งระหว่างเรื่องของความเป็นสินค้ากับอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ การอ้างอิงอำนาจรัฐ อันเป็นอำนาจหลักของสังคมซึ่งมีพลังในการบังคับทุกสิ่งทุกอย่างภายใต้กรอบรัฐชาติ จึงเป็นกระบวนการหนึ่งในการลดความขัดแย้งที่จะเกิดจากการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อของคนบางกลุ่มมาทำเป็นสินค้าได้

กลุ่มรัฐ

หลังการปฏิวัติลาว ค.ศ. 1975 ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบกษัตริย์เป็นเจ้ามหาชีวิต มาเป็นระบอบสังคมนิยม การเป็นสังคมนิยมที่เน้นการผลิต การใช้เทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ และการสร้างคนให้เป็นลาวใหม่ มีอุดมการณ์และความคิดใหม่ ทำให้ข้าราชการ และผู้นำชุมชนในระบอบเก่าหลายคนถูกส่งตัวไปสัมมนาความรู้อุดมการณ์ใหม่ ที่เมืองเวียงไซ แขวงซำเหนือ

การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลถึงด้านวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีในระบบความเชื่อเดิม ถูกสั่งห้ามล้างให้เลิกนับถือ เพราะเป็นเรื่อง

ของความมั่งงาย สัมผัส ไม่มีประโยชน์ จัดกับหลักวิทยาศาสตร์ รัฐส่งเสริมให้ประชาชนหันมานับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของสังคม

ในช่วงนี้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ จากเดิมที่ตกอยู่ในสภาพขายขอบในโครงสร้างศาสนาของสังคม อยู่แล้วกลับเกิดแรงกดดันทางอำนาจการเมืองที่มาใหม่กระแทกซ้ำให้ออกไปจากสังคมอีกครั้ง ถึงแม้ในสภาพความเป็นจริงทางสังคม พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ จะยังไม่ถูกทำลายลงไป เพราะรัฐตระหนักว่าถ้าทำลายพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ที่เป็นผีหลักของสังคมไป ย่อมน่าจะเกิดแรงต่อต้านจากประชาชนทางใดทางหนึ่งแน่นอน แต่ประมาณ 5 ปี หลังจากการปฏิวัติแล้ว พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ต้องเก็บตัวอยู่ในขอบเขตของรัฐ ไม่มีการจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่และเปิดเผยเหมือนในอดีต คงมีแค่ชาวบ้านอาไฟ อาฮามที่ศรัทธา ยังจัดพิธีกรรมเลี้ยงผี แต่อยู่ในขอบเขตบ้านของคนเท่านั้น ที่เป็นอย่างนี้มาจากสาเหตุหลายอย่างคือ ประการแรก ไม่มีผู้ประกอบพิธีกรรม เพราะขวัญจ๋า ถูกส่งตัวไปสัมมนา ประการที่สอง รัฐไม่อนุญาตให้จัดอย่างเปิดเผย แต่ก็เปิดทางออกให้อยู่ขอบเขตของบ้านและครอบครัว ประการที่สาม ชาวบ้านเกิดความกลัว เพราะอำนาจหลักในยุคนี้อยู่ที่อำนาจของรัฐ ซึ่งไม่รู้ว่ารัฐจะจริงจังอนุญาตให้จัดพิธีกรรมจริงหรือไม่ เพราะถ้ารัฐเกิดเปลี่ยนใจขึ้นมา ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรม จะต้องถูกส่งตัวไปสัมมนาอีกเป็นแน่ สภาพของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในช่วงนี้จึงอยู่ในลักษณะเล็กๆ ที่จัดกันพอเป็นพิธีเท่านั้น ไม่มีการฟ้อนปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขร

แต่พอหลังจากปี ค.ศ. 1980 รัฐบาลเริ่มเล็งเห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศ ที่ลาวต้องประสบกับวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ระบบการรวม และความเคร่งครัดของอำนาจรัฐไม่ส่งผลดีต่อภาพรวมของประเทศ รัฐบาลจึงวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติห้าปี ฉบับที่สอง ขึ้นมา โดยใช้นโยบาย “กลไกเศรษฐกิจใหม่” หรือ “จินตนาการใหม่” โดยเปิดประเทศเป็นทุนนิยมเสรี รับการลงทุนจากต่างชาติ และสร้างความมั่นใจให้กับนักลงทุนด้วยการสร้างภาพความสุขสงบร่มเย็นของประเทศ ประชาชนมีความสุข และภาพของลาวที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยศิลปวัฒนธรรม ในช่วงนี้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ที่เคยกระทำกันในอดีต ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยเฉพาะเรื่องของงานบุญเดือน 5 หรืองานปีใหม่ลาว

ปี 1980 ในงานบุญเดือน 5 หรืองานบุญปีใหม่ลาว รัฐอนุญาตให้จัดงานบุญเฉลิมฉลองอย่างเต็มรูปแบบได้ มีการรื้อฟื้นขบวนแห่สงกรานต์ขึ้นมาอีกครั้ง และนำเอาเอกลักษณ์ของแต่ละหมู่บ้านในหลวงพระบางใส่ไว้ในขบวน แล้วแห่ขบวนในเส้นทางใจกลางเมืองตามคติพื้นเมืองดั้งเดิม และที่สำคัญรัฐได้อนุญาตให้ขบวนของบ้านอาไฟ อาฮาม วิสุท นำปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขรออกมาฟ้อนร่วมขบวนอีกครั้ง

เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ การที่รัฐอนุญาตให้มีการจัดพิธีกรรมและความเชื่อเดิมขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ในขณะที่ตอนแรกไม่อนุญาตให้จัด อาจจะเป็นเพราะรัฐเริ่มมั่นใจว่าอำนาจของตัวเองสามารถควบคุม ชี้นำ ให้พิธีกรรมและความเชื่อดำเนินไปในทิศทางของตัวเองได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยที่สร้างความมั่นใจให้แก่รัฐ คือ รัฐได้วางรากฐานอำนาจการปกครองไว้หลายระดับ ครอบคลุมทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น ระดับหมู่บ้าน ระดับเมือง ระดับแขวง โดยมีระบบการจัดตั้งภายในหน่วยทางการปกครองระดับต่างๆ มีผู้ปกครองที่ขึ้นอยู่กับอำนาจรัฐ และที่สำคัญบุคคลที่เคยเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อที่เคยถูกส่งไปสัมมนาก็กลับมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมอีกครั้ง พร้อมดำรงตำแหน่งคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่เป็นหน่วยจัดตั้งของรัฐควบคู่กันไปด้วย เช่น พิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอยนี้ ขวัญจำที่ถูกไปสัมมนาก็ถูกส่งกลับมาหลังจากรัฐเห็นว่าเขามีความคิดตามอุดมการณ์สังคมนิยมใหม่แล้ว และขวัญจำคนนี้ก็กลับมาเป็นขวัญจำของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย อีกครั้ง รวมทั้งผู้ช่วยขวัญจำในการประกอบพิธีกรรมก็เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านบ้านอาไผ อันเป็นหน่วยจัดตั้งของรัฐบาล ปัจจัยเหล่านี้สะท้อนการแทรกซึมของอำนาจรัฐที่เข้าไปทุกระดับของสังคม จนรัฐเกิดความมั่นใจในอำนาจที่สามารถควบคุมแนวทางของการจัดพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ได้

ความมั่นใจของรัฐในอำนาจที่สามารถควบคุมพิธีกรรมและความเชื่อให้อยู่ในกรอบเขตของคนได้ ส่งผลให้รัฐนิยามความหมายปู่เอย ย่าเอยเสียใหม่ โดยหีบขบยกปู่เอย ย่าเอย ออกมาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่แสดงความเป็นเมืองหลวงพระบาง คือ รัฐยังให้ความหมายว่า ปู่เอย ย่าเอย เป็นสิบรรพบุรุษของชาติ แต่ความสำคัญไม่ได้อยู่ที่ว่าเมื่อปู่เอย ย่าเอยเป็นบรรพบุรุษของชาติแล้ว ปู่เอย ย่าเอย จะมีความศักดิ์สิทธิ์ หรือต้องจัดพิธีกรรมบูชาอย่างไร แต่ความสำคัญกลับไปอยู่ที่หุ่นปู่เอย ย่าเอย ตัวนี้มันแสดงถึงความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ของเมือง , ความเป็นเมืองที่มีตำนาน , เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ทางศิลปวัฒนธรรม , เป็นเมืองที่ยังคงอนุรักษ์พิธีกรรมและความเชื่อแบบท้องถิ่นให้สืบทอดต่อไป เหตุผลเหล่านี้เป็นการสร้างภาพ สร้างอัตลักษณ์ของเมือง และสร้างจินตนาการของรัฐในกระบวนการสร้างรัฐชาติ ภาพของปู่เอย ย่าเอย จะเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งแทนชื่อ สปป.ลาว

ดังนั้นความหมายใหม่ของปู่เอย ย่าเอย ที่รัฐนิยาม ก็คือ สัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง สัญลักษณ์ของรัฐชาติ ความหมายเหล่านี้เห็นได้จากตัวอย่าง การนำปู่เอย ย่าเอย ออกมาร่วมขบวนพาเหรดบุญกีฬาแห่งชาติ ปี 1997 ที่หลวงพระบาง และการนำปู่เอย ย่าเอย ไปร่วมเฉลิมฉลองการเปิดปีท่องเที่ยวลาวที่กำแพงนครเวียงจันทน์ ปี 1999

และเมื่อมีกระแสการท่องเที่ยวเข้ามา รัฐจึงอนุญาต พร้อมทั้งส่งเสริมให้ผู้มีฝีมือแกะสลักหุ่นปู่เยอ ย่าเยอ ออกขายได้อย่างเสรี เพราะเป็นการประชาสัมพันธ์ภาพของเมืองหลวงพระบางให้กว้างไกลออกไป แล้วยังสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนอีกทางหนึ่ง

ต่อมาความโด่งดังของปู่เยอ ย่าเยอ ก็เริ่มที่จะแพร่กระจายออกนอกพื้นที่การควบคุมของรัฐมากขึ้น นักท่องเที่ยว นักวิจัย นักสารคดี หรือผู้สนใจทั่วไป เริ่มพยายามที่จะสืบค้นว่านอกจากปู่เยอ ย่าเยอจะเป็นสัญลักษณ์ของชาติ ความเป็นมาที่แท้จริงของปู่เยอ ย่าเยอ เป็นอย่างไรกันแน่ จึงทำให้เกิดความสนใจถึงพิธีกรรมและความเชื่อ อันเป็นเนื้อหาสาระของปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นแนวทางใด ซึ่งทางรัฐก็ได้รู้สึกถึงแรงกระแทกนี้ จึงคอยย้ำในพลังอำนาจการควบคุม และชี้นำของตนลงไปในพิธีกรรมและความเชื่อเป็นครั้งคราว เช่น สั่งให้เอาป้ายชื่อหอผีที่ติดอยู่บนหน้าหอผีปู่เยอ ย่าเยอ ออก เพื่อลดความสนใจของนักท่องเที่ยว หรือผู้สนใจในแนวทางเนื้อหาสาระของพิธีกรรมและความเชื่อนี้ลง เพราะจะทำให้ให้นักท่องเที่ยวทั่วไปจะไม่ทราบเลยว่าสิ่งก่อสร้างนี้ คือ หอผีปู่เยอ ย่าเยอ ซึ่งในช่วงปกติ หอผีจะปิดไว้เฉยๆ ไม่มีพิธีกรรมแต่อย่างใด รวมทั้งการสั่งเอาป้ายชื่อลงเป็นการกล่าวเตือนให้ผู้ประกอบพิธีกรรมรู้สึกได้ว่าตัวเองต้องอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ

สัญลักษณ์ของชาติ กับการพยายามรักษาความหมายของผู้ศรัทธา

รัฐให้ความหมายปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นบรรพบุรุษของชาติ เป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง, สัญลักษณ์ของมรดกโลก ก็เพื่อสนองรับกับนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งหวังเรื่องของการรายได้จากการท่องเที่ยว การให้ความหมายในระดับนี้เป็นการพยายามสร้างความหมายที่ไม่สนใจเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ในความหมายเดิมของพิธีกรรมและความเชื่อ

ในขณะที่เดียวกันเมื่อรัฐเลือกปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์ชาติ (National symbol) แต่ไม่ได้หมายความว่ารัฐให้การสนับสนุนพิธีกรรมและความเชื่อนี้ตามความหมายในอดีต หรือของผู้ศรัทธาเดิม ในงานบุญเดือน 5 ของทุกปีรัฐจะให้งบประมาณจำนวนหนึ่งเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการนำปู่เยอ ย่าเยอ สืบกับสิ่งขร ออกมาร่วมงานบุญ ทั้งนี้เพราะงานบุญเดือน 5 เป็นงานบุญที่สำคัญที่สุดของลาว และได้รับความสนใจทั้งจากคนลาวภายในประเทศเอง และนักท่องเที่ยวจากนานาชาติที่หordesไหลเข้ามาในช่วงเวลานี้เป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้นปู่เยอ ย่าเยอ จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของงานบุญที่ถูกประดิษฐ์ใหม่เพื่อการท่องเที่ยวนี้ แต่ในงานบุญเดือน 6 ซึ่งเป็นงานบุญเลี้ยงผีปู่ย่า รัฐกลับเพิกเฉยไม่สนับสนุนแต่อย่างใด ปลอมยให้เป็นเรื่องของชุมชนอาไท อาฮามจัดการกันเอง

กระบวนการเหล่านี้สะท้อนถึงการเลือกนำใช้ความหมายปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ของรัฐ ที่เลือกใช้บางอย่าง และจำกัดบางอย่างให้อยู่ในขอบเขต ในที่นี้คือ รัฐยกระดับความหมายให้ปู่เฒ่า ย่าเฒ่า เป็นศิบรรพบุรุษของชาติ แต่ศิบรรพบุรุษของชาติก็หาได้มีความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ตามความหมายเดิมไม่ ปู่เฒ่า ย่าเฒ่า จึงเป็นเพียงรูปหุ่นที่โชว์เพื่อแสดงความเป็นลาว ความเป็นเมืองมรดกโลก หรือประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวลาว ดังนั้นในปัจจุบันเราจึงสามารถพบเห็นรูปปู่เฒ่า ย่าเฒ่า สังกัปสิงขร ได้ในหลายๆ สื่อ เช่น ป้ายโฆษณาเพื่อการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ตามสถานที่ต่างๆ, ไปรษณีย์, หนังสือแนะนำการท่องเที่ยว หรือตามเว็บไซต์ รวมทั้งงานมหกรรมต่างๆ ทั้งในหลวงพระบางและต่างแขวง

การพยายามกำจัดขอบเขตความหมายเรื่องผี แต่หิบบรูปหุ่นไปไว้ แสดงให้เห็นอีกตัวอย่างหนึ่งคือเรื่องของการประชาสัมพันธ์ข้อมูลความเป็นมาของปู่เฒ่า ย่าเฒ่า สังกัปสิงขร ทั้งจากแหล่งข้อมูลของภาครัฐ และภาคเอกชน ปู่เฒ่า ย่าเฒ่า มักจะถูกนำเสนอเคียงคู่กับตำนานเรื่อง “ปู่เฒ่า ย่าเฒ่าตัดเครือเขากาด” เท่านั้น เพื่อแสดงประวัติความเป็นมาของหุ่นสองตัวนี้ แต่เรื่องพิธีกรรมและความเชื่อที่สะท้อนนัยยะของชุมชน การรวมกลุ่มของผู้ศรัทธา และชุมชนอาไ้ อาฮามที่เป็นชาวบ้านผู้ดูแลถ้ำถูกเมินเฉย ไม่ปรากฏในการประชาสัมพันธ์ของรัฐแต่อย่างใด

หรือประเด็นที่รัฐสั่งให้ตั้งป้ายแสดงความเป็นมาของปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ที่เคยติดอยู่หน้าหอเทวคาหลวงลง ก็เพื่อต้องการไม่ให้เกิดการรับรู้ว่าสถานที่นี้คืออะไร ดังนั้นในช่วงเวลาปกติ นักท่องเที่ยวที่มาชมวัดอาฮามก็ไม่อาจทราบได้ว่ามีสถานที่สำคัญที่เป็นที่เก็บรักษาปู่เฒ่า ย่าเฒ่า อยู่ในพื้นที่วัดอาฮามด้วย หนังสือแนะนำการท่องเที่ยวชื่อดังของโลกแนะนำวัดอาฮามว่า “Wat Aham, known for its two large and venerable banyan trees” (Lonely planet) พิธีกรรมปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ที่ได้รับการโปรโมทจากรัฐก็คือ พิธีกรรมในงานบุญเดือน 5 หรืองานบุญปีใหม่ลาวเท่านั้น

ส่วนทางด้านผู้ศรัทธา โดยเฉพาะผู้ประกอบการพิธีกรรมและชาวบ้านอาไ้ อาฮาม ต่างพยายามที่จะช่วยกันรักษาความหมายพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้คงความหมายเดิม ถึงแม้ชาวบ้านจะมีความภาคภูมิใจที่ปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ได้รับการยกระดับความหมายให้เป็นบรรพบุรุษของชาติ รัฐนำปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ในการประชาสัมพันธ์ความเป็นชาติ ความเป็นเมืองหลวงพระบาง แต่ความรู้สึกเรื่องผีปู่ย่าในอดิจะ ไม่ออกจากพื้นที่ก็ยังเป็นสิ่งที่สร้างความอึดอัดในใจอยู่ แต่อย่างไรชาวบ้านก็ไม่สามารถแสดงความรู้สึกเหล่านี้ให้ออกมาเป็นรูปธรรมได้อย่างเด่นชัดนัก

การนำปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ออกมาร่วมงานที่นอกเหนือจากพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ มาเป็นเครื่องมือทางการโฆษณา หรือมาเป็นสินค้าทั้งจากภาครัฐและเอกชน ส่งผลต่อการเข้าใจความหมายปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ของคนภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ประเด็นนี้ผู้ประกอบการพิธีกรรมก็เริ่มมีความกังวล

และพยายามอย่างมากที่จะหาวิธีการรักษาความหมายเดิมเอาไว้ เช่น การยืนยันถึงวิกรมความดีของปู่เยอตามตำนาน

“ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นแดนผู้ศักดิ์สิทธิ์ ลงมาจากสวรรค์ มาช่วยตัดเครือเขาอากาศจนตัวตาย เพื่อช่วยมนุษย์อยู่รอดปลอดภัยมีความสุข ปู่เยอ ย่าเยอ มีลูก 7 คน ส่งไปครองเมืองต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นเทวดาหลวง เป็นหัวหน้าของผีทั้งปวง” ตำนานเหล่านี้เป็นคำบอกเล่าของผู้ประกอบพิธีกรรมที่ยืนยันถึงความศักดิ์สิทธิ์ของปู่ย่า ท่ามกลางการช่วงชิงความหมายของคนกลุ่มต่างๆ ในปัจจุบัน

ผู้ประกอบพิธีกรรมเล่าว่า ในอดีตเคยมีคนนำรูปปู่เยอ ย่าเยอ ไปติดเป็นฉลากบนขวดเหล้า ทางเราไม่เห็นด้วยก็ไม่ขอให้เขาเปลี่ยนรูปเสีย ซึ่งเขาก็ยอม เราคิดว่าปู่เยอ ย่าเยอเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ควรไปอยู่บนขวดเหล้าอย่างนั้น ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษผู้ศักดิ์สิทธิ์ ใครลบหลู่ดูหมิ่นต้องมีอันเป็นไปทุกคน แต่ในปัจจุบันทั้งภาครัฐและเอกชนนำรูปปู่เยอ ย่าเยอ ไปเป็นเครื่องหมายโฆษณาการท่องเที่ยว หรือโฆษณาสินค้าหลายอย่าง ก็มีบางอย่างที่ผู้ประกอบพิธีกรรมยอมรับได้ และก็มีบางอย่างที่รับไม่ได้ แต่ก็ไม่สามารถจะไปห้ามปรามเขาได้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการให้ความหมายของรัฐและของชาวบ้านผู้ศรัทธามีการถกเถียงกัน รัฐพยายามให้ความหมายปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์ของชาติ เพื่อสร้างความจริงแท้ของพื้นที่ที่ส่งผลดึงดูดการท่องเที่ยวและความสนใจจากคนภายนอก แต่ไม่ใส่ใจต่อความหมายเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์หรือกระทั่งพยายามที่ลดความศักดิ์สิทธิ์และความหมายตามความเชื่อดั้งเดิมลง ส่วนชาวบ้านผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านอาไท อาฮาม ถึงจะยอมรับความหมายของปู่เยอ ย่าเยอว่าเป็นบรรพบุรุษชาติ เป็นสัญลักษณ์เมืองหลวงพระบาง แต่ปู่เยอ ย่าเยอ ก็มีนัยยะของความเป็นชุมชนอาไท อาฮามด้วย เพราะต่างก็คิดว่าพิธีกรรมและความเชื่อนี้เป็นสมบัติของชุมชนมาตั้งแต่อดีต และปู่เยอ ย่าเยอ ก็ยังคงอยู่ในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษผู้ศักดิ์สิทธิ์ ที่สามารถปกป้องคุ้มครองให้ลูกหลานมีการดำเนินชีวิตที่ปลอดภัยมีความสุข

การช่วงชิงความหมายในลักษณะเช่นนี้เกิดมาตั้งแต่ยุคอดีต และผู้วิจัยคิดว่าก็คงจะต้องช่วงชิงกันต่อไป คราบเก่าที่ความต้องการของคนแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน ซึ่งย่อมจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อ การดำรงอยู่ของพิธีกรรมและความเชื่อนี้ก็ขึ้นอยู่กับความหมายที่ปรับเปลี่ยนไปนั้น ซึ่งก็คาดเดาไม่ได้ว่าผู้ประกอบพิธีกรรมและชาวบ้านที่ศรัทธาจะคงรักษาความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อนี้ได้นานแค่ไหน คงจะเป็นการนำเสียดายอยู่ไม่น้อย ถ้าผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์ผู้เคยสร้างวิกรมตามตำนานจนกลายเป็นระบบความเชื่อของชุมชน และสะท้อนให้เห็นมิติต่างๆ ของสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกกลืนกลายมาเป็นของเล่นชนิดหนึ่งที่เมื่อเด็กเบื่อก็โยนมันทิ้งไป...

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาเรื่อง “ การช่วงชิงการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เฮง ย่าเฮงเมืองหลวงพระบาง สปป. ลาว ” เป็นการเสนอให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮงย่าเฮง เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในลักษณะต่างๆ ที่ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคม

ความหมายหนึ่งของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮงย่าเฮง เป็นลักษณะความเชื่อที่เกี่ยวกับผีของท้องถิ่น ทั้งในลักษณะผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ ที่มีนัยยะทางความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นพลังอำนาจที่สามารถควบคุมความประพฤติของสมาชิกในชุมชนนั้นๆ ให้อยู่กันอย่างเป็นระเบียบ รวมทั้งเป็นเรื่องของขวัญ และความคาดหวังในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

ในสมัยโบราณความเชื่อเรื่องผี เป็นศาสนาดั้งเดิมของสังคมลาว และผีที่สำคัญมากก็คือ ผีฟ้าผีแถน ที่เป็นผีบนสวรรค์มีพลังอำนาจคอยควบคุมมนุษย์และสรรพสิ่ง สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ ทั้งดีและร้ายต่อชีวิตมนุษย์ และสรรพสิ่งได้ ดังนั้นจึงต้องมีพิธีกรรมบูชาแถนเพื่อให้แถนเกิดความเมตตาและส่งผลให้ชีวิตของมนุษย์มีความสุข ระดับผีแถนยังสามารถแบ่งออกได้เป็น ผีคำหรือผีบรรพบุรุษ, ผีเมตักหรือผีหลักเมือง นอกจากผีชั้นดีใน 3 ลักษณะข้างต้นที่กล่าวมา ยังมีผีระดับต่างๆ ไป และผีร้ายรวมอยู่ด้วย ผีต่างๆ ไป ก็คือ ผีป่า ผีเขา ผีน้ำ ที่คอยทำหน้าที่ปกปักรักษาเขตแดนต่างๆ และ ผีร้าย เช่น ผีเปรต ผีพราย ผีพวกนี้ไม่มีประโยชน์ต่อใคร คอยแต่จะทำร้ายให้คนอื่นเดือดร้อน จึงต้องมีการอุทิศส่วนกุศลไปให้ตามงานบุญต่างๆ

ในศตวรรษที่ 5 ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เริ่มแพร่กระจายเข้ามาในลาว มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพู จำปาสัก บริเวณลาวตอนใต้และที่เวียงจันทน์ ในศตวรรษที่ 6 ศาสนาพราหมณ์รุ่งเรืองมากขึ้น จนมีประเพณีบวงสรวงในรูปแบบต่างๆ เพื่อขอพรจากเทพเจ้าให้ช่วยปัดเป่าภัยอันตรายที่อาจจะเกิดกับตนเอง และครอบครัวให้หมดไป มีการขอโชคขอลาภที่ตัวเองปรารถนา รวมทั้งเกิดคัมภีร์โศกพระเวทย์ต่างๆ ความเชื่อนี้ในบางส่วนยังได้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

และลัทธิความเชื่อที่สำคัญที่เข้ามาในลาว จนกลายมาเป็นศาสนาหลัก แล้วมีอิทธิพลต่อระบบความเชื่อ และการดำเนินชีวิตของคนลาวอย่างมาก ก็คือ ศาสนาพุทธ บทบาทของพุทธศาสนาจึงเริ่มที่จะมีอิทธิพลมากขึ้นในระบบคิดของผู้คนในสังคม โดยอิงอยู่กับอำนาจของกษัตริย์

ซึ่งคิดว่าผู้ที่เป็นกษัตริย์เป็นผู้ที่บุญ มีคุณงามความดี และเป็นผู้ที่ประเสริฐ บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อกษัตริย์จึงได้รับการจารึกไว้ในพงศาวดารว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตการปกครองบ้านเมืองจะต้องไม่ขัดต่อหลักธรรมและจารีตประเพณี ราชผู้ประเสริฐสุดคือ ธรรมมิกราช และเป็นพระราชที่พระโพธิสัตว์ไชยชาติมาเกิด จึงมีสรรพนามเรียกแทนกษัตริย์ว่า เจ้าหน่อโพธิ์ เจ้าจอมธรรม องค์ธรรมราช โพธิราชเจ้า เป็นต้น (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530 : 90)

พุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในรูปแบบการเมืองคือ ใช้พิธีกรรมทางพุทธมาเป็นเครื่องมือในการแสดงจงรักภักดีในระบบการปกครอง เช่น มีพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา การสาบานตนว่าจะจงรักภักดีต่อกษัตริย์ที่เป็นประมุขของประเทศ และอีกปัจจัยหนึ่งที่พุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในสังคมลาวก็คือ พุทธศาสนาทำให้เกิดการศึกษา และพระสงฆ์ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ โดยเฉพาะเป็นอาจารย์ของกษัตริย์ พุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการกำหนดโลกทัศน์ ราชวัตร และวิถีประชา โดยเหตุที่พระสงฆ์เป็นหลักในการจัดเกลาอบรมสั่งสอนมวลชน จึงมีบทบาทในการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมสังคมทั้งในรูปแบบจารีตประเพณีและกฎหมาย (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530 : 88)

นอกจากนั้นพุทธศาสนายังรองรับอำนาจในการขยายดินแดนการปกครองและขยายการค้าต่อสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับอาณาจักรอื่นๆ ทั้งนี้เพราะว่าพุทธเป็นระบบความเชื่อที่เปิดกว้างกว่าผี และมีจุดเด่นในเรื่องของการเป็นศาสนาที่ผสมกลมกลืนกับความเชื่อท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ความเชื่อเกี่ยวกับผีมีนัยยะของการกำหนดความเป็นกลุ่มของตัวเองที่แตกต่างจากกลุ่มของคนอื่น ดังนั้นพุทธจึงเอื้ออำนวยต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐของตัวเองกับรัฐภายนอกได้ดีกว่าผี กษัตริย์ของลาวจึงเลือกที่จะสนับสนุนพุทธให้เป็นศาสนาหลัก เพราะในช่วงนั้นความเป็นไปของรัฐก็อยู่ในบริบทของการรวบรวมดินแดน และการติดต่อกับชายกับเมืองอื่นๆ อยู่เสมอ

พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาประจำชาติของลาวตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาอย่างเคร่งครัดจริงจัง การนำหลักคำสอนของศาสนาพุทธมาใช้เป็นหลัก ทำให้เกิดความขัดแย้งกับความเชื่อเดิมของชาวท้องถิ่น ซึ่งก็คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี ในยุคต่อๆ มา มีการพยายามลิดรอน และล้มเลิกความเชื่อเกี่ยวกับผีให้หมดไป เพราะคิดว่าเป็นความเชื่อที่มลาย ผู้ปกครองสั่งให้เลิกนับถือผีบางตัว พร้อมทั้งทำลายหอยผีลง แต่ถึงอย่างไรคนลาวก็ยังที่จะนับถือผีอยู่ โดยนับถือควบคู่ไปกับการนับถือพุทธ หรือแม้แต่สถาบันกษัตริย์เองที่มุ่งเน้นทำลายผี กษัตริย์ก็ยังเลือกที่จะเก็บผีบางตัวเอาไว้ โดยเฉพาะปู่เฮอ ย่าเฮอ เพราะว่า ปู่เฮอ ย่าเฮอ ถูกให้ความหมายว่าเป็นผีบรรพบุรุษจากตำนานวีรกรรมต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องขวัญและความสมบูรณ์ของบ้านเมือง รวมทั้งกษัตริย์ยังเป็นผู้ที่อุปถัมภ์พิธีกรรมและ

ความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ แล้วปู่เฮอ ย่าเฮอ ก็เป็นเครื่องแสดงความชอบธรรมทางอำนาจของกษัตริย์ด้วยเช่นกัน

ระบบความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กันอย่างนี้ของชาวหลวงพระบาง แสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านจารีตประเพณีที่เรียกว่า “ฮิตสิบสอง กองสิบสี่” ซึ่งเป็นประเพณีที่ต้องทำกันในรอบปี ฮิตสิบสอง กองสิบสี่จึงแสดงให้เห็นทั้งความเชื่อของผีและความเชื่อของพุทธที่ผสมกลมกลืนกันในระบบการดำเนินชีวิตของชาวลาว ถึงแม้ว่าในสมัยต่อมาจะมีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมในฮิตสิบสอง กองสิบสี่ให้เป็นพุทธมากขึ้นก็ตาม

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ เมืองหลวงพระบาง เป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่สืบทอดมาจากสมัยอดีตอันยาวนาน ความเชื่อเรื่องปู่เฮอ ย่าเฮอ ที่เชื่อกันว่าเป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมืองที่มีวิกรกรรมอันกล้าหาญ และเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ถูกเล่าสืบต่อกันมาเป็นตำนานเรื่องปู่เฮอ ย่าเฮอ ในรูปแบบและเนื้อหาหลายๆ ลักษณะ ซึ่งมาเนื้อหาเกี่ยวกับค่านิยมของปู่เฮอ ย่าเฮอ และวิกรกรรมความดีที่ทั้งสองเหล่าได้กระทำไว้

จากวิกรกรรมในตำนานจึงทำให้ผู้คนยกย่องปู่เฮอ ย่าเฮอ เป็นผีบรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นผีอารักษ์เมืองหลวงพระบาง ซึ่งก็มีผู้คนก็ให้ความเคารพบูชามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่เฮอ ย่าเฮอ มีนัยยะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งเชื่อกันว่าปู่เฮอ ย่าเฮอ เป็นผู้ที่มิพลังอำนาจสามารถที่จะบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชุมชน และเป็นขวัญที่พึ่งทางใจของผู้คน

รวมทั้งในมุมมองมิติวัฒนธรรมทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์กันของกลุ่มคนในระดับต่างๆ โดยผ่านทาง การนับถือผีเดียวกัน ในระดับแรกเป็นความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติที่มีการนับถือผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของตระกูล ผีปู่ย่าจะมีอำนาจในเรื่องการดูแลทุกข์สุข ความเป็นอยู่ของสมาชิกในวงศ์ตระกูล และจะต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าอยู่เสมอๆ มิฉะนั้นแล้วอาจจะเกิดปัญหาต่างๆ ในการดำรงชีวิตขึ้นได้ ซึ่งพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าจะเป็นการบอกย้ำความตระหนักในความสัมพันธ์กันของสมาชิกในวงศ์ตระกูล ที่นำพาความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกัน

จนเมื่อกลุ่มเครือญาติมีการขยายตัวขึ้นเป็นระดับหมู่บ้าน ผีบรรพบุรุษของวงศ์ตระกูลก็เปลี่ยนไปเป็นผีอารักษ์บ้าน มีอำนาจครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมู่บ้าน ทุกตระกูลในหมู่บ้านจะนับถือผีอารักษ์บ้านคนเดียวกัน จึงทำให้เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนขยายกว้างขึ้น

และเมื่อการรวมกลุ่มของชาวบ้านมีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นชุมชนเมือง ผิที่เคยเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มเครือญาติของผู้ที่มีบทบาทในการปกครองเมือง หรือผิที่สำคัญตามตำนานเมืองต่างๆ ก็ได้ยกสถานะขึ้นเป็นผีอารักษ์เมือง เป็นที่เคารพของทุกคนในเมืองนั้น ซึ่งเท่ากับว่าความเชื่อในผิอา

รักษ์เมืองเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงให้กลุ่มตระกูล และกลุ่มหมู่บ้านต่างๆ มามีความสัมพันธ์กัน ภายใต้อารักษ์เมืองตนเดียวกันอีกระดับหนึ่ง ดังนั้นความตระหนักในการเป็นสมาชิกของกลุ่มเดียวกันไม่ว่าในระดับใด โดยมีผีเป็นแกนกลางในความสัมพันธ์ ทำให้เกิดระบบการปกครองแบบจารีตประเพณีขึ้น มีกฎข้อห้ามเพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกในรูปแบบต่างๆ จนกลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งมีพิธีกรรมร่วมกัน เพื่อคอกบ้ำ และสืบทอดคุณความดีอันอาจ

การเข้ามาของพุทธศาสนาส่งผลกระทบต่อพิธีกรรมและความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ถึงแม้ว่ากษัตริย์จะให้การอุปถัมภ์ดูแลพิธีกรรมนี้อยู่ และยกให้เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งในฮีดสิบสอง กองสิบของลาว แต่ก็มี การเสียดสีกันในเรื่องของหลักความเชื่ออยู่บ้าง ดังนั้นการที่จะคงอยู่ได้ของพิธีกรรมและความเชื่อจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับกระแสหลัก

คุณสมบัติด้านหนึ่งของพุทธศาสนา คือ สามารถที่จะนำเอาความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานในโครงสร้างของตัวเองได้ ซึ่งพุทธก็ได้อ้างอิงเอาผีมาเป็นตัวอย่างยืนยันในหลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม โดยที่ระบบโครงสร้างของผีก็จะมี การแบ่งระดับชั้นของผี ว่าเป็นผีชั้นดี-ผีชั้นเลว ตามบทบาทและหน้าที่ของผีแต่ละตัว จึงสอดคล้องกับหลักกฎแห่งกรรมของพุทธที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ขึ้นสวรรค์ ก็เหมือนกับเป็นผีชั้นดีที่อยู่เมืองฟ้า ทำชั่วก็ตกนรก ก็เปรียบดั่งผีชั้นเลวที่ต้องทุกข์ทรมาน

ดังนั้นปู่เอย ย่าเอย จึงสามารถที่จะอยู่รอดและได้รับการยอมรับ เพราะเปรียบเทียบได้ว่าปู่เอย ย่าเอย เป็นผู้มีวิรกรรมกล้าหาญ ทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม เมื่อตายไปแล้วจึงเป็นผีค้อยู่นบนเมืองฟ้า เป็นผู้มีพลังศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งมีการเรียกขานปู่เอย ย่าเอยเสียใหม่่ว่าทั้งสองไม่ใช่ผี แต่เป็น “เทวดาหลวง” ตามความเชื่อเรื่องเทวดาในหลักคำสอนพุทธศาสนา ที่ว่าเทวดาคือผู้ที่กระทำความดีแล้วไปเกิดในภพภูมิชั้นสูง มีพลังอำนาจคอยช่วยเหลือมวลมนุษย์ให้รอดพ้นจากความลำบาก ผู้คนที่ให้ความศรัทธาใน ปู่เอย ย่าเอย จึงมักจะเรียก ปู่เอย ย่าเอย ว่า “เทวดาหลวง” มากกว่าที่จะขนานนามว่าทั้งสองเป็น “ผี”

รวมทั้งในตัวชาวบ้านเองที่นับถือศาสนาพุทธ พร้อมทั้งมีศรัทธาในความเชื่อปู่เอย ย่าเอย นอกจากจะประกอบพิธีกรรมในรูปแบบของความเชื่อดั้งเดิมแล้ว ยังประกอบพิธีกรรมตามแบบพุทธ แต่มีนัยยะที่กล่าวถึงความเชื่อปู่เอย ย่าเอย อีกด้วย เช่น การทำบุญเลี้ยงพระเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ปู่เอย ย่าเอย , การใส่บาตร กรวดน้ำไปให้ปู่เอย ย่าเอย หรือเมื่อมีใครจะบวช ก็จะต้องนำผ้าไตรจีวร ไปให้ปู่เอย ย่าเอย อนุโมทนาด้วย เป็นต้น

การผสมกลมกลืนกันในระบบความเชื่อในแนวที่กล่าวมาแล้วนี้ นับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ยังสามารถรักษาให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงอยู่ได้ และนับว่าเป็นการปรับตัวในอีกรูปแบบหนึ่งของความเชื่อปู่เอย ย่าเอย ในหลวงพระบาง

อีกเหตุผลหนึ่งของความอยู่รอดของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ คือการได้รับความอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์ ผีปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ในฐานะที่เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ตามตำนานการเล่าขานในประวัติศาสตร์ กษัตริย์จะมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีตามฮีต 12 คอง 14 ที่กษัตริย์พึงปฏิบัติ โดยทางพระราชวังจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการจัดพิธีกรรม แล้วให้ผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเรียกว่าพวก “ไทหอ” เป็นผู้จัดพิธีกรรม และดูแลรักษาพิธีกรรมและความเชื่อนี้ พวกไทหอส่วนใหญ่ก็คือชาวบ้านหมู่บ้านอาไฟ อาฮาม รวมทั้งพวกไทหอนี้จะได้รับสิทธิในการไม่ต้องเสียภาษี และยกเว้นการเป็นทหาร เพราะถือว่ามีหน้าที่ทางพิธีกรรมของพระราชวัง

พิธีกรรมเกี่ยวกับปู่เยอ ย่าเยอ สมัยการปกครองระบอบกษัตริย์ในรอบปีจัดขึ้น 3 ครั้ง คืองานบุญปีใหม่ หรือบุญเดือน 5 , งานเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอในเดือน 6 และงานบุญเดือน 12 แต่เมื่อสิ้นสุดระบบกษัตริย์ก็เหลือเพียงงานบุญเดือน 5 กับงานเลี้ยงผีในเดือน 6 เท่านั้น

ในงานบุญเดือน 5 หรืองานสงกรานต์ปีใหม่ลาว จะมีการนำปู่เยอ ย่าเยอ สืบกับสิ่งขรออกมาร่วมงานบุญ เพื่อพื่อนอวยชัยให้พรแก่ประชาชน งานบุญนี้ถูกจัดใหญ่ระดับเมือง ความหมายของปู่เยอ ย่าเยอในงานบุญนี้จะเป็นผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์ของเมืองหลวงพระบาง และเป็นความหมายของผีที่ศักดิ์สิทธิ์ มีพลังอำนาจบันดาลความอุดมสมบูรณ์และปกป้องรักษาเมือง และผู้คนให้อยู่เย็นเป็นสุข

ส่วนในงานบุญเดือน 6 ซึ่งเป็นงานบุญเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอประจำปี กลับลดระดับความสำคัญลงเป็นเพียงเรื่องของสองหมู่บ้าน คือ บ้านอาไฟ อาฮามเท่านั้น ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็คือเครือญาติเกี่ยวดองกัน ในยุคเจ้ามหาชีวิตพวกเขารับหน้าที่ดูแลรักษาพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เพราะเป็นสองหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ตั้งหอผีปู่เยอ ย่าเยอ ความผูกพันในเวลาอันยาวนานทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าตัวเองเป็นลูกหลานของปู่ย่า และปู่ย่าเป็นสมบัติที่มีค่าของชุมชน จึงจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีในเดือน 6 ขึ้นเป็นประจำทุกปี พิธีกรรมนี้จัดขึ้น 3 วัน ในอดีตมีการขุดตาแหลว คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า แสดงให้เห็นถึงการนิยามตัวเองของสมาชิกในชุมชนว่าตัวเองสังกัดชุมชนไหน และแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร เพราะฉะนั้นในอดีตนานเลี้ยงผีจึงเป็นเรื่องส่วนตัวของชุมชนทั้งสองนี้เท่านั้น

นอกจากชาวบ้านจะใช้ปู่เยอ ย่าเยอในการนิยามความเป็นตัวเองและชุมชนของตัวเองได้แล้ว ชาวบ้านยังใช้ปู่ย่านี้เป็นเครื่องนิยามความเป็นชาติพันธุ์ได้อีกด้วย คือ จากตำนานปู่เยอ ย่าเยอเป็นข้าราชการของขุนบรม ดังนั้นปู่เยอ ย่าเยอจึงเป็นลาวกลุ่ม เป็นชนชั้นที่ครองอำนาจและมืบทบาทมากที่สุดในลาว การนิยามชาติพันธุ์นี้ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างผีปู่เยอ ย่าเยอ กับพระในวัดอาฮามที่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มลาวเทิง ถึงแม้ทั้งหอผีและวัดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่ทั้งสองก็มักที่

จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับกัน คือ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเพราะพุทธกับผีขัดกันเรื่องหลักคำสอนแล้ว ยังไม่ยุ่งเกี่ยวกับทางชาติพันธุ์อีกด้วย ผู้ประกอบพิธีกรรมอธิบายว่าปู่เขย ย่าเขย เป็นลาวลุ่ม หุ้มครองแต่คนลาวลุ่ม พวกลาวเทิง ลาวสูงเขาไม่เชื่อถืออยู่แล้ว เขามีผีเป็นของตัวเอง และในการประกอบพิธีกรรมที่ต้องมีความสัมพันธ์กับพุทธ ผู้ประกอบพิธีมักจะมีมนต์พระจากวัดวิบูลซึ่งเป็นวัดใกล้เคียงนั้นมาแทน และนอกจากพระในวัดอาสามซึ่งเป็นลาวเทิงจะไม่เคารพนับถือปู่เขย ย่าเขยแล้ว บางครั้งยังเกิดการแข่งขันลองวิชาทางไสยศาสตร์กันขึ้นเพื่อทดสอบว่าใครเก่งกว่านั้นเสียอีก

ถึงแม้ว่าความเชื่อผีปู่ย่าเอยจะมีการจัดพิธีกรรมใหญ่แค่เพียง 2 ครั้งในรอบปี แต่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ศรัทธาในความเชื่อนี้ พิธีกรรมและความเชื่อปู่ย่าเอยยังเป็นพลังที่สร้างขวัญ ที่พึ่งทางใจในการดำเนินชีวิต และเป็นพลังที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนได้ ทั้งนี้เป็นการอ้างถึงพลังอำนาจในการลงโทษของปู่ย่าเอย ต่อผู้ที่ประพฤติดัวไม่ดี เช่น ลักขโมย ประพฤติผิดทางเพศ เล่นการพนัน ดินยาเสพติด ฯลฯ ว่าสามารถทำให้ผู้ที่ทำผิดนั้นถึงขั้นวิกลจริตหรือตายได้ ซึ่งทำให้สมาชิกของชุมชนเกิดความกลัวและไม่กล้าประพฤติดูผิดหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนอื่น

รวมทั้งพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฮอ ย่าเฮอ เป็นเวทีของการเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่สังคมของสมาชิกในชุมชน ทุกเพศ ทุกวัย โดยเฉพาะหมู่บ้านที่เป็นศรัทธาหลัก อันได้แก่หมู่บ้านอาไพ และหมู่บ้านอาฮาม ดังนั้นพิธีกรรมและความเชื่อนี้จึงเป็นแกนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนในระดับต่างๆ และสร้างจิตสำนึกทางความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนกับตัวชุมชนเอง

ในกลุ่มเด็กและวัยรุ่นโดยเฉพาะเพศชาย ที่เป็นแรงงานสำคัญในการฟ้อนหุ่นปู่เยอ ข้าเขอ
สิงขร ของงานบุญเดือน 5 และการการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอข้าเขอ อันเป็นสมบัติของหมู่
บ้านตัวเองนี้ พิธีกรรมจะเป็นเวทีช่วยปลูกฝังจิตสำนึก และความตระหนักในการเป็นชุมชนให้กับ
เขาเหล่านั้นตั้งแต่อายุน้อยๆ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างกัน สร้างความสมัคร
สมาน สามัคคีที่ดี รู้จักการทำงานร่วมกัน ขอมรับและรับรู้ความสามารถของคนอื่นๆ มีความรับ
ผิดชอบ และรู้จักการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เพราะเด็กเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ที่สืบสานความเป็น
ชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป การปลูกฝังคุณค่าของชุมชนเหล่านี้สื่อผ่านโดยใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือ

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ยังเป็นการดอกขำในอำนาจของระบบอาวโส ในกลุ่ม ผู้อาวโสมีสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจและควบคุมกฎระเบียบ ส่งผลถึงความสามารถ ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งกลุ่มผู้อาวโสยังเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความเป็นชุมชนใน ด้านต่างๆ ให้กับสมาชิก เป็นที่ปรึกษาของชุมชนในการประกอบกิจกรรมส่วนรวมต่างๆ

โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม หรือที่เรียกกันว่า “ขวัญจ้ำ” การเป็นผู้นำทาง
ด้านพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน ส่งผลให้ขวัญจ้ำเป็นผู้หนึ่งที่มีความชอบธรรมในการปก

ครองชุมชน เพราะพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนมีนัยยะของหลักประเพณีปฏิบัติ หรือกฎเกณฑ์ทางจารีตสังคมที่สมาชิกในชุมชนจะต้องรับรู้และปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นปรกติสุขของชุมชน ซึ่งขวัญจำที่ เป็นผู้ควบคุมพิธีกรรมและความเชื่อ จึงอยู่ในฐานะที่ต้องควบคุมหลักปฏิบัติเหล่านี้ไปด้วยในตัว ทำให้ขวัญจำได้รับการยกย่องนับถือให้เป็นผู้นำของชุมชน เป็นผู้ที่สามารถระดมแรงงาน ระดมทุน และชี้นำสมาชิกในชุมชนได้

แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนเปลี่ยนความหมายจากนัยยะของชุมชนไปเป็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของปัจเจกบุคคล, โชคลาง, ของขลัง และไม่ได้มีผลต่ออำนาจการปกครองชุมชนมากนัก เพราะมีระบบการปกครองรูปแบบใหม่เข้ามาโดยภาครัฐ มีหน่วยจัดตั้งที่รัฐเป็นผู้เลือกเข้ามาเป็นผู้ปกครอง และมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่รับผิดชอบงานบริหารด้านต่างๆ เข้ามาทำหน้าที่แทน ดังนั้นขวัญจำจึงลดบทบาททางอำนาจการปกครองชุมชนลง คงเหลือแต่เป็นผู้ที่ควบคุมดูแลการจัดพิธีกรรมเท่านั้น

อีกมุมมองหนึ่งที่เป็นด้านตรงข้ามของมิติความสัมพันธ์อันดีกันระหว่างสมาชิกในชุมชน คือ พิธีกรรมและความเชื่อยังสะท้อนให้เห็นถึงการต่อรอง ขัดแย้ง การปรับตัว การแสวงหาทางออกของสมาชิกในชุมชน เช่น

การเลือกนำเค็ก้วยรุ่นมาเซ็ดหุ่นปู่เยอย่าเยอ ถึงขร ในมุมมองนี้อาจเห็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกกลุ่มเดียวกัน และความตระหนักในความเป็นชุมชน แต่การเลือกเฟ้นผู้เล่นที่จะมาเป็นตัวจริง เป็นภาพสะท้อนการแข่งขัน เพราะการเป็นตัวจริงย่อมมีเกียรติ มีหน้ามีตา มีความภาคภูมิใจ และได้รับการยอมรับมากกว่าเป็นตัวสำรอง หรือ การเป็นผู้เซ็ดหุ่นตัวสำรองก็ย่อมดีกว่าเป็นทหารองครักษ์ธรรมดาๆ และอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ เงินค่าตอบแทนในการเซ็ดหุ่น ถึงแม้จะไม่ใช่อัตราที่มากมาย เป็นเพียงแค่น้ำใจที่ ขวัญจำ จัดแบ่งออกมาให้ แต่ผู้เซ็ดหุ่นตัวจริงก็มักจะได้มากกว่าผู้เซ็ดตัวสำรอง แต่การแข่งขันครั้งนี้ไม่ได้แสดงออกมาทางใช้กำลังแย่งชิง แต่ใช้ความสามารถในการเซ็ดหุ่นที่มีมากกว่าเป็นเครื่องวัด ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ผู้ที่ยังเล่นไม่เก่งในตอนนี้ ก็ซ้อมฝีมือต่อไป แล้วคาดหวังว่างานบุญครั้งหน้าคงจะเป็นโอกาสของตัวเองบ้าง

หรือแม้แต่ในระดับของผู้ประกอบพิธีกรรมเองที่มีภาพความขัดแย้งที่แอบแฝงมากับความสัมพันธ์อันดีด้วยเช่นกัน เช่น บางครั้งผู้ช่วยขวัญจำจะบ่นถึงความเหน็ดเหนื่อยในการเตรียมงาน และการประกอบพิธีกรรม เพราะตัวเองเป็นผู้ที่จัดการทุกอย่าง โดยที่เมื่องานพร้อมแล้ว ขวัญจำถึงจะมาประกอบพิธีกรรม บางครั้งเกิดขาดคอกบพร่องอะไร ก็มักจะเรียกให้ผู้ช่วยคนนี้จัดหาให้ อย่างเร็วพลัน จนผู้ช่วย กล่าวว่า ที่จริงแล้วตัวเขาเองน่าจะเป็นขวัญจำ เพราะเขาต้องทำทุกอย่าง ไร้รายละเอียดขึ้นตอนดีกว่าขวัญจำ และเป็นผู้ที่ประกอบพิธีกรรมมากกว่าขวัญจำเสียอีก

นอกจากพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่า จะเป็นพื้นที่แสดงความสัมพันธ์ของสมาชิกทั้งหลายในหมู่บ้านแล้ว พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านนี้กับหมู่บ้านอื่นๆ ในเมืองหลวงพระบางด้วย โดยเฉพาะในช่วงของขบวนแห่สงกรานต์ในงานบุญเดือน 5 ของหลวงพระบาง ที่ในขบวนจะเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งทางหมู่บ้านอาไฟอาสามจะเป็นขบวนแห่ปู่เฒ่า เฒ่าเฒ่า หรือในงานบุญต่างๆ ของเมืองหลวงพระบางที่ชาวบ้านของสองหมู่บ้านนี้มีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปสู่ปู่เฒ่าเฒ่าเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหมู่บ้านตัวเอง

ปี ค.ศ. 1975 ท้าวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบกษัตริย์มาเป็นระบอบสังคมนิยมที่เน้นเรื่องการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การพัฒนาการผลิต และการพัฒนาวัฒนธรรมแผนใหม่ จุดนี้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่าจากที่เคยถูกกดขี่จากพุทธศาสนา กลับต้องมาถูกกดขี่จากลัทธิการปกครองเพิ่มขึ้นอีก การปกครองระบอบสังคมนิยมต้องการที่จะสร้างคนลาวแบบใหม่ คือคนที่มีอุดมการณ์ตามลัทธิสังคมนิยม จึงได้มีการส่งข้าราชการ และคนที่ผูกพันกับการปกครองรูปแบบกษัตริย์ไปสัมมนา ในช่วงนี้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่า ถูกลดขนาดลงอย่างมาก ข้าราชการผู้ประกอบพิธีกรรมถูกส่งตัวไปสัมมนาด้วยเช่นกัน รวมทั้งพิธีกรรมต่างๆ ในฮิดสิบสอง กองสิบสี่ต่างลดขนาด หรือหยุดจัดกันไปตามๆ กัน

การปกครองรูปแบบสังคมนิยมแบบเคร่งครัด พอจุดหนึ่งแล้วนโยบายของรัฐก็กลับเป็น การสร้างความกดดันในการดำเนินชีวิตให้กับประชาชน มีการต่อต้านในรูปแบบต่างๆ มากมายจากประชาชน รัฐจึงต้องริบเร่งในการเสาะหาทางออกเพื่อลดความตึงเครียดนี้ และทางออกหนึ่งก็คือการรื้อฟื้นพิธีกรรมท้องถิ่นเดิมกลับมาอีกครั้ง เพื่อเป็นการลดความตึงเครียด ในปี ค.ศ. 1980 รัฐขอให้จัดงานบุญเดือน หรือบุญสงกรานต์อย่างเต็มรูปแบบขึ้นมาอีกครั้งที่หลวงพระบาง งานบุญครั้งนี้เป็นจุดเปลี่ยนของความหมายปู่เฒ่าเฒ่าอีกครั้ง เมื่อสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่เป็นสื่อกลางในการสืบสานพิธีกรรมและงานบุญปีใหม่ของหลวงพระบางคือ “พระบาง” พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งได้มีการอัญเชิญออกมาให้ประชาชนได้สรงน้ำและบูชาสักการะเพื่อเป็นสิริมงคลต่อตัวเองและครอบครัว แต่หลังจากการปฏิวัติ แล้วย้ายศูนย์กลางการปกครองไปอยู่ที่เวียงจันทน์ ชาวหลวงพระบางส่วนหนึ่งเชื่อกันว่า “พระบาง” พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองนั้น ได้ถูกย้ายลงไปเก็บอยู่ที่ลับในเวียงจันทน์แล้ว และพระบางที่อยู่ในหลวงพระบางองค์ปัจจุบันนี้เป็นองค์ที่จำลองขึ้นมาใหม่ภายหลัง

ดังนั้นสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลางในการสืบสานงานบุญเดือน 5 จึงได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เป็นพระบาง กลับมาเป็น “เทวดาหลวง” หรือ ปู่เฒ่า เฒ่าเฒ่า ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผิบรรพบุรุษและผิอารักษ์เมืองที่สำคัญของหลวงพระบาง ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นหลวงพระบางได้อย่างชัดเจน และที่สำคัญเป็นผีที่มีตัวตน สัมผัสได้และเป็นของหลวงพระ

บางแท้ๆ มาตั้งแต่อดีต ปู่เยอ ย่าเยอ จึงมีบทบาทมากในงานบุญเดือน 5 ในฐานะผิบรรพบุรุษ และผิอารักษ์ของเมืองหลวงพระบาง มีการทำพิธีกรรม และฟ้อนร่วมขบวนไปตามสถานที่ต่างๆ (Ing – Britt Trankell, 2542 : 192)

จุดเปลี่ยนสำคัญอีกจุดหนึ่งในการรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ คือช่วงปี ค.ศ. 1986 รัฐบาลลาวแก้ปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาประเทศในแนวทางของตัวเอง ด้วยการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของคนมาใช้ระบบทุนนิยมเสรีแทนระบบนารวม ซึ่งเป็นนโยบาย “กลไกเศรษฐกิจใหม่ หรือ จินตนาการใหม่” (New Economic Mechanism -NEM) ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สอง ค.ศ.1986–1990 ลาวเริ่มเปิดประเทศมากขึ้นหลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สอง และเริ่มเล็งเห็นช่องทางหนึ่งที่จะสร้างรายได้เข้าประเทศได้ดี และเร็วที่สุดคือ การส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศ เพราะลาวเป็นประเทศที่มีสภาพธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ ทั้งงดงามและมีคุณค่า เป็นจุดดึงดูดของนักท่องเที่ยวอย่างมาก โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปี ฉบับที่สี่ ค.ศ.1996–2000 เน้นเรื่องการท่องเที่ยวมากขึ้น มีการแบ่งพื้นที่ในการพัฒนาให้เหมาะสมกับจุดเด่นของแต่ละเขต โดยที่เขตภาคเหนือของประเทศได้กำหนดให้หลวงพระบางเป็นพื้นที่หลักในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว จากจุดนี้มีส่วนผลักดันให้เมืองหลวงพระบางเข้าสู่การเป็นเมืองมรดกโลก จนกระทั่งในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1998 หลวงพระบางก็ได้รับสถานภาพเป็นเมืองมรดกโลกอย่างเป็นทางการ

เมื่อเมืองหลวงพระบางเป็นมรดกโลกทางด้านวัฒนธรรม งานบุญ พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ของหลวงพระบางจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมรดกโลกไปด้วย และความเป็นมรดกโลกก็ชักพาให้เมืองหลวงพระบางเข้าสู่ตลาดการท่องเที่ยวอย่างเต็มตัว มีการประชาสัมพันธ์ โฆษณาว่าหลวงพระบางเป็นเมืองแห่งความโรแมนติก และเป็นเมืองที่มีตำนาน มีพิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

งานพิธีกรรม และงานบุญตามเทศกาลดั้งเดิมถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง และมีการประดิษฐ์สร้างใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวร่วมสมัย ซึ่งสิ่งที่ตลาดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และนักท่องเที่ยวในกลุ่มเป้าหมายประเภทนี้ต้องการก็คือ ความจริงแท้ที่แสดงความเป็นรากเหง้าพื้นฐานของความเป็นเมืองหลวงพระบาง ดังนั้นนอกจากสถาปัตยกรรมที่มีศิลปะแบบล้านช้างแล้ว พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมของพื้นที่ จึงกลายเป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ความหมายหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือ พิธีกรรมของชุมชน ปรกติจะมีบทบาทและหน้าที่ที่สนองตอบต่อชุมชนของตัวเอง แต่การรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ กลับเป็นการจัดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ให้มีความน่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวด้วย เพราะรัฐเริ่มตระหนักว่าศิลปวัฒนธรรม

ของเมืองเหล่านี้เป็นสิ่งที่ขายได้ในตลาดการท่องเที่ยว เป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในประเทศ แล้วนำรายได้เข้ามาในระบบเศรษฐกิจ

ด้านการสร้างรัฐชาติก็เป็นประเด็นหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ สปป.ลาว เป็นประเทศหนึ่งที่มีกระบวนการสร้างรัฐชาติเกิดขึ้นมา หลังปี ค.ศ. 1975 ลาว เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบสังคมนิยม เปลี่ยนชื่อประเทศใหม่เป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) แล้วเริ่มนับหนึ่งใหม่ในการปกครองตัวเอง การสร้างความเป็นตัวของตัวเองจึงเป็นแนวทางพื้นฐานที่ไม่สามารถละเลยได้ ดังนั้นลาวจึงมีความพยายามอย่างมากในการที่จะหาอัตลักษณ์ที่แสดงความเป็นลาวอย่างแท้จริงให้กับประเทศของตัวเอง

สัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ สปป.ลาว หยิบมาเป็นสัญลักษณ์ที่จินตนาการถึงความเป็นชาติลาว ก็คือ อนุสาวรีย์ท่านไกสอน พมวิหาร ซึ่งได้สร้างไว้ในทุกๆ แขวงของประเทศ ด้วยต้องการให้ประชาชนตระหนักถึงความกล้าหาญ ความเสียสละ การปลดแอกจากระบบศักดินา และอาณานิคม โดยให้ท่านไกสอน ซึ่งเป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์การเมืองเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายนั้นออกมา

แต่ภาพของรัฐชาติลาวที่เป็นรัฐที่มีอิสระ มีการปกครอง และอำนาจอธิปไตยบนดินแดนที่ชัดเจนของตัวเอง ยังเป็นภาพที่คล้ายคลึงกับประเทศอื่นๆ ที่ให้ความหมายทางอุดมการณ์ของประเทศในหลักการเดียวกัน ดังนั้น สปป.ลาวจึงต้องเพิ่มอัตลักษณ์ของตัวเองขึ้นอีก เพื่อแสดงความเป็นตัวเองได้ชัดเจนที่สุด และสิ่งที่ สปป.ลาว เพิ่มเข้าไปอีกนอกจากการเป็นประเทศที่มีเอกราชทางการเมือง ก็คือ ประเทศที่อุดมไปด้วยศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และรัฐชาติตั้งอยู่บนความหลากหลายทางชนชาติอย่างไม่มีปัญหา

ความต้องการให้ประเทศของตัวเองมีความหมายทางด้านความอุดมสมบูรณ์ทางศิลปวัฒนธรรม จึงมีการเลือกสัญลักษณ์ เพื่อนำออกมาเป็นสื่อกลางในการจินตนาการถึงความทรงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของประเทศ และต้องเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นของลาวเท่านั้น ไม่ซ้ำซ้อนกับที่อื่นๆ ซึ่งก็คือภาพของวัดวואารามในเมืองหลวงพระบาง พระราชวัง แล้วก็ปู่เยอ ย่าเยอ อันเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นของดั้งเดิมในสังคมลาวเท่านั้น

รวมทั้งหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก ปู่เยอ ย่าเยอ ถูกเลือกให้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งในการอธิบายความเป็นเมืองมรดกโลก และเป็นประเทศที่วัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของลาว โดยภาพของปู่เยอ ย่าเยอ ได้ปรากฏในสื่อสารมวลชนทุกรูปแบบที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับประเทศลาว ในฐานะความหมายที่ว่า ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นบรรพบุรุษของชาติ

จากพิธีกรรมและความเชื่อที่ถูกเบียดขับ กีดกันให้ออกจากสังคมในฐานะความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งมหาย ล้าสมัย ไร้สาระ ปู่เยอ ย่าเยอ กลับถูกหยิบยกให้เข้ามาเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความ

เป็นประเทศลาว และให้ความหมายถึงขั้นที่เป็นคิบรรพบุรุษของชาติ ถึงแม้ว่าความจริงแล้วปู่เยอ ย่าเยอจะเป็นเพียงผีในหลวงพระบางเท่านั้น แต่ตอนนี้ลาวเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้แก่รัฐมากกว่าเมืองอื่นๆ การให้ความหมายปู่เยอ ย่าเยอเป็นบรรพบุรุษของชาติ ก็เพื่อสร้างความจริงแท้ และความแปลกประหลาดให้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวที่จะมาหลวงพระบางนั่นเอง

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่ารัฐได้ดึงเอาปู่เยอ ย่าเยอ เข้ามาร่วมในกระบวนการสร้างรัฐชาติ รวมทั้งกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว การดึงเอาปู่เยอ ย่าเยอ เข้ามานี้เป็นการดึงเอามาเฉพาะรูปแบบภายนอกที่เป็นตัวหุ่น ปู่เยอ ย่าเยอ และสิ่งขร ส่วนเนื้อหาภายใน เรื่องของความหมายในระบบความเชื่อผี เรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ เรื่องของนัยยะทางชุมชน ทางรัฐก็ไม่ได้ดึงมาพร้อมกันด้วย แล้วยังกีดกัน เบียดขับ และจำกัดวงให้เล็กลง ดังนั้นภาพที่แท้จริงของปู่เยอ ย่าเยอ ที่ถูกนำออกมาเสนอในบริบทของรัฐชาติทางวัฒนธรรมนี้ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นเมืองหลวงพระบาง หรือสื่อถึงประเทศลาวมากกว่า ที่จะให้ภาพว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อของชุมชน

การดึงออกมาของรัฐในรูปแบบนี้ทำให้ความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ เปลี่ยนแปลงไป คนภายนอกเริ่มมองว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์ของเมืองลาวเท่านั้น หากได้มีความเข้าใจถึงความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ไม่ จึงเป็นความหมายที่ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ ลดลง และเป็นสัญลักษณ์ธรรมดาในชีวิตประจำวันมากขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการและผู้ศรัทธาเกิดความกังวลใจ และต่างช่วยกันรักษาและฟื้นฟูความหมายเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา โดยใช้การอ้างตำนานวีรกรรมของปู่เยอ ย่าเยอ และเล่าถึงผลของการลบหลู่ดูหมิ่นที่ต้องมีอันเป็นไปเสมอๆ

และเมื่อบริบทการพัฒนาประเทศของลาวได้ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องของการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศเป็นระบบทุนนิยมเสรี และการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีส่วนผลักดันให้เกิดแนววัฒนธรรมต่างๆ ของตัวเองออกมาขายเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ดังนั้น ปู่เยอ ย่าเยอ จากการที่ถูกให้ความหมายว่าเป็นคิบรรพบุรุษของชาติ ก็กลายมาเป็นสินค้าวัฒนธรรมในตลาด

แล้วเมื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งที่เรียกความสนใจ และดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวในฐานะสิ่งจริงแท้ชนิดหนึ่งในหลวงพระบาง จึงเป็นช่องทางให้นักธุรกิจขายของที่ระลึก ผลิตตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งขร ออกขาย ซึ่งทางหน่วยงานวัฒนธรรมของแขวงก็ให้การสนับสนุนในการผลิตขาย เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน และไม่คิดว่าเป็นการละเมิดหรือลบหลู่อำนาจผี เพราะทุกคนที่ผลิตขายก็จะบอกแก่ผู้ซื้อว่าหุ่นตัวนี้คือคิบรรพบุรุษ จะคุ้มเข้มก็เพียงแต่ผู้ผลิตจะต้องผลิตมาให้เหมือนกับของจริงมากที่สุด ห้ามคัดแปลงให้ผิดไปจากเดิม ดังนั้นในปัจจุบันตามร้านขายสินค้าที่ระลึกของเมืองหลวงพระบาง จะพบเห็นว่ามีกรขายตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งขร กันเกือบทุกร้าน

ทางด้านนักท่องเที่ยวที่ซื้อตุ๊กตาปูเยอ ย่าเยอ กลับไป ก็มีหลายระดับ บางคนก็รู้ว่าปูเยอ ย่าเยอเป็นผิบรรพบุรุษ และผิอารักษ์เมืองหลวงพระบาง มีความสำคัญต่อชาวเมืองและโครงสร้างสังคมในอดีตอย่างไร บางคนรู้เพียงว่าเป็นผิประจำเมืองหลวงพระบางเท่านั้น โดยไม่มีความหมายที่แท้จริง แต่บางกลุ่มไม่รู้รู้อะไรเลย ที่ซื้อเพราะว่าเป็นตุ๊กตาที่มีความแปลกประหลาด แตกต่างจากเมืองท่องเที่ยวอื่นๆ หรือซื้อเพราะเป็นเครื่องระลึกถึงว่าครั้งหนึ่งเคยมาเมืองหลวงพระบางแล้ว

ทางด้านผู้ผลิตและผู้ค้าต่างให้ความหมายของตุ๊กตาปูเยอ ย่าเยอ ว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง บางคนอาจจะอธิบายมากกว่านั้นว่าเป็นผิบรรพบุรุษ หรือผิอารักษ์เมือง หรือบางคนอาจจะเล่าตำนานปูเยอ ย่าเยอให้ผู้ซื้อฟังด้วยว่ามีความเป็นมาอย่างไร แต่ถ้าถามเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ต่างตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าตุ๊กตาเหล่านี้ไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์อะไร ของที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นของจริงที่เก็บไว้ในห่อผิ จะออกมาเฉพาะบุญเดือน 5 เท่านั้น ตุ๊กตาเหล่านี้เป็นเพียงของที่จำลองขึ้นมาเพื่อเป็นที่ระลึก นักท่องเที่ยวก็มักซื้อไปเป็นของที่ระลึก น้อยคนนักที่จะซื้อไปบูชากราบไหว้

กรณีการแกะสลักตุ๊กตา แล้วนำมาขายเป็นการหลอกลวงหมิ่นอำนาจความศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ นั้น ก็ยังเป็นเรื่องที่สับสนในกระบวนการคิดของผู้ผลิตและผู้ขาย บางครั้งผู้ผลิตและผู้ขายก็เกิดความรู้สึกกลัว แต่ก็คิดว่าเราจำลองให้เหมือนกับของจริงมากที่สุด ไม่ได้คิดแปลง จึงไม่ได้เป็นการดูหมิ่นอะไรมากนัก ความเชื่อที่ว่าการแกะสลักตุ๊กตาเลียนแบบปูเยอ ย่าเยอ ขึ้นมาแล้วเป็นการดูหมิ่นหลอกลวงเป็นความเชื่อของคนสมัยเก่า คนยุคใหม่ไม่น่าจะเชื่อกันอย่างนี้แล้ว แต่ประเด็นสำคัญคือ ตุ๊กตาปูเยอ ย่าเยอ นี้สามารถขายได้ และขายได้ราคาดี ปริมาณมาก อุปสงค์ อุปทานทางเศรษฐกิจอย่างนี้ บางครั้งก็มีน้ำหนักมากกว่าความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

ทางด้านกลุ่มผู้ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปูเยอ ย่าเยอสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มผู้ศรัทธาหลัก และกลุ่มผู้ศรัทธาทั่วไป

กลุ่มผู้ศรัทธาหลัก คือ กลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านหมู่บ้านอาไผ่ อาสาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ดูแลรักษาพิธีกรรมและความเชื่อปูเยอ ย่าเยอ ถึงแม้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผิจะถูกกีดกันและถูกทำลายล้างจากอำนาจการเมืองทางสังคมนิยม , ความทันสมัยในกระแสโลกสมัยใหม่ หรือหลักคำสอนทางพุทธศาสนา แต่ทางผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านอาไผ่ อาสามก็ยังที่จะสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อนี้สืบต่อกันมา

การศรัทธาในความเชื่อ และการปฏิบัติพิธีกรรมเป็นประจำทำให้เกิดความผูกพันอย่างแนบแน่น ปูเยอ ย่าเยอ ในความเชื่อตามตำนานที่ว่าเป็นผิบรรพบุรุษ ทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านที่ศรัทธาต่างให้ความหมายว่าปูเยอ ย่าเยอ เป็นผิบรรพบุรุษของตัวเองด้วย ถึงแม้ว่าจะ

ไม่สามารถสืบค้นไปในอดีตว่ามีความสัมพันธ์กันในขั้นนั้นจริงหรือไม่ แต่ก็เชื่อกันว่าตัวเองเป็น
ถูกเป็นหลานของปู่เยอ ย่าเยอ ซึ่งพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษจะคอยปกป้องรักษาให้ลูก
หลานอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยอันตรายใดๆ ทั้งปวง

กับการที่มีผู้ผลิตและผู้ค้าหุนปู่เยอ ย่าเยอ ทางกลุ่มผู้ศรัทธาก็คิดว่าเป็นเรื่องที่เขาทำได้
เพราะว่าเป็นการอนุญาตของอำนาจรัฐ แต่หุนเหล่านั้นก็ไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์ตามความหมายของ
พวกเขาแต่อย่างใด หุนปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งที่เป็นของจริงนั้น ใครจะมาลบหลู่ดูหมิ่นไม่ได้เด็ดขาด
เพราะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจมาก

แล้วจากการที่ปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับเลือกให้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงความเป็นเมือง
มรดกโลก ภาพของปู่เยอ ย่าเยอ จึงไปปรากฏในสื่อต่างๆ ที่ต้องการประชาสัมพันธ์เมืองหลวง
พระบาง ไม่ว่าจะเป็นหนังสือแนะนำการท่องเที่ยว สื่อโฆษณาสินค้า รวมทั้งการที่รัฐให้นำหุนออกมา
แสดงโชว์นอกเหนือจากงานพิธีกรรมประจำปี ซึ่งถือว่าการประชาสัมพันธ์เมืองหลวงพระบาง
และประเทศลาว ในกรณีนี้ทางผู้ประกอบพิธีกรรมต่างก็ไม่สามารถที่จะคัดค้านคำสั่งของหน่วย
งานรัฐได้ ต้องนำหุนไปแสดงตามรายการที่รัฐกำหนดมา แต่ก็ต้องรองว่าค่าใช้จ่ายทั้งหมดรัฐจะต้อง
เป็นผู้เสีย รวมทั้งต้องเสียค่าจ้างให้แก่ผู้เซ็ดหุนทุกคนและเป็นอัตราที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้
กำหนดเอง

อีกกลุ่มหนึ่งคือผู้ศรัทธาทั่วไป คือ ผู้ศรัทธาในระดับปัจเจกบุคคลทั่วไป ก็ให้ความหมาย
ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สนองตอบต่อการเป็นที่พึง
ทางใจ และสร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตของตัวเอง ผู้ศรัทธาในระดับนี้คิดว่าปู่เยอ ย่าเยอ
เป็นผีอารักษ์เมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ย่อมคุ้มครองดูแลทุกคนที่กราบไหว้เคารพนับถืออยู่แล้ว ดังนั้นการ
เคารพปฏิบัติของคนในกลุ่มนี้จึงมักกระทำกันได้ด้วยตัวเองในประจำวัน หรือมาเข้าร่วมงานพิธี
กรรมที่ทางผู้ประกอบพิธีกรรมจัดขึ้นประจำปีทีหอยี่ก็แล้วแต่สะดวก

ปัจเจกบุคคลเหล่านั้นล้วนต้องการที่พึ่งทางใจ ท่ามกลางความไม่แน่นอนของการดำเนิน
ชีวิตในระบบการเมือง และระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าทุกคนจะยืนยันว่าตัวเองนับถือ
ศาสนาพุทธเป็นหลักอยู่แล้ว แต่พุทธก็ไม่ได้เน้นที่จะสนองตอบความต้องการทางด้านโลกียวิสัยใน
ชีวิตประจำวันของผู้คน ดังนั้นความเชื่อทางผีจึงเป็นพลังอำนาจที่เข้าถึงความต้องการของมนุษย์ใน
ด้านนี้มากที่สุด และเร็วที่สุด จึงทำให้มนุษย์ยังคงรักษาการนับถือผีเอาไว้อยู่ โดยให้ความเชื่อผีนี้
ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต หรือเป็นการสร้างความหวังใน
การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต่อไป และความหมายที่ปัจเจกบุคคลให้กับความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ทาง
ด้านทฤษฎีพิเศษต่างๆ แบ่งได้เป็นประเด็นหลักๆ คือ ป้องกันผีหรือภูมไสยอื่นๆ, ความปลอดภัยใน
การเดินทาง, การบำบัดรักษาโรค, ธุรกิจดี คำขายรำรวย

ความศรัทธาในลักษณะนี้แสดงออกมาในรูปของการบนบานสาธกกล่าวในเรื่องต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการของคน โดยที่อาจจะบนบานด้วยตัวเองก็ได้ หรือให้ขวัญเจ้าเป็นผู้บอกกล่าวในเรื่องที่ตัวเองต้องการขอจากปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ในพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีก็ได้ และเมื่อได้รับผลตามความคาดหวังแล้ว ก็ต้องนำของที่สัญญาไว้มาเป็นเครื่องแก้บน เช่น อาหารคาวหวาน ,เครื่องใช้ไม้สอย ,เครื่องเช่นในการประกอบพิธีกรรม หรือเป็นในรูปแบบเงิน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ของพิธีกรรมและความเชื่อนี้ การแก้บนส่วนใหญ่ผู้ที่ต้องการจะแก้บนมักจะมากระทำในช่วงวันงานพิธีเลี้ยงผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ประจำปี คือในเดือน 6 ทาว เพราะถือว่าเป็นการร่วมทำพิธีกรรมเลี้ยงผีควบคู่ไปด้วย

การเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ในช่วงเวลาปัจจุบัน จึงเป็นเรื่องของการให้ความหมายของปัจเจกบุคคลมากขึ้น เพื่อนำเอาความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า มาเป็นที่พึ่งในกระแสดการดำเนินชีวิตที่ไม่มั่นคง ในบริบทเงื่อนไข และในช่วงเวลาที่แตกต่างกันไป ดังนั้น พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ก็ยังที่สามารจรจะดำรงอยู่ได้ในโลกปัจจุบัน แต่ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนความหมายไปจากเดิม

บรรณานุกรม

กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม สปป.ลาวและคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2537 การอนุรักษ์เมืองโบราณ : การศึกษาเปรียบเทียบเมืองหลวงพระบางและเมืองเชียงใหม่ มปป.

จารุวรรณ ธรรมวัตร

2530 แฉอด พงศาวดารลาว มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ .

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

2543 แนวคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชนิดา คังถาวรสิริกุล

2541 สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์ กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชเกษารุ ทานาเป้

2537 ทางแพร่งในเรื่องชนชาติในเขตชายขอบเอเชียอาคเนย์ เชียงใหม่ : เอกสารนำเสนอในที่ประชุมสัมมนา “วัฒนธรรมไทลื้อ และการปรับตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 16-17 กันยายน 2537.

ศรีศิลป์ บุญขจร

2540 บทสำรวจวรรณคดีลาว : จากสมัยวรรณคดีล้านช้างถึงวรรณคดีทันสมัย ในเอกสารประกอบการสัมมนา เปิดโลกวรรณกรรมเพื่อนบ้าน (1) วรรณกรรมลาว : ความสัมพันธ์กับวรรณคดีไทย , กรุงเทพฯ : ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เดิม วิภาภรณ์พจนกิจ

2540 ประวัติศาสตร์ลาว กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทวิช จตุรพฤกษ์

- 2538 พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากอน : การศึกษาปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าอีซอนในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ

- 2536 ถัทธิชาตินิยม เรื่องจริงที่อิงนิยาย นิตยสารศิลปวัฒนธรรม 14,6 (เมษายน).

นิธิ เอียวศรีวงศ์

- 2536 ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสาน : บุญบั้งไฟต้องยอมรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- 2536 ถัทธิเสด็จพ่อ ร.5 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

ปราณี วงษ์เทศ

- 2542 ตำนีกเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของชาวอุษาคเนย์ ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โรงพิมพ์เรือนแก้ว.

พิเชฐ สายพันธ์

- 2542 น้ำเต้าปูง : วรรณกรรมปรัมปรา (Myth) กับการศึกษาเชิงโครงสร้าง ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โรงพิมพ์เรือนแก้ว.

ภัทรพงศ์ กงวิจิตร

- 2542 หลวงพระบาง วันเวลา ฆะตกรรม การเปลี่ยนแปลง ในหลวงพระบางหัวใจของล้านช้าง ชีรภาพ โลหิตกุล บรรณาธิการ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.
- 2543 พื้นที่และความหมายของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยศ สันติสมบัติ

- 2540 มนุษย์กับวัฒนธรรม กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิวพร ณ ถลาง

- 2542 ตำนานการสร้างโลกของคนไทย : ตัวอย่างการศึกษาวัฒนธรรมจากตำนาน ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โรงพิมพ์เรือนแก้ว.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

2542 สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์ กรุงเทพฯ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย

2540 โครงการศึกษาจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย

สันติพงษ์ ช้างเผือก

2543 ลือผานม : การพัฒน์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยว แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เชียงใหม่ : (โครงร่างวิทยานิพนธ์) สาขาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลีลา วีรวงศ์

2530 ฮิตติบสอง อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี.

สุจิตต์ วงษ์เทศ

2543 นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

สุรัช ศิริไกร

2541 การพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองลาว สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษากทม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุรัช หวันแก้ว

2543 กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ กรุงเทพฯ : รายงานวิจัย จัดโดยคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

หุมนัน รัตนวง

2537 นาค ความเชื่อของชนชาวลาว ในโครงการสัมมนาทางวิชาการ ศึกษาเรื่องชนเผ่าไทลาวและจ้วง มหาสารคาม : สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม มศว.

เหี่ยม พรหมจัน

2542 Laos your new love เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 368 วันที่ 24 – 30 มิ.ย.

อภิญา เฟื่องฟูสกุล

- 2543 ศาสนา ใน แนวคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธุ์

- 2535 ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา ใน ล้านนามิติทางวัฒนธรรม เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2538 วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์ เอกสารประกอบการสัมมนา มปพ.
2542. การวิจัยในมิติวัฒนธรรม เชียงใหม่ : คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2543 แนวทางในการวิจัยสังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ เชียงใหม่ : เอกสารสรุปการสัมมนาการวิจัยประเด็นคนชายขอบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อารียา เสวตามร์

- 2542 ผ้าป่าข้าว บทสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Betty Gosling

- 1996 Old Luang Prabang Kuala Lumpur : Oxford University Press.

Evan, Grant

- 1948 The politic of ritual and remembrance : Laos since 1975 , Chiang mai Thailand : Silkworm Book.

Georges Condominas

- 1975 Phiban Cults in Rural Laos in Change and persistance in Thai society. Cornell University

Ing-Britt Trankell

- 1999 Royal Relics : Ritual and Social Memory in Louang Prabang (Laos culture and society) edited by Grant Evans. Chiang mai : Silkworm Books.

Leach ,Edmund R.

- 1964 Political systems of highland Burma : a study of Kachin social structure London Athlon Press.

Scott C James

1976 **Protest and Profanation Agrarian Revolt and Little Tradition Part 1 Theory and Society Vol. 4**

Whitaker, Donald

1971 **Area handbook for Laos** Washington ; D.C : for sale by the Supt. Of Docs, U.S.Govt.Print

กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม

2000 **ประวัติศาสตร์ลาว (คึกค้ำบรรพ์ – ปัจจุบัน) เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์แห่งรัฐ (ภาษาลาว)**

กระทรวงศึกษาและกีฬา

1989 **วรรณคดีพื้นเมืองลาว เอกสารอัดสำเนาสำหรับการสอนการก่อสร้างक्रम्हม.(ภาษาลาว)**

เจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะ

2506 **ตำนานวัดเมืองหลวงพระบาง มปป.(ภาษาลาว)**

ทองศักดิ์ วงศ์กดา

1999 **ปู่เอย ย่าเอย ในนิคยสาร เมืองลาว ฉบับเดือน เมษายน. (ภาษาลาว)**

รัฐบาล สปป.ลาว และรัฐบาลเยอรมัน กองทุนช่วยเหลือจากกรมวัฒนธรรม กระทรวงการต่างประเทศ ประเทศเยอรมัน

1998 **ขอบใจที่เหลียวเบิ่ง. เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์กระทรวงศึกษา.(ภาษาลาว)**

-

ภาคผนวก

ภาคผนวก

รูปที่ 2 พิธีกรรมการเชิญปู่เขย ข้าเขย ออกมาร่วมงานบุญเดือน 5 ณ หอผีปู่เขย ข้าเขย

รูปที่ 3 การซ้อมสืงกับสืงขร เวทีการมีส่วนร่วมของวัยรุ่นในหมู่บ้าน

รูปที่ 4 ความศรัทธาของชาวบ้านต่อผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์เมือง

รูปที่ 5 ปู่เขย ย่าเขย ทำพิธีดักน้ำคานที่ผาบัง

รูปที่ 6 ขบวนแห่งานสงกรานต์ ปู่เขย ข้าเขย ในฐานะศิบรรพบุรุษและศิอาภักย์เมือง

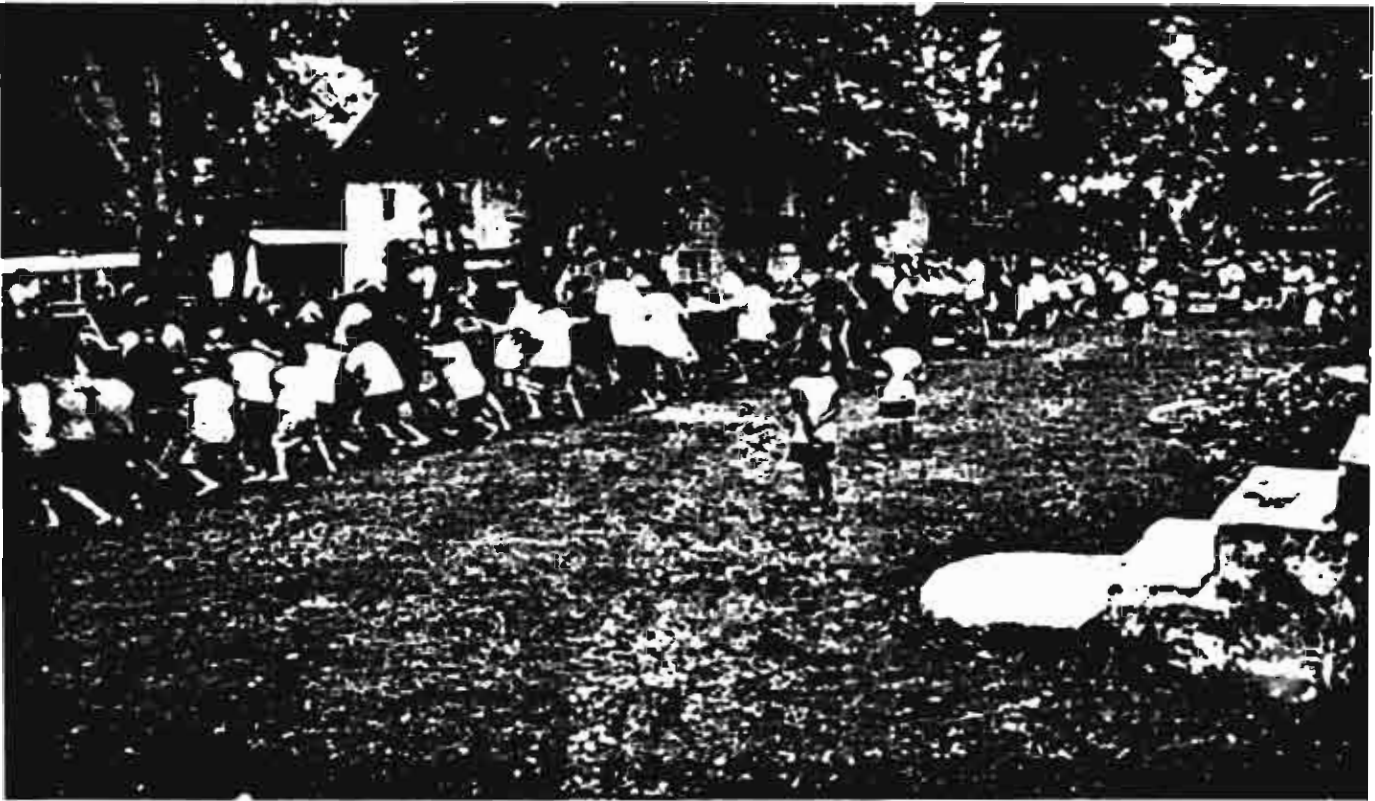
รูปที่ 7 ปู่เขย ข้าเขย สืบกับสิงขร ก้อนอวยชัยให้พรที่วัดเชิงทอง

รูปที่ 8 ชาวบ้านอาไฟ อาสามกับการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงผีเดือน 6

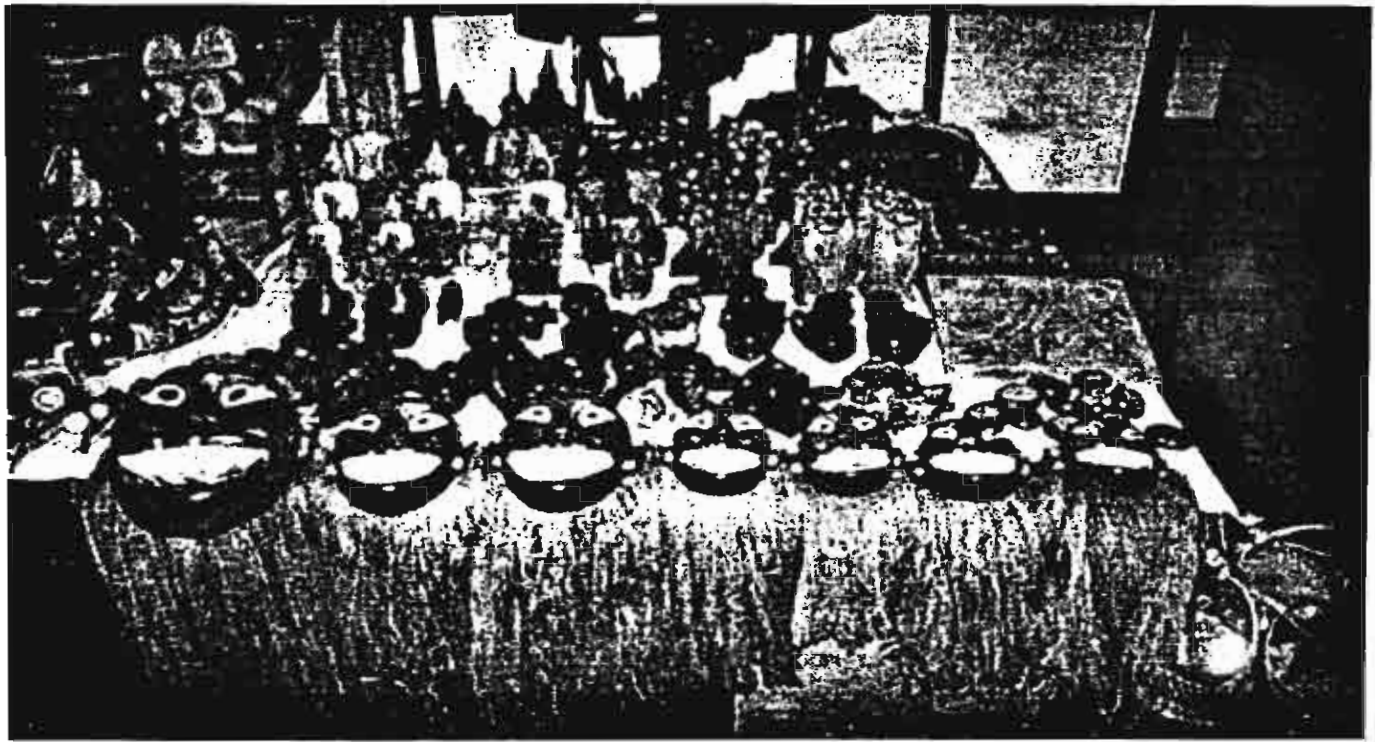
รูปที่ 9 พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เขย ย่าเขยในเดือน 6

รูปที่ 10 พิธีกรรมการแกะเสา การเสี่ยงทางเพื่อความสมบูรณ์

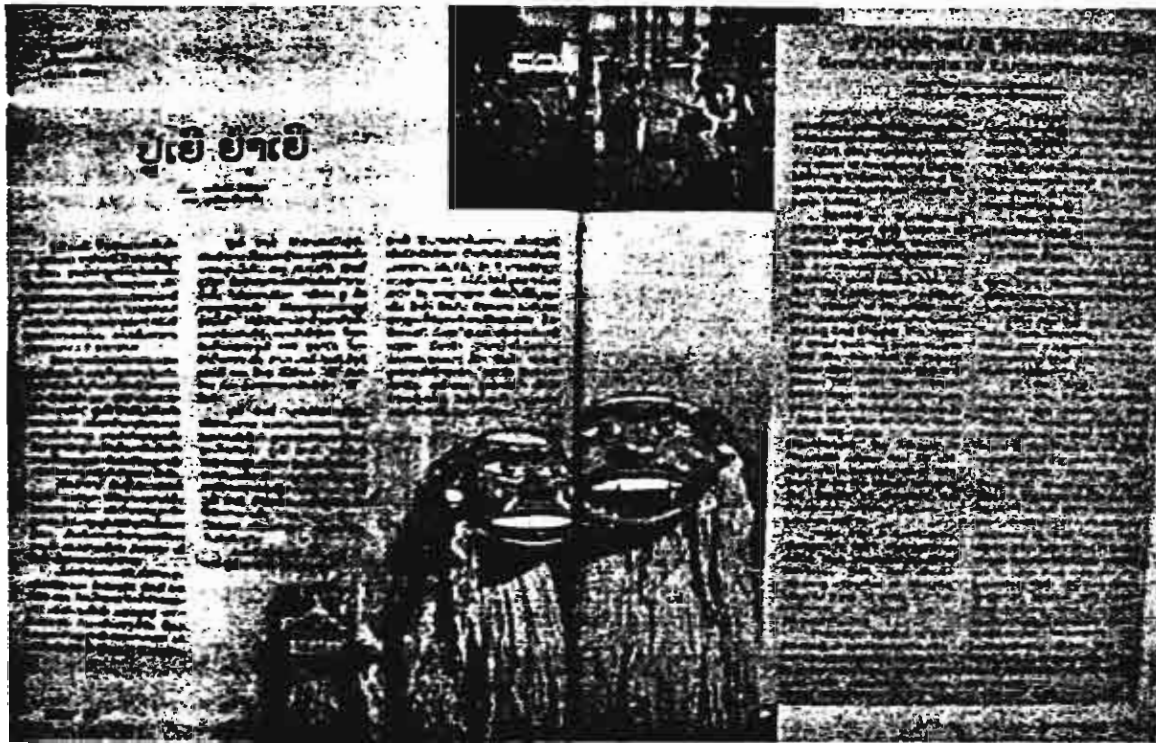
รูปที่ 11 เทวคาหลวง : การปรับตัวของมิเจ้าผู้ศาสนาหลักของสังคม

รูปที่ 12 ปู่เขอ ข้าเขอ ในรูปแบบของสินค้าที่ระลึกทางการท่องเที่ยว

รูปที่ 13 ปู่เขอ ข้าเขอ กับรูปแบบสินค้าที่วางขายทั่วเมืองหลวงพระบาง

รูปที่ 14 หนังสือแนะนำเรื่องปู่เขย ย่าเขย ที่นำเสนอสัญลักษณ์ชาติเข้าสู่เวทีโลกาภิวัตน์

Laos

รูปที่ 15 ภาพโปสการ์ดที่นำเสนอสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	ธีรวัฒน์ แก้วแดง
วัน เดือน ปี เกิด	6 สิงหาคม 2517
ประวัติการศึกษา	สำเร็จมัธยมศึกษา โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ปี 2535 สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2539 สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2545
ทุนการศึกษา	ได้รับทุนอุดหนุนการศึกษาจาก สกว. ภายใต้หัวข้อ “คนชายขอบ” ปี 2543 - 2545